

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 36

Одеса
2019

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України
Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.
Додаток № 5.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 5 від 27.03.2019 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А. Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **В. Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.; **О. В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. П. Коваленко**
Відповідальний секретар серії – **О. М. Назарук**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Б. В. Буркинський, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **А. І. Бутенко**, д-р екон. наук, проф.; **В. С. Дога**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. В. Гнилицька**, д-р екон. наук, доц.; **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Котлубай**, д-р екон. наук, проф.; **Є. В. Лазарева**, д-р екон. наук; **П. Сауэр**, канд. екон. наук, проф.; **Р. Габдулін**, канд. екон. наук, член-кореспондент МАІН; **В. Ласло**, д-р екон. наук; **Б. А. Волков**, д-р екон. наук, проф.; **В. М. Осипов**, д-р екон. наук, проф.; **Д. М. Пармаклі**, д-р екон. наук, проф.; **Л. А. Бахчиванжи**, канд. екон. наук, доц.; **О. В. Сталінська**, д-р екон. наук, проф.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20001-9801 ПР від 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (099) 967 84 71
Електронна пошта: editor@vestnik-econom.mgu.od.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Економіка і менеджмент», 2019
© Міжнародний гуманітарний університет, 2019
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2019

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Левчинський Д.Л.

*д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку,
економіки і управління персоналом підприємства,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»*

Levchynskiy Dmytro

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Щеглова О.Ю.

*доцент кафедри обліку, економіки
і управління персоналом підприємства,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»*

Schceglova Olga

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Судакова О.І.

*доцент кафедри обліку, економіки
і управління персоналом підприємства,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»*

Sudakova Oksana

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

METHODOLOGICAL POSITIONS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF BUILDING ENTERPRISE RESOURCES

Анотація. У статті розглянуто особливості застосування ресурсного підходу до стратегічного управління діяльністю будівельного підприємства. Огляд опублікованих літературних джерел інформації з питань стратегічного аналізу дає змогу авторам критично узагальнити принципи, методи та інструментарій стратегічного аналізу організації будівельного підприємства. Вивчено теоретичні основи, вдосконалено методологічні положення стратегічного управління ресурсами будівельного підприємства для забезпечення розвитку будівельної галузі. Розглянуто оптимальну виробничу структуру будівельного підприємства на основі ресурсного забезпечення стратегічної діяльності, що має здійснюватися у відповідній формі на основі розроблення ресурсних стратегій. Запропоновано концептуальну схему стратегічного управління будівельним підприємством на основі ресурсного підходу.

Ключові слова: ресурси, стратегія, стратегічне управління, планування, оптимальність, стратегічні здібності, концепція.

Постановка проблеми. Відомо, що стратегія – це сукупність управлінських дій, спрямованих на підвищення ефективності тактичної та оперативної; операційної, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства (щодо календарного планування та функціональних сфер його роботи) [1]. У сучасному трансформаційному процесі розвитку економіки топ-менеджери підприємства, головні бухгалтери та заступники керівника підприємства з фінансових питань, менеджери різних рівнів апарату управління повинні дедалі більше уваги приділяти розв'язанню стратегічних

проблем, пов'язаних з перспективами розвитку чи оновлення виробничо-господарської діяльності організацій будівельного комплексу країни. Проблеми виведення українських будівельних підприємств на конкурентоспроможний рівень надзвичайно багатогранні та не обмежуються лише пошуком інвесторів і західних партнерів. Вони торкаються реформування вже наявних підприємств на базі сучасних концепцій стратегічного управління.

Діяльність будівельних підприємств з огляду на специфіку продукції багато в чому визначається стратегією країни (регіону), на території якої (якого) вони розташовані. Без чітких орієнтирів на рівні державної та регіональної влади, досвіду розроблення стратегії та достатніх ресурсів для її реалізації будівельні підприємства вимушені здійснювати свою діяльність в умовах підвищеного ризику.

Важливість стратегічного управління для підприємства будівельної галузі обумовлена також тим, що саме вони беруть участь у створенні таких важливих складових національного багатства, як основні фонди, а також формуванні характеристик соціально-економічного розвитку держави, таких як валовий внутрішній продукт, забезпеченість населення житлом, зайнятість, розмір залучених інвестицій. Особливості будівництва в їхній сукупності примушують розглядати функціонування будівельного підприємства у двох аспектах: як системний розподіл за ознакою ставлення до виробничих процесів (пов'язаних із забезпеченням будівельного виробництва ресурсами), за ознакою ставлення до управлінських процесів (пов'язаних із загальним управлінням).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні не існує єдиного підходу до трактування сутності стратегічного аналізу, його завдань, об'єктів та етапів, а також однозначно не визначено предмет та інструменти його здійснення в практичній роботі менеджерів організації будівельного комплексу. Першими науковими працями, де розглядається практичний досвід процесу стратегічного аналізу, трактується його сутність у широкому аспекті, є роботи відомих

зарубіжних та вітчизняних науковців і практиків, таких як І. Ансофф, Г. Азоев, Ю. Блех, Д. Бодда, Ю. Боумен, Ф. Букерель, О. Віханський, М. Володькіна, В. Герасимчук, А. Градов, У. Гетце, А. Дайан, П. Дойль, Е. Долан, М. Єрмошенко, Ф. Котлер, Ю. Макогон, А. Олів'є, Г. Осовська, Р. Пейтон, Ж. Рішар, Д.К. Сардель, А.Дж. Стрикленд, А.Д. Стонер, А.А. Томпсон, П. Хейне, Е. Хелферт. Проблема розроблення та реалізації стратегії присвячені праці таких відомих учених, як Л. Абалкин, І.Х. Ансофф, Р. Веббер, О. Віханський, С. Глазьев, П. Друкер, У. Кінг, Б. Клейнер, Г. Мінцберг, М. Портер, Дж. Пірс, Р. Робертсон, Е. Рюлі, Т. Сааті, А.А. Томпсон, Дж. Хіггенс, М. Хаммер, С. Шмідт.

Теоретичні та методичні аспекти ресурсозабезпечення, ресурсного потенціалу, якості ресурсів у системі будівельного комплексу досліджено такими російськими вченими, як Ю. Авдеев, А. Асаул, А. Брехман, В. Бузирев, А. Горбунов, П. Грабовий, Г. Дроздов, В. Заренков, М. Каменецький, А. Ларіонов, І. Яськова. Високо оцінюючи дослідження проблем функціонування та розвитку підприємств будівельної галузі України такими вітчизняними науковцями, як В. Анін [1], Е. Ванієва [2], Г. Кизилов, Н. Коваленко [4], Ю. Пінда [5], Р. Подольський [6], В. Проценко, В. Федоренко, Н. Чечетова [7], відзначаємо, що проблемам ресурсного підходу до формування й реалізації стратегічного управління на будівельних підприємствах та будівельного комплексу загалом приділено недостатньо уваги. Відзначаючи вагомий внесок проведених досліджень у теорію та практику управління, а також вирішення завдання підвищення ефективності функціонування й розвитку первинних ланок економіки, враховуємо значну низку невивчених проблем, особливо у сфері ресурсозбереження на будівельних підприємствах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Характерна особливість сучасних підходів до організації ресурсного забезпечення виробничо-господарської діяльності та управління ним насамперед полягає у досягненні органічного взаємозв'язку та інтеграції численних функціональних сфер роботи підприємства (постачання, виробни-

цтво, транспортування, робота складського господарства, збут) в єдину наскрізну керуючу управлінську систему. Концептуальним підґрунтям реалізації такого підходу є необхідність обов'язкового дотримання жорстких вимог до оптимізації наскрізного управління сукупністю ресурсних потоків, які генеруються для задоволення потреб забезпечення господарської активності підприємства [3]. Актуальність теми, її перспективний характер, необхідність теоретично обґрунтованої та такої, що відповідає сучасним тенденціям розвитку економіки, концептуальної розробки проблем, пов'язаних із ресурсозбереженням будівельного підприємства та стратегічним управлінням ним, визначили коло проблем, вирішуваних у нашому дослідженні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення теоретичних основ та вдосконалення методологічних положень стратегічного управління ресурсами будівельного підприємства для забезпечення розвитку будівельної галузі.

Виклад основного матеріалу. Будівництву нині властиві всі риси промислового виробництва, що функціонує в ринкових

умовах разом з його специфічними особливостями. Будь-яке будівельне підприємство під час досягнення власних цілей включене в сотні різних процесів. Проте існує певна сукупність стандартних для всіх комерційних організацій (підприємств реального сектору економіки) процесів: процес управління; процес закупівель; процес виробництва, тобто створення продукції; процес збуту, тобто реалізація основної мети підприємства, що полягає в отриманні прибутку [7]. Сучасна виробнича структура підприємства в будівництві має безліч модифікацій залежно від обсягів виконуваних СМР та територіальної розосередженості об'єктів будівництва (рис. 1).

Сьогодні склалася складна ситуація, коли поняття «ресурси» в різних роботах в межах ресурсного підходу дослідниками трактується по-різному та приймає різні форми: від фізичних ресурсів, що купуються на відкритому ринку, до нематеріальних активів, що формуються роками. Проведений аналіз дає нам змогу констатувати, що ресурси – це категорія багатопланова, що включає всі чинники виробництва (матеріальні та нема-

Рис. 1. Виробнича структура будівельного підприємства

теріальні), які дають змогу будівельному підприємству виробляти й реалізовувати продукцію та послуги в рамках заздалегідь заданої стратегії розвитку.

Ресурсне забезпечення стратегічної діяльності підприємства має здійснюватися у відповідній формі на основі розроблення ресурсних стратегій, які сприяють розв'язанню таких задач:

- визначення перспективних потреб підприємства в ресурсах всіх необхідних видів;
- розрахунок допустимих ресурсних обмежень, формування прогресивних норм витрат ресурсів різних типів;
- визначення «зон стратегічних ресурсів», можливостей їхнього використання шляхом балансування обсягів та складу, термінів постачання з динамікою використання;
- розроблення заходів щодо раціонального транспортування, зберігання та використання;
- використання підходів з позиції логістики до системи реалізації ресурсних стратегій [2].

Не меншого значення набуває спрямованість політики структурних перетворень на подолання ресурсної та структурно-технологічної незбалансованості й формування прогресивної структури виробництва й споживання. Вона об'єктивно зумовлює підвищення ролі підприємств у цьому процесі, що сприяє забезпеченню їх рентабельності

та поліпшенню економічного стану галузі загалом.

Крім того, особливістю стратегічного управління та стратегічного планування як його елементу є подвійний з високим ступенем невизначеності характер суб'єкта й об'єкта будівельного процесу. Недооцінка невизначеності щодо стану ресурсів будівельного підприємства може привести до вибору таких стратегічних цілей, які або не захищають від небезпек, або не дають змогу отримати найбільш оптимальний та вірогідний результат за високих рівнів невизначеності. Саме поняття «стратегічна мета» також має системний характер та вимагає подальшої декомпозиції, усунення універсальності цілей у зв'язку з ідентифікацією рівнів невизначеності щодо економії ресурсів, а також унікальності об'єкта стратегічного управління. Ідентифікація рівнів невизначеності допомагає вибрати найкращий вид аналізу щодо його здатності описати кожен з можливих варіантів розвитку подій в галузі.

Отже, під час розроблення стратегії розвитку окремого будівельного підприємства не можна обходити питання формалізації систем стратегічного планування на інших рівнях планування (управління) задля супідрядності цілей підприємства цілям вищих рівнів управління будівельною галуззю [8].

Вивчення теоретичних аспектів стратегічного планування дало змогу зробити висно-

Рис. 2. Концептуальна схема стратегічного управління будівельним підприємством на основі ресурсного підходу

вок про те, що необхідною умовою ефективного розвитку будівельного підприємства є система планування, управління й контролю, заснована на концепції ресурсозбереження.

За ресурсною концепцією пріоритет діяльності підприємства визначається організаційно-причинними відмінностями між підприємствами, а також різномірністю характеру ресурсного забезпечення та стратегій формування ресурсів на однотипних підприємствах. Ця концепція повинна сприяти можливості розподілу управління конкретного підприємства на окремі центри відповідальності та обґрунтуванню методів оцінювання його ресурсного потенціалу.

На думку прибічників ресурсного підходу (Е. Рюлі, Р. Хол), чітка орієнтація на ринки збуту не є сама по собі гарантією успіху та довготривалого найкращого положення підприємства на ринку. Ринково орієнтований підхід недостатньо враховує організаційні, науково-психологічні та соціальні чинники поведінки підприємства у стратегічному відношенні, наприклад внутрішню фірмову структуру, соціальні аспекти управління ресурсозабезпеченням, поведінку персоналу, який безпосередньо бере участь в реалізації стратегії.

На відміну від ринкового підходу, що припускає визначення потреби в ресурсах залежно від положення підприємства на ринку, ресурсний підхід базується на твердженні про те, що ринкове положення підприємства ґрунтується на його ресурсному потенціалі, тобто основу вибору стратегії складають ресурси підприємства й управління ними. Відповідно, в рамках цього підходу визначається, що конкурентоспроможність підприємства у довгостроковій перспективі залежить від правильного вибору ресурсів, здатності здійснювати комбінацію ресурсів краще та швидше за своїх конкурентів. При цьому особлива увага приділяється чиннику часу, який може відігравати вирішальну роль у досягненні конкурентного успіху.

За ресурсною концепцією ресурсами підприємства можуть бути як його засоби, цінності, запаси, які є унікальними, так і стратегічна здатність управлінського персоналу

забезпечити стабільну роботу підприємства та отримати прибуток, тому ресурсна концепція сьогодні повинна існувати в дещо видозміненому вигляді.

Порядок реалізації стратегії управління будівельним підприємством до стану розвитку галузі в рамках запропонованої концептуальної схеми такий.

1) Описуються всі доступні ресурси підприємства.

2) Для кожного ресурсу та здатності визначаються атрибути:

- стратегічна важливість (ступінь важливості для придбання конкурентної переваги, реалізації місії та бачення підприємства);

- відносна сила порівняно з конкурентами (визначення того, чи є цей ресурс або здатність сильною стороною компанії).

Ресурси та здібності об'єднуються в чотири групи:

- стратегічно важливі, що є сильною стороною;

- стратегічно важливі, що є слабкою стороною;

- стратегічно неважливі, що є сильною стороною;

- стратегічно неважливі, що є слабкою стороною.

Для кожної групи формуються правила, які зазначають, що і як компанія повинна робити, щоби правильно використовувати ресурси та здібності. Ці правила формалізуються у вигляді стратегічних напрямів та стратегічних ініціатив.

3) На основі стратегічних напрямів буде набір стратегічних цілей. При цьому набір може також відповідати вимогам інших моделей стратегії (наприклад, моделі конкурентного аналізу Портера).

4) Набір стратегічних цілей формалізується у вигляді збалансованої системи показників.

5) Збалансована система показників є основою для подальшої роботи щодо підбору ключових показників ефективності [8].

Оскільки підприємство розуміється як сукупність оригінальних ресурсів, то логічно припустити, що різномірність ресурсної бази – це принципова ознака ресурсного підходу. За допомогою релевантних конку-

рентних ресурсів підприємство намагається завоювати та зміцнити стратегічно вигідні та недоступні для конкурентів ринкові позиції. Для генерації стійких конкурентних переваг цей підхід висуває до ресурсів певні вимоги.

Будь-який ресурс вважається стратегічно релевантним потенціалом, якщо він захищений від імітації конкурентами. Ступінь захищеності залежить від багатьох чинників. Так, історія розвитку кожного підприємства завжди самобутня, а спроба конкурента повторити її за короткий строк шляхом великих інвестицій часто не приводить до досягнення мети зовсім або приводить до неї з дуже несприятливим співвідношенням «витрати – результат». Можливою є також непрозорість зв'язку ресурсів та конкурентних переваг. Наприклад, добре відомо, що продукція цього підприємства має відмінну якість, але конкуренту не зрозуміло, з яким ресурсом це пов'язане. Аналогічна ситуація відбувається зі взаємозв'язком між ресурсами, коли тільки їх певна комбінація приводить до виникнення стабільних конкурентних переваг [6].

Зі зростанням організаційної специфіки ресурсу збільшуються пов'язані з його трансфером витрати. З іншого боку, під час зростання кількості специфічних для цього підприємства ресурсів виникає загроза втрати гнучкості, тому важливо постійно контролювати співвідношення квазірентного потенціалу якогось ресурсу (як різниця між його оптимальним використанням на підприємстві та субоптимальним застосуванням в альтернативних цілях іншим учасником ринку) та можливої втрати гнучкості.

Не залежною від підприємства, але такою, що має вирішальне значення для цінності ресурсу, є небезпека його заміни. За незначних імітаційних бар'єрів можна створити ресурс, аналогічний замінюваному. Наявність бар'єрів примушує керівництво використовувати альтернативні форми розробок, за яких рівноцінний спектр послуг можна забезпечити лише за допомогою абсолютно інших або по-іншому скомпонованих ресурсів.

Стратегічною релевантністю володіють лише ті ресурси, які сприяють створенню цін-

ності будівельної продукції на ринку. Тільки за умови того, що споживач готовий оплачувати додаткову вигоду від використовуваного ресурсу, можна забезпечити успіх, отже, амортизацію вкладеного в ресурс капіталу.

У рамках концепції ресурсозбереження від стратегії мінімізації витрат ресурсів переходять до стратегії «створення цінності»; від стратегії «завоювання ринку конкурентного ринку» переходять до стратегії «формування комплексу унікальних компетенцій». Однак навіть за наявності достатніх фінансових, кадрових та інших ресурсних можливостей обмежувачем є ризик.

Теоретики ресурсного підходу ставили наукове завдання вироблення альтернативи неокласичної теорії фірми на основі вивчення конкурентних позицій підприємств щодо їх внутрішньої унікальності. У цей період досліджень було доведено, що саме у здатності ресурсу «підприємницька здатність» забезпечити унікальність сукупності бізнес-процесів підприємства порівняно з конкурентами криється запорука його стратегічного лідерства на ринку. При цьому особливий акцент був зроблений на визначенні характеристик ресурсів, що дають змогу генерувати такі стійкі конкурентні переваги: ресурс повинен створювати економічну цінність і бути рідкісним, важким для імітації, незамінним, не вільно доступним на ринку чинників виробництва [5].

Відзначимо, що відмінність підходів до предмета стратегічного управління в рамках теорії стратегічного управління дає змогу створити під час аналізування механізмів стійких конкурентних переваг синтетичний підхід, що пов'язує дослідження, які класично розглядаються як предмет, організаційні структури, «критичні точки», з категоріями економічних рент і ресурсів.

Ресурсний підхід у теорії стратегічного планування знайшов вираження в акцентуванні динамічних здібностей як одного з ресурсів. Акцентування динамічних здібностей як одного з ресурсів підприємства виражається через швидке зростання пріоритету нематеріальних активів; облік зростаючої ролі економії від масштабу; відхід від верховенства принципу мінімізації

витрат до принципу створення додаткової цінності, а до обліку – чинник часу в цих бізнес-процесах (швидкість розроблення та комерціалізації інновацій); відносно зниження важливості принципу максимізації частки ринку (з огляду на скорочення життєвих циклів продукції та високу динаміку потреб споживачів). Серйозних змін зазнає розуміння ефективних розмірів та організаційних меж підприємства.

В умовах обмеженості ресурсів на рівні підприємства важливим є облік ресурсозабезпеченості кожної запропонованої до реалізації стратегії:

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ijr} P_j x_i \leq A_r, r = \overline{1, R}; \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m d_{ijk} P_j x_i \geq D_k, k = \overline{1, K}; \quad (2)$$

$$x_i = 0 \text{ або } 1,$$

де i – номери проектів по ресурсозбереженню в рамках стратегії; при цьому ці проекти можуть бути приналежністю різних варіантів реалізації стратегії; j – варіант реалізації стратегії; P_j – вірогідність реалізації j -го варіанта реалізації стратегії; r – види ресурсів; A_r – загальний обмежений розмір r -го ресурсу; a_{ijr} – потреба в r -му ресурсі для реалізації i -го проекту при j -му сценарії стратегії; k – види показників, досягнення яких забезпечує реалізація проектів; d_{ijk} – значення k -го показника під час реалізації i -го проекту при j -му сценарії стратегії; D_k – необхідне значення показника k ; $x_i = 1$ (якщо i -й проект приймається до реалізації) або 0 (якщо i -й проект не приймається до реалізації).

З огляду на зростаючу обмеженість ресурсів дуже важливо домагатися їх максимального ефективного використання. План має бути розроблений настільки вміло, щоб використання обмежених ресурсів було оптимальним [4].

Вибір конкретніших критеріїв та показників вимагає наявності методик формування кожного з них з урахуванням особливостей ринкового господарювання. У цьому аспекті на основі аналітичного узагальнення методів оцінювання ефективності в

роботі робиться висновок про відсутність однозначного рішення за критеріями оцінки ефективності підприємств. Це пов'язане з потребами будівництва у великих капіталовкладеннях, ефективне використання яких залежить від стратегії підприємства, з одного боку, та змін економічного середовища в країні, з іншого боку.

До динамічних стратегій такого виду належать:

- контроль над забрудненням довкілля;
- підвищення ефективності інвестицій;
- зниження трудомісткості робіт на всіх рівнях виробничо-господарської діяльності;
- розвиток нових напрямів інноваційної, господарської та комерційної діяльності;
- підвищення попиту на продукцію;
- поліпшення якості та технічного обслуговування.

При цьому якісне обслуговування об'єктів після завершення будівництва є основним чинником конкурентоспроможності підприємства, оскільки воно визначає поведінку покупця. З економічних показників, що оцінюють ефективність ресурсовіддачі, найбільш важливими можна вважати термін окупності та фондовіддачу.

Висновки і пропозиції. У статті розкриваються причини дефіциту ефективності з огляду на розуміння підприємства як відкритої системи, здатної самостійно задовольняти попит за допомогою товарів та послуг. Задоволення потреб є можливим за допомогою ресурсів, які воно має в розпорядженні. Загалом робиться висновок про те, що результати функціонування підприємства залежать від багатьох чинників, для вивчення та оцінювання яких потрібні системний підхід і системний аналіз. З цієї позиції вони залежать від кількісних та якісних характеристик ресурсів, технології будівельного виробництва, внутрішніх та зовнішніх чинників. Таким чином, стратегічне управління розглядається як управління, здатне оперативно реагувати на умови зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування, що змінюються. Велике значення також має людський аспект, оскільки саме люди розробляють управлінські рішення. Отже, на стратегічно орієнтованому підприємстві за

основу слід взяти стратегічне мислення з принциповою установкою в діяльності персоналу підприємства, перш за все вищого керівництва; систему стратегічного управління, в якій застосовується раціональний процес стратегічного планування, що дає змогу розробляти та використовувати інтегровану систему стратегічних планів; поточну, щоденну діяльність, яка підпорядкована досягненню стратегічних орієнтирів.

Отже, взаємозв'язок попиту та ресурсів є об'єктивною умовою здійснення виробничого процесу й може розглядатись початковою передумовою ефективного функціонування та розвитку будівельних підприємств. Реалізація такого взаємозв'язку здійснюється в рамках ресурсної концепції, орієнтованої на ефективне використання ресурсного потенціалу в умовах ринкової кон'юнктури, що склались. Практична значущість отриманих результатів дослідження визначається тим, що запропонований інструментарій дає змогу організувати на будівельному підприємстві оптимальну систему стратегічного управління ресурсозбереженням. В результаті цього можна досягти істотного підвищення якості управлінських рішень, що приймаються. Все вищеназване допоможе подолати основні проблеми управління будівельними підприємствами, як наслідок, виступити в ролі шляху до підвищення рівня соціально-економічного розвитку галузі.

Література:

1. Анін В. Оптимізація стратегій будівельної організації в ринкових умовах : монографія. Київ : Рагібор, 2004. 242 с.
2. Байдала Н. Стратегічний потенціал як джерело конкурентної переваги та підґрунтя стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 21.2. С. 175–181.
3. Василенко В., Ткаченко Т. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003. 396 с.

4. Катякало В. Эволюция теории стратегического управления : монография. Санкт-Петербург : издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. 548 с.
5. Мандрица І. Ликвідність ресурсів будівельної компанії – нова стратегія управління будівельною компанією. *Євразійський міжнародний науково-аналітичний журнал*. 2007. № 2 (22). С. 67.
6. Пинда Ю. Напрями підвищення рівня конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону в умовах відкритої економіки. *Вісник Львівської державної фінансової академії*. 2007. № 12. С. 170–176.
7. Федоренко В. Управление в Украине: пути усовершенствования. *Економіка та держава*. 2009. № 5. С. 4–8.
8. Якубов Т. Проблемы теории и практики повышения эффективности функционирования и развития предприятий строительного комплекса : учебное пособие. Махачкала : Наука плюс, 2011. 337 с.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности применения ресурсного подхода к стратегическому управлению деятельностью строительного предприятия. Обзор опубликованных литературных источников информации по вопросам стратегического анализа позволяет авторам критически обобщить принципы, методы и инструментарий стратегического анализа организации строительного предприятия. Изучены теоретические основы, усовершенствованы методологические положения стратегического управления ресурсами строительного предприятия для обеспечения развития строительной отрасли. Рассмотрена оптимальная производственная структура строительного предприятия на основе ресурсного обеспечения стратегической деятельности, которая должна осуществляться в соответствующей форме на основе разработки ресурсных стратегий. Предложена концептуальная схема стратегического управления строительным предприятием на основе ресурсного подхода.

Ключевые слова: ресурсы, стратегия, стратегическое управление, планирование, оптимальность, стратегические способности, концепция.

Summary. The article presents the features of conception of strategic management in the conditions of crisis situations and proposes ideas about necessity of using resource approach, in particular, organized possibilities and key competences, of enterprise during development and realization of strategic management system. The subject of the article is theoretical, methodological provisions and practical aspects of the strategic management process of economic activity of construction. Theoretical and methodological basis of the study included general scientific (dialectical, structural and functional) and special methods of studying the examined economic phenomena and processes. The article on the basis of the conducted analysis summarizes methodological provisions of implementing the strategic management process of economic activity of the construction enterprises, including description of its essence and procedural aspects. Article also discloses characteristic of the construction enterprises strategy and strategic set and the necessity of its development using an integrated system and situational approach. Paramount importance of competitive strategies for achieving strategic success and implementation of the strategic priorities of the enterprise is justified, and the key elements that are necessary to consider while developing the systems of strategic management are identified. The factors proposed to consider the set of parameters in production and sales, production and technological capabilities, financial and economic situation of the company. It is necessary to carry out ranking all factors to take account of their importance in the model. As a conclusion it is appropriate to consider the strategic management of the construction as a modern management tool of the construction enterprise, which is based on intellectual capital as a leading asset and the foundation of the enterprise, which orients the activities on the demands of consumers, allows flexibly respond and adapt to dynamic changes of the environment and in time implement changes within the enterprise.

Keywords: resources, strategy, strategic management, planning, optimality, strategic capabilities, conception.

Комчатних О.В.
старший викладач кафедри економіки,
Національний транспортний університет
Komchatnykh Olena
National Transport University

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ

PECULIARITIES OF INNOVATIVE PERFORMANCE IN THE SPHERE OF TRANSPORT LOGISTICS

Анотація. На основі праць зарубіжних та українських науковців, присвячених дослідженню інновацій у сфері послуг, з врахуванням специфіки транспортної галузі виділено основні закономірності, притаманні інноваційній діяльності у сфері транспорту. Розглянуті гіпотези щодо закономірностей інноваційного розвитку підприємств цієї сфери діяльності підтверджено за допомогою аналізу статистичних даних та власного дослідження результатів інноваційної діяльності вибірки інноваційно активних підприємств сфери транспортної логістики. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що загалом підприємствам транспортної логістики притаманні ті ж риси, що й решті транспортних підприємств, а саме схильність до процесних інновацій, низька власна наукоємність, залежність від постачальників технологій, нестача кваліфікованого персоналу та партнерів для інноваційної діяльності. Згідно з результатами дослідження на рівень інноваційної активності підприємств транспортної логістики мали вплив наявність власних та доступність зовнішніх фінансових ресурсів, розмір та структура ринку, розмір підприємства, рівень кваліфікації працівників, доступність зовнішніх знань та партнерів для співпраці.

Ключові слова: інновації, інноваційна активність, інноваційна діяльність, транспортне підприємство, транспортна логістика.

Постановка проблеми. Сьогодні транспортна логістика є однією зі сфер діяльності, які найбільш стрімко розвиваються в усьому світі. Глобалізаційні процеси, динамічний розвиток міжнародної торгівлі та інтенсивне зростання обміну товарами став-

лять перед транспортом все більше завдань, пов'язаних зі збільшенням обсягів перевезень, підвищенням рівня обслуговування клієнтів, поліпшенням безпеки перевезень, зниженням вартості, підвищенням гнучкості та ефективності діяльності. Традиційні методи конкурентної боротьби перестають приносити очікувані результати, тому основною конкурентною перевагою підприємств стає здатність до інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий час науковці зосереджували свої зусилля лише на дослідженні інновацій промислових підприємств, ігноруючи питання інновацій у сфері послуг. В українській та зарубіжній практиці інновації у сфері послуг розглядалися лише як діяльність, що доповнює виробничі процеси промисловості. Однак з розвитком сфери обслуговування по всьому світі та збільшенням потреб суспільства в продуктах цієї сфери все більше дослідників починають приділяти увагу цьому питанню. Українські вчені дослідженням інновацій послуг почали займатися зовсім нещодавно. Тут слід відзначити праці таких науковців, як К.С. Брензович [1], Т.В. Гринько, О.С. Максимчук [2], І.Я. Антоненко, І.Л. Мельник [3]. Серед зарубіжних науковців, які присвятили свої праці дослідженню цього питання, найбільші здобутки належать таким вченим, як К. Ванс, А. Триго [4], Є. Майлз [5], Дж. Сундбо [6], Ф. Галлуа [7], Р. Баррас [8], К. Певвіт [9], Б. Тетер [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Напрацювань, присвя-

чених інноваціям транспортних послуг, сьогодні ще менше. Згідно з С. Вагнером [11] на початок 2008 р. лише 6 наукових праць були присвячені інноваціям у діяльності транспорту та логістиці, тобто можна стверджувати, що ця тема привернула увагу науковців лише в останнє десятиліття.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виділення особливих рис інноваційної діяльності у сфері діяльності транспорту, зокрема сфері транспортної логістики, та їх підтвердження за допомогою аналізу статистичних даних і власного обстеження результатів інноваційної діяльності підприємств транспортної логістики.

Виклад основного матеріалу. На основі опрацьованих праць зарубіжних та українських науковців [2; 8; 9; 12; 16], присвячених дослідженню інновацій у сфері послуг, та з урахуванням специфіки транспортної галузі виділено такі закономірності, притаманні інноваціям у транспортній сфері [17, с. 5]:

- транспортним підприємствам у зв'язку зі специфікою їх діяльності більшою мірою притаманні процесні інновації;
- більшість інновацій у сфері транспортних послуг не підлягає патентуванню, що істотно скорочує їх життєвий цикл;
- технологічні інновації у сфері транспортних послуг розвиваються за циклом, що обернений до життєвого циклу товару; основною рушійною силою активізації інноваційної діяльності на транспортних підприємствах є знання та висококваліфікований персонал;
- дослідження та розробки (ДіР), здійснювані власними силами підприємства, позитивно впливають на інновації, навіть якщо в їх результаті не виникає інновація;
- витрати на внутрішні та зовнішні ДіР активізують інноваційну діяльність підприємства;
- для створення та впровадження інновацій важливу роль відіграє розмір підприємства, рівень його співпраці з іншими підприємствами, організаціями та установами, стан та розмір ринку транспортних послуг.

Далі спробуємо підтвердити виділені гіпотези щодо закономірностей інноваційного розвитку транспортних підприємств за допо-

могою аналізу статистичних даних та власного дослідження результатів інноваційної діяльності підприємств транспортної логістики у сфері вантажних автоперевезень.

Обстеження інноваційної діяльності транспортних підприємств, як й інших підприємств сфери послуг, державними статистичними органами України не велось аж до 2006 р. Нині Держстатом України проводиться обстеження інноваційної активності сфери послуг лише за окремими показниками за трирічний період у рамках обстеження за європейською методологією “Community Innovation Survey” (CIS) [18]. На кінець 2018 р. в Україні вже п'ять разів було проведено обстеження інноваційної діяльності відповідно до програми “CIS”: перше стосувалося 2006–2008 рр., друге – 2008–2010 рр., третє – 2010–2012 рр., четверте – 2012–2014 рр., п'яте – 2014–2016 рр. Слід зазначити, що дані цих досліджень скоріше характеризують загальні тенденції інноваційної діяльності у сфері транспорту, оскільки проводяться згідно з державним класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД), відповідно до якого діяльність транспортних підприємств аналізується в секції Н «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність».

Згідно з даними останнього обстеження [19] упродовж 2014–2016 рр. частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю становила 18,4%, а частка інноваційно активних транспортних підприємств складала лише 9,7%. Для порівняння, значення цих показників протягом 2006–2008 рр. становили 18% і 12,9% відповідно. Серед транспортних підприємств з технологічними інноваціями 2,4% займалися лише продуктовими, 73,08% – лише процесними, 23,56% – як продуктовими, так і процесними інноваціями, 0,96% підприємств мали продовжувану або перервану інноваційну діяльність [20]. Дійсно, завдяки специфіці діяльності транспортних підприємств їм більш притаманні процесні інновації. Ними займалися близько 4/5 транспортних підприємств з технологічними інноваціями. Продуктові ж інновації впроваджували близько чверті таких підприємств. Серед транспортних підприємств з

нетехнологічними інноваціями 22,73% займали лише маркетинговими, 44,21% – лише організаційними, 33,06% – як маркетинговими, так і організаційними інноваціями [20]. Загалом за рівнем впровадження продуктивних та маркетингових інновацій транспортна галузь демонструє значно нижчі показники, ніж середні значення по Україні.

Держстат України не проводить CIS-обстеження за окремими видами економічної діяльності, проте, спираючись на дослідження цього питання польськими вченими [13; 14], можемо стверджувати, що найбільш схильними до інновацій серед транспортних підприємств є підприємства, що належать до сфери діяльності авіаційного транспорту, а також поштової та кур'єрської діяльності. Найменш схильні до них представники наземного та трубопровідного транспорту. Причому наземний транспорт має низьку інноваційну активність не лише порівняно з іншими транспортними послугами, але й порівняно з іншими сферами діяльності. Насамперед така ситуація пояснюється тим, що у сфері діяльності наземного транспорту здебільшого задіяні малі підприємства.

Дослідження Держстату [19, с. 1] також підтверджують прямий зв'язок розміру підприємства та рівня його інноваційності, оскільки найвища частка інноваційно активних підприємств припадає саме на великі підприємства. Так, незважаючи на те, що, згідно з даними останнього обстеження, лише 9,7% транспортних підприємств України є інноваційно активними, на них працює 28,1% всіх зайнятих у транспортній галузі, а на їх частку припадає близько чверті всього обсягу реалізованих послуг по галузі [20].

Щодо інновацій у сфері транспортних послуг особливо цікавою для розгляду є сфера діяльності підприємств транспортної логістики. Перебуваючи всередині ланцюга постачання, вони виконують роль сполучної ланки між промисловістю та сферою послуг. Динамічний розвиток цієї сфери діяльності змушує підприємства до постійного пошуку нових рішень. Фактично підприємства сфери транспортної логістики мають значний інноваційний потенціал. Однак це здебільшого стосується великих міжнародних компаній,

які шукають нові можливості та інноваційні рішення. Більшість підприємств цієї сфери має низьку інноваційну активність, частіше за все такі підприємства не створюють нові технології, а займаються адаптацією рішень, що виникли в інших сферах діяльності.

Одним зі стримуючих факторів інноваційного розвитку підприємств транспортної логістики є саме недостатній масштаб їх діяльності. Експерти вважають [21], що український логістичний ринок ще очікують процеси консолідації через злиття та поглинання. Ці процеси також пов'язані з виходом на український ринок провідних західних логістичних операторів.

Слід одразу сказати про важливість інноваційного розвитку логістичних операторів не лише для інноваційного розвитку транспортної галузі, але й для інших сфер діяльності. Сьогодні неможливо уявити функціонування підприємств транспортної логістики без таких сучасних технологій, як штрих-коди, GPS-навігатори, RFID-мітки, системи відслідковування, телематичні технології, інформаційні системи для автоматизації бізнесу (WMS, CRM, ERP тощо), технології розпізнання голосу, електронні підписи. Всі ці технології спочатку були результатом інноваційної діяльності підприємств та організацій інших сфер діяльності, тобто їх продуктивними інноваціями. Після передачі цих технологій для практичного використання підприємствам транспортної логістики вони починають виконувати роль процесних інновацій, поліпшуючи різні аспекти діяльності цих підприємств. Придбання та впровадження сучасних технологій підприємствами транспортної логістики відіграє важливу роль у їх поширенні та доступності на ринку.

Для дослідження основних тенденцій та закономірностей інноваційного розвитку підприємств транспортної логістики, а також підтвердження наведених вище закономірностей проаналізовано результати діяльності 61 інноваційно активного підприємства. Всі обстежені підприємства спеціалізуються на транспортній логістиці у сфері автоперевезень, 3/4 з них мають власний рухомий склад. Серед обстежених підприємств 64%

займались як внутрішніми, так і міжнародними перевезеннями (здебільшого до країн Європи), 36% надавали послуги лише всередині країни, зокрема 12% – всередині власного регіону. Причому 37,7% респондентів зазначили, що в їх структурі реалізованих послуг найбільша частка належить саме міжнародним перевезенням. З огляду на те, що загалом по Україні питома вага міжнародних перевізників значно нижче, ніж у цій вибірці інноваційно активних підприємств, вважаємо, що така висока частка свідчить про важливість розміру ринку для інноваційної діяльності транспортних підприємств.

Обстежені підприємства не вирізнялись різноманітністю здійснюваної інноваційної діяльності, адже 90,2% з них зосередили свою увагу на придбанні сучасних технологій для вдосконалення власної діяльності, здебільшого це були техніка та обладнання для роботи з вантажами на всіх етапах ланцюга постачання, ІТ-технології для автоматизації логістичної діяльності та комунікацій (табл. 1). В структурі інноваційних витрат у 85% обстежених підприємств витрати на придбання сучасних технологій також мали найбільшу частку. Загалом питома вага таких витрат коливалася в межах 35–100%. Підприємства впроваджували нові технології для транспортних засобів, системи управління транспортними засобами з GPS-моніторингом, системи управління якістю, ІТ-інструменти для функціонування та співпраці підприємств транспортної логістики тощо. Насамперед такий інтерес до технологій серед підприємств-респондентів пов'язаний з постійно зростаючою конкуренцією між перевізниками та посиленням вимог ринку до якості логістичних послуг, тому очевидно, що активне впровадження сучасних технологій для підприємств сфери транспортної логістики стає запорукою їх майбутніх конкурентних переваг.

Одним з найважливіших своїх ресурсів підприємства з власним автопарком вважають висококваліфікованих водіїв. Професійні водії з України користуються великим попитом на ринку праці країн ЄС. Не маючи змоги конкурувати із західними роботодавцями щодо заробітної плати, вітчизняні

перевізники зосереджують свою увагу на забезпеченні гідних умов праці та охороні здоров'я водіїв, тому більшість ДіР, які проводились на базі обстежених підприємств, були присвячені саме дослідженню стану здоров'я та умов праці водіїв, а також пошуку шляхів їх поліпшення. Такою інноваційною діяльністю (самостійно або у співпраці з науковими організаціями та вищими навчальними закладами) займались менше 5% обстежених підприємств.

Таблиця 1

Напрями інноваційної діяльності у сфері діяльності транспорту та транспортної логістики

№	Вид інноваційної діяльності	Питома вага підприємств, що займались інноваційною діяльністю, % до загальної чисельності обстежених інноваційно активних підприємств	
		у сфері діяльності транспорту	у сфері транспортної логістики
1	Придбання сучасних технологій	78,8	90,2
2	Внутрішні ДіР	9,1	4,9
3	Зовнішні ДіР	10,6	3,3
4	Придбання зовнішніх знань	14,4	6,6
5	Навчання для інноваційної діяльності	17,3	8,2
6	Інше	40,4	6,6

Джерело: розробка автора

Щодо навчання для інноваційної діяльності, то сьогодні серед автотранспортних підприємств користується попитом навчання водіїв важких транспортних засобів основам екологічного керування, яке дає змогу зменшити витрати палива як на коротких, так і на довгих автомобільних маршрутах приблизно на 3–5%.

Близько 7% обстежених підприємств запрошували зовнішніх консультантів з питань сертифікації діяльності. Підприємства отримували консультації щодо отримання сертифікатів управління якістю, управління навколишнім середовищем, аналізу ризиків, небезпечних чинників та контролю критичних точок, охорони здо-

Таблиця 2

Впровадження інновацій у сфері діяльності транспорту та транспортної логістики

№	Вид інновацій	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, % до загальної чисельності обстежених інноваційно активних підприємств	
		у сфері діяльності транспорту	у сфері транспортної логістики
1	Продуктові інновації	16,1	21
2	Процесні інновації	59,8	95
3	Організаційні інновації	55,7	59
4	Маркетингові інновації	40,2	43

Джерело: розробка автора

ров'я та безпеки діяльності тощо. Деякі підприємства отримували консультаційні послуги щодо інвестицій та впровадження ІТ-технологій.

95% обстежених підприємств на інноваційну діяльність витрачали виключно власні кошти, 5% – залучали кредитні ресурси. Жодне з обстежених підприємств не отримувало державного фінансування для інноваційної діяльності, не використовувало для цих цілей кошти інвесторів. Слід зазначити, що здійснення інноваційної діяльності переважно за рахунок власних коштів є негативною характеристикою діяльності цих підприємств, оскільки за нестачі фінансових ресурсів її пріоритетність одразу зменшується.

Дослідження очікувань підприємств транспортної логістики стосовно майбутніх витрат на інноваційну діяльність показало такі результати: 34% обстежених підприємств взагалі не визначилися з майбутніми витратами на інноваційну діяльність, лише 29% планують збільшити інноваційні витрати (в межах 10–45%), 28% вважають, що вони залишаться приблизно такими ж, а решта підприємств планує їх зменшити або взагалі не передбачає таких витрат у майбутньому. Такі результати свідчать про те, що кількість інноваційно активних підприємств цієї сфери діяльності продовжуватиме знижуватись насамперед через брак необхідних для інноваційної діяльності фінансових ресурсів.

В результаті інноваційної діяльності 95% обстежених підприємств впровадили у свою діяльність процесні інновації, 59% почали використовувати організаційні інновації, питома вага підприємств, які впровадили маркетингові та продуктові інновації, склала 43% і 21% відповідно. Такі результати підтверджують, що для підприємств транспортної логістики, як і для решти транспортних підприємств, більш характерні саме процесні інновації (табл. 2).

За рахунок впровадження інноваційних рішень у свою діяльність близько чверті опитаних підприємств розширили асортимент власних послуг, питома вага нових або значно вдосконалених послуг коливалася в межах від 1% до 45%.

Майже половина (47,8%) обстежених підприємств впроваджувала у свою діяльність логістичні інновації, зокрема 27,9% впроваджували системи управління запасами (автоматичний моніторинг запасів в реальному часі, автоматичне відстеження доставки вантажів); 19,7% – цифрове управління ланцюгами постачання (безпаперові, прозорі операції в ланцюгах постачання, управління відносинами з клієнтами та постачальниками, контроль бізнес-процесів); 19,7% – електронну комерцію (укладання комерційних угод через Інтернет та інші інформаційні системи); 3,3% – автоматичні засоби ідентифікації вантажів в межах усього ланцюга постачання; 8,2% – зворотну логістику (операції, пов'язані з повторним використанням і поверненням продукції та матеріалів); 11,5% – нові моделі доставки, наприклад використання транспортних засобів на альтернативних видах палива, мульти-модальну логістику; 13,1% – удосконалену доставку шляхом редизайну (пакування, зважування, перевірка).

Також в рамках дослідження підприємствам було запропоновано оцінити важливість зовнішніх джерел інформації для здійснення інноваційної діяльності за шкалою від 0 до 3, де 0 означає, що джерело взагалі не використовувалось, а 3 – найвищий рівень важливості. Найбільшу кількість балів отримали постачальники, найменшу – вищі навчальні заклади та наукові організації (табл. 3).

Таблиця 3
Важливість зовнішніх джерел інформації для інноваційної діяльності підприємств-респондентів

Рейтинг	Джерело інформації	Кількість отриманих балів	Питома вага підприємств, що використовували, %
1	Постачальники обладнання та програмного забезпечення	101	75,4
2	Група найближчих конкурентів	83	62,3
3	Клієнти	65	52,5
4	Наукові/технічні журнали та рекламні буклети	48	41,0
5	Конференції, торговельні ярмарки, виставки	37	31,1
6	Професійні асоціації	29	24,6
7	Вищі навчальні заклади	21	16,4
8	Наукові організації	17	13,1

Джерело: розробка автора

Аналогічне опитування було проведено щодо важливості факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності підприємств-респондентів. Слід одразу зазначити, що сума отриманих балів досить висока у всіх факторів (табл. 4).

Таблиця 4
Важливість факторів, що перешкождали інноваційній діяльності підприємств-респондентів

Рейтинг	Фактор	Кількість отриманих балів	Питома вага підприємств, що вказали, %
1	Нестача власних коштів	109	85,2
2	Велика кількість конкурентів	107	78,7
3	Занадто високі витрати на інновації	99	72,1
4	Відсутність державної допомоги	78	54,1
5	Невизначений ринковий попит на інновації	69	59,0
6	Нестача кваліфікованих кадрів на підприємстві	66	59,0
7	Відсутність доступних кредитів	63	57,4
8	Відсутність партнерів для співпраці	53	54,1

Джерело: розробка автора

Більшості підприємств під час здійснення інноваційної діяльності ставали на заваді насамперед фактори фінансового характеру, що ще раз підтверджує важливість наявності власних та доступності зовнішніх фінансових ресурсів. Близько 3/4 опитаних підприємств вказали на завелику кількість конкурентів, що підтвердило висновки експертів Міжнародного транспортного форуму [16, с. 7–8] стосовно залежності інноваційної активності від структури ринку, адже за монополії чи дуже високої конкуренції спостерігаються найменші інноваційні зусилля. Більше половини підприємств-респондентів вказували на недостатню кваліфікацію власних фахівців та відсутність партнерів з інноваційної співпраці, тобто має місце брак необхідних для інноваційної діяльності знань. Власне, серед опитаних підприємств лише 42% займалися інноваційною діяльністю у співпраці з іншими підприємствами, установами та організаціями, а саме 19% співпрацювали з постачальниками обладнання та програмного забезпечення, 11% – з підприємствами найближчої групи конкурентів, 8% – з клієнтами, 3% – з науковими установами, лише 1% – з вищими навчальними закладами.

Висновки і пропозиції. Результати обстеження вибірки інноваційно активних підприємств транспортної логістики у сфері автомобільних перевезень свідчать про те, що загалом їм притаманні ті ж тенденції, що й решті транспортних підприємств. Як і решта транспортних підприємств, вони належать до технологічно насичених сфер діяльності, тому більш схильні до процесних інновацій. Зазвичай у сфері діяльності транспорту спочатку відбувається впровадження нових технологій, а вже потім вони приводять до нових чи значно вдосконалених послуг, тобто процесні інновації приводять до продуктових, тому цілком логічно, що підприємства цієї сфери витрачають найбільше сил та фінансів саме на впровадження нових технологій.

Підприємства транспортної логістики у сфері автомобільних перевезень мають низьку наукоємність та залежать від постачальників інновацій, оскільки не мають можливості власними силами займатись

необхідними дослідженнями та розробками. Саме тому питома вага підприємств, які займалися ДіР, у дослідженій вибірці значно менше, ніж загалом по транспортній галузі. В структурі витрат на інноваційну діяльність обстежених підприємств витрати на ДіР також були нижчі за середні значення по галузі. Крім того, тут слід сказати про дуже низький рівень співпраці обстежених підприємств з науковими установами та вищими навчальними закладами. Проте підприємства транспортної логістики не лише виконують роль споживачів результатів інноваційної діяльності підприємств та організацій інших сфер діяльності, але й слугують засобом передачі технологій від постачальників до клієнтів, що передали власні логістичні процеси на аутсорсинг, тому їх інноваційний розвиток відіграє важливу роль у розвитку не лише транспортної галузі, але й економіки загалом.

Згідно з результатами дослідження на рівень інноваційної активності підприємств транспортної логістики мали вплив наявність власних та доступність зовнішніх фінансових ресурсів, розмір та структура ринку, розмір підприємства, рівень кваліфікації працівників, доступність зовнішніх знань та партнерів для співпраці.

Література:

1. Брензович К.С. Еволюція західних теорій щодо сутності та ролі інновацій у сфері послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 3–8. URL: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015> (дата звернення: 22.11.2018).
2. Гринько Т.В., Максимчук О.С. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку вітчизняних підприємств сфери послуг. *Проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 255–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rekon_2015_1_33 (дата звернення: 22.11.2018).
3. Антоненко І.Я., Мельник І.Л. Сервісні інновації як інструмент ефективного менеджменту туристичних підприємств. *Вісник ДІТБ*. 2013. № 17. С. 39–45. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/antonenko.htm (дата звернення: 22.11.2018).
4. Vence X., Trigo A. Diversity of innovation patterns in services. *The Service Industries Journal*. 2009. Vol. 29. No 12. P. 1635–1657.
5. Miles I. *Services Innovation: A Reconfiguration of Innovation Studies*. Manchester : PREST, University of Manchester, 2001. 432 p.
6. Sundbo J. Management of innovation in services. *Service Industries Journal*. 1997. No 3. P. 432–455.
7. Gallouj F. Innovating in reverse: services and the reverse product cycle. *European Journal of Innovation Management*. 1998. Vol. 1. No. 3. P. 123–138.
8. Barras R. Towards a theory of innovation in services. *Research policy*. 1986. Vol. 15. No. 4. P. 161–173.
9. Pavitt K. Sectoral patterns of technical change: towards taxonomy and a theory. *Research policy*. 1984. Vol. 13. No. 6. P. 343–373.
10. Tether B. S. Do services innovate (differently)? Insights from the European inn barometer survey. *Industry & Innovation*. 2005. Vol. 12. No. 2. P. 153–184.
11. Wagner S.M. Innovation management in the German transportation industry. *Journal of Business Logistics*. 2008. Vol. 29. No. 2. P. 215–231.
12. Burmaoğlu S., Şeşen H., Kazançoğlu Y. Determinants of Logistic Sector Innovation Creating Common Value Nodes in Supply Chain. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2015. Vol. 6. No. 2. P. 37–58.
13. Koźlak A. Wspieranie innowacyjności przedsiębiorstw sektora TSL w Polsce z funduszy Unii Europejskiej. *Logistyka*. 2014. Nr. 2. S. 138–146.
14. Przybylska E. Innowacyjność branży TSL. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*. 2016. Nr. 24. T. 2. S. 235–245.
15. Przybylska E. Zagadnienie transferu technologii w odniesieniu do przedsiębiorstw usług logistycznych. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/ Politechnika Śląska*. 2014. Nr. 70. S. 397–408.
16. International Transport Forum. *Transport and Innovation: Towards a view on the role of public policy*. Leipzig: OECD, 2010. 10 p. URL: <https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/docs/10fp09.pdf> (дата звернення: 22.11.2018).
17. Комчатних О.В. Сутнісна характеристика та класифікація інновацій в сфері транспортних послуг. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6255> (дата звернення: 22.11.2018).
18. Собкевич О.В., Михайличенко К.М., Ємельянова О.Ю. Інноваційні перетворення на транспорті як чинник модернізації транспортно-дорожнього комплексу України : аналітична записка. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України, 2013. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1303> (дата звернення: 22.11.2018).
19. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014–2016 років : доповідь / вик. Р.Ю. Прилипко. Київ : Держстат України, 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (дата звернення: 22.11.2018).
20. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2017 році : статистичний збірник / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Держстат України, 2018. 178 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf (дата звернення: 22.11.2018).
21. Логистика в Украине: парадоксы рынка и пути раскрытия потенциала // *Logist.FM*. 2017. URL: <http://logist.fm/publications/logistika-v-ukraine-paradoksy-rynka-i-puti-raskrytiya-potenciala> (дата звернення: 22.11.2018).

Аннотация. На основе работ зарубежных и украинских ученых, посвященных исследованию инноваций в сфере услуг, с учетом специфики транспортной отрасли выделены основные закономерности, присущие инновационной деятельности в сфере транспорта. Рассмотренные гипотезы о закономерностях инновационного развития предприятий этой сферы деятельности подтверждены с помощью анализа статистических данных и собственного исследования результатов инновационной деятельности выборки инновационно активных предприятий сферы транспортной логистики. Результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что в целом предприятиям транспортной логистики присущи те же черты, что и остальным транспорт-

ным предприятиям, а именно склонность к процессным инновациям, низкая собственная наукоемкость, зависимость от поставщиков технологий, нехватка квалифицированного персонала и партнеров для инновационной деятельности. Согласно с результатами исследования на уровень инновационной активности предприятий транспортной логистики влияли наличие собственных и доступность внешних финансовых ресурсов, размер и структура рынка, размер предприятия, уровень квалификации работников, доступность внешних знаний и партнеров для сотрудничества.

Ключевые слова: инновации, инновационная активность, инновационная деятельность, транспортное предприятие, транспортная логистика.

Summary. At present, transport logistics is one of the spheres that are rapidly developing all over the world. Conventional methods of the competitive struggle cease to give the expected results while the main competitive advantage for enterprises is their innovation capabilities. For a long time, economists haven't attached much importance to innovation issues in the service sphere, particularly in transport performance, only investigating innovations of industrial enterprises. There are very few works, devoted to innovations in transport services sphere nowadays. The purpose of the article is to investigating the specific features of innovative performance in the sphere of transport, namely in transport logistics and exemplifying them by the statistical data analysis, personal observations of the enterprises' innovative performance in transport logistics. Having studied the works of foreign and Ukrainian scientists concerning innovation researches in the sphere of services with regard to transport sphere peculiarities, the basic tendencies inherent in innovative activity in the sphere of transport performance were distinguished. The hypotheses on the tendencies of enterprises innovative development in this sphere were confirmed by means of statistical data analysis, empirical investigations of the innovative performance results based on the selection of innovatively active enterprises of transport logistics. The results of the conducted research show that the enterprises of transport logistics have the same features as other transport enterprises: their potential to process innovations low science-intensive internal capabilities, dependence from technology providers, shortage of qualified personnel and partners for innovative performance. According to the research results, the level of the enterprise' innovative activity was effected by the availability of its own financial resources, accessibility of external investments, the market size and structure, the size of the enterprise, the qualification level of personnel, access to external knowledge and partners for cooperation.

Keywords: innovations, innovative activities, innovative performance, transport enterprise, transport logistics.

*Крутько М.А.**к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка**Krutko Marharyta**Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture*

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ НА ПРИКЛАДІ СОК

SUBMISSION OF MECHANISMS OF INTEGRATION PROCESS MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE EXAMPLE OF ASC

Анотація. У статті запропоновано науковий підхід до визначення питань обґрунтування механізмів управління інтеграційними процесами в аграрному секторі на прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як однієї з найбільш поширених форм горизонтальної інтеграції в аграрному секторі. Досліджено, висвітлено основні теоретичні положення нормативно-правового та інституціонального забезпечення діяльності інтегрованих агропромислових структур для більшої ефективності їх функціонування та налагодження єдиного правового механізму щодо управління інтеграційними процесами в аграрному секторі. На прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначено, що розвиток інтеграційних процесів у сільськогосподарському виробництві гальмується через неузгодженість певної низки законодавчих актів, які стосуються регулювання та контролю діяльності інтегрованих господарюючих суб'єктів, а також управління ними.

Ключові слова: механізм управління, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, інтеграційні процеси, аграрний сектор, розвиток.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання необхідно розвивати інтеграційні процеси в аграрному секторі, які мають значний вплив на економіку України загалом і суттєвий потенціал для нарощення її масштабів та ефективності. Досить довго залишається актуальним

питання управління інтеграційними процесами в аграрному секторі та розроблення ефективних механізмів взаємодії в процесі підприємницької інтеграції. Незамінною складовою будь-якого дієвого економічного механізму є нормативно-правове забезпечення функціонування. Не винятком є створення інтегрованих структур та інституціональне забезпечення їх діяльності, обліку господарських процесів, оподаткування, складання та подання звітності. Однією з найбільш поширених форм інтеграційної взаємодії є сільськогосподарська кооперація як форма горизонтальної інтеграції в аграрному секторі.

Розвиток кооперативного руху відбувається стрибкоподібно відповідно до генерації заходів державного регулювання обслуговуючої кооперації. Однак процес створення кооперативів у сфері здійснення ринкової діяльності сільськогосподарських виробників не став масовим явищем, а створені кооперативи працюють недостатньо ефективно та стабільно [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку інтеграції та кооперації в аграрному секторі присвячені наукові праці таких вчених-економістів, як В.В. Зіновчук, В.Я. Амбросов, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, А.С. Кудінов, В.Г. Андрійчук, В.В. Гончаренко, В.Ф. Горбонос, О.Д. Гудзинський, М.Й. Малік. Нині

залишаються не до кінця вивченими питання розроблення дієвих механізмів інтеграційної взаємодії та забезпечення повноцінного функціонування інтегрованих структур, таких як кооперативи, зокрема, щодо визначення їхнього правового статусу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досі не вирішені питання повноцінного нормативно-правового підкріплення інтегрованих суб'єктів господарювання, відкриті питання обліково-аналітичного забезпечення успішної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з урахуванням усіх тонкощів та особливостей цієї форми господарювання в умовах євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування дієвих механізмів управління інтеграційними процесами в аграрній сфері через вивчення законодавчого та інституціонального забезпечення їх діяльності на прикладі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як найбільш поширеної форми інтегрованих господарських структур.

Виклад основного матеріалу. В.Г. Андрійчук вважає, що під агропромисловою інтеграцією слід розуміти організаційне поєднання сільськогосподарського та технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва задля одержання кінцевої продукції з аграрної сировини та досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості та відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання [2].

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (далі – СОК) ставлять за мету не отримання прибутку, а здійснення діяльності з обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації, а саме членів СОК. Проте в процесі діяльності СОК можуть виникати надмірно сплачені суми за послуги членам СОК, якщо фактична повна собівартість послуг виявиться меншою, ніж ціна, за якою члени СОК сплачували за послуги протягом періоду.

Дуже важливо під час отримання довідки з ЄДРПОУ особливу увагу звернути на пра-

вильне присвоєння коду та назви організаційно-правової форми кооперативу за Класифікатором організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ). Має бути присвоєний код 350 «Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив» [3].

Установчі документи кооперативу мають містити такі норми. Доходи та прибутки кооперативу використовуються виключно для фінансування видатків організації на поточну виробничу діяльність. Прибутки кооперативу заборонено розподіляти між засновниками та учасниками кооперативу, окрім випадків нарахування заробітної плати та нарахування ЄСВ. Якщо неприбутковий СОК вирішить припинити свою діяльність, то його активи, майно та бюджет мають бути безоплатно передані одній або декільком неприбутковим організаціям.

Найголовніше, в установчих документах кооперативу має бути чітко зазначено, що мета діяльності організації полягає в наданні послуг його членам, які спрямовані на мінімізацію витрат або максимізацію доходів від ведення сільського господарства. Якщо неприбутковий СОК хоче переробляти або виробляти продукцію для своїх членів, то в установчих документах має бути чітко написано «послуги з переробки та/або виробництва продукції для членів кооперативу». Інакше кооператив вважатиметься виробничим та позбавиться статусу неприбутковості [4].

Для більш чіткої картини та подальшого вивчення питань обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах варто зупинитися саме на їх кількісному складі в Україні.

Згідно з даними структурних підрозділів агропромислового розвитку облдержадміністрацій кількість зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні станом на 1 січня 2017 р. становить 1 097. Протягом 2010–2016 рр. їх кількість зросла на 448 одиниць.

Із загальної кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність лише 589 одиниць. З них молочарських нараховується 151, з обробітку землі та збирання врожаю – 152, м'ясних – 34, плодоовочевих – 76, зернових – 35, з надання інших

послуг – 141. За видами діяльності 589 діючих СОК розподілились на переробні (25), заготівельно-збутові (149), постачальницькі (16), з надання інших послуг – (101), багатофункціональні (298).

Цими кооперативами станом на 1 січня 2017 р. об'єднано 24,8 тис. осіб, створено на селі 1 636 постійних робочих місць, які утримують 21 758 голів ВРХ, з яких 16 953 голови корів, 4 188 голів свиней, реалізовано 48,7 тис. т молока, 2,8 тис. т зерна, 0,2 тис. т м'яса, 3,2 тис. т плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13 981,6 тис. грн. [5].

Такі цифри виступають фундаментом для оптимістичних прогнозів щодо розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері та підкріплюють значення поставленої мети дослідження. Чітко видно динаміку в розвитку цього виду господарювання на території нашої країни.

Сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам надано право:

- визначати за погодженням з уповноваженим ним органом (посадовою особою, тобто головою правління чи виконавчим директором) облікову політику СОК відповідно до установчих документів;

- вибирати форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку й способу реєстрації та узагальнення інформації в них з дотриманням єдиних засад, встановлених Законом про бухгалтерський облік, та з урахуванням особливостей своєї діяльності, технології обробки облікових даних;

- розробляти систему та форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності й контролю господарських операцій, визначати права працівників на підписання бухгалтерських документів;

- затверджувати правила документообігу та технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків та реєстрів аналітичного обліку;

- виділяти на окремий баланс філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, з наступним включенням їх показників до фінансової звітності СОК;

- визначати доцільність застосування міжнародних стандартів [6].

В методичних рекомендаціях, автором яких є В.М. Метелиця та які створені за підтримки МБФ «Добробут громад» (“Heifer-Ukraine”), проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «АгроІнвест», «Данон Екосистем Фонд», ТОВ «Данон», Департаменту закордонних справ і торгівлі Канади (DFATD)/SOCODEVI та ДОГО «СКС», йдеться про подані нижче положення щодо обліку власного капіталу, вступних внесків, неподільного та пайового фондів.

Зокрема, облік власного капіталу (пайового та неподільного фондів) має велике значення для організації облікових робіт в СОК, адже він не тільки є базою функціонування СОК, але й надає інформацію для подальших розрахунків з членами СОК.

Організація діяльності СОК базується на формуванні відповідних фондів фінансових ресурсів. Для забезпечення належної діяльності кооператив у порядку, що передбачений Статутом, формує пайовий, неподільний, резервний та спеціальний фонди (ст. 20 Закону про кооперацію).

Формування власного капіталу СОК здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Під час утворення СОК його члени формують власний капітал, який складається з пайового та неподільного фонду. Порядок формування власного капіталу СОК визначається у Статуті кооперативу (ст. 7 Закону про сільгоспкооперацію). Неподільний та пайовий фонд є власністю СОК та використовується для фінансування господарської діяльності.

Капітал СОК формується за рахунок вступних внесків, обов'язкових та додаткових паїв членів та асоційованих членів СОК, відрахувань з доходу та інших надходжень активів, отриманих на добровільній основі.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку та формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу СОК. Цей фонд не може бути розподілений між членами СОК, крім випадків, передбачених законом.

Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається Статутом СОК.

Вступні внески використовуються для проведення організаційних заходів щодо створення СОК, а в діючому СОК вони спрямовуються на організаційне забезпечення його діяльності. Розмір вступних внесків встановлюється загальними зборами членів СОК і передбачається Статутом.

Вступні внески сплачуються одноразово в повному обсязі у порядку, який визначається Статутом СОК. Під час виходу членів із СОК вступні внески їм не повертаються. Натомість члени, що виходять із СОК, незалежно від причини мають право отримати свої пайові внески, але лише за умови виконання всіх своїх обов'язків. Збільшення розміру неподільного фонду відбувається під час вступу до СОК нових членів та проведення відрахувань з доходу від господарської діяльності. Розмір неподільного фонду зменшується під час його перерозподілу до резервного фонду.

Пайовий фонд – це майно СОК, що формується за рахунок паїв (зокрема, додаткових) членів та асоційованих членів СОК.

Майно, що вноситься до пайового фонду та неподільного фонду, встановлюється та погоджується на загальних зборах або за процедурою, визначеною в Статуті.

Пайовий внесок (пай) є майновим поворотним внеском члена (асоційованого члена) кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, зокрема грошей, майнових прав, а також земельної ділянки. Пайові внески поділяються на обов'язкові та додаткові.

Обов'язковий пайовий внесок є умовою членства, адже членом СОК може стати лише особа, яка зробила вступний внесок і пай.

Додаткові пайові внески – це внески членів СОК понад обов'язкові паї, які передаються ними за власним бажанням. Член СОК понад обов'язковий пай може передати СОК ще будь-яке майно за своїм власним бажанням як додатковий пай, розмір та умови внесення якого передбачені Статутом СОК.

Розмір пайового фонду не є сталою величиною та збільшується за рахунок:

- пайових внесків нових членів;
- внесення дійсними членами пайових внесків внаслідок зміни обсягів їх участі в діяльності СОК або зміни розміру пайового внеску, зокрема шляхом внесення додаткових пайових внесків.

Пайовий фонд може зменшуватись на суму пайових внесків, які повернуті членам кооперативу, що вибули з нього [7].

В процесі дослідження питань обґрунтування механізмів управління та облікового забезпечення інтеграційних процесів аграрної сфери на прикладі СОК варто зазначити, що доля їх ефективного функціонування залежить від точності оброблення інформації, її узагальнення та формування на основі її даних звітності, яку кооператив має регулярно подавати до фіскальних органів та органів статистики.

Кооператив звітує за свою діяльність на рівні з іншими підприємствами. Складається та подається така звітність:

- Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (Баланс ф. № 1, 2);
- Звіт про використання доходів (прибутків) неприбутковою організацією;
- Звіт про нарахування єдиного соціального внеску;
- Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб і сум утриманого з них податків (1-ДФ);
- Спеціалізована статистична звітність [4].

Результати проведених досліджень вказують на низький рівень розвитку системи обліково-законодавчого забезпечення СОК. Це пов'язане з тим, що сьогодні нормативно-правове регулювання цього питання в Україні захарашене надмірною кількістю актів, які фактично суперечать один одному але за правовою силою перебувають на одному рівні. Звичайному селянину стає незрозумілими їх зміст та мета, розвиток та діяльність кооперативу переходить на другий план, тоді як бюрократія та узгодження законодавчих норм, положень та трактувань – на перший.

Гарним прикладом простої та вдалої організації обліково-законодавчого забезпечення механізму управління інтеграційними процесами аграрної сфери щодо діяльності СОК є досвід США.

Згідно із законодавством США сільськогосподарські кооперативи не поділяються за видами діяльності. Вони класифікуються за функціональною ознакою (маркетингові, постачальницькі, збутові). У США основними видами кооперативів у сільському господарстві є збутові, що організують колективний збут фермерської продукції та її переробку; постачальницькі, що забезпечують стабільні поставки виробничих ресурсів за доступними цінами; сервісні, що мають різні виробничі послуги, зокрема послуги з аудиту, ведення бухгалтерського обліку, наукової, інформаційної та маркетингової роботи [8].

Правову основу кооперації у США складають загальновизнані міжнародні документи та національне законодавство. Організаційно-правовою основою діяльності кооперативів різного спрямування є їх Статуту. Внутрішні відносини регулюються контрактами. У США функціонує Департамент сільського господарства (USDA) [9], який відповідає за реалізацію державної політики в галузі продовольства та сільського господарства, і продовольчої безпеки, що відповідає за розвиток сільських районів, фінансування в галузі сільського господарства та наукових досліджень. Міністерство прагне задовольняти потреби фермерів та просувати сільськогосподарську торгівлю й виробництво. Також USDA розробляє матеріали для допомоги кооперативам на різних стадіях розвитку. До них належать методичні рекомендації з бухгалтерського обліку та фінансової звітності, посібник «Як створити кооператив».

У США всі члени правління кооперативу повинні знати бухгалтерський облік та вміти складати фінансові звіти. Розуміючи всі компоненти бухгалтерії, Рада матиме більше можливостей для розроблення системи обліку свого кооперативу, підтримки

точних бухгалтерських записів, прийняття зважених бізнес-рішень [10].

Досвід США свідчить про те, що в процесі інтеграційних перетворень господарюючих суб'єктів держава на законодавчому рівні відіграє першочергову роль та сприяє налагодженню дієвого механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі.

Висновки і пропозиції. На основі узагальнення досліджень, які націлені на обґрунтування механізмів управління інтеграційними процесами в аграрній сфері щодо організаційного, законодавчого та методичного забезпечення на прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, сформовано алгоритм налагодження такого механізму, що враховує ризикованість та дохідність від запровадження; позитивний досвід налагодження такого механізму високорозвинених держав світу; результат впливу як внутрішнього, так і зовнішнього економічного середовища; неузгодженість низки нормативно-правових актів, що регламентують неприбуткову природу обслуговуючої кооперації; вплив законодавчого забезпечення на структуру облікової політики та правил внутрішньогосподарської діяльності інтегрованих структур; організацію облікового процесу загалом відповідно до норм правового поля. Перспективні дослідження у сфері налагодження механізму управління інтеграційними процесами в аграрній сфері доцільно зосередити на взаємодії запропонованих нижче етапів. По-перше, необхідно сформувати інституціональний простір альтернативних організаційно-управлінських систем агропромислової інтеграції для розв'язання проблем в процесі функціонування інтегрованих структур суб'єктів агробізнесу. По-друге, виникає необхідність розроблення методологічного забезпечення, яке буде стосуватись перспективних планів розвитку та аналізу вже наявних цифрових даних для встановлення ризиків та запобігання ним під час налагодження дієвого механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі.

Література:

1. Трачова Д.М. Облікове забезпечення функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/982/1/Облікове_забезпечення_ефективного_функціонування_сільськогосподарських_обслуговуючих_кооперативів.docx (дата звернення: 19.03.2019).
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Київ : КНЕУ, 2002. 682 с.
3. Рудік О.В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : навчальний посібник / за ред. М.П. Гриценка, В.О. Бондарчука. Київ. 2013. 192 с.
4. Пам'ятка користувачу: фахівці розповідають, як не помилитися з організацією кооперативу. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/pamatka-koristuvacu-fahivci-rozovidpvidpovidi-na-najposirenisi-pitannasodo-roboti-kooperativiv> (дата звернення: 19.03.2019).
5. Ковальова О.М. Правове поле розвитку сільськогосподарської кооперації потребує змін. URL: <http://minagro.gov.ua/node/23256> (дата звернення: 19.03.2019).
6. Практичне керівництво з питань обліку і оподаткування багатofункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). URL: http://cba.org.ua/two/images/stories/documents/Finance_RED_Manual_UKR.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
7. Метелиця В.М., Гриценко М.П., Стецюк Л.С. та ін. Організація заготівельно-збутових послуг сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами: бухгалтерський облік, оподаткування та деякі правові аспекти : методичні рекомендації. Київ, 2014. 94 с.
8. Understanding Cooperative Bookkeeping and Financial Statements. URL: <http://www.uwcc.wisc.edu/pdf/understanding%20coop%20bookkeeping%20and%20financial%20statements.pdf> (дата звернення: 20.03.2019).
9. USDA. URL: <https://www.rd.usda.gov> (дата звернення: 21.03.2019).
10. Шинкаренко М.С. Міжнародний досвід організації бухгалтерського обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. *Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3 (87). С. 43–52. URL.: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Agroinkom/agroinkom2009-5-8/agroinkom2009-5-8_56-59.pdf (дата звернення: 20.03.2019).

Анотація. В роботі пропонується науковий підхід к определению вопросов обоснования механизмов управления интеграционными процессами в аграрном секторе на примере сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов как одной из наиболее распространенных форм горизонтальной интеграции в аграрном секторе. Исследованы, освещены основные теоретические положения нормативно-правового и институционального обеспечения деятельности интегрированных агропромышленных структур для большей эффективности их функционирования и налаживания единого правового механизма касательно управления интеграционными процессами в аграрном секторе. На примере сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов определено, что развитие интеграционных процессов в сельскохозяйственном производстве тормозится из-за несогласованности определенного ряда законодательных актов, касающихся регулирования и контроля деятельности интегрированных хозяйствующих субъектов, а также управления ими.

Ключевые слова: механизм управления, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, интеграционные процессы, аграрный сектор, развитие.

Summary. The paper proposes a scientific approach to the definition of questions of substantiation of the mechanisms of management of integration processes in the agrarian sector, for example, of agricultural service cooperatives, as one of the most common forms of horizontal integration in the agrarian sector. The main theoretical positions concerning normative legal and institutional support of the integrated agro industrial structures for the greater efficiency of their functioning and the establishment of a unified legal mechanism in the management of integration processes in the agrarian sector have been explored and elucidated. It is determined that the development of integration processes in agricultural production is hampered by the inconsistency of a number of legislative acts concerning the regulation, control and management of integrated business entities on the example of agricultural servicing cooperatives. The effective mechanisms of management of integration processes in the agrarian sphere are substantiated through the study of legislative and institutional provision of their activities on the example of agricultural service cooperatives as the most common form of integrated economic structures. In the course of research of the questions of substantiation of management and accounting tools for management of integration processes of agrarian sphere on the example of agricultural servicing cooperatives it was established that the efficiency of their functioning depends on the accuracy of processing and generalization of accounting information. The paper tries to solve the issues of full legal and regulatory support for the functioning of integrated economic entities. The analysis of USA experience in providing mechanisms for management of integration processes in support of the development of integrated structures by the state and clear regulatory legal regulation is conducted. The issues of accounting and analytical support of successful activity of agricultural servicing cooperatives are considered, taking into account all the intricacies and features of this form of management in the conditions of the European integration vector of the country's development.

Keywords: management mechanism, agricultural service cooperative, integration processes, agrarian sector, development.

Навольська Н.В.

*к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет*

Navolska Natalya

Ternopil National Economic University

Блащак Б.Я.

*аспірант,
Тернопільський національний економічний університет*

Blashchak Bogdan

Ternopil National Economic University

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

STUDY AND EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTION IN THE FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Анотація. У статті досліджено та розкрито сутність поняття «інвестиційна привабливість підприємства». Виокремлено основні чинники, що впливають на інвестиційну привабливість підприємства: інвестиційна активність; фінансовий чинник; виробничий чинник; темпи зростання капітальних вкладень; інноваційний чинник. Досліджено сучасні методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Виокремлено основні показники для дослідження рівня інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості. На основі дослідження різних підходів і методів щодо оцінки інвестиційної привабливості підприємств сформовано методику, яка базується на рейтинговій оцінці згідно з бальною системою оцінювання показників фінансово-економічного стану підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, підприємство, показники, інвестиції, підходи, чинники.

Постановка проблеми. У сучасних умовах посилюється конкуренція між підприємствами за ринки збуту та ресурсів, за державні замовлення та бюджетне фінансування і, як наслідок, за укріплення свого становища в ринковому просторі. Таким чином, підприємства повинні вдосконалювати

принципи своєї діяльності, освоювати нові види продукції і технології, підтримувати рівень конкурентоспроможності та вирішувати питання збільшення вартості свого бізнесу. За таких умов актуалізується проблематика забезпечення надходжень інвестицій у діяльність підприємств. Залучення інвестицій дає змогу підприємствам підвищувати конкурентні переваги і формувати додаткові ресурси для економічного розвитку та збільшення їх ринкової вартості.

Варто зазначити, що харчова промисловість має високу інвестиційну привабливість завдяки швидкому терміну окупності вкладень порівняно з іншими галузями промисловості, що особливо важливо в умовах економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки інвестиційної привабливості підприємств, а також інші питання, взаємозалежні з ним і розглянуті у цьому дослідженні, знайшли відображення в наукових працях таких учених, як: Є. Антипенко [1], А. Бистрова [2], А. Битова [2], А. Гончарук [3], Н. Кушнір [5], Ю. Мужук [5], Л. Семенчук [6], Д. Скипин [2], А. Стойчева [1], С. Шумікін [1], А. Яцик [3] та ін. Проте питання інвестиційної привабливості

вітчизняних підприємств та методики її визначення є актуальним і потребує подальшого дослідження в контексті галузі діяльності підприємств.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та оцінка рівня інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості Тернопільського регіону та обґрунтування напрямів його підвищення.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна привабливість – це інтегральна величина, яка характеризує не тільки платоспроможність, фінансову стійкість, а й ефективність використання фінансового потенціалу, здатність розвиватися та підвищувати прибутковість капіталу, оновлювати матеріально-технічну базу виробництва, підвищувати якість і конкурентоспроможність продукції підприємства.

Інвестиційна привабливість формується під впливом багатьох чинників, але більшість із них відображається у фінансовому стані підприємства. Аналіз фінансового стану підприємства може використовуватися як інструмент для вивчення рівня інвестиційної привабливості

Огляд наукових джерел дав змогу виокремити чинники, які можуть впливати на формування інвестиційної привабливості, а саме:

- інвестиційна активність, вплив якої полягає у визначенні обсягу коштів, що вкладаються в підприємство, відсотка освоєння інвестицій, імовірності отримання інвестором прибутку;

- фінансовий чинник, який характеризується часткою прибутку від інвестиційної діяльності підприємства, оцінкою доцільності використання підприємством власних джерел фінансування інвестиційної діяльності та залучення позикових коштів;

- виробничий чинник, який визначає рівень розвитку й очікувану норму рентабельності від основної діяльності підприємства;

- темпи зростання капітальних вкладень, що характеризує можливість розширення виробничих потужностей підприємства;

- інноваційний чинник, який визначається використанням досягнень науково-

технічного прогресу у виробничому процесі та характеризує тривалість терміну від моменту розроблення до моменту впровадження у виробництво науково-технічних розробок [6].

Науковці пропонують різні підходи до оцінки інвестиційної привабливості підприємства, однак ми розглянемо окремі з них, а саме:

- комбінований підхід (оцінка внутрішніх і зовнішніх характеристик підприємства);

- ринковий підхід (заснований на аналізі зовнішньої інформації про підприємство);

- стратегічний підхід (орієнтується на тривалу перспективу: особлива увага приділяється обліку альтернативних витрат від невикористовуваних можливостей, які, своєю чергою, є основним коригуючим чинником під час аналізу динаміки фінансових показників;

- фінансовий і бухгалтерський підходи (засновані на аналізі внутрішньої інформації, у тому числі фінансового стану підприємства).

Всі ці підходи можна об'єднати, тому що вони не виключають один одного. Такі підходи допомагають розширити можливості оцінки підприємства в рамках проведеного аналізу.

Для оцінки інвестиційної привабливості пропонується використовувати як кількісні, так і якісні показники, тому пропонуємо використовувати комплексну методику, яка включає у себе три підходи, в кожному з яких використовується оцінка основних факторів функціонування підприємства на ринку[2].

Перший підхід передбачає проведення оцінювання фінансового стану підприємства та рівня бізнес-планування.

За другим підходом здійснюється аналіз надійності підприємства з боку цінних паперів, що випускаються підприємством.

Третій підхід ґрунтується на дослідженні та виборі досвіду реалізації інвестиційних програм.

Після оцінки інвестиційної привабливості обчислюється рейтинговий показник.

Найбільш використовуваним вважається аналіз фінансового стану підприємства, який здійснюється в *три етапи*.

На *першому етапі* аналізують економічні ресурси підприємства. Для цього потрібно врахувати спрямованість бізнесу, його організаційно-правову форму, обсяги і сферу діяльності, а також характер управління підприємством. У результаті отримуємо повну оцінку економічного потенціалу підприємства. Повна оцінка економічного потенціалу передбачає використання кількісних та якісних методів для оцінки діяльності підприємства.

Другий етап передбачає аналіз фінансового стану підприємства для цілей інвестування. Оцінюється фінансовий стан підприємства, зокрема мобільність, ділова активність, спроможність і рентабельність.

На *третьому етапі* оцінюється рівень планування бізнесу. Для цього вивчаються такі напрями:

- дослідження та оцінка репутації підприємства;
- оцінка ефективності управління підприємством;
- дослідження кредитної історії;
- оцінка ризиків.

Усі подані вище аспекти дають змогу якісно і повноцінно оцінити інвестиційну привабливість підприємства.

Даний метод дає змогу відповісти на питання, пов'язані з інтересами підприємства, та управляти інвестиціями в досліджуваній сфері діяльності.

Другий підхід передбачає здійснення оцінки зовнішньої інформації підприємства: аналіз величини виплачуваних дивідендів, зміну ринкової вартості акцій. За даного підходу використовуються такі показники:

- показники, що характеризують стійкість підприємства, яке випускає акції; досліджують його з позиції гарантування отримання інвестором доходу від вкладених інвестицій;
- показники, які характеризують надійність підприємства-емітента, розглядаючи його з позиції повернення інвестованих коштів у цінні папери даного підприємства [2].

Цей підхід надає повну інформацію про досліджуване підприємство з погляду аналізу цінних паперів, яка цікавить реального інвестора.

В основі *третього підходу* лежить оцінка досвіду реалізації інвестиційних проектів.

Потенційному інвестору необхідний аналіз економічної ефективності інвестиційного проекту для врахування впливу ключових чинників інвестиційної привабливості.

Необхідно врахувати кількість проектів, показники економічної ефективності, а також обсяг інвестицій по кожному проекту, внаслідок чого формується рейтинговий показник.

Під час формування універсальної методики варто відзначити, що деякі підходи не дають повної оцінки інвестиційної привабливості підприємства, їх необхідно коригувати на основі зміни вагових значень досліджуваних напрямів. Зокрема, якщо підприємство є товариством з обмеженою відповідальністю, то другий підхід не можна застосувати, отже, він потребує коригування.

Після проведення повної оцінки інвестиційної привабливості підприємства за запропонованою формулою (1) для обчислення КІП (коефіцієнт інвестиційної привабливості) інвестор отримує інформацію про всі напрями діяльності підприємства. Ця методика дає змогу виявляти слабкі сторони, тим самим дає можливість підприємству розробити комплекс заходів щодо їх усунення.

$$КІП = \frac{\sum_{x=1}^n x_i}{x_{\max}} \quad (1)$$

де $i = 1, 2, 3, \dots, n$ – кількість факторів; X_i – бальна оцінка кожного фактора з урахуванням вагомості; $X_{\max}$ – максимально можлива сумарна кількість балів.

Варто зазначити, що даний підхід дає змогу врахувати найбільшу кількість факторів і тим самим знизити ризики потенційного інвестора, дати йому об'єктивну оцінку інвестиційної привабливості підприємства. Проте цей підхід є трудомістким і вимагає об'ємного дослідження чинників впливу.

Розглянувши всі підходи до вивчення та оцінки інвестиційної привабливості підприємства, можна відзначити, що неможливо одночасно використовувати всі підходи. Проте, поставивши цілі оцінки і завдання, можна в перспективі виокремити підсумковий показник оцінки рівня інвестиційної привабливості, що включає у себе сильні сторони наявних методик.

Розглянута методика оцінки інвестиційної привабливості заснована на аналізі фінансового стану підприємства за даними бухгалтерської звітності. Методика оцінки інвестиційної привабливості підприємства передбачає формування системи показників за групами (табл. 1). За даними бухгалтерської звітності проводиться дослідження фінансового стану підприємства на основі:

- аналізу рентабельності;
- аналізу фінансової стійкості;
- аналізу ліквідності і платоспроможності.

Фінансове становище підприємства можна вважати стійким, якщо всі розраховані показники є в межах нормативних значень. Критичним вважають такий стан

підприємства, коли значення показників знаходяться нижче нормативних, а у функціонуючому капіталі домінують позикові джерела фінансування. Фінансове становище підприємства вважається нестійким тоді, коли його власний капітал дорівнює позиковому капіталу або є несуттєво більшим за позиковий капітал.

Варто відзначити, що для найбільш достовірної характеристики фінансового стану підприємства необхідно здійснювати розрахунок фінансових показників (табл. 1) за декілька звітних періодів. Це дасть можливість найбільш повно дати оцінку стійкості фінансового стану підприємства. Для вкладення інвестицій у діяльність конкретного

Таблиця 1

Основні показники для визначення інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості

№ п/п	Показники	Економічний зміст	Формула для розрахунку	Нормативне значення
1	2	3	4	
Показники рентабельності				
1.	Рентабельність власного капіталу, %	Характеризує ефективність вкладення коштів підприємства	Чистий прибуток / Власний капітал × 100%	Збільшення
2.	Рентабельність оборотних активів, %	Характеризує відносну прибутковість оборотних активів	Відношення чистого прибутку до середньої величини оборотних активів × 100%	Збільшення
3.	Рентабельність реалізованої продукції, %	Характеризує ефективність витрат на виробництво і збут продукції	Відношення чистого прибутку від реалізації до собівартості продукції × 100%	Збільшення
4.	Рентабельність капіталу (активів), %	Характеризує величину чистого прибутку, що припадає на одиницю інвестованих в активи коштів	Відношення чистого прибутку до середньої величини активів × 100%	Збільшення
Показники фінансової стійкості				
5.	Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними засобами	Характеризує абсолютну можливість перетворення активів підприємства у ліквідні кошти	(Оборотні активи – Поточні зобов'язання) / Оборотні активи	Збільшення; Кзоа > 0,1
6.	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	Показує частку власного капіталу у загальній сумі джерел коштів (валюти балансу)	Власний капітал / Валюта балансу	Збільшення; Кавт > 0,5
7.	Коефіцієнт маневреності оборотного капіталу	Характеризує суму власного оборотного капіталу на одну грошову одиницю оборотних активів	(Оборотні активи – Поточні зобов'язання) / Власний капітал	Збільшення; Кмок > 0,5
8.	Коефіцієнт фінансової стабільності	Характеризує забезпеченість заборгованості підприємства власними коштами; перевищення власних коштів над позичковими свідчить про фінансову стійкість підприємства	Власні кошти / Позичкові кошти	Кфст > 1
9.	Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	Характеризує ступінь участі позичкового капіталу у формуванні активів	Позичковий капітал / Пасиви	Зменшення
10.	Коефіцієнт фінансового ризику (левериджу)	Показує співвідношення залученого і власного капіталу	Довгострокові зобов'язання / власні кошти	Зменшення

1	2	3	4	
11.	Коефіцієнт фінансової стійкості	Показує співвідношення власного і залученого капіталу	Власний капітал + Довгострокові зобов'язання / Пасиви	Кфс = 0,85–0,90
12.	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Характеризує суму власного оборотного капіталу на одну грошову одиницю власного капіталу	Власні оборотні кошти / Власний капітал	Збільшення; Кмвк > 0,5
Показники ліквідності (платоспроможності)				
13.	Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	Характеризує достатність обігових коштів для погашення боргів протягом року	Оборотні активи / Поточні зобов'язання	Збільшення
14.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Відображає платіжні можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків із дебіторами	(Оборотні активи – Запаси) / Поточні зобов'язання	Збільшення
15.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Показує, яка частина боргів підприємства може бути сплачена негайно	Грошові кошти та їх еквіваленти / Поточні зобов'язання	Збільшення
16.	Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	Здатність розрахуватися з кредиторами за рахунок дебіторів протягом одного року	Дебіторська заборгованість / Поточна кредиторська заборгованість	Кд/к ≥ 1

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Таблиця 2

Оціночні параметри показників визначення інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості

№ п/п	Показники	Характеристика оціночних параметрів				
		Добре	Задовільно	В межах гранично допустимого значення	Незадовільно	Вкрай незадовільно
1.	Рентабельність реалізованої продукції, %	>20	5–20	0–5	-20–0	< -20
2.	Рентабельність капіталу (активів), %	>20	10–20	10–5	0–5	<0
3.	Рентабельність оборотних активів, %	>15	5–15	0–5	-10–0	<-10
4.	Рентабельність власного капіталу, %	>45	15–45	0–15	-30–0	<-30
5.	Коефіцієнт поточної ліквідності	>1,3	1,15–1,3	1–1,15	0,9–1	<0,9
6.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	>1	0,8–1	0,7–0,8	0,5–0,7	<0,5
7.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,3	0,2–0,3	0,15–0,2	0,1–0,15	<0,1
8.	Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними засобами, %	>10	8–10	0–8	-6–0	<-6
9.	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), %	>50	20–50	20–10	3–10	<3
10.	Коефіцієнт фінансового ризику (левериджу)	<0,25	0,25–0,6	0,6–0,7	0,7–0,9	1
11.	Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	0,9	0,8–0,9	0,7–0,8	0,7–0,5	<0,5
12.	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,2–0,5	0–0,2	-2–0	-4–(-2)	-6–(-4)
13.	Коефіцієнт маневреності оборотного капіталу	>0,5	0,3–0,5	0,15–0,3	0,1–0,15	<0,1
14.	Коефіцієнт фінансової стабільності	>1	0,8–1	0,7–0,8	0,5–0,7	<0,5
15.	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,7–0,9	0,6–0,7	0,5–0,6	0,4–0,5	<0,4
16.	Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	>1	0,8–1	0,7–0,8	0,5–0,7	<0,5

Джерело: розроблено автором на основі [2]

підприємства необхідно провести дослідження його конкурентного середовища й оцінити фінансовий потенціал підприємств-конкурентів.

Економічні показники діяльності підприємства є досить важливими для інвесторів, тому для зменшення ризиків необхідно провести комплексний аналіз інвестиційної привабливості підприємства.

На основі дослідження різних підходів і методів [1–3] оцінки інвестиційної привабливості підприємств сформована методика, яка базується на рейтинговій оцінці згідно з бальною системою оцінювання показників фінансово-економічного стану підприємств харчової промисловості (табл. 2).

Кожному оціночному параметру надаються бали, а саме:

Таблиця 3

Допоміжна таблиця для визначення рівня інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості Тернопільського регіону за 2016–2017 рр.

Показники	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	ПрАТ «ТерА»	ТОВ «Галичина Ласунка»	ПАТ «Чортківський хлібозавод»	ДП «ДІНТЕР УКРАЇНА СКАЛА»	ТОВ «ЕкорТЗ»
	Коригування на динаміку					
1. Коефіцієнт фінансової незалежності(автономії), %	1,03	1,02	1,95	2,14	-2,35	2,01
2. Коефіцієнт поточної ліквідності	2,28	2,02	2,03	2,27	-1,83	3,27
3. Коефіцієнт швидкої ліквідності	2,38	-0,91	-0,95	-0,91	-1,86	-7,44
4. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	-0,29	-1,2	-3,33	-6,25	-5,0	-22,26
5. Рентабельність капіталу (активів), %	-2,43	-2,88	-1,07	-1,13	-1,30	-0,60
6. Рентабельність власного капіталу, %	1,62	-2,89	0,13	0,06	-1,23	-1,64
7. Рентабельність реалізованої продукції, %	1,33	-3,33	0,67	-0,97	-2,39	0,12
8. Рентабельність оборотних активів, %	2,60	-1,99	0,91	0,03	-1,10	0,47
9. Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними засобами	0,52	-0,03	0,03	2,90	-2,58	2,0
10. Коефіцієнт фінансової стабільності	-0,95	-2,23	2,07	2,34	-2,25	0,68
11. Коефіцієнт фінансового ризику (левериджу)	-0,98	-	2,0	0,65	-	-
12. Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	-0,98	-2,49	-1,67	-2,28	1,91	-1,45
13. Коефіцієнт фінансової стійкості	2,04	0,02	1,99	1,15	-2,39	2,0
14. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1,63	0,85	2,21	1,88	-0,45	2,08
15. Коефіцієнт маневреності оборотного капіталу	1,60	0,85	1,11	-1,11	-2,12	2,02
16. Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	-0,92	-0,92	-0,83	-0,61	-1,67	1,40

Джерело: розроблено автором на основі звітних даних досліджуваних підприємств

Таблиця 4

Бальна оцінка інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості Тернопільського регіону за 2016–2017 рр.

Підприємства	Рівень інвестиційної привабливості				
	Добре	Задовільно	В межах допустимого значення	Незадовільно	Вкрай незадовільно
	> 20 балів	10–20 балів	0–9 балів	0 – (-5) балів	< (-5) балів
ПрАТ «Тернопільський молокозавод»		10,48			
ПрАТ «ТерА»					-14,11
ТОВ «Галичина Ласунка»			7,82		
ПАТ «Чортківський хлібозавод»			1,38		
ДП «ДІНТЕР УКРАЇНА СКАЛА»					-26,64
ТОВ «ЕкорТЗ»					-17,34

Джерело: розроблено автором на основі звітних даних досліджуваних підприємств

- «добре» – 2 бали;
- «задовільно» – 1 бал;
- «у межах гранично допустимого значення» – 0;
- «незадовільно» – мінус 1 бал;
- «вкрай незадовільно» – мінус 2 бали.

На основі вибраної методики та проведених розрахунків показників фінансово-економічної діяльності досліджуваних підприємств за аналізований період сформована табл. 3. За даної методики враховується величина початкового параметра оцінки (за звітний рік), і надалі отриманий бал коригується з урахуванням динаміки (за аналогічний період попереднього року).

Оцінити інвестиційну привабливість досліджуваних підприємств можна, якщо підсумувати бали (коригування на динаміку) згідно з бальною оцінкою характеристик, що входять до рейтингової оцінки інвестиційної привабливості підприємства (табл. 3).

Варто зазначити, що результати проведених розрахунків фінансово-економічних показників є досить суперечливими, оскільки досліджувалася діяльність не тільки прибуткових підприємств, а й тих, які є конкурентоспроможними на ринку, але не мають позитивного економічного результату на час проведення дослідження. Такі підприємства, власне, і потребують вливання інвестицій для підтримки та розвитку своєї виробничо-господарської діяльності.

Сьогодні діяльність промислових підприємств є ризиковою під впливом чинників зовнішнього середовища (військові дії, коливання курсу валют, підвищення вартості енергоносіїв, газу та паливо-мастильних засобів, зростання мінімальної заробітної плати і т. п.), тому вони не працюють, а виживають і шукають резервів для підвищення ефективності своєї діяльності. Власне, тому й варто проводити дослідження рівня інвестиційної привабливості підприємств як для самих підприємств, так і для потенційних інвесторів.

Аналізуючи результати проведеного дослідження рівня інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості Тернопільського регіону за 2016–2017 рр., можна зробити висновок про те, що найбільш привабливими є такі підприємства,

як ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Галичина Ласунка», ПАТ «Чортківський хлібозавод». Ці підприємства можуть бути потенційними учасниками інвестиційного проекту, проте їм необхідно надалі працювати над підвищенням ефективності своєї діяльності, тобто збільшенням фінансового результату, зменшенням короткострокових та довгострокових зобов'язань, мінімізацією витрат на виробництво продукції.

Інші підприємства, такі як ПрАТ «ТерА», ДП «ДІНТЕР УКРАЇНА СКАЛА», ТОВ «ЕкорТЗ», знаходяться у вкрай незадовільному стані щодо інвестиційної привабливості. Ці підприємства випускають конкурентоспроможну продукцію, однак спостерігається тенденція зменшення величини прибутку (або наявність збитків) за аналізований період та збільшення суми коротко- та довгострокових зобов'язань.

Висновки і пропозиції. Запропонована методика дасть змогу інвестору вибрати з декількох підприємств найбільш інвестиційно привабливі та отримати кількісний результат (у балах), що дасть можливість прийняти результативні рішення щодо вибору об'єкта інвестування і, як наслідок, отримати максимум позитивного ефекту від упровадження інвестиційного вкладення.

Література:

1. Антипенко Є., Шумікін С., Стойчева А. Методика аналізу та оцінки інвестиційної привабливості підприємств. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 9. Ч. 3. С. 27–30.
2. Бытова А.В., Скипин Д.Л., Быстрова А.Н. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия: методический аспект. *Российское предпринимательство*. 2017. Т. 18. № 22. С. 3577–3592.
3. Гончарук А.Г., Яцик А.А. Інвестиційна привабливість промислового підприємства як об'єкт управління. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 4. С. 29–33.
4. Зятковський І.В. Фінанси підприємств : посібник ; 2-е вид. Київ : Кондор, 2003. 358 с.
5. Кушнір Н.Б., Мужук Ю.В. Методика оцінки інвестиційної привабливості підприємства та недоліки деяких існуючих методик. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. 2010. Вип. 2(50). С. 110–118.
6. Семенчук Л.І. Інвестиційна привабливість підприємства та методи її оцінювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/186.pdf>. (дата звернення: 22.03.2019).

Аннотация. В статье исследована и раскрыта сущность понятия «инвестиционная привлекательность предприятия». Выделены основные факторы, влияющие на инвестиционную привлекательность предприятия: инвестиционная активность; финансовый фактор; производственный фактор; темпы роста капитальных вложений; инновационный фактор. Исследованы современные методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности предприятия. Выделены основные показатели для исследования уровня инве-

стиционной привлекательности предприятий пищевой промышленности. На основе исследования различных подходов и методов в оценке инвестиционной привлекательности предприятий сформирована методика, основанная на рейтинговой оценке по балльной системе оценки показателей финансово-экономического состояния предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, предприятие, показатели, инвестиции, подходы, факторы.

Summary. The concept of investment attractiveness of the enterprise was investigated and discovered in the article. The distinguished factors that influence the investment attractiveness of the enterprise are: investment activity; financial factor; production factor; the growth rate of capital investments; innovation factor. The modern methodical approaches to the estimation of investment attractiveness of the enterprise are investigated, namely: a combined approach (estimation of internal and external characteristics of the enterprise); market approach (based on analysis of external information about the company); strategic approach (long-term focus: particular attention is paid to accounting for alternative costs from unused opportunities, which in turn is the main corrective factor in the analysis of the dynamics of financial indicators; financial and accounting approaches (based on the analysis of internal information, including the financial state of the enterprise). The basic indexes for research of level of investment attractiveness of the enterprises of the food-processing industry were singled out. The technique was generated on the study of various approaches and methods to assess the attractiveness of investment and it was based on the rating assessment under point scoring indicators of financial and economic condition of the food industry. The proposed methodology for assessing the level of investment attractiveness will allow an investor to choose the most investment-attractive from several enterprises and obtain a quantitative result (in points), which let us make effective decisions regarding the choice of the investment object and, as a result, obtain the maximum positive effect from the implementation of the investment. Investigated enterprises have a high investment attractiveness due to the rapid investment payback period compared with other industries, which is especially important in time of economic instability.

Keywords: investment attractiveness, enterprise, indicators, investments, approaches, factors.

*Соколюк С.Ю.**к.е.н., доцент,**завідувач кафедри підприємництва,**торгівлі та біржової діяльності,**Уманський національний університет садівництва**Sokolyuk Serhiy**Uman National University of Horticulture*

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

INSTITUTIONAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. У статті розглянуто сутнісну основу органічного аграрно-промислового виробництва, кінцевим результатом якого є випуск органічної продукції. Виокремлено причини, які стримують ефективність виробництва органічної продукції в Україні. Обґрунтовано, що розвиток органічного виробництва є важливим напрямом активізації інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору. Досліджено сучасний стан розвитку органічного сільського господарства, показано його місце у світовому ринку органічної продукції. Розглянуто інституційні засади ведення, запровадження та регулювання системи органічного виробництва в Україні. Висвітлено проблеми розвитку та функціонування інституційного забезпечення органічної складової аграрного сектору, що знижують рівень ефективності органічного виробництва. Обґрунтовано доцільність здійснення кластеризації як інструмента підвищення конкурентоспроможності підприємств – виробників органічної продукції.

Ключові слова: аграрний сектор, органічне виробництво, органічна аграрно-промислова продукція, інституційне забезпечення, кластер.

Постановка проблеми. Сучасні економічні реалії господарювання нерозривно пов'язані з розвитком екологічного землеробства на основі використання альтернативних технологій, зокрема органічних та біологічних, особливістю яких є виробництво продукції з жорстким контролем якості. В результаті такої виробничо-господарської діяльності підприємства аграрного сектору виробляють

органічні продукти, які порівняно зі звичайними не лише мають сертифікати якості та екологічної безпеки, але й характеризуються вищими смаковими властивостями. Крім того, ведення органічного виробництва в довгостроковій перспективі забезпечує зберігання та підвищення родючості ґрунтів, підтримання та розширення біологічних циклів у системі виробництва та переробки аграрно-промислової продукції, зменшення забруднення навколишнього середовища, здійснення охорони природних ресурсів тощо. Таким чином, актуальною вимогою часу є обґрунтування еколого-економічних аспектів активізації підприємницької діяльності, які значною мірою залежать від регулювання інституційної бази щодо виробництва органічної аграрно-промислової продукції, яка забезпечує умови роботи вітчизняних органічних операторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних основ процесу становлення органічного виробництва, питань розвитку та реалізації органічної продукції здійснили такі вчені-економісти, як В. Артиш, Р. Безус, Н. Буга, О. Варченко, В. Вовк, Н. Гончаренко, М. Кобець, Ю. Лупенко, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяк, О. Шубравська, І. Яненкова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій з питань розвитку органічних підприємств на засадах удоскона-

лення спеціалізації та сертифікації органічного виробництва, в реаліях сьогодення постає необхідність аналізу тенденцій формування та розвитку ефективного виробництва органічної продукції в межах аграрного сектору, оцінювання рівня його інституційного забезпечення, пошуку оптимальних умов діяльності органічних підприємств – виробників продовольчої продукції.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз сучасного стану та обґрунтування перспективних умов для функціонування вітчизняних виробників органічної сільськогосподарської продукції, які залежать від удосконалення інституційного регулювання розвитку органічного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Органічне виробництво аграрно-промислової продукції є важливим напрямом інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору. Воно є методом нетрадиційного ведення сільського господарства, що поєднує нововведення й науку та передбачає оптимальне використання природної родючості біологічних ресурсів, застосування ресурсоощадних технологій в умовах жорсткого обмеження використання хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів та консервантів. Органічне сільське господарство є, з одного боку, багатофункціональною агро-екологічною моделлю виробництва, а з іншого боку, практичною реалізацією загальної концепції сталого (екологічно та соціально збалансованого) розвитку, що дає змогу в перспективі узгодити та гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в аграрному секторі [1]. Результатом органічного виробництва є органічна продукція, вирощування якої в межах аграрного сектору дає можливість зберегти та збагатити природний капітал через зниження викидів, створення поглиначів вуглецю, збереження органічної речовини в ґрунті та збільшення біорізноманіття [2]. Отже, нині органічні продукти, вироблені з використанням природних речовин та натуральних методів виробництва, набувають все більшої популярності.

Під органічною продукцією слід розуміти продукцію, отриману в результаті сертифікованого виробництва, причому ця серти-

фікація на території нашої країни повинна проводитися виключно відповідно до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [3]. Особливістю такого виробництва є те, що сертифікації відповідними уповноваженими установами підлягають як процеси виробництва та переробки, так і пакування та зберігання продукції.

Серед основних причин, які стримують розвиток виробництва органічної продукції в Україні, найсуттєвішими є [4, с. 48] недосконале інституційне забезпечення та відсутність державної фінансової підтримки; інноваційна пасивність більшості виробників та управлінських структур; слабка обізнаність виробників щодо специфіки органічного виробництва, а населення – щодо переваг органічної продукції; переважання експорту органічної сировини; перебування переробки, виробництва органічних продуктів, гуртової та роздрібною торгівлі ними в нерозвинутому стані; дефіцит сільськогосподарської сировини органічного походження; недостатня кількість великої рогатої худоби як основного виробника органічних добрив; висока вартість позикових коштів (відсоткові ставки на сільськогосподарські кредити перебувають на рівні 25–29%); високе техногенне навантаження на площі Центральної та Східної України.

З огляду на перспективи подальшого зростання попиту на екологічно безпечні продукти харчування та наявність сприятливих умов для виробництва органічної аграрно-промислової продукції в Україні розвиток органічного виробництва є важливим напрямом активізації інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору. Статистична інформація, що характеризує розвиток ринку органічної продукції, досить розрізнена за окремими джерелами. Згідно з даними міжнародного незалежного Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL) станом на початок 2017 р. Україна посідала двадцяте місце у світі та одинадцяте в Європі в рейтингу країн за загальною площею сільськогосподарських угідь, що сертифіковані як органічні. Згідно з даними Федерації органічного руху України частка

сертифікованих органічних площ складає майже 0,7% від загального обсягу сільськогосподарських угідь країни. При цьому Україна посідає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі та спеціалізується переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур.

Розвиток органічного виробництва в Україні протягом останніх років демонструє динаміку зростання площ органічних сільськогосподарських угідь та кількості органічних підприємств-виробників. Так, у 2017 р. загальна площа сертифікованих сільськогосподарських угідь становила 420 тис. га, що на 155,4% більше, ніж у 2010 р. (рис. 1). Це відбувається завдяки наявності значного ресурсного потенціалу для виробництва органічної аграрно-промислової продукції,

пов'язане зі стимулюванням урядом поширення принципів органічного землеробства, розширенням ринків органічної продукції, створенням конкуренції в їх межах, удосконаленням інституційних умов діяльності вітчизняних органічних виробників.

Нині в Україні налічуються 429 операторів органічного ринку, 375 з яких є виробниками органічної аграрно-промислової продукції, решту складають трейдери, переробники, заготівельники дикоросів (табл. 1).

В Черкаській області у 2017 р. функціонували 14 органічних підприємств. Найуспішнішими представниками українського органічного сектору в межах області є ТОВ «Агрофірма «Поле»», що вирощує органічні зернові та бобові культури; тепличний комплекс органічного землеробства ФОП Сабельнікова В.О. («Organic Villa»), що

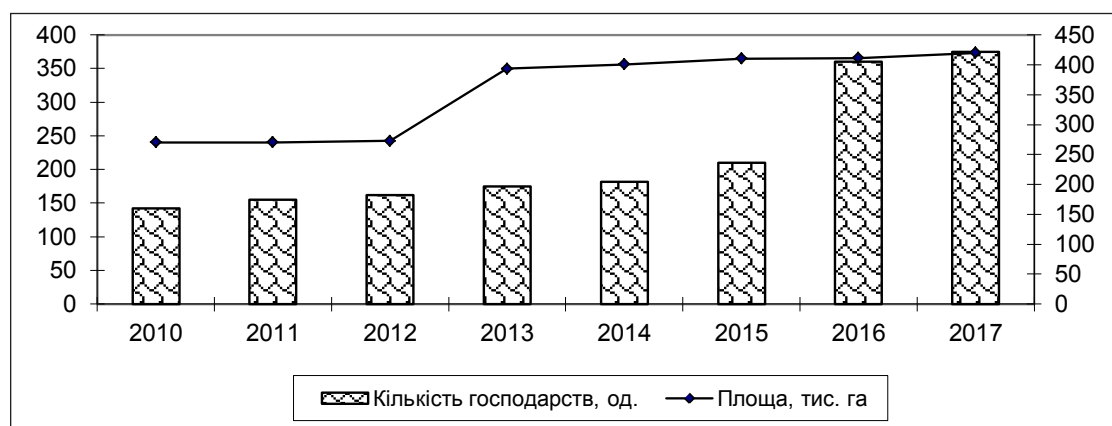

Рис. 1. Показники розвитку органічного виробництва в Україні

Джерело: побудовано на основі джерела [5]

Таблиця 1

Розподіл операторів сертифікованих суб'єктів органічного ринку України у 2017 р.

Регіональна приналежність	Кількість операторів	Регіональна приналежність	Кількість операторів
Україна	426	Миколаївська область	13
Вінницька область	19	Одеська область	38
Волинська область	10	Полтавська область	18
Дніпропетровська область	23	Рівненська область	8
Донецька область	2	Сумська область	7
Житомирська область	27	Тернопільська область	7
Закарпатська область	12	Харківська область	29
Запорізька область	12	Херсонська область	38
Івано-Франківська область	9	Хмельницька область	21
Київська область	58	Черкаська область	14
Кіровоградська область	14	Чернівецька область	4
Луганська область	1	Чернігівська область	16
Львівська область	26		

Джерело: побудовано на основі [6]

пропонує органічні овочі, ягоди та фрукти; ФОП Конкін Тимофій Михайлович, що виробляє органічні добрива («БІОГУМУС ВЕРМІКОН»), ТОВ «Науково-виробничий центр «Черкасибіозахист»», що виготовляє біопрепарати, придатні для застосування в органічному виробництві.

Одним з важливих питань розвитку органічного виробництва є неврегульованість нормативно-правової бази, що ускладнює функціонування вітчизняних органічних підприємств-виробників. Варто відзначити, що з прийняттям у 2013 р. Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який діятиме до 1 серпня 2019 р., в країні значно поліпшились інституційні умови для ведення та запровадження системи органічного виробництва [7], хоча це не вирішило всіх проблем, які супроводжують його розвиток. Так, Законом не передбачено бюджетну підтримку та розроблення державної програми з розвитку виробництва органічної продукції, а його положення неповністю відповідають законодавству ЄС у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної аграрно-промислової продукції. Задля посилення потенціалу органічного виробництва в Україні необхідно розробити низку нормативно-правових актів, стандартів та технологій з урахуванням кліматичних та виробничих особливостей регіонів країни. Проте

на вимогу цього Закону вже прийнято низку нормативно-правових актів (табл. 2).

Задля вдосконалення інституційного регулювання розвитку органічного виробництва та адаптації вимог органічного законодавства до права ЄС прийнятий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який набув чинності з 2 серпня 2018 р., проте вступає в дію 2 серпня 2019 р. Він визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а також засади його правового регулювання, обігу та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності, напрями державної політики центральних органів виконавчої влади та суб'єктів ринку органічної продукції [8]. Варто зауважити, що в ньому враховані директиви та регламенти ЄС, що дасть змогу адаптувати українське законодавство до європейського.

Таким чином, розвиток органічного виробництва формується в мінливому інституційному середовищі, що включає торговельно-збутову мережу, процес ціноутворення, механізми страхування ризиків тощо. Формування результативного інституційного середовища, адекватного глобальним технологічним перетворенням, є основою, яка спрямовує розвиток органічного виробництва та створює принципово досконалішу

Таблиця 2

Нормативно-правова база розвитку органічного виробництва

Назва законодавчого акта	Вид	Дата прийняття, номер
«Про затвердження Детальних правил виробництва органічних морських водоростей»	Постанова КМУ	30 вересня 2015 р., № 980
«Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури»	Постанова КМУ	30 вересня 2015 р., № 982
«Про затвердження переліків вхідних продуктів, які дозволяється зберігати у виробничому підрозділі»	Постанова КМУ	9 грудня 2015 р., № 1023
«Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва»	Постанова КМУ	23 червня 2016 р., № 208
«Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження»	Постанова КМУ	30 березня 2016 р., № 241
«Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини)»	Постанова КМУ	8 серпня 2016 р., № 505
«Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження»	Постанова КМУ	31 серпня 2016 р., № 587
«Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини)»	Наказ Мінагрополітики	25 грудня 2015 р., № 495

Джерело: побудовано на основі [5]

систему аграрно-промислового виробництва. Аналіз ситуації щодо інституційного забезпечення регулювання виробництва органічної аграрно-промислової продукції вказує на наявність низки проблем, які впливають на рівень його ефективності (табл. 3).

З огляду на вищезазначене можемо сказати, що для ефективного розвитку органічного виробництва вітчизняні виробники органічної продукції повинні шукати інноваційні форми економічної та організаційної взаємодії між собою. Перспективним напрямом такої взаємодії, який поступово впроваджується в Україні, є кластери з виробництва та обігу органічної аграрно-промислової продукції. Кластер з виробництва та обігу органічної продукції – це сукупність підприємств та організацій, географічно та/або адміністративно пов'язаних між собою, які здійснюють виробничу, наукову, торговельну та інші види діяльності у сфері органічного рослинництва та об'єдналися для реалізації спільних цілей щодо популяризації споживання органічної продукції, застосування принципів органічного землеробства, підвищення його економічної, екологічної та соціальної ефективності [10]. Кластерна форма об'єднання виробників органічної аграрно-промислової продукції сприятиме підвищенню конкурен-

тоспроможності сільськогосподарських товаровиробників на національному та міжнародному ринках.

Висновки і пропозиції. Органічне виробництво є пріоритетним напрямом інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору, що дає змогу реалізувати екологічну рівновагу в агроєкосистемах, а також підтримує та покращує екологічну гармонію. За органічного виробництва забезпечується відповідність органічної системи сільського господарства та аграрно-промислової продукції певним стандартам, що дає можливість маркувати продукцію відповідним чином та реалізовувати її як органічну. Під час ведення органічного виробництва максимально використовуються біологічні чинники підвищення природної родючості ґрунтів, агроєкологічні методи боротьби зі шкідниками та хворобами, а також переваги біорізноманіття, зокрема місцевих та унікальних видів, сортів, порід. Для підвищення конкурентоспроможності органічного виробництва в аграрних підприємствах необхідно формувати та розвивати інноваційні кластери задля досягнення спільних інтересів підприємств-виробників. Створення кластерів у сфері органічного виробництва як інноваційних засобів взаємодії

Таблиця 3

Проблеми розвитку та функціонування інституційного забезпечення органічної складової аграрного сектору

Проблема	Чинники та аспекти виникнення	Ефекти впливу на економічний розвиток
Нестабільність нормативно правової бази	Часті зміни векторів та пріоритетів аграрної політики.	Деструктивність поведінки інститутів регулювання аграрного ринку, системна невизначеність щодо рівня підтримки аграрних виробників.
Нерівні умови доступу виробників до інфраструктурних каналів збуту продукції, особливо експортних	Монополізація каналів збуту посередниками або фізична відсутність доступу до них.	Ситуативний характер виробництва окремих видів продукції або фактична відмова від них на користь інших.
Дорогі інфраструктурні послуги	Велика відстань до інфраструктурних об'єктів, неспроможність окремих виробників сформувати великі партії товару.	Визнання дрібними та малими виробниками необхідності кооперування у виробничо-збутовій діяльності.
Неякісні інфраструктурні послуги	Відсутність у виробників власної інфраструктури зберігання продукції.	Втрати значного обсягу продукції під час зберігання та перенесення всієї відповідальності за якість товару на його виробника.
Відсутність зрозумілої державної регуляторної політики з упорядкування інфраструктурних взаємодій на ринку	Слабкість державної підтримки як складової інфраструктурної політики.	Утвердження нестабільних за характером мотивів поведінки виробників аграрної продукції.

Джерело: побудовано на основі [9]

підприємств аграрного сектору забезпечить посилення конкурентоспроможності національних виробників органічної продукції в умовах глобальних викликів структурної модернізації економіки країни.

Література:

1. Вовк В. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє. URL: <http://www.lol.org.ua/ukr/vegetables/showart.php?id=15634> (дата звернення: 24.12.2018).
2. Буга Н., Яненко І. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 117–125.
3. Безус Р. Соціальні мережі у просуванні продукції органічного агровиробництва. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 25–30.
4. Лупенко Ю. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
5. Сайт Федерації органічного руху України. URL: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (дата звернення: 11.03.2019).
6. Organic Market Development in Ukraine. URL: <https://ukraine.fibl.org/en/ua-about-project.html> (дата звернення: 11.03.2019).
7. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення: 18.03.2019).
8. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 18.03.2019).
9. Куліш Л. Розвиток конкурентоспроможного органічного виробництва в Україні. *Інвести-*

ції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 42–46. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.42.

10. Гончаренко Н. Кластеризація як інструмент підвищення конкурентоспроможності органічного рослинництва в умовах міжнародної конкуренції. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 4 (103). С. 106–112.

Анотація. В статті розглянуто суттєву основу органічного аграрно-промислового виробництва, кінцевим результатом якого є випуск органічної продукції. Виділено причини, що зберігають ефективність виробництва органічної продукції в Україні. Обґрунтовано, що розвиток органічного виробництва є важливим напрямом активізації інноваційної діяльності підприємств аграрного сектора. Досліджено сучасний стан розвитку органічного сільськогосподарського господарства, показано його місце на світовому ринку органічної продукції. Розглянуто інституціональні основи ведення, впровадження та регулювання системи органічного виробництва в Україні. Розкрито проблеми розвитку та функціонування інституціонального забезпечення органічної складової аграрного сектора, які знижують рівень ефективності органічного виробництва. Обґрунтовано доцільність реалізації кластеризації як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємств – виробників органічної продукції.

Ключові слова: аграрний сектор, органічне виробництво, органічна аграрно-промислова продукція, інституціональне забезпечення, кластер.

Summary. Modern economic realities of management are inextricably linked with the development of ecological agriculture based on the use of alternative technologies, organic and biological in particular. As a result of such production and economic activity, enterprises of the agricultural sector produce organic products that carry certificates of quality and environmental safety. They are also characterized by the better taste. It is quite topical to underline the ecological and economic aspects of the activation of entrepreneurial activity. It largely depends on the regularity of the institutional framework for the production of organic agricultural and industrial products. The essential basis of organic agricultural and industrial production is discussed. The final result of it is the production of organic products. It is generalized that the development of agriculture is possible via the use of alternative technologies that are environmentally safe and provide an increase in production productivity with harmonic actions in relation to agro and ecosystems. The reasons which constrain efficiency of production of organic production in Ukraine are allocated. It is proved that the development of organic production is an important trend in innovative activity of enterprises of the agricultural sector. The current state of development of organic agriculture is investigated. Its place in the world market of organic products is shown. The development of organic production has a number of obvious competitive environmental, economic and social benefits. The institutional framework for the management, implementation and regulation of the system of organic production in Ukraine is indicated. The native legal framework for the development of organic agricultural and industrial production is characterized. The problems of development and functioning of the institutional support of the organic component of the agricultural sector reducing the level of efficiency of organic production is raised. The feasibility of clustering as a tool to improve the competitiveness of enterprises-producers of organic products is indicated.

Keywords: agrarian sector, organic production, organic agricultural and industrial products, institutional support, cluster.

Чупрін Є.С.

аспірант,

Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Chuprin Yevhen

Kharkiv National University of Construction and Architecture

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВFORMATION OF THE ENSURING SYSTEM
OF ECONOMIC SECURITY OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES

Анотація. Запорукою укріплення фундаментальних основ для впевненого розвитку економіки України є забезпечення стабільності транспортної галузі. Сьогодні до відносного погіршення рівня економічної безпеки автотранспортних підприємств призвела значна множина несприятливих чинників. За такої ситуації постає проблема забезпечення економічної безпеки вітчизняної транспортної системи, оскільки від її стану здебільшого залежить ефективність функціонування усєї економіки. У статті досліджено різні підходи до визначення поняття «система економічної безпеки підприємства». Визначено основні завдання, цілі, принципи, об'єкти, суб'єкти та виокремлено ключові функціональні складники системи забезпечення економічної безпеки АТП. Виходячи з виокремлених елементів, сформовано систему забезпечення економічної безпеки автотранспортних підприємств.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, система забезпечення економічної безпеки підприємств, автотранспортне підприємство, функціональні складники, формування.

Постановка проблеми. Успішне функціонування суб'єктів господарювання в умовах значної мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища висуває більш жорсткі вимоги до системи забезпечення економічної безпеки підприємств, що повинна не тільки враховувати всю сукупність деструктивних чинників, а й прогнозувати їх виникнення, маючи на меті попередження або мінімізацію впливу на ведення ефективної господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики економічної безпеки підприємств та формування системи її забезпечення приділено чималу увагу в працях учених-економістів. Можна виділити таких науковців, як: В. Вовк, Є. Діденко, Б. Дуб, О. Захаров, С. Ілляшенко, М. Копитко, О. Локотецька, І. Мігус, О. Молодецька, Т. Олешко, Я. Пазюра, Н. Подлужна, С. Покропивний, П. Пригунов, В. Прохорова, А. Турило, О. Хринюк, І. Шульга та ін. Проаналізувавши публікації з питання економічної безпеки, можна дійти висновку, що вчені досить різнобічно підходять до трактування термінів та підходів до безпосереднього формування системи економічної безпеки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, розроблення дієвих механізмів формування системи забезпечення економічної безпеки підприємств являє собою невирішене нагальне питання, яке потребує подальшого розгляду та проєціювання на автотранспортні підприємства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд основних понять та елементів системи забезпечення економічної безпеки автотранспортних підприємств та її формування.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення сталого розвитку, прибутковості діяльності та ефективного функціонування загалом підприємству необхідно сформу-

вати сприятливе середовище, забезпечити належний захист від зовнішніх та внутрішніх негативних чинників.

Одним з-поміж найважливіших чинників цього є створення та запровадження системи забезпечення економічної безпеки підприємства, що спрямована на максимально ефективну діяльність із забезпечення стану захищеності підприємства від деструктивних чинників (загроз, ризиків, небезпек – внутрішніх та зовнішніх) та підтримання задовільного рівня економічної безпеки у цілому, що виявляється в ефективному застосуванні наявних ресурсів, стійкому розвитку, наявності конкурентних переваг, дотриманні економічних інтересів керівництва підприємства та повній реалізації економічного потенціалу. Тобто система забезпечення економічної безпеки

підприємства є формою реалізації функції управління економічною безпекою.

Для формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно передусім дослідити дефініцію даного поняття. Питання сутності та складу системи економічної безпеки підприємства ще не знайшло фінального вирішення і не має чіткого універсального формулювання.

Різні трактування терміна «система економічної безпеки підприємства» наведено в табл. 1, що вкотре підтверджує різноманітність поглядів сучасних фахівців на сутність поняття.

Проаналізувавши різні визначення поняття «система економічної безпеки підприємства», можна зробити висновок не тільки про необхідність формулювання узагальнюючого та більш конкретного тлумачення

Таблиця 1

Визначення поняття «система економічної безпеки підприємства»

Автор / джерело	Визначення
Про Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України [13]	Комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на кількісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз
В.В. Вовк [1]	Структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз і на формування унікальних здібностей протистояти їм в майбутньому
О.І. Захаров [4]	Сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємства, що мають спільні цілі, наділені відповідними функціями і правовими повноваженнями, що мають необхідну матеріально-технічну базу, підготовлений персонал, механізми управління і взаємодії, що володіють технологіями, формами і методами визначення, зниження рівня та протидії небезпекам і загрозам у сфері економіки
П.Я. Пригунов [12]	Організаційна підсистема підприємства, що складається із сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових та інших заходів, сукупності сил і засобів, спрямованих на забезпечення безпеки підприємства, захист законних інтересів його керівництва й інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства
О.В. Локотецька [8]	Ресурси захисту (власні: глава фірми, рада безпеки, персонал фірми, служба охорони тощо; державні: силові міністерства, правові ресурси, органи державного та місцевого самоврядування; суспільні: громадські організації, фонди, рухи, засоби масової інформації тощо), засоби захисту, об'єкти захисту (продукція підприємства, інформаційні потоки, основні та оборотні виробничі фонди, нематеріальні цінності, трудовий потенціал, ноу-хау, імідж підприємства)
І.П. Мігус [6]	Сукупність взаємопов'язаних елементів, які дають змогу здійснювати управління діяльністю акціонерного товариства шляхом мінімізації впливу на нього внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення ним поставленої стратегічної мети
В.В. Прохорова [14]	Сукупність взаємопов'язаних елементів, що становлять єдине ціле. Вона містить такі складові елементи: суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки, механізм забезпечення економічної безпеки
Т.І. Олешко, Я.В. Пазюра [10]	структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та на формування унікальної здатності протистояти їм у майбутньому
Б. Дуб [3]	Концептуальна категорія, яка визначає стратегічні рамки в управлінні загрозами й є сукупністю об'єктів, суб'єктів, функціональних складників, методик оцінювання та заходів (процесів, процедур) із забезпечення економічної безпеки організації, що використовуються підприємством (організацією, установою) для найповнішого гарантування захищеності

чення, а й про недосконалість самого терміна, адже поняття «система забезпечення економічної безпеки підприємства» значно конкретизує цілі та об'єкти самої системи.

Отже, система забезпечення економічної безпеки підприємства – це контрольована сукупність елементів, взаємодія яких спрямована на досягнення захищеності від впливу зовнішніх та внутрішніх дестабілюючих чинників з урахуванням інтересів підприємства.

Головна мета створення системи економічної безпеки підприємства полягає у гарантуванні поточної ефективної діяльності та забезпеченні подальшого сталого розвитку підприємства шляхом своєчасного виявлення, мінімізації і запобігання внутрішнім і зовнішнім викликам, небезпекам, загрозам, ризикам.

Основними завданнями системи забезпечення економічної безпеки підприємства є:

1. Збір та аналіз вихідної інформації щодо можливості виникнення загроз.
2. Завчасна ідентифікація зовнішніх та внутрішніх дестабілюючих чинників та оцінка їхнього можливого впливу.
3. Розроблення комплексу ефективних заходів із протидії впливу дестабілюючих чинників.
4. Організація системи забезпечення підприємства та всіх його структурних підрозділів необхідною інформацією.
5. Взаємодія з органами державної влади.
6. Забезпечення збереження майна та здоров'я працівників підприємства.
7. Прогнозування стану захищеності підприємства на перспективу.
8. Здійснення постійного контролю над ефективністю функціонування системи забезпечення економічної безпеки, вдосконалення її структурних елементів.

Побудова системи забезпечення економічної безпеки підприємства повинна здійснюватися за певними правилами, тобто принципами. Визначення принципів економічної безпеки підприємства дає змогу встановити закономірності між елементами та виявити нові, що властиві лише системі забезпечення економічної безпеки підприємства. Дослідження принципів є основою форму-

вання системи забезпечення економічної безпеки підприємства, яка здатна протидіяти існуючим загрозам та забезпечити стабільну роботу і розвиток підприємства. До них належать такі (табл. 2).

Таблиця 2
Принципи функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства

Принцип	Характеристика
Комплексності	Система повинна забезпечувати всебічний захист підприємства від негативного впливу дестабілюючих чинників.
Економічної доцільності	Витрати на створення та управління системою забезпечення економічної безпеки повинні давати позитивний фінансовий ефект.
Безперервності	Функціонування системи повинне носити безперервний характер.
Оперативності	Припускає негайну реакцію системи забезпечення безпеки підприємства на виникнення загроз
Законності	Система повинна будуватися і функціонувати виключно в рамках діючого законодавства України
Професіоналізму	Координатори та фахівці системи забезпечення економічної безпеки підприємства повинні мати високий кваліфікаційний рівень у рамках зони своєї відповідальності.

У сучасних умовах успішно протидіяти небезпекам, загрозам економічної безпеки підприємств можливо тільки на основі побудови якісної системи забезпечення економічної безпеки.

Функціональними цілями системи забезпечення економічної безпеки підприємства для досягнення поставленої мети можна вважати:

- 1) підвищення конкурентоспроможності, стабільності діяльності, стійкості, прибутковості підприємства;
- 2) забезпечення захисту інтересів ключових зацікавлених сторін (власників, керівників, держави та ін.);
- 3) забезпечення захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці, досягнення повної забезпеченості всіх підрозділів підприємства необхідною інформацією;
- 4) зростання кваліфікації кадрового складу, реалізація інтелектуального потенціалу;

5) гарантування збереження майна, здоров'я працівників;

6) зміцнення конкурентних переваг та позицій на ринку.

Елементи системи забезпечення економічної безпеки підприємства взаємопов'язані, й усі вони мають вплив на досягнення цілей системи та підприємства взагалі. У результаті об'єднання в систему всіх елементів економічної безпеки і забезпечення її функціонування можна досягти стабільності ведення господарської діяльності підприємства, ефективності, захищеності від негативного впливу дестабілізуючих чинників.

Функціональні складники – це основні напрями економічної безпеки підприємства [16]. Вони значно різняться один від одного за змістом, набором критеріїв і способів забезпечення їх нормального стану. Під час дослідження виокремлено близько 20 найпоширеніших складників, які представлено у працях різних науковців, що займалися

питанням формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. Для того щоб виокремити складники економічної безпеки підприємства, які найчастіше використовуються та, як наслідок, найбільш вагомі, наглядно представлено матрицю складників економічної безпеки підприємства (табл. 3).

Проаналізувавши матрицю, наведену вище, робимо висновок, що найчастіше у дослідженнях зустрічаються такі складники економічної безпеки: фінансовий/фінансово-економічний; кадровий; інформаційний силовий/фізичний; інтелектуальний; техніко-технологічний; екологічний.

Проте не можна однозначно навести перелік складників, який остаточно би відповідав усім вимогам. Необхідно виходити зі специфіки та галузі, в якій функціонує підприємство.

Так, для автотранспортних підприємств нами виокремлено перелік складників вихо-

Таблиця 3

Матриця використання науковцями функціональних складників економічної безпеки підприємства [2; 3; 5; 11; 15; 17]

	Є.О. Діденко	С.Н. Ілляшенко	С.Ф. Покропівний	О.М. Молодецька	Н.А. Подлужна	М.І. Копитко	А.М. Турило	О.С. Хринюк	І.Л. Шульга
Виробничий	+						+		
Екологічний	+	+	+		+				+
Інвестиційний							+		
Інтелектуальний	+	+	+	+	+			+	
Інтерфейсний	+	+							
Інформаційний	+	+	+		+	+		+	+
Кадровий	+	+	+	+	+	+		+	+
Корпоративний				+					
Кримінальний					+				
Маркетинговий	+								
Політико-правовий		+	+			+			
Правовий/законодавчо-правовий	+				+			+	+
Ресурсний					+	+			+
Ринковий		+		+					
Силовий/фізичний	+	+	+	+		+		+	
Соціальний				+	+				
Техніко-технологічний		+	+	+	+	+			
Технологічний								+	+
Управлінський	+								
Фінансовий/фінансово-економічний	+	+	+	+	+	+	+	+	+

дячи з принципів, завдань та цілей системи забезпечення економічної безпеки:

- фінансовий;
- кадровий;
- техніко-технологічний;
- політико-правовий;
- силовий;
- інформаційний;
- ресурсний;
- маркетинговий.

Об'єктом системи забезпечення економічної безпеки автотранспортного підприємства загалом є стійкий економічний стан підприємства. Все, на що спрямовуються заходи із забезпечення економічної безпеки, фактично є об'єктом системи. Об'єкти конкретизуються за видами ресурсів, видами діяльності та показниками, підвищення яких необхідне для захисту підприємства.

Суб'єкти системи забезпечення економічної безпеки автотранспортного підприємства розподіляються на дві групи: внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх суб'єктів системи належать:

- керівники;
- власники;
- інвестори;
- спеціалісти, які безпосередньо приймають участь у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Внутрішніх суб'єктів системи можна також класифікувати більш вузькоспеціалізовано, наприклад фінансовий відділ, відділ кадрів, юридичний відділ, маркетинговий відділ, служба охорони підприємства [6].

До зовнішніх суб'єктів належать:

- недержавні організації (охоронні служби, пожежна служба; консалтингові, страхові, аудиторські фірми, банківські установи, ін.);
- державні структури (державна служба охорони, правоохоронні органи, органи держуправління: законодавчі, виконавчі, судові);
- окремі органи, відомства, науково-освітні заклади.

Для максимальної ефективності управління системою забезпечення економічної безпеки підприємству необхідне формування

власної штатної служби безпеки, на яку буде покладено виконання таких функцій:

- аналіз та обробка даних;
- оцінка впливу дестабілізуючих чинників;
- оцінка рівня економічної безпеки;
- формування цілей та завдань;
- розподіл ресурсів на заходи з управління забезпеченням економічної безпеки;
- розроблення та запровадження заходів із протидії впливу дестабілізуючих чинників та підвищення рівня економічної безпеки АТП;
- контроль над ефективністю заходів з управління забезпеченням економічної безпеки.

Найважливіша роль в управлінні системою забезпечення економічної безпеки належить штатній службі економічної безпеки підприємства. Комплексне забезпечення ЕБП потребує ґрунтовного інформаційного забезпечення для оцінювання стану внутрішнього і зовнішнього середовища та прийняття рішень на відповідному рівні в інтересах функціонування підприємства, а також із метою досягнення поставлених цілей.

У сучасних умовах успішно протидіяти небезпекам, загрозам економічної безпеки підприємств можливо тільки на основі побудови комплексної системи забезпечення економічної безпеки. Модель системи забезпечення економічної безпеки автотранспортного підприємства наведено на рис. 1.

Дивлячись на вищенаведений рисунок, можна зробити поетапний опис процесу управління системою забезпечення економічної безпеки автотранспортного підприємства:

1. На першому етапі відбувається збір та обробка даних. Цей процес включає у себе аналіз чинників впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, а також формування масиву даних для обчислення показників діяльності підприємства за складниками економічної безпеки.

2. Другий етап полягає в ідентифікації дестабілізуючих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

3. Наступним кроком виступає оцінювання можливого впливу дестабілізуючих

чинників на підприємство та оцінка рівня економічної безпеки.

4. На четвертому етапі відбувається розроблення заходів із попередження впливу дестабілізуючих чинників та розроблення заходів із підвищення рівня економічної безпеки з урахуванням сформованих цілей та поставлених завдань.

5. П'ятим етапом виступає розподіл ресурсів та запровадження заходів з управ-

ління економічною безпекою автотранспортного підприємства.

6. Шостий етап полягає у зборі та обробці даних після запровадження заходів з управління економічною безпекою АТП.

7. На останньому етапі відбувається контроль над ефективністю запроваджених заходів. Виходячи з результатів, робляться висновки щодо задоволеності служби економічної безпеки та керівництва АТП резуль-

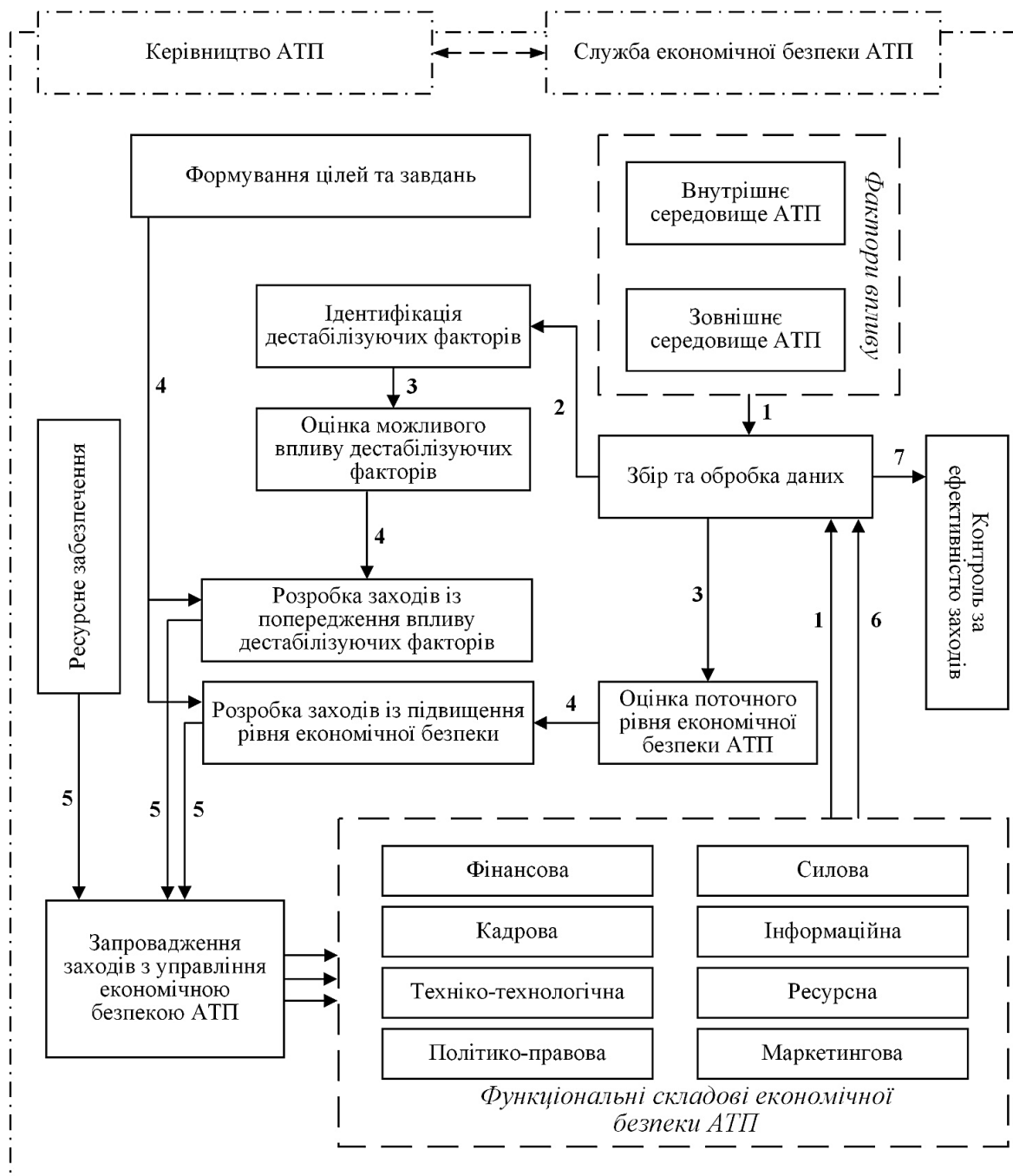

Рис. 1. Система забезпечення економічної безпеки автотранспортних підприємств

Джерело: авторська розробка

татами. У разі їх незадовільної оцінки повторюється весь цикл управління забезпеченням економічної безпеки із внесенням відповідних коригувань.

Висновки і пропозиції. Таким чином, визначено систему забезпечення економічної безпеки підприємств як контрольовану сукупність елементів, взаємодія яких спрямована на досягнення захищеності від впливу зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих чинників з урахуванням інтересів підприємства. Виходячи із визначення, завдань та цілей, поетапно описано процес формування системи забезпечення економічної безпеки автотранспортних підприємств. Для реалізації та управління даною системою необхідно створити та організувати штатну службу економічної безпеки для автотранспортного підприємства.

Література:

1. Вовк В.В. Формування системи економічної безпеки підприємства. URL:http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom2/10_Vovk.htm (дата звернення: 21.03.2019).
2. Діденко Є.О. Функціональні складові економічної безпеки підприємства та їх сутність. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2009. № 251. С. 773–775.
3. Дуб Б. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2016. С. 5–18.
4. Захаров О.І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2012. № 32. С. 80–86.
5. Ілляшенко О.В. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства: підхід до побудови. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2014. № 26(1). С. 160–168.
6. Корпоративне управління в системі економічної безпеки акціонерних товариств України : монографія / І.П. Мігус та ін. Черкаси : Маклаут, 2012. 274 с.
7. Кравчук А.Ю., Клименко Т.Л. Система управління методичним забезпеченням економічної безпеки на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2010. № 9.
8. Локотецька О.В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства. *Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2011. № 8. С. 197–202.
9. Нікітіна А.В. Система управління економічною безпекою АТП в умовах загострення конкурентної боротьби на міжнародному ринку автотранспортних послуг. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1(1). С. 38–43.
10. Олешко Т.І., Пазюра Я.В. Формування системи забезпечення економічної безпеки на підприємстві.

Научный вестник Донбасской государственной машиностроительной академии. 2017. С. 127–132.

11. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. Київ : Київський національний економічний університет, 2000. 526 с.
12. Пригунов П.Я. Особливості використання сучасних концепцій управління в системі забезпечення економічної безпеки підприємств. *Європейські перспективи*. 2013. № 11. С. 103–108.
13. Про концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України : Постанова Ради Центральної спілки споживчих товариств України від 12.11.2008. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_3c/pg_gnguso.htm (дата звернення: 21.03.2019).
14. Прохорова В.В., Прохорова Ю.В., Кучеренко О.О. Управління економічною безпекою підприємств : монографія. Харків : Український державний університет залізничного транспорту. 2010. 282 с.
15. Хринюк О.С., Корчовна М.Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3.
16. Штамбург Н.В. Складові економічної безпеки. *Наука молода*. 2011. № 1(4). С. 490–496.
17. Шульга І.П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств : монографія. Черкаси : Маклаут, 2010. 425 с.

Анотація. Залогом укріплення фундаментальних основ для уверенного розвитку економіки України являється забезпечення стабільності транспортної отрасли. На сьогоднішній день к относительному ухудшению уровня экономической безопасности автотранспортных предприятий привело значительное множество неблагоприятных факторов. В такой ситуации возникает проблема обеспечения экономической безопасности отечественной транспортной системы, поскольку от ее состояния в основном зависит эффективность функционирования всей экономики. В статье исследованы различные подходы к определению понятия «система экономической безопасности предприятия». Определены основные задачи, цели, принципы, объекты, субъекты и выделены ключевые функциональные составляющие системы обеспечения экономической безопасности АТП. Исходя из выделенных элементов, сформирована система обеспечения экономической безопасности автотранспортных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, система обеспечения экономической безопасности предприятий, автотранспортное предприятие, функциональные составляющие, формирование.

Summary. The transport industry is one of the fundamental principles of the functioning of the national economy of any country in the world and the basis of its integration into the international economy. That is why the stability of the activity of all business entities in this area becomes of considerable importance. A guarantee of strengthening the fundamental foundations for the steady development of the national economy of Ukraine and the expansion of a number of its competitive advantages is to ensure the stability of the transport industry. To date, a significant number of adverse factors of different origins (economic, political, social, etc.) has led to a relative deterioration in the level of economic safety of motor transport enterprises. In such a situation, the problem arises of ensuring the economic security of the domestic transport system, since its state largely depends on the efficiency of the functioning of the entire national economy. In the article different approaches to the definition of the concept "system of economic security of the enterprise" are investigated and the author's interpretation of this term is formed. The main elements of the system of economic security of the enterprise are defined, such as: tasks, goals, objects and subjects. The basic principles on which an efficient system should be built and which are the basis of the formation of the system of economic security of an enterprise that is able to counteract existing threats and ensure stable work and development of the enterprise are singled out. Different researches of scientists about the composition of economic security are analyzed and the key functional components of the system of ensuring economic safety of motor transport enterprises are identified. Based on the isolated elements, the stages of the formation of a system for ensuring the economic safety of motor transport enterprises, which should be managed by the regular service of economic security, have been developed. After the introduction of an economic security and economic security system and effective management of it, an enterprise can achieve a powerful mechanism of protection against the adverse effects of external and internal destabilizing factors.

Keywords: economic security of the enterprise, ensuring system of economic security of enterprises, motor transport enterprise, functional components, formation.

*Зеліско Н.Б.**к.е.н., доцент кафедри економіки,
Львівський національний аграрний університет**Nataliia Zelisko**Lviv National Agrarian University*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

THEORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF PROVIDING THE EFFECTIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATION IN UKRAINE

Анотація. Розроблено та обґрунтовано теоретичні та практичні засади розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як одного з основних напрямів відродження аграрного сектору національної економіки. Визначено й теоретично обґрунтовано економічну роль і соціальну місію сільськогосподарської кооперації; висвітлено взаємодію різних видів кооперації. Розроблено методологічні засади стратегії розвитку кооперації як напряму структурних перетворень аграрного сектору національної економіки. Запропоновано можливості вирішення наукової проблеми забезпечення ефективної діяльності кооперації, розвинуто стратегічне бачення формування кооперативного сектора в АПК. Установлено, що масштаби і темпи формування кооперативного сектору економіки залежать від розвитку системи кооперативів, головним чином, сільськогосподарських, споживчих, кредитних і соціального обслуговування. Стратегічний розвиток кооперативного сектору повинен базуватися на науково обґрунтованих підходах і бути реалізованим еволюційно, комплексно й узгоджено з іншими секторами багатокладної економіки.

Ключові слова: кооперація, кооператив, кооперативний сектор, організаційна форма господарювання, добровільне об'єднання, агропромисловий комплекс.

Постановка проблеми. Формування ринкової економічної системи в Україні зумовлює потребу в розвитку кооперативних відносин як важливого складника здійснення аграрних перетворень. Своєрідним каталізатором роз-

витку кооперативного руху в Україні стали закони України «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997 р.) та «Про кооперацію» (2003 р.), а також укази Президента України «Про формування і реформування аграрного ринку» від 6 червня 2000 р. і «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» від 19 грудня 2000 р., низка інших нормативно-правових актів. Законодавчо-нормативне забезпечення спрямоване на формування інфраструктури аграрного ринку, створення умов для надійного ресурсного забезпечення виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, дієвого конкурентного підприємницького середовища в аграрному секторі економіки.

Сільськогосподарська кооперація – це явище в житті людей, де соціальний та економічний боки є взаємозалежними і взаємодоповнюючими. Двоїста сутність кооперації визначається певними характерними ознаками. З одного боку, кооперація характеризується як загальна форма організації праці, а з іншого – як специфічна форма організації суспільного виробництва. У літературі переважає точка зору на кооператив як на організаційну форму господарювання, добровільне об'єднання людей або організацій, що мають спільні економічні інтереси і співпрацюють із метою їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку сільськогосподар-

ської кооперації досліджуються вченими протягом тривалого часу. Вони перебували у сфері наукових інтересів відомих зарубіжних і українських учених: О. Анцифєрова, М. Туган-Барановського, Ф. Райффайзена, О. Чаянова та сучасних вітчизняних економістів: В. Гончаренка, В. Зіновчука, М. Маліка, Л. Молдаван, П. Саблука, Ф. Горбоноса, Ю. Губені, П. Канінського, О. Крисального, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, А. Пантелеймоненка, І. Червен, Г. Черевка та ін. Окремі питання організації та діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів відображають публікації М.І. Кисіля, К.М. Мельник, О.В. Ролінського та ін. Сучасні дослідники, спираючись на фундаментальні принципи кооперації і розвиваючи їх відносно теперішніх умов, обґрунтували концептуальні підходи і напрями відродження кооперації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з важливості проведених вітчизняними науковцями досліджень, слід зауважити, що наявні праці ще не повною мірою розкривають економічну природу, показують особливості функціонування та перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів. Гострими залишаються проблеми, особливо на пореформеному етапі, пов'язані з обґрунтуванням ефективних моделей кооперативних утворень. Ці обставини й зумовили мету даного дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття економічної природи кооперації в аграрному секторі економіки, специфіки її розвитку в країнах високого рівня розвитку економіки і запропонування напрямів розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Основою методичного інструментарію даного дослідження стали методи економічного та історичного аналізу і синтезу, що застосовуються для найбільш ефективної реалізації поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. Кооперативний рух в агропромисловому комплексі перетворює кооперацію на розгалужену систему, органічно ув'язуючи в єдине ціле всі форми багатокладної економіки аграрного сектору. Під час розроблення перспек-

тивних моделей кооперативів важливо мати на увазі, що на сучасному етапі характерною рисою кооперації є широкий розвиток таких її форм, до яких належать кооперативні колективи сільськогосподарських та інших підприємств.

Розвиток і функціонування різноманітних моделей кооперативних формувань припускає їхню взаємодію з іншими формами господарювання в рамках території. У цьому зв'язку під час розроблення перспективних моделей кооперативів принципове значення має необхідність передбачення можливих варіантів узгодженої взаємодії цих форм, виділення серед них основних виробничих ланок для забезпечення ефективної стратегії розвитку багатокладної економіки. Відповідно до цього, розроблення моделі кооперативу та її функціонування потребують системного підходу, дотримання таких принципів [2, с. 34]:

1) максимально відповідати запитам ринку щодо асортименту, якості, кількості на продовольчі товари й послуги, забезпечуючи при цьому їхню конкурентоспроможність;

2) найбільш раціональне використання біокліматичного й економічного потенціалу даного регіону;

3) забезпечення пропорційності, узгодженості, оптимальності, взаємопов'язаності блоків моделі кооперативу за раціонального сполучення головних і допоміжних елементів.

Для соціально-економічної оцінки моделі кооперативу доцільно розглядати показники ефективності використання:

1) земельних ресурсів (показник маси прибутку, отриманий у розрахунку на одиницю земельної площі, рівень сукупної рентабельності по кооперативу в цілому й видам продукції);

2) основних виробничих фондів (фондовіддача, фондорентабельність, фондоємність);

3) робочої сили (показник маси прибутку в розрахунку на одного середньорічного працівника кожної галузі, на одиницю робочого часу, витраченого на виробництво певного виду продукції);

4) виробничих витрат (показник маси прибутку на виробничу собівартість);

5) соціальний та екологічний аспекти ефективності (рівень реального доходу членів кооперативу, ріст рівня соціальної інфраструктури, екологічний стан сільськогосподарської продукції, ступінь захисту сільськогосподарських угідь від ерозії тощо) [5].

Узагальнюючи досвід розвинених країн світу, зазначимо, що основні переваги об'єднання сільгосптоваровиробників такі:

1. Окремий виробник не в змозі впливати на рівень цін як закупівлі, так і реалізації виробленої продукції переробним підприємствам. Група фермерів (союз або кооператив) розглядається як єдина потужна організація, яка здатна закуповувати значні обсяги товарів і послуг та реалізовувати великі обсяги продукції.

2. Значна перевага кооперативних об'єднань полягає у можливості обміну досвідом між фермерами щодо ефективності ведення сільськогосподарської діяльності, а також бажання працювати як частина об'єднання, групи, а не самотійно.

3. За рахунок об'єднання зусиль фермерів у єдиній організації, а також існування переваг щодо закупівлі сировини та реалізації продукції зростає рівень дохідності виробництва, а одержаний при цьому прибуток розподіляється рівномірно між кожним учасником кооперативу. При цьому в кооперативному об'єднанні запроваджується уніфіковане ведення бухгалтерського обліку, а також єдина система розрахунку калькуляції виробництва продукції, що знижує її собівартість за рахунок зменшення у цілому на підприємстві вартості постійних витрат [3].

4. Об'єднавшись у кооперативи, фермери мають можливість нарощувати виробництво за рахунок одержання кредиту на власний розвиток, а також за рахунок можливості використання засобів виробництва, орендованих у інших членів кооперативу [6; 7].

5. Офіційно зареєстровані кооперативні об'єднання мають можливість одержувати пільговий кредит на здійснення інвестицій у сільськогосподарське виробництво, переробку продукції, надання виробничих послуг.

6. Кооператив може отримати звільнення від податків або зниження податкової ставки на будівництво нових, а також реконструк-

цію діючих споруд, модернізацію матеріально-технічної бази, які використовуються в межах діяльності, що визначена статутом підприємства, на строк до п'яти років із дати внесення кооперативу до державного реєстру груп виробників сільськогосподарської продукції [11].

7. Офіційно зареєстровані кооперативи як групи виробників, а також безпосередньо фермери – члени об'єднання можуть одержувати як матеріально-технічну, так і організаційно-інформаційну підтримку від держави [9]. Ця підтримка включає професійні тренінги, модернізацію ферм, сертифікацію продукції щодо вимог систем якості харчової продукції, інформаційну діяльність та діяльність із просування товарів на ринок, економічну, юридичну підтримку та дорадництво для фермерів, диверсифікацію економічної діяльності в напрямі розвитку зеленого туризму тощо.

Зміни, які відбуваються в суспільстві, викликали різноманіття не тільки кооперативних підприємств, а й форм організації виробництва на районному рівні. Під час створення районного кооперативного агропромислового союзу з'являється можливість найбільш повно розкрити та використати переваги кооперації, активізувати виробничу й економічну діяльність [8, с. 126]. В основі діяльності районного агропромислового кооперативного союзу лежать самоокупність і фінансова самотійність. Звідси витікає ще одна особливість, яка полягає у тому, що кооператив, союз кооперативів чи інше кооперативне формування покликані отримувати прибуток і забезпечувати ведення розширеного виробництва за рахунок власних фінансових та інших ресурсів. Якщо ж кооператив не в змозі здійснити це, то він може стати на шлях розорення й банкрутства.

Такий підхід спонукає членів – пайовиків кооперативу шукати найбільш вигідні шляхи й варіанти вирішення завдань виробничо-фінансової діяльності. Це й більш досконалі економічні прогресивні технології, машини, механізми, більш високопродуктивні тварини та більш високоврожайні сорти сільськогосподарських культур, а також низка інших чинників, що сприяють і забезпе-

чують прибуткове ведення господарської діяльності кооперативного формування будь-якого рівня незалежно від напрямку діяльності [4, с. 24].

У результаті проведених досліджень виявлено сутнісні аспекти взаємодій споживчої кооперації з особистими господарствами населення:

1. Збутові кооперативи закупають у населення лише ту сільськогосподарську продукцію, яку в подальшому зможуть реалізувати кінцевому споживачеві за цінами, що відшкодовують витрати.

2. Рівень закупівельних цін часто диктується переробними підприємствами, які є монополістами на локальному ринку. Органи влади також чинять тиск на процес ціноутворення, намагаючись хоча б частково регулювати ціни на споживчому ринку, щоб продукти харчування були доступними для малозабезпечених верств населення. Однак низька закупівельна ціна не забезпечує зниження роздрібних цін на продовольчі товари, а закупівля сільськогосподарської продукції часто є нерентабельною для споживчої кооперації. Частка вартості сировини у структурі роздрібних цін на борошно пшеничне вищого гатунку становить 34,4%, витрати на виробництво – 10%, а оборот сфери обігу – 47,7%. Ще більш складна ситуація із ціноутворенням і розподілом доходу під час виробництва та продажу олії соняшникової: вартість сировини становить 28,4%, а оборот сфери обігу – 53,6% [5; 8].

3. Закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію та система розрахунків за здану продукцію не вигідні для населення, тому в ОСГ скорочується виробництво продукції, зменшується поголів'я великої рогатої худоби.

4. У зв'язку з нестабільністю економічної ситуації на ринку продовольства і сільськогосподарської сировини закупівлі продукції у населення не можуть розвиватися за договорами з ОСГ на тривалу перспективу.

5. Для споживчої кооперації здебільшого більш вигідними є закупівлі сільськогосподарської продукції, переважно плодів і ягід, не у населення, а у фермерів, великих сільськогосподарських підприємств, оптових

організацій, а також на сільськогосподарських ринках.

6. Взаємодія заготівельних кооперативів із переробними підприємствами, а також із підприємствами роздрібною, оптовою торгівлі та громадського харчування на довготривалій договірній основі також відчутно впливає на розвиток заготівельної діяльності.

7. Податковий тиск, зокрема справляння ПДВ із вартості заготовленої сільськогосподарської продукції через мережу заготівельних пунктів сільської споживчої кооперації, та відсутність пільгових відсотків на банківські кредити унеможливають здійснення основної діяльності установ споживчої кооперації. Вирішення багатьох проблем економічного життя в умовах ринкової економіки може бути забезпечене активним стимулюванням ринкових відносин.

Провідна роль у цьому процесі об'єктивно належить спільним підприємницьким структурам, які сполучають різні види власності та включають учасників сфер економіки.

Успіх проведення економічних реформ у сучасних умовах необхідно оцінювати передусім за подоланням спаду й нарощуванням виробництва продукції, поліпшенням роботи товаровиробників, які є основним суб'єктом функціонування ринкової економіки. Вирішення цього завдання повинно здійснюватися на основі тих форм, які зможуть забезпечити нормалізацію ринку продовольства й умови самофінансування [6].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність діяльності кооперативних формувань залежить від загальної соціально-економічної ситуації в регіоні, рішень адміністративних органів, можливостей підприємства, залучення інвестицій та інших умов. З іншого боку, велике значення має вплив самих формувань на ці процеси. Передусім це регулювання ринку, координація підприємницької діяльності підприємств і організацій у районі, області чи на міжрегіональному рівні. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли органи державної влади не мають права втручатися у господарську діяльність суб'єктів ринку. Дуже важлива взаємодія державних органів влади з підприємствами й організаціями

АПК на основі галузевих союзів, асоціацій і некомерційних партнерств [10].

Висновки і пропозиції. Ураховуючи масштабність і складність стратегічних цілей сільськогосподарської кооперації, її розвиток здійснюватиметься в три етапи: на першому необхідно сформулювати первинні кооперативи, на другому – забезпечити масове створення територіальних та галузевих об'єднань кооперативів, на третьому – завершити формування кооперативної системи загальнонаціонального масштабу.

Виходячи із цього, виникає необхідність розроблення заходів щодо створення ефективних умов для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як невід'ємного складника агропромислового комплексу України. Ми пропонуємо основними напрямками розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначити такі:

– всебічна інформаційна підтримка сільськогосподарського кооперативного руху з боку держави;

– сприяння та державна підтримка вітчизняних інтеграційних процесів щодо формування інститутів громадянського суспільства у сфері сільськогосподарської кооперації;

– удосконалення кооперативної законодавчої бази, втілення у ній найкращого світового досвіду;

– сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації шляхом послаблення податкового тиску;

– посилення співпраці сільськогосподарських кооперативів із вищими навчальними закладами;

– розвиток міжнародного досвіду співробітництва товаровиробників у сфері сільськогосподарської кооперації;

– посилення конкурентоспроможності вітчизняних обслуговуючих кооперативів за рахунок поліпшення якості продукції;

– залучення широкого кола соціально активних громадян до процесу розвитку сільськогосподарської кооперації шляхом економічної участі та популяризації кооперативної ідеї самодопомоги.

Література:

1. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці : монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 332 с.
2. Гелей С.Д., Пастушенко Р.Я. Теорія та історія кооперації. Київ : Знання, 2006. 513 с.
3. Гончаренко В.В. Розвиток кредитних спілок України в умовах фінансової кризи. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 3(42). С. 71–78.
4. Горьовий В.П. Менеджмент фермерських господарств : навчальний посібник / за ред. В.П. Горьового. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 366 с.
5. Григор'єва С.В. Споживча кооперація країн світу: зарубіжний досвід і проблеми його впровадження в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2010. № 3(42). С. 18–22.
6. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ: Логос, 2001. 380 с.
7. Манжура О.В. Аграрна кооперація: досвід Європейського Союзу для України. *Управління розвитком*. 2015. № 1(179). С. 15–20.
8. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності *Економіка АПК*. 2010. № 11. С. 121–129.
9. Паневник Т.М. Історичний досвід та сучасні аспекти розвитку кооперації в АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 1. С. 274–279.
10. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. 347 с.
11. Свиноус І.В. Кооперування особистих селянських господарств в умовах перехідної економіки. *Інноваційна економіка*. 2007. № 1. С. 34–37.
12. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2013. 192 с.
13. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : словник-довідник / за ред. Р.Я. Корінець. Львів : Українські технології. 2010. 160 с.
14. Цимбал В.О. Проблеми розвитку обслуговуючої кооперації на селі. *Агроінком*. 2011. № 4. С. 72–80.

Аннотация. В статье рассмотрена стратегия развития обслуживающего кооперативного сектора в Украине. Установлено, что масштабы и темпы его формирования зависят от развития системы кооперативов в основном четырех их типов: сельскохозяйственные, потребительские, кредитные и социальные услуги. Полагаем, что в будущем на базе различных видов кооперативов сформируется региональный сектор кооперативной экономики. Обоснованы методологические основы стратегии развития кооперации как направления структурных преобразований аграрного сектора народно-

го хозяйства. В результате этого исследования было установлено, что эффективность деятельности кооперативных подразделений зависит от общей социально-экономической ситуации в регионе, решений административных органов, возможностей для бизнеса, последствий для инвестиций и других условий. С другой стороны, влияние этих кооперативных единиц играет свою важную роль во всех упомянутых процессах.

Ключевые слова: кооператив, кооперация, кооперативный сектор, организационная форма управления, добровольное объединение, агропромышленный комплекс.

Summary. The strategy of the service cooperative sector development in Ukraine has been considered in the article. It was established that the scale and pace of its formation depend on the development of the system of cooperatives, mainly of four their types: agricultural, consumptive, credit, and social services. The author believes that in future on the base of various types of cooperatives would form the regional sector of the cooperative economy. Methodological principles of the strategy of cooperation development as a direction of structural transformation of the agricultural sector of the national economy have been grounded. As a result of this investigation it was founded that the effectiveness of the cooperative units' performance depends on the general socioeconomic situation in the region, decisions of administrative authorities, business opportunities, investment implication and other conditions. On the other hand the impact of these cooperative units plays its own important role in all mentioned processes. The authors emphasize on market regulations, coordination of firms and business in an arias, regions or at inter-regional level. This is especially important under conditions when public authorities have no right to interfere in economic activity of the market. There are also determined the main goals and tasks of the agricultural industrial cooperative a well as its classification features. There were established the basic factors and prerequisites for effective producers' activity, which are lying in using the cooperative form of conducting the agriculture. The dynamics of the development of agrarian service cooperatives is investigated for the period of last six years of Ukraine's regions and also according to the directions of their activity. It is found out the number of agrarian attendant cooperatives, which really perform agrarian activity and pay taxes, give services and sell such kinds of product as: dairy, grain, fruit and vegetables. There are determined the basic classificational features of investment resources of agricultural cooperatives. And there is also built the scheme of their classificational kinds.

Keywords: cooperative, cooperative, cooperative sector, organizational form of management, voluntary association, agro-industrial complex.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

*Конохов С.В.**аспірант кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**Konokhov Sergey**Kiev National Economic Vadym Hetman University*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

METHODOLOGICAL CUTS OF FOOD SUPPLY IN THE MODERN SYSTEM OF GLOBAL SOCIAL PROTECTION

Анотація. У статті визначено методологічні витоки наукового осмислення феномена суспільних благ, процесів їх продукування, розподілу та споживання. Проаналізовано теоретичні погляди на сутність інтерпретації суспільних благ, що беруть свій початок в теорії державних фінансів англійської класичної політекономії. Розглянуто кваліфікацію змістовної сутності суспільних благ, що детермінує їх ключові іманентні риси. Охарактеризовано продовольче забезпечення через призму теорії суспільних благ, яке втілює у собі товари та послуги одночасно і патронатного, і мериторного типів. Щодо забезпечення сталого розвитку, високої якості та тривалості життя населення, то суспільство об'єктивно зацікавлене в наявності повноцінної та ефективної системи продовольчого забезпечення населення, а суспільна корисність продовольчого забезпечення виявляється не тільки на рівні окремих індивідів, але й тих осіб, які зацікавлені в оточуванні себе здоровими та щасливими людьми й відсутності голодуючих співгромадян.

Ключові слова: продовольство, суспільство, глобальна безпека, продовольчий ринок, суспільні блага.

Постановка проблеми. Наростання й суттєве поглиблення загроз глобальної продовольчої проблеми значною мірою актуалізують проблематику щодо комплексного дослідження світового продовольчого забезпечення у його тісному взаємозв'язку з ключовими трендами світогосподарського розвитку та характером розподілу глобальних суспільних благ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії суспільних благ та глобальних проблем людства присвячено багато праць світових та українських вчених, таких як Т. Сендлер, І. Кауль, М. Стерн, І. Грюнберг, С. Барретт, С. Медведєв, І. Томашов, О. Даниленко, Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, наявні значні методологічні труднощі, пов'язані як з неоднозначністю визначення поняття суспільних благ, так і зі з'ясуванням їх місця та ролі у загальному процесі відтворення суспільного продукту на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення методологічних витоків наукового осмислення феномена суспільних благ та продовольчого забезпечення у сучасній глобальній системі.

Виклад основного матеріалу. Наростання й суттєве поглиблення загроз глобальній продовольчій проблемі значною мірою актуалізують проблематику щодо комплексного дослідження світового продовольчого забезпечення в його тісному взаємозв'язку з ключовими трендами світогосподарського розвитку та характером розподілу глобальних суспільних благ. Як відомо, економічний зміст суспільних благ в економічній теорії базується на їх кваліфікації як життєво необхідних для суспільного розвитку товарів чи послуг, що не можуть

виробляться у достатній кількості та якісних кондиціях виключно на основі дії ринкових механізмів, під час споживання яких окремим індивідом вони стають доступними для всіх членів суспільства без будь-яких додаткових з їх боку витрат [1, с. 39]. Подібна кваліфікація змістовної сутності суспільних благ детермінує їх ключові іманентні риси, а саме відсутність виключення виробництва (це передбачає наявність значних обмежувальних чинників у процесі їх продукування через, з одного боку, існування сегменту їх споживачів, які не роблять грошових внесків за їх споживання, а з іншого боку, неможливість виробників заборонити чи обмежити споживання таких благ з боку цієї групи споживачів) та неконкурентність споживання (це означає неможливість окремого індивіда, який споживає суспільне благо, обмежити його споживання іншими членами суспільства) [2, с. 22].

З огляду на вищезазначені характеристики суспільних благ вони посідають важливе місце у структурі економічної безпеки країн чи цілих регіонів. Їх виробництво охоплює такі сфери господарювання, як оборонно-промисловий комплекс, охорона здоров'я, освіта, культура, харчове та інфраструктурне забезпечення суспільного розвитку. Слід особливо відзначити, що одна частина суспільних благ справляє прямий, а друга – опосередкований вплив на соціально-політичну ситуацію в країні. Водночас виробництво суспільних благ, з одного боку, пов'язане з бюджетними витратами різних рівнів, а з іншого боку, є невід'ємним бюджетоформуєчим компонентом [3, с. 356]. З цього випливають значні методологічні труднощі, пов'язані як з неоднозначністю визначення поняття суспільних благ, так і зі з'ясуванням їх місця та ролі у загальному процесі відтворення суспільного продукту на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Так, методологічні витоки наукового осмислення феномена суспільних благ, процесів їх продукування, розподілу та споживання беруть свій початок у західноєвропейському гуманістичному дискурсі XVI – XVIII ст. у роботах Ж. Бодена,

Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж. Руссо та багатьох інших просвітителів того часу. Щодо самої категорії «суспільні блага», то вона була запроваджена в науковий обіг ще в середині XVIII ст. шотландським філософом-емпіристом, істориком та економістом Д. Юмом для пояснення змістовної сутності та регуляторних механізмів держави в національній економічній системі. Так, саме Д. Юм вперше у світовій історії чітко ідентифікував специфічні види послуг, продукування яких хоча й не пов'язане з генеруванням прибутків для економічних агентів, проте споживання яких має колосальний економічний, соціальний та суспільний ефект. Пізніше один із засновників сучасної економічної теорії А. Сміт наголошував на необхідності надання монархом (тобто державою) деяких благ (оборони, освіти та харчування бідним верствам населення тощо), прибуток від реалізації яких за жодних умов не здатен компенсувати витрачених на їх виробництво ресурсів у приватному секторі [4, с. 157]. Представник британської політекономії Дж. Мілль вже у другій половині XIX ст. впритул наблизився до сучасного розуміння природи суспільних благ, наголошуючи на тому, що «за визначених умов індивідуальні потреби можуть бути задоволені тільки способом колективних дій» [3, с. 357].

Однак суспільні блага отримали найбільш фундаментальне теоретичне розроблення в теорії суспільного сектору, представники якої (А. Аткінсон, П. Самуельсон, М. Олсон, Г. Таллок, Р. Коуз, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, К. Ерроу, А. Пікок та інші науковці) зробили вагомий внесок у формування наукових уявлень щодо змісту, причин та передумов його формування, зокрема через призму структурного поділу економічної системи та державного втручання у відповідь на «провали ринку». При цьому спостерігаються досить неоднозначні трактування ними змістовної сутності суспільних благ: К. Боулдінг кваліфікує їх як товари чи послуги, що виробляються спільнотою індивідів за посередництва колективної організації та споживаються всім суспільством; Е. Доунс – як блага з неподільними для кожного індивіда вигодами від їх споживання незалежно від кількості

споживачів [5, с. 81]; французькі економісти Р. Барр, Е. Дюфло, Ж. Тіроль та Ж. Фарт трактують сутність суспільних благ, спираючись на такі критерії суспільної ефективності, як рівність, солідарність, якість послуг, а також тривалість використання найефективніших з доступних нині технологій [6, с. 7]; Н. Калдор і Дж. Хікс визначають їх як товари та послуги, що формують суспільний добробут і реалізують принцип суспільної компенсації; П. Самуельсон та В. Нордхаус – як колективно споживані універсальні блага з нульовими витратами на їх додаткове споживання кожним наступним індивідом та відсутністю гарантій оплати за них.

Між тим агрегований формат теоретичного аналізу проблематики виробництва та споживання суспільних благ знаходить своє концентроване вираження в неокласичній теорії суспільного вибору. Вона вивела ключовий принцип методологічного індивідуалізму на найвищий щабель теоретичної концептуалізації, поширивши його не тільки на власне підприємницький сектор, але й на економічну поведінку органів державного регулювання й окремих політиків, доводячи цим відсутність будь-яких суспільних інтересів, якісно відмінних від інтересів окремих індивідів [7, с. 110]. Подібні теоретичні погляди відбивають змістовну сутність такого світоглядного вектору в інтерпретації суспільних благ, як теорія державних фінансів англійської класичної політекономії, що бере свій початок у другій половині XIX ст. У її рамках суспільні блага розглядаються через призму кейнсіанського напрямку економічної науки з акцентуванням основного дослідницького інтересу на визначальній ролі інституту держави в процесах їх виробництва як товарів та послуг, що мають у край низьку інвестиційну привабливість та характеризуються специфічними механізмами ціноутворення.

Під час комплексного аналізу ролі кейнсіанства у дослідженні феномену суспільних благ на неабияку увагу заслуговує теорія «змішаної економіки», в якій уперше у світовій науці було доведено пряму залежність процесів нарощування масштабів господарської діяльності та її часткового усупіль-

нення з органічною конвергенцією приватного та державного секторів економіки від активної підтримки з боку держави інвестиційної діяльності та забезпечення зайнятості населення. Формування на цій основі змішаної економіки, на думку П. Самуельсона, стає потужною та високоефективною системою загального страхування суспільства від найбільш загрозливих та небезпечних щодо суспільної та соціальної рівноваги проявів та іманентних характеристик ринкової економіки. Крім того, кваліфікація кейнсіанцями ринкової економіки як внутрішньо нестійкої системи, абсолютно «байдужої» до соціального результату [7, с. 109] економічної діяльності, створила потужну методологічну базу сучасного розуміння природи та змістовної сутності так званих провалів ринку, а також розроблення на цій основі ефективних механізмів їх пом'якшення з боку державного регулювання на основі реалізації функцій «вбудованих стабілізаторів» та реалізації інструментарію антициклічного регулювання соціально-економічних процесів.

Інша гілка неокласичного дискурсу суспільних благ сходить до німецької традиції їх дослідження, що базується на теоретичній платформі суспільних інтересів та колективних потреб, отже, ключовій ролі інституту суспільної опіки в процесах їх споживання. Йдеться насамперед про наявність чітко вираженого нормативного інтересу суспільства щодо виробництва й споживання критично важливих для суспільного розвитку товарів та послуг. Ця група суспільних благ отримала дуже влучну кваліфікацію, а саме «патронатні товари» (“protected goods”), виробництво та споживання яких є неможливими без активної регуляторної участі держави. Інакше кажучи, товари та послуги патронатного типу характеризуються, по-перше, високим рівнем соціальної корисності як концентрованого вираження узгоджених економічних інтересів усіх членів суспільства; по-друге, генеруванням екстернальних економічних ефектів, пов'язаних із зовнішньою економією ресурсів та фінансових коштів; по-третє, породженням інформаційної асиметрії ринків та формуванням ринків з так званим несприятливим

відбором (“adverse selection”); по-четверте, прямим стосунком з природними монополіями як інститутами неефективного перерозподілу ресурсів; по-п’яте, охопленням спектру суспільних товарів та послуг з притаманними їм «парадоксами суспільних благ» [8, с. 69].

Характеризуючи німецьку традицію неокласичного дискурсу суспільних благ, вважаємо, що слід особливо відзначити те, що розглядувана нею їх продуктово-видова структура, окрім патронатних товарів та послуг, включає широкий спектр приватних благ (вони продукуються приватним сектором, а виробництво та споживання перебувають під державним контролем) та так званих мериторних товарів (“merit goods”). Останні включають товари та послуги, індивідуальний попит на які є завжди меншим від нормативних цілей суспільного розвитку, отже, обов’язково повинен підтримуватись та стимулюватись державою [9, с. 694]. Підтвердженням цього є, зокрема, той факт, що за 1938–2017 рр. обсяг державних витрат за групою розвинутих країн збільшився з 18,5% до 41,6% валового внутрішнього продукту у США; з 21,8% до 56,5% у Франції; з 28,8% до 38,7% у Великобританії; із 42,4% до 44,1% у Німеччині; з 30,3% до 39,1% в Японії; з 21,7% до 43,3% у Нідерландах; з 29,2% до 48,6% в Італії; з 22,9% до 54,1% у Фінляндії (табл. 1).

Характеризуючи продовольче забезпечення через призму теорії суспільних благ, наголошуємо на тому, що воно втілює в собі товари та послуги одночасно й патронатного, й мериторного типів. Його патронатна природа виявляється в тому, що продовольче забезпечення одночасно має індивідуальну та

соціальну корисність, тобто цінність, що стосується збереження життя та здоров’я людського організму, підтримання його фізіологічної та розумової діяльності, відновлення пластичних та енергетичних ресурсів організму, формування біологічних регуляторів обміну речовин у тканинах, забезпечення всіх регуляторних функцій, а також активності та здатності до розширеного відтворення.

Щодо суспільства загалом, то з точки зору забезпечення його сталого розвитку, високої якості та тривалості життя населення воно також об’єктивно зацікавлене в наявності повноцінної та ефективної системи продовольчого забезпечення населення. Йдеться про те, що суспільна корисність продовольчого забезпечення виявляється не тільки на рівні окремих індивідів, які безпосередньо споживають продукти харчування, але й тих осіб, які хоча самі не харчуються, проте зацікавлені в оточуванні себе здоровими та щасливими людьми, відсутності голодуючих співгромадян.

Висновки і пропозиції. Глобальна продовольча проблема є однією з найгостріших проблем, яку не здатні вирішити навіть колосальні досягнення сучасного науково-технічного та інноваційного розвитку. Її економічний зміст відбиває характер соціально-економічних відносин між окремими індивідами, населенням та державою, окремими країнами світу щодо суспільного відтворення продовольчих товарів на всіх його етапах, а саме етапах виробництва, розподілу, обміну, споживання. Глобальна продовольча проблема виявляється як у значному дефіциті продуктів харчування у найбідніших країнах світу, так і значному браку коштів у певної частини населення

Таблиця 1
Динаміка державних витрат за окремими країнами ОЕСР у 1938–2017 рр., % ВВП [10, с. 101]

Країна	1938 р.	1950 р.	1965 р.	1973 р.	1985 р.	1995 р.	2000 р.	2011 р.	2017 р.
Франція	21,8	27,6	38,4	38,5	52,4	57,8	54,6	58,5	56,5
Німеччина	42,4	30,4	36,6	41,5	47,2	58,4	48,3	47,1	44,1
Японія	30,3	19,8	19,0	22,4	32,7	37,5	40,6	41,2	39,1
Нідерланди	21,7	26,8	38,7	45,8	60,2	62,1	50,3	51,5	43,3
Великобританія	28,8	34,2	36,1	40,6	47,7	47,5	42,5	48,2	38,7
США	18,5	22,5	27,4	36,6	36,7	40,6	36,3	43,7	41,6
Італія	29,2	30,3	34,3	37,8	50,8	64,1	52,2	54,5	48,6
Фінляндія	22,9	21,3	23,9	23,2	48,3	65,3	51,1	54,9	54,1

на купівлю харчів, незбалансованому раціоні харчування, невідповідності білкового споживання пороговим нормативним значенням, незбалансованості споживання білкових та енергетичних продуктів, браку споживання тваринних білків, недостатньому доступі до чистої питної води, поширенні неякісного харчування тощо. За умов глобалізації діюча світова система суспільного відтворення продуктів харчування зазнає фундаментальних змін, пов'язаних, з одного боку, з динамічним залученням до сільськогосподарського виробництва дедалі більшої частини земельних ресурсів, а з іншого боку, з інтенсифікацією аграрного виробництва на основі високотехнологічних систем землеробства та тваринництва, поширення високотрожайних сортів рослинних культур, впровадження інноваційних методів захисту рослин та здоров'я тварин. Масштаби та структурні виміри глобальної продовольчої проблеми набувають найбільш концентрованого вираження в парадигмі глобального продовольчого режиму як системи економічних, класових та міжнаціональних відносин, інститутів та владних порядків щодо забезпечення сучасного продовольчого відтворення, конвергенції світових процесів виробництва, споживання продуктів харчування з процесами нагромадження глобального капіталу.

Література:

1. Блок Ф. Роли государства в хозяйстве. *Экономическая социология*. 2004. Т. 5. № 2. С. 37–56.
2. Медведев С., Томашов И. Концепция глобальных общественных благ. *Вестник международных организаций*. 2009. № 2 (24). С. 21–28.
3. Ваславская И., Кошкина И. Роль общественных благ в системе обеспечения экономической безопасности. *Современные исследования социальных проблем*. 2015. № 8 (52). С. 353–363.
4. Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М. Классика экономической мысли: сочинения. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 896 с.
5. Поворозник М. Критеріальна ідентифікація медичних послуг як глобальних суспільних благ. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 15. Ч. 2. С. 81–85.

6. Белоусова С. Общественные блага и актуальные аспекты их создания : монография. Новосибирск : ЦРИС ; СИБ-ПРИНТ, 2009. 179с.
7. Зверьяков М. Экономическая социодинамика: роль государства в современной экономике. *Экономическая теория*. 2013. № 4. С. 109–110.
8. Длугопольський О. Патронатні, мериторні та суспільні блага: проблеми розмежування та фінансування. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 68–75.
9. Кац И., Севастьянова Е., Веретенникова А. Теоретико-методологический анализ современных подходов к исследованию сектора общественных благ. *Вестник УрФУ. Серия: Экономика и управление*. 2015. Т. 14. № 5. С. 670–686.
10. Roubini N., Sachs J., Honkapohja D. Government Spending and Budget Deficits in the Industrial Countries. Cohen. *Economic Policy*. 1989. Vol. 4. No. 8. P. 100–132.

Аннотация. В статье определены методологические истоки научного осмысления феномена общественных благ, процессов их выработки, распределения и потребления. Проанализированы теоретические взгляды на сущность интерпретации общественных благ, которые берут свое начало в теории государственных финансов английской классической политэкономии. Рассмотрена квалификация содержательной сущности общественных благ, которая детерминирует их ключевые имманентные черты. Охарактеризовано продовольственное обеспечение через призму теории общественных благ, которое воплощает в себе товары и услуги одновременно и патронатного, и мериторного типов. Касательно обеспечения устойчивого развития, высокого качества и продолжительности жизни населения, то общество объективно заинтересовано в наличии полноценной и эффективной системы продовольственного обеспечения населения, а общественная полезность продовольственного обеспечения проявляется не только на уровне отдельных индивидов, но и тех людей, которые заинтересованы в окружении себя здоровыми и счастливыми людьми и отсутствии голодающих сограждан.

Ключевые слова: продовольствие, общество, глобальная безопасность, продовольственный рынок, общественные блага.

Summary. The global food problem is one of the most acute problems that cannot overcome even the enormous achievements of modern scientific, technological and innovative development. Its economic content reflects the nature of socio-economic relations between individuals, the population and the state, and individual countries around the world with regard to the social reproduction of food products at all its stages – production, distribution, and exchange of consumption. The growing and substantial deepening of the threats to the global food problem greatly addresses the issue of a comprehensive study of the world food supply, in close connection with the key trends of world economic development and the nature of the distribution of global public goods. The aggregated format of theoretical analysis of problems of production and consumption of public goods finds its concentrated expression in the neoclassical theory of social choice. In the complex analysis of the role of Keynesianism in the study of the phenomenon of social wealth, the theory of “mixed economy” deserves special attention, in which, for the first time in the world of science, there is a direct relationship between the processes of increasing the scale of economic activity and its partial socialization. Another branch of the neo-classical discourse of public goods dates back to the German tradition of their research, based on the theoretical platform for social interests and collective needs. Describing the German tradition of the neoclassical discourse of public goods, it should be noted that its considered grocery structure, in addition to the patronage of goods and services, also includes a wide range of private goods. The scale and structural dimensions of the global food problem are becoming the most concentrated expression in the paradigm of the global food regime as a system of economic, class and interethnic relations, institutions and power regimes regarding the provision of modern food reproduction, convergence of global processes of production and consumption of food products with the processes of global capital accumulation. Under the conditions of globalization, the current world system of social reproduction of foodstuffs undergoes fundamental changes related, on the one hand, to the dynamic involvement of an ever-larger part of land resources in agricultural production, and, on the other, in intensification of agrarian production on the basis of high-tech farming and livestock systems, distribution of high yield varieties of plant crops, introduction of innovative methods of plant protection and animal health.

Keywords: food, society, global security, food market, public goods.

Сідак В.С.

*д.і.н., професор, радник ректора з наукової роботи,
Університет економіки та права «Крок»*

Sidak Volodymyr

«KROK» University of Economics and Law

Москов В.А.

*к.п.н., директор,
Академія економіки та педагогіки,
м. Прага, Чеська Республіка*

Moskov Vasyl

*Academy of Economics and Pedagogy
Prague, Czech Republic*

ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY OF UKRAINE AS A MECHANISM FOR PROTECTION OF DIRECT FOREIGN INVESTMENTS

Анотація. У статті проаналізовано інвестиційний клімат в Україні. Досліджено динаміку змін структури прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності. Висвітлено основні перешкоди та загрози прямим іноземним інвестиціям в Україну. Наведено приклад розробленої авторами методики підготовки проекту для фінансування. Викладено методи застосування технології блокчейн разом з технологіями криптографічного захисту інформації як надійного інструмента захисту інформації в економічних процесах на всіх рівнях управління, перш за все в захисті іноземних інвестицій. Наведено результати експериментального практичного застосування методики протягом чотирьох років в Чеській Республіці. Наведено приклади сфер господарської та управлінської діяльності, які потребують негайного впровадження технології блокчейн в умовах сучасного економічного, політичного та соціального стану в Україні.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, інвестиційний клімат, технологія блокчейн, фінансова безпека.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, конкурентна боротьба між країнами за прямі іноземні інвестиції та постійне зростання домінуючої ролі міжнародних інвес-

тиційних процесів спостерігаються сьогодні в національних економіках країн світу. Проте у світовій системі міжнародних економічних відносин сучасну Україну характеризують політична нестабільність, кризове становище фінансової системи та економіки країни, практична відсутність державного регулювання інвестиційних процесів, критично високий рівень корумпованості суспільства, як наслідок, відсутність належного інвестиційного клімату. За таких обставин не можна говорити про зростання внутрішніх інвестицій та конкурентоспроможність України в боротьбі за прямі іноземні інвестиції.

Крім того, постійний відтік капіталів за кордон, збільшення фінансування зарубіжних економік, абсолютно нераціональний міжгалузевий та регіональний розподіл навіть наявних інвестиційних ресурсів не приводять до розвитку й без того недосконалої структури національної економіки сировинного типу. В економічній сфері сучасній Україні притаманні зниження конкурентоспроможності, наукове та технологічне відставання, залежність вітчизняних товаровиробників від кон'юнктури світових ринків.

Все це, безумовно, вимагає якнайшвидшої якісної розбудови інвестиційних процесів в Україні з урахуванням її інвестиційної безпеки як складової фінансової та економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою інвестиційної безпеки займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М.В. Алікаєва, О.І. Барановський, Р.В. Бузін, С.В. Васильчак, В.П. Гордієнко, І.В. Губенко, Н.В. Дацій, В.Ю. Єдинак, С.О. Єрмак, М.М. Єрмошенко, О.Р. Жидяк, П. Застерова, Н.М. Захватава, І.Б. Калашніков, В.І. Кириленко, Л.П. Коваль, З.В. Лагутіна, С.М. Лакіш, Л.Г. Ліпич, О.К. Малютін, Т.Н. Манасерян, А.А. Мещеряков, С.З. Мошенський, В.І. Мунтіян, С.А. Негматова, К.І. Новікова, Л.Ф. Новікова, В.К. Сенчагов, А.М. Сундук, А.І. Сухоруков, А.Є. Федоренко, Г.О. Харламова, Ю.А. Шеховцова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас незавершеними є дослідження механізмів захисту прямих іноземних інвестицій для підвищення інвестиційної привабливості України, її конкурентоспроможності на ринку інвестиційних ресурсів та значного покращення інвестиційного клімату.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення та висвітлення практичних механізмів захисту прямих іноземних інвестицій на основі використання технології

блокчейн як методу гарантованого збереження та захисту економічної інформації.

Виклад основного матеріалу. Українська економіка в сучасних умовах як ніколи гостро потребує надходження фінансових ресурсів ззовні. Зовнішні кредити є тимчасовим засобом стабілізації економіки на дуже короткий термін та лише збільшують боргові зобов'язання країни. На нашу думку, виключно залучення іноземних інвестицій в конкретні проекти є засобом стабілізації економіки.

Інвестиційний клімат в Україні потенційно має ресурси для зростання, такі як дешева робоча сила, багаті природні ресурси, великий науково-практичний потенціал. Однак протягом останніх десяти років інвестиційна привабливість України є від'ємною [14]. Цьому процесу сприяє зниження рівня довіри з боку іноземних інвесторів внаслідок не лише недосконалості правового поля, але й недотримання наявних законів органами влади та гравцями внутрішнього ринку. Значний вплив на економічні процеси має корупційна складова.

Повернення довіри до української економіки з боку іноземних інвесторів може бути здійснене лише на основі стовідсоткової гарантії захисту прав інвестора. В процесі дослідження авторами була розроблена модель фінансування проектів за участю компаній світового рівня. Загальна схема такої моделі наведена на рис. 1.

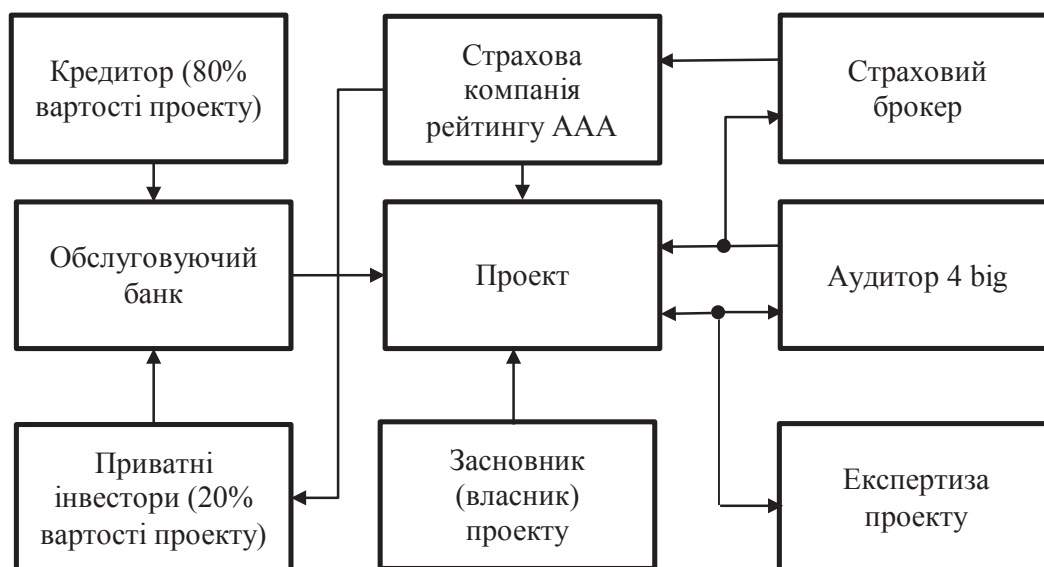

Рис. 1. Модель фінансування проектів

Ця модель дає змогу власнику або автору проекту реалізувати його навіть тоді, коли він не має власних коштів. При цьому всі учасники проекту застраховані від ризику втрати інвестицій (фінансових, майнових, інтелектуальних тощо).

Таку модель фінансування проектів успішно впроваджено на території Чеської Республіки під час реалізації одного промислового та трьох будівельних проектів, а саме промислового виробництва медичного приладу для корегування зору, будівництва приватного будинку, будівництва багатоквартирного будинку та будинку для людей похилого віку. До реалізації цих проектів залучено глобальні транснаціональні компанії, такі як – юридична компанія “EVERSHEDS SUTHERLAND”, аудиторські компанії “Ernst & Young” (EY), “Deloitte & Touche”, “KPMG”, “Pricewaterhouse Coopers” (PwC), інспекційно-сертифікаційна компанія “Bureau Veritas” (Франція), страховий брокер та консультант з управління ризиками “Marsh” (Німеччина), страхові компанії “Allianz” (Німеччина) та “Kooperativa” (Австрія).

Однак на території України така модель потребує додаткового захисту майнових прав власника проекту та інвесторів. В Україні головною загрозою для проектів навіть на стадії їх реалізації є рейдерство. Ефективним методом боротьби з цим ганебним явищем є комплекс захисту інформації та електронного документообігу, розроблений Інститутом інформаційних технологій (м. Харків, Україна), який без перебільшення можна назвати одним із кращих світових комплексів криптографічного захисту інформації. Поєднання цього комплексу з комплексами на основі блокчейну дало змогу на практиці перевірити можливість захисту інформації та її відновлення в разі пошкодження або знищення серверів.

Головне завдання, яке вирішує технологія блокчейн, полягає у забезпеченні та підтримці цілісності інформації в повністю розподіленій інформаційній системі, що містить невідому кількість партнерів з невідомим рівнем надійності та довіри. Безумовну перевагу технології блокчейн можна визначити таким чином: повністю розподілені

інформаційні системи мають величезний комерційний потенціал, адже здатні замінити централізовані системи та в результаті повністю змінити цілі галузі промисловості через ліквідацію проміжних ланок (посередників). Так само технологія блокчейн є не менш важливою для вирішення проблеми забезпечення цілісності інформації в повністю розподілених інформаційних системах. Однак все ж таки головним фактором, що привертає нашу увагу, залишається необхідність усунення посередників. Технологія блокчейн є лише одним із засобів, що слугують досягненню цієї мети.

Щодо переваг цієї технології ми доповідали на минулих конференціях та в попередніх публікаціях. Впровадження технології блокчейн в процес реєстрації інвестицій та майнових прав інвесторів здатне на декілька порядків підвищити конкурентні переваги України в боротьбі за прямі іноземні інвестиції на світовому ринку. Ця технологія унеможливіє спроби рейдерства та будь-яких змін у попередньо зареєстрованих фактичних діях учасників інвестиційних проектів, надійно захищає та зберігає всю послідовність дій учасників інвестиційного процесу. Впровадження технології блокчейн дало позитивні результати під час реалізації згаданих вище проектів.

Завдяки застосуванню цих методів та технологій на основі здобутого досвіду роботи в Чеській Республіці розпочато реалізацію проекту створення групи авіаційних підприємств на базі розробок одного з українських авіаційних конструкторських бюро. Проект має такі складові, як авіабудівне підприємство, конструкторське бюро, авіашкола підготовки пілотів, компанія з аеродромно-технічного обслуговування, компанія з обслуговування житлового комплексу для співробітників підприємства. Цей проект дасть змогу продемонструвати практичну взаємодію кількох галузевих підприємств, їх практичне взаємне інвестування, отже, така модель може бути поширена на будь-який регіон або країну загалом.

Неможливо переоцінити переваги запропонованої методики захисту прямих іноземних інвестицій в країну. Така методика

може бути застосована в будь-якій сфері суспільного життя. На наш погляд, головними напрямками впровадження в Україні таких моделей та технологій є інвестиційна діяльність та освіта й охорона здоров'я громадян як основа відродження головного багатства України, а саме людського капіталу.

Висновки і пропозиції. Запропонована методика захисту прямих іноземних інвестицій є високонадійною системою захисту прав та інтересів інвесторів, застосування якої приведе до значного зростання інвестиційних потоків та зростання рівня економічної безпеки країни. Також запропонована модель захисту може бути впроваджена в систему митного контролю, в систему документообігу судових та правоохоронних органів, в систему контролю за виробництвом та постачанням лікарських засобів тощо.

Література:

1. Барановський О.І., Мороз М.О. Інвестиційна складова фінансової безпеки. URL: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/109926/105386> (дата звернення: 21.03.2019).
2. Горбенко Ю.І., Горбенко І.Д. Інфраструктура відкритих ключів. Електронний цифровий підпис. Теорія та практика : монографія. Харків : Форт, 2010. 608 с.
3. Горбенко Ю.І., Горбенко І.Д. Прикладна криптологія. Теорія. Практика. Застосування : підручник для вищих навчальних закладів. Харків : Форт, 2013. 880 с.
4. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.
5. АТ «Інститут інформаційних технологій». URL: <https://iit.com.ua> (дата звернення: 21.03.2019).
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).
7. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).
8. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Міністерства економіки від 18 лютого 2009 року № 123. URL: <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=4bb297a0-c900-404f-8c6f-5f76f18b1503>.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки Укра-

їни : Наказ Міністерства торгівлі та економічного розвитку від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.

10. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money. New York, 2016. 324 p.
11. Swan M. Blockchain: Blueprint for a New Economy. Oxford, 2015. 152 p.
12. Duggal P. Blockchain Contracts and Cyberlaw. New York, 2015. 42 p.
13. Vigna P., Casey M. The Age of Cryptocurrency: How Bitcoin and the Blockchain Are Challenging the Global Economic Order. New York, 2015. 384 p.
14. Mougayar W. The Business Blockchain: a Primer on the Promise, Practice and Application of the Next Internet Technology. Frankfurt am Main, 2016. 208 p.
15. European Business Association : веб-сайт. URL: <https://eba.com.ua> (дата звернення: 21.03.2019).

Анотація. В статтю проаналізовано інвестиційний клімат в Україні. Исследована динамика изменений структуры прямих иностранных инвестиций по видам экономической деятельности. Освещены основные препятствия и угрозы прямым иностранным инвестициям в Украину. Приведен пример разработанной авторами методики подготовки проекта для финансирования. Изложены методы применения технологии блокчейн в сочетании с технологиями криптографической защиты информации как надежного инструмента защиты информации в экономических процессах на всех уровнях управления, прежде всего в защите иностранных инвестиций. Приведены результаты экспериментального практического применения методики в течение четырех лет в Чешской Республике. Приведены примеры сфер хозяйственной и управленческой деятельности, которые требуют немедленного внедрения технологии блокчейн в условиях современного экономического, политического и социального состояния в Украине.

Ключевые слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, інвестиційний клімат, технологія блокчейн, фінансова безпека.

Summary. The purpose of the article is to improve the system of investment processes in Ukraine on the basis of reliable protection of direct foreign investments based on the blockchain technology. The Ukrainian economy, which is experiencing a severe crisis due to the aggravation of foreign and domestic political and social situation, more than ever is in dire need of foreign direct investment. In a crisis of economic management of the country, external borrowing is only a temporary means of stabilizing the situation and becoming only a burden for the development of the economy. The imperfection of the legal field and the instability of the economic situation are the main factors hindering the attraction of foreign direct investment. The relevance of the topic lies in the fact that the proposed method guarantees return on investment and repayment of funds, which makes individual projects attractive for investment. Extensive use of the method can make investment attractive both a particular region and the country as a whole. The method allows under the imperfect current legislation to implement individual projects, covering the shortcomings of legislation, thereby creating the information basis for adjusting the legal environment of the country. Analysis of the investment climate in Ukraine was conducted. The dynamics of changes in the structure of direct foreign investments by types of economic activity was analyzed. The main obstacles and threats to foreign direct investment in Ukraine are highlighted. An example was given of the methodology developed by the authors for project preparation for financing with the participation of leading world expert, audit, insurance, and financial companies. The methods of using blockade technology in combination with technologies of cryptographic protection of information as a reliable tool for information protection in economic processes at all levels of management and, above all, protection of foreign investments. The results of experimental practical application for four years in the Czech Republic are presented. The directions of further development of the method with application of elements of artificial intelligence are highlighted. The method is used in the implementation of construction projects, in the project on the production of a medical device, and in the project of creating a retirement home. A special position is held by the project of creation of aviation enterprises and the enterprises of infrastructure, which in themselves are separate projects. This allows in practice to test the system of interconnections of enterprises operating on the basis of the proposed method. This allows to model the activity of a small region as a part of the state as a whole.

Keywords: economic security, investment security, investment climate, blockchain technology, financial security.

Бутенко В.В.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Butenko Viktoriia

Odessa I.I. Mechnikov National University

Мамуненко М.С.

*студентка,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Mamunenko Marina

Odessa I.I. Mechnikov National University

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕСІЙНИХ ВІДНОСИН: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ

MECHANISM OF FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CONCESSION RELATIONS: DOMESTIC REALITIES AND WAYS TO OVERCOME PROBLEMS

Анотація. У статті проаналізовано механізм фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин. Визначено, що оптимальним варіантом посилення фінансової безпеки розвитку концесійних відносин є реалізація активної кластерної концесійної політики, яка сприятиме сталому розвитку національної економіки за рахунок збалансування потреб та інтересів концесіонерів, держави та суспільства. Обґрунтовано, що задля розвитку концесійних відносин необхідно забезпечити фінансову безпеку їх реалізації для потенційних концесіонерів. Оптимальним варіантом посилення фінансової безпеки розвитку концесійних відносин є запровадження розробленого механізму страхування фінансових ризиків, в основу якого покладене формування страхового фонду розвитку концесійних відносин, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки концесіонерів. Доведено, що реалізація активної кластерної концесійної політики сприятиме сталому розвитку національної економіки за рахунок збалансування потреб та інтересів концесіонерів, держави та суспільства.

Ключові слова: концесія, концесійні угоди, інновація, кластери, холдинг, концесійні відносини.

Постановка проблеми. Відсутність дієвого механізму фінансового забезпечення державного та комунального секторів економіки спричиняє погіршення результативності їх функціонування, обумовлює вразливість реального сектору економіки до деструктивного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, не дає можливості повністю задовольнити потреби її суб'єктів, погіршує конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість та результативність їх функціонування. Така перешкода стала поштовхом до пошуку нових моделей фінансування громадських послуг та державної інфраструктури.

Ефективним інструментом подолання вищезазначених деструктивних тенденцій у багатьох країнах світу є концесія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми застосування механізму фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності досліджені в працях багатьох відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як Т.Б. Кублікова [2], О.В. Ольшанський [4], М.Д. Білик [5], О.І. Вікарчук [9],

Є.Ю. Гайко [10], М.М. Забаштанський [11], Н.В. Ткаленко [12], С.С. Шумська [13]. Означені науковці у своїх працях окреслюють проблеми сутності та механізму застосування концесії. Незважаючи на велику кількість досліджень проблеми механізму фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності, потребує подальшого дослідження виділення переваг та недоліків його застосування в умовах трансформаційної економіки України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Застосування концесійної форми управління об'єктами державної та комунальної інфраструктури є досить привабливим і для вітчизняних, і для іноземних інвесторів. Саме тому розроблення ефективного механізму фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності є важливим завданням, яке забезпечить надходження довгострокових інвестицій у вітчизняну економіку, сприятиме формуванню економіки відновлювального типу. Важливим аргументом розвитку концесійної діяльності також є її альтернативність приватизації, яка сьогодні не принесла очікуваних результатів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розвиток теоретико-методологічних та методичних основ фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин, обґрунтування механізму їх фінансового забезпечення для досягнення результативності функціонування державного та комунального секторів, формування необхідних передумов розвитку реального сектору економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Економічні перетворення в Україні потребують радикальних змін у системі управління економікою, суб'єктами господарювання державного та комунального секторів. Зміни полягають у перебудові організаційної структури управління діяльністю підприємств, створенні промислово-фінансових груп, холдингових компаній. Необхідність створення та розвитку в Україні нових форм управління суб'єктами державного та комунального секторів об'єктивно зумовлена потребою більш гнучких організаційних структур, які спроможні

адаптуватись до швидких змін. Подальший поступ економіки України щодо ринкових перетворень, перехід до нових прогресивних технологічних процесів вимагають залучення значних обсягів інвестицій, що особливо актуалізується у суб'єктів господарювання, які перебувають у державній та комунальній власності [5].

Застосування концесійної форми управління в комунальному та державному секторах економіки ускладняється потребою наявності у потенційних концесіонерів значних обсягів фінансових ресурсів, а також диверсифікації ризиків їх використання. Втім, внутрішні та зовнішні можливості інвестування нині обмежені, оскільки залежать від загальноекономічної ситуації в Україні, стан якої негативно позначається на всіх інвестиційних процесах, тому актуальним залишається питання використання концесійної форми управління задля забезпечення інфраструктурного розвитку національної економіки. Взяття в довгострокову оренду українських підприємств чи їхньої частки іноземні інвестори розглядають як привабливий для себе спосіб інвестування, оскільки зменшується ризик неефективного менеджменту. З огляду на це економіка України потребує дієвих механізмів поліпшення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій. Саме цій меті слугує подальший розвиток концесійних холдингових компаній [16].

Сьогодні в Україні необхідність управління об'єктами державної та комунальної власності за допомогою сучасних форм управління є одним з найбільш реальних шляхів забезпечення результативності їх функціонування, а також інфраструктурної модернізації економіки. Власний досвід використання концесійної форми управління об'єктами державної та комунальної форми власності нині в країні відсутній, проте саме ця форма управління дасть змогу генерувати достатні обсяги фінансових ресурсів, які необхідні для запровадження передових світових інноваційних розробок та рішень.

Проте наявність значної потреби у фінансових ресурсах, необхідних для впровадження концесійних відносин та забезпечення їх результативності на початкових

етапах, на тлі значного переліку ризиків організації концесійних відносин ускладнює залучення потенційних концесіонерів. Найбільш вдалою формою організації концесійних холдингів є формування змішаних концесійних холдингів, основна компанія якого, виконуючи функції корпоративного управління учасниками, безпосередньо займається також виробничою (виробничо-торговельною, виробничо-посередницькою) діяльністю, що сприятиме активізації розвитку концесійних відносин [6].

Перевага застосування змішаних концесійних холдингових структур пов'язана з можливістю спільного управління майном та фінансами концесіонерів, зокрема зі зниженням ризиків інвестицій та взаємних поставок, економією витрат, збільшенням кількості можливостей фінансового маневрування тощо. Змішані концесійні холдинги характеризуються високим рівнем організації фінансового забезпечення. Через них налагоджується функціональна взаємодія капіталів, що належать різним за профілем діяльності підприємствам. У складі холдингу концесіонери мають можливість вирішувати проблеми фінансового забезпечення, які можуть бути не під силу окремому концесіонеру, зокрема розробляти та створювати складні технічні процеси, освоювати високі технології, створювати нові виробничі потужності.

Важливою складовою функціонування змішаних концесійних холдингів є можливість перерозподілу ризику організації концесійних відносин, що автоматично робить їх більш привабливими та економічно безпечними.

З огляду на те, що суб'єкти холдингу створюються переважно у формі акціонерних товариств, вони також матимуть можливість використовувати як джерело фінансового забезпечення вільні кошти споживачів їх товарів, робіт та послуг. Доцільність використання зазначеного джерела фінансування обумовлена дуалістичним характером цих відносин. З одного боку, концесіонери матимуть можливість залучати фінансові ресурси за меншою вартістю порівняно з вартістю позикових фінансових ресурсів

фінансово-кредитних установ. З іншого боку, споживачі товарів, робіт та послуг концесіонерів за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів отримують декілька економічних вигід, зокрема відсотки за тимчасове розміщення вільних коштів, оновлену та розвинуту інфраструктуру, нижчу вартість товарів, робіт та послуг у зв'язку з відмовою (частковою) від позикових фінансових ресурсів фінансово-кредитних установ [7].

Об'єктивним процесом розвитку концесійних відносин в Україні є створення інтегрованих корпоративних структур у формі холдингу. Така організаційно-правова форма діяльності інтегрованої структури передбачає побудову міцних взаємозалежних та взаємодоповнюючих зв'язків між її учасниками, що сприяє забезпеченню оптимального розподілу фінансових ресурсів. Втім, перспективи ефективного функціонування холдингових структур в Україні пов'язані з потребою вирішення низки проблем. Зокрема, дослідження потребують механізми офіційного створення холдингової структури в Україні та іноземних державах з розвиненою ринковою економікою, тенденції розвитку такої форми інтеграційного утворення та її ролі щодо залучення іноземних інвестицій для розвитку економічного потенціалу концесіонерів. Задля забезпечення системної реалізації концесійних відносин доцільно здійснювати залучення концесійних суб'єктів суміжних галузей, сконцентрованих в одному регіоні, що дасть змогу сформувати концесійні кластери [8].

Формування концесійних кластерів відбувається в результаті наявності функціональної залежності одного сектору від іншого за технологічною ознакою. Ідея формування кластерів з'явилась у 80-х роках минулого століття у працях французьких дослідників, які вивчали розвиток і розміщення торгівлі та сфери послуг. Загально визнаним вважається таке тлумачення кластеру: мережа незалежних виробничих або сервісних фірм (включаючи їх постачальників), творців технологій, ноу-хау (університети, науково-дослідні інститути, інжинірингові компанії), які об'єднують ринкові інститути (брокери, консультанти) та споживачів, що взаємо-

діють один з одним в рамках єдиного ланцюжка створення вартості. Феномен кластеру неможливо зрозуміти, якщо розглядати його особливості без урахування впливу розміщення. Американські економісти М. Портер та М. Енрайт, вивчаючи географічні масштаби конкурентних переваг, дійшли висновку про існування регіонального кластеру як географічної агломерації фірм, які працюють в одній або декількох споріднених галузях господарства. Концепція регіонального кластеру як нової форми розміщення продуктивних сил, форми структурної перебудови – це новий спосіб бачення економіки країни, регіону, міста. Територіальні масштаби кластеру можуть варіюватися від одного міста, регіону до країни або навіть кількох сусідніх країн. Сьогодні конкурують уже не окремі фірми та компанії, а регіональні кластери. При цьому конкурентоспроможність того чи іншого підприємства, що входить до складу регіонального кластеру, зазвичай є похідною високої конкурентоспроможності кластеру [7].

Процеси організації підприємств у кластерній моделі управління регіональним розвитком як новий вектор світової економіки охоплюють уже понад 50% економік провідних країн. Так, у США налічується близько 400 кластерів, сфера діяльності яких охоплює широкий спектр послуг та переробних галузей промисловості. У Німеччині функціонують три із семи найефективніших світових кластерів високих технологій, таких як Мюнхен, Гамбург, Дрезден. У Данії, яка сьогодні є світовим лідером кластеризації, функціонує близько 30 провідних кластерів, які забезпечують понад 60% експорту країни. Фінляндія, маючи 0,5% світових запасів лісових ресурсів, забезпечує понад 10% світового експорту продукції деревообробки, зокрема 25% світового експорту якісного паперу [7].

Отже, в сучасних умовах розвиток концесійних відносин, а також ефективність їх реалізації залежить від наявності концесійного кластеру. Головною причиною успіху концесійної кластерної моделі є формування критичної маси концесіонерів, які функціонують у межах певного регіону та забезпе-

чують синергетичний ефект інфраструктурного розвитку.

Концесійний кластер – це сукупність суб'єктів господарювання, які об'єднані наявністю концесійних відносин між концесіонерами та споживачами їх товарів, робіт та послуг задля забезпечення результативного функціонування концесійних об'єктів, забезпечення результативності функціонування об'єктів державної та комунальної власності, формування передумов розвитку реального сектору економіки країни. Алгоритм побудови концесійного кластеру відображено на рис. 1.

Позитивним ефектом розвитку концесійних кластерів є наявність взаємного впливу результативності функціонування кожного окремого концесійного об'єкта, темпів інфраструктурного розвитку основних засобів концесійних об'єктів, вартості товарів, робіт та послуг, а також сукупного впливу зазначених тенденцій на розвиток реального сектору економіки країни.

Центр концесійного кластеру мають складати найбільші концесійні суб'єкти господарювання, які можуть формувати змішані концесійні холдинги. Розвиток концесійних відносин безпосередньо залежить від типу кластерної концесійної політики, яку здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування:

1) активна кластерна концесійна політика полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування формують усі необхідні умови для розвитку концесійних відносин, забезпечують їх інституційну підтримку, сприяють налагодженню тісних взаємозв'язків між концесіонерами, здійснюють активну опосередковану фінансову підтримку концесійних об'єктів;

2) пасивна кластерна концесійна політика полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю концесіонерів та виконанням ними умов концесійної угоди.

3) стримуюча кластерна концесійна політика полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування обмежують розвиток концесійних відносин, унеможливають налагодження ефективних

взаємозв'язків між концесіонерами, сприяють посиленню фінансового навантаження на концесіонерів у вигляді податків, зборів, концесійних платежів.

Отже, розвиток концесійних відносин залишається одним з найбільш реальних інструментів подолання інфраструктурного занепаду економіки країни, тому викори-

Рис. 1. Алгоритм побудови концесійного кластеру

Джерело: складено авторами

стання можливих інноваційних форм та методів фінансування концесійної діяльності, які сприятимуть її розвитку, є актуальним та необхідним завданням.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз дає змогу констатувати, що в Україні на сучасному етапі розвитку концесійні відносини перебувають в умовах трансформаційних змін, що зумовлене наявністю значної кількості перешкод щодо їх розвитку, таких як політична та економічна нестабільність у країні, відсутність належного інвестиційного середовища, відсутність активної підтримки органами державної влади та місцевого самоврядування, небажання зміни форми управління, наявність корупційних ознак в економіці країни, значний рівень тінізації економіки. Інтеграційні процеси на рівні концесійних об'єктів (господарська співпраця, об'єднання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, інноваційна модернізація технологій) є чинником, що забезпечує посилення фінансового потенціалу як на рівні регіону, так і на рівні країни.

Обґрунтовано, що задля розвитку концесійних відносин необхідно забезпечити фінансову безпеку їх реалізації для потенційних концесіонерів. Оптимальним варіантом посилення фінансової безпеки розвитку концесійних відносин є запровадження розробленого механізму страхування фінансових ризиків, в основу якого покладене формування страхового фонду розвитку концесійних відносин, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки концесіонерів.

Визначено, що реалізація активної кластерної концесійної політики сприятиме сталому розвитку національної економіки за рахунок збалансування потреб та інтересів концесіонерів, держави та суспільства.

Література:

1. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 року № 997-XIV із змінами та доповненнями. *Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2018).

2. Кубликова Т.Б. Современное состояние и направления инновационного развития Украины. *Ринок цінних паперів України. Журнал. НКЦПФР*. 2013. № 7–8. С. 59–72.

3. Про енергозбереження : Закон України від 1 липня 1994 року № 74/94-ВР із змінами та доповненнями. *Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.07.2017).

4. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.

5. Линева И.В. Концессия как форма государственно-частного партнерства. *Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика*. 2011. № 2. С. 49–54.

6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV із змінами та доповненнями. *Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 07.02.2019).

7. Ольшанський О.В. Правові засади регулювання концесійної діяльності в Україні: основні проблеми. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 2 (6). С. 221–226.

8. Білик М.Д. Методи фінансового управління і прогнозування в управлінні фінансами підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 9. С. 79–84.

9. Босовец Ю.Е. Концессионное соглашение: современный российский опыт. *Политика, государство и право*. 2014. № 40. URL: <http://politika.snauka.ru/2014/04/1577> (дата звернення: 10.06.2018).

10. Кичко І.І. та ін. Бюджетна система : навчальний посібник. Ніжин : Орхідея, 2016. 350 с.

11. Вдовенко Ю.С. Економіко-правова сутність концесії: методологічний аспект. *Економіка і управління*. 2004. Вип. 6. С. 62–69.

12. Вікарчук О.І. Концесія у трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2006. 17 с.

13. Гайко Є.Ю. Вдосконалення концесійного механізму стимулювання інвестиційної діяльності в сфері житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2009. 19 с.

14. Забаштанський М.М. Вплив концесій на процеси фінансового забезпечення транспортного сектору економіки України. *Сучасні інформаційні, правові та соціально-економічні аспекти розвитку бізнесу : праці XI Міжнародної наук.-практ. конф., м. Чернігів, 23 квітня 2015 року*. Чернігів, 2015. С. 10–12.

15. Ткаленко Н.В. Стратегія розвитку інноваційного потенціалу на рівні регіону. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2011. № 1. С. 280–281.

16. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінка. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 55–64.

Аннотация. В статье проанализирован механизм финансового обеспечения развития концессионных отношений. Определено, что оптимальным вариантом усиления финансовой безопасности развития концессионных отношений является реализация активной кластерной концессионной политики, которая будет способствовать устойчивому развитию национальной экономики за счет сбалансирования потребностей и интересов концессионеров, государства и общества. Обосновано, что для развития концессионных отношений необходимо обеспечить финансовую безопасность их реализации для потенциальных концессионеров. Оптимальным вариантом усиления финан-

совой безопасности развития концессионных отношений является внедрение разработанного механизма страхования финансовых рисков, в основу которого положено формирование страхового фонда развития концессионных отношений, направленного на обеспечение финансовой безопасности концессионеров. Доказано, что реализация активной кластерной концессионной политики будет способствовать устойчивому развитию национальной экономики за счет сбалансирования потребностей и интересов концессионеров, государства и общества.

Ключевые слова: концессия, концессионные соглашения, инновация, кластеры, холдинг, концессионные отношения.

Summary. Today in Ukraine, the need to manage state and communal property objects through modern forms of management is one of the most effective ways of ensuring the effectiveness of their functioning, as well as infrastructure modernization of the economy. Own experience of using the concession form of managing objects of state and communal property forms is not present in the country, but this very form of management will allow generating sufficient amounts of financial resources necessary for introduction of advanced world innovations and decisions. Ukraine at the present stage concession relations are in the context of transformational changes due to the presence of a significant number of obstacles to their development: political and economic instability in the country, lack of proper investment environment, lack of active support by state authorities and local self-government and reluctance to change the form of government; the presence of signs of corruption in the country's economy and a significant level of shadowing of the economy. The article analyzes the mechanism of financial support for the development of concession relations. Definitely, the optimal option for strengthening the financial security of the development of concession relations is the implementation of an active clustering concession policy that will contribute to the sustainable development of the national economy by balancing the needs and interests of concessionaires, the state and society. It is substantiated that in order to develop concession relations, it is necessary to ensure the financial security of their implementation for potential concessionaires. The optimal option for enhancing the financial security of the development of concession relations is the introduction of a developed financial risk insurance mechanism, which is based on the formation of an insurance fund for the development of concession relations aimed at ensuring the financial security of concessionaires. It is determined that the implementation of an active cluster concession policy will contribute to the sustainable development of the national economy by balancing the needs and interests of concessionaires, state and society. The development of concession relations remains one of the most realistic tools to overcome the infrastructure decay of the country's economy, which is why the use of possible innovative forms and methods of financing concession activities that will promote its development is urgent and necessary.

Keywords: concession, concession agreements, innovation, clusters, holding, concession relations.

*Кузьмин В.М.**к.е.н., доцент, доцент кафедри прикладної економіки,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу**Kuzmyn Viktor**Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

ФОРМУВАННЯ ЦІНИ ДЛЯ ПОБУТОВИХ СПОЖИВАЧІВ НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ

FORMATION OF PRICES FOR HOUSEHOLD CONSUMERS ON THE MARKET OF NATURAL GAS OF UKRAINE

Анотація. У статті наведено основні типи цінових механізмів реалізації природного газу, досліджено рівні цін на основних регіональних ринках газу, а саме у США, Російській Федерації, на німецькому газовому хабі NCG, кордоні України з ЄС (Словаччина), а також внутрішні ціни на природний газ для побутових споживачів в Україні. Показано, що нині ціна закупівлі на європейських газових хабах є меншою, ніж ціна для побутових споживачів в Україні. Обґрунтовано доцільність створення державного резервного фонду природного газу. Окреслено X-неефективність державних газовидобувних компаній. Запропоновано шляхи підвищення ефективності інвестиційної діяльності державних газовидобувних компаній, зокрема через забезпечення прозорості та відкритості діяльності компаній, залучення всіх зацікавлених сторін до формування й оцінювання інвестиційних проектів.

Ключові слова: ціни на природний газ, регіональні газові ринки, побутові споживачі, видобуток природного газу, X-неефективність, інвестиційний проект.

Постановка проблеми. Формування газового ринку на принципах вільної конкуренції, які визначені в національному законодавстві [1], забезпечує передумови розвитку галузевих підприємств як державного, так і недержавного секторів, а також вітчизняного бізнесу, що забезпечує обслуговування підприємств галузі. Проте формування ринку природного газу в Україні вимагає вирішення цілої низки проблем, серед яких однією з визначальних є проблема формування цін на внутрішньому ринку країни,

зокрема для побутових споживачів. Ця проблема широко дискутується в економічних та політичних колах, причому окреслюються кардинально різні шляхи вирішення цього питання: від зниження цін для населення в 2–4 рази до неодноразового підвищення цін. Вказані проблеми спонукають до додаткового обґрунтування механізмів ціноутворення на ринку природного газу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми формування цін на природний газ досліджуються у значній кількості праць зарубіжних та вітчизняних авторів. Зокрема, у статті О. Дзьоби [2] відзначається, що за умов лібералізації газового ринку його інституційна структура зазнає кардинальних змін. В цій праці висвітлені також основні концепції формування цін на природний газ, такі як концепція ціноутворення за принципом заміщення альтернативним енергоносієм, здебільшого нафтопродуктами (мазут, газойль, дизпаливо) або їх певним співвідношенням, яка отримала назву «гронінгенської»; концепція на основі методу «витрати плюс», за якого ціна включає витрати виробника та надбавку задля компенсації постійних витрат, а також відзначається економічна доцільність формування спотових ринків за умов достатньої лібералізації газових ринків, наявності великої кількості видобувних компаній та продавців і покупців газу, розвинутих газотранспортних і розподільних мереж із запасом надлишкових потужностей. Також необхідно відзначити аналітичну доповідь К. Маркевич та В. Омельченка «Ціноутво-

рення на енергетичних ринках: досвід ЄС та України» [3], в якій наведені базові підходи до визначення ціни на природний газ за довгостроковими контрактами, типи цінових механізмів реалізації природного газу.

1) Oil Price Escalation (OPE). Ціна визначається з урахуванням встановленої базової ціни на ресурс з її подальшою індексацією на конкурентні види палива, а саме сиру нафту, газойль, мазут, іноді під час індексації можуть використовуватися ціни на вугілля та електроенергію.

2) Gas-on-Gas Competition (GOG). Ціна визначається співвідношенням попиту та пропозиції на ресурс у різні періоди (щоденно, щомісяця, щорічно). Торгівля природним газом здійснюється на транспортно-розподільних вузлах природного газу (наприклад, *Henry Hub*) або віртуальних хабах (наприклад, *NBP*).

3) Bilateral Monopoly (BIM). Ціна визначається шляхом проведення двосторонніх переговорів, укладення угод між великим продавцем та великим покупцем з фіксацією ціни на певний період, як правило, один рік. Угода підписується або на рівні урядів країн, або на рівні державних компаній. Переважно за такими контрактами домінує один покупець або продавець, що є протилежним механізмом *GOG*, де присутні декілька покупців та продавців.

4) Netback from Final Product (NET). Ціна, за якою постачальник продає газ, відображає вартість кінцевого продукту, що виробляє покупець. Такий варіант можливий, коли газ використовується як сировина в хімічній промисловості та є основною змінною витрат під час виробництва кінцевого продукту.

5) Regulation: Cost of Service (RCS). Ціна визначається чи схвалюється регулюючим органом або профільним міністерством країни та встановлюється з урахуванням покриття вартості послуг, включаючи відшкодування щодо капіталовкладень та отримання прийнятної норми прибутку.

6) Regulation: Social and Political (RSP). Ціна встановлюється на нерегулярній основі, як правило, профільним міністерством (на політичних/соціальних засадах)

з урахуванням покриття зростаючих витрат або збільшення доходу.

7) Regulation: Below Cost (RBC). Ціна, що встановлюється, є нижчою за середню вартість видобутку та транспортування природного газу й виконує роль державної субсидії для населення.

8) No Price (NP). Газ, що видобувається, надається безкоштовно населенню або промисловим підприємствам як сировина.

У наведеній доповіді відзначається, що нині основним ціновим механізмом в ЄС є Gas-on-Gas Competition (GOG).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ціна на природний газ для побутових споживачів в Україні сьогодні є регульованою та фіксується на певний період постановами Кабінету Міністрів України. Проте ці рішення є досить дискусійними як з економічної точки зору, так і в політичному аспекті. Постановою КМУ № 758 [4] запроваджена формульна роздрібна ціна на природний газ для побутових споживачів, в основі якої лежать ціна імпортованого природного газу на німецькому газовому хабі (NCG) та прогнозна вартість транспортування природного газу від німецького газового хабу (NCG) до кордону України (так звана формула Дюссельдорф+). Наведена Постанова втратила чинність у зв'язку з прийняттям Постанови КМУ від 19 жовтня 2018 р. № 867 [5], згідно з якою ціна визначається на основі базової ціни (середня арифметична ціна продажу/постачання природного газу НАК «Нафтогаз України» для промислових споживачів) з такими понижувальними коефіцієнтами: 0,6943 – для розрахунку ціни природного газу з 1 листопада 2018 р.; 0,8 – для розрахунку ціни природного газу з 1 травня 2019 р.; з 1 січня 2020 р. планується, що НАК «Нафтогаз України» самостійно буде встановлювати ціни, але не вище ціни газу для промислових споживачів. На перший погляд, проблема «єдиної» ціни для всіх категорій споживачів вирішена (це вимоги і МВФ, і європейських інституцій), проте фактичне відновлення застосування формули «Дюссельдорф+» вимагає додаткових досліджень щодо її ефективності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження механізмів формування ціни на природний газ для побутових споживачів України в сучасних умовах, окреслення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. В наведених вище дослідженнях не акцентується увага на тому, що навіть за тотожних механізмів ціноутворення ціни на природний газ на різних регіональних ринках суттєво різняться. Можна чітко диференціювати ринки виробника та споживача природного газу. Наведемо ціни на природний газ на ринках країн з його найбільшим видобутком: США (видобуток природного газу у 2018 р. становив 850 млрд. куб. м) і РФ (видобуток природного газу у 2018 р. становив 725 млрд. куб. м). Станом на 20 березня 2019 р. біржова ціна на природний газ на Henry Hub становила 2,84\$/MMBtu (доларів США за мільйон британських одиниць теплоти), у прийнятих в Україні одиницях виміру – 104,8\$/1 000 куб. м. Аналогічна ціна зафіксована на Нью-Йоркській товарній біржі (NYMEX) – 2,843\$/MMBtu [6]. В Російській Федерації оптові ціни на газ, який видобувається ПАО «Газпром», встановлюються Федеральною Антимонопольною службою [7] та нині складають залежно від регіону від 2 578 руб./1 000 куб. м до 4 792 руб./1 000 куб. м (без ПДВ) (за курсом рубля на 20 березня 2019 р. – 63,9 руб./\$ – 40,3 – 75,0\$/1 000 куб. м). Роздрібні ціни для населення встановлюються органами влади суб'єктів РФ з регулювання тарифів та коливаються від 4 515 (Челябінська область) до 6 346 руб./1 000 куб. м (Ленінградська область) (по курсу рубля на 20 березня 2019 р. – 63,9 руб./\$ – 68,7 – 99,3\$/1 000 куб. м).

Ціна на природний газ на німецькому хабі NCG 20 березня 2019 р. склала 16,03€/MWh (192,3\$/1 000 куб. м). Котирування цін на європейських газових хабах, а також ціна на кордоні України з використанням формули «Дюссельдорф+» наводиться на сайті Української Енергетичної Біржі [8]. Згідно з даними біржі ціна на кордоні (в точці відбору у Словаччині) під час купівлі газу на хабі NCG 20 березня 2019 р. за цією формулою складає 7 650 грн./1 000 куб. м.

Таким чином, можна констатувати, що наявна суттєва різниця (приблизно у 2 рази) на європейському ринку природного газу та ринку США й РФ.

Україна після вступу до Європейського енергетичного співтовариства у 2011 р. прийняла зобов'язання щодо застосування правил III енергопакету ЄС, а після підписання та затвердження Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. (глава 11) Україна має зобов'язання щодо лібералізації та інтеграції ринку газу.

Проте в ринковій економіці, як переконливо довів Д. Норт [9], найбільше значення мають цінові параметри (ринок формує закони). Цінові параметри в газовій галузі у багатьох країнах часто перебувають в площинах не тільки економічного, але й політичного порядку. Не винятком є Україна. Успадкована від планової радянської системи популістська практика встановлення урядом низьких фіксованих цін на природний газ для населення, суттєво менших, ніж в інших секторах споживання, зокрема промисловості, дезорганізувала не тільки газову галузь, але й житлово-комунальну та інші галузі. Сьогодні популісти теж замість удосконалення впровадження механізму адресних грошових субсидій для соціального захисту населення пропонують списання заборгованості, фіксовані ціни на газ для населення (менші в рази від наявних) тощо.

Така неоднозначна ситуація з цінами на природний газ насамперед пов'язана з тим, що після значного скорочення у 2012–2017 рр. в Україні обсягів споживання газу понад 2/3 необхідного для споживання газу видобувається українськими виробниками (у 2018 р. видобуток газу склав 21 млрд. куб. м, зокрема державною компанією ПАТ «Укргазвидобування» – 15,5 млрд. куб. м, ПАТ «Укрнафта» – 1,1 млрд. куб. м (в державній власності 50% + 1 акція), український уряд регулює, відповідно до чинного законодавства, ціни на природний газ для побутових споживачів шляхом покладення спеціальних обов'язків на ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»» (постачання) та фіксування ціни продажу на весь видобутий газ державними компаніями, основною

з яких є ПАТ «Укргазвидобування» (як уже відзначено, видобуток у 2018 році склав 15,5 млрд. куб. м, тобто більше 50% споживання природного газу в країні, отже, практично весь обсяг споживання газу населенням та комунальною тепловою енергетикою для потреб населення).

З теорії систем відомо, що чим різноманітніше система, тим вона стійкіше, оскільки різноманітні зв'язки пов'язують (скріплюють) систему: різноманітність споживачів апріорно задається ринком, а для стійкості економічної системи необхідна різноманітність постачальників. Така ідеологія покладена в основу європейських принципів функціонування ринків, зокрема газового, щодо можливості вибору споживачем постачальника.

В Україні чинний Закон «Про ринок природного газу» забезпечує реалізацію наведеного принципу. Відповідно до статті 11 Закону України «Про ринок природного газу» [1] Кабінет Міністрів України для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу приймає низку постанов, однією з яких є чинна Постанова від 19 жовтня 2018 р. № 867. Загалом ця Постанова передбачає вирівнювання цін для побутових та промислових споживачів, що, попри дискусійність такого регулювання в певних верствах суспільства, є правильним та відповідає європейським принципам. Саме «єдина» ціна на природний газ є визначальним параметром, який потенційно забезпечує можливість доступу на ринок газу для побутових споживачів як вітчизняних, так й іноземних постачальників. Проте вимагають додаткового обґрунтування такі питання:

- тривалість періоду покладення спеціальних обов'язків;
- ефективність державного регулювання державних газовидобувних компаній (за умов монопольного становища на ринку природного газу для побутових споживачів (ПАТ «Укргазвидобування»), зокрема через механізм фіксованих цін).

Як уже відзначено, ціна на природний газ на німецькому хабі NCG 20 березня 2019 р. склала 16,03 €/MWh (5 230 грн./1 000 куб. м);

з вартістю транспортування до кордону з Україною ціна складає приблизно 5 800 грн./1 000 куб. м, що менше ціни 6 235,5 грн./1 000 куб. м, за якою НАК «Нафтогаз України» закуповує газ у ПАТ «Укргазвидобування», з травня 2019 р. ціна закупівлі газу складатиме 7 184,8 грн./1 000 куб. м (згідно з пунктом 6 Постанови від 19 жовтня 2018 р. № 867 [5]). НАК «Нафтогаз України» може (й повинен) скористатися сприятливими ціновими ринковими умовами на європейських ринках та здійснювати закупівлі за кордоном (імпорт газу). При цьому виникає ситуація надлишку газу для виконання спеціальних обов'язків. Проте попередні уряди неодноразово заявляли про необхідність створення державного резервного фонду природного газу. Нині наявні передумови для його створення, тобто доцільним та своєчасним є урядове рішення про створення такого фонду. Для цього у фінансовому плані НАК «Нафтогаз України» необхідно передбачити можливість витрат на створення такого фонду. Активна місткість газосховищ в Україні становить близько 31 млрд. куб. м, останніми роками максимальне заповнення газосховищ склало 14–15 млрд. куб. м (станом на 13 березня 2019 р. в підземних сховищах газу зберігаються 9,17 млрд. куб. м газу), з урахуванням цього обсяги резервного фонду газу можна окреслити в 10 млрд. куб. м. Це дасть змогу забезпечити високу надійність постачання газу в країні та мати певні впливи на внутрішні ціни на природний газ за різких цінових коливань на європейських газових хабах. В урядовому рішенні про створення такого фонду детально визначаються засади його функціонування. Оскільки термін дії Постанови від 19 жовтня 2018 р. № 867 [5] спливає 1 травня 2020 р., то її дію доцільно продовжити до створення державного резервного фонду у визначених розмірах, що можна буде вважати кінцевим терміном покладення спеціальних обов'язків.

Ще важливішим питанням є ефективність державного регулювання державних газовидобувних компаній. Якщо уже відзначено, ціна на природний газу на біржах США нині складає близько 100\$/1 000 куб. м, в РФ регу-

льована ціна на газ «Газпрому» для промислових споживачів (з транспортуванням) не перевищує 75\$/1 000 куб. м. Водночас приріст видобутку природного газу у США за 2018 р. склав 10,9% (84 млрд. куб. м), а в РФ – 4,9% (34 млрд. куб. м). Основна українська газовидобувна компанія ПАТ «Укргазвидобування» (74% видобутку в Україні) збільшила видобуток на 1,3% (на 0,2 млрд. куб. м) при ціні продажу 4 849 грн./1 000 куб. м (з 1 травня 2016 р.) та 6 235,5 грн./1000 куб. м з 1 листопада 2018 р. В ЗМІ керівництво компанії наводить низку об'єктивних та суб'єктивних причин повільного зростання видобутку (складність дозвільних процедур, саботаж органів місцевої влади, невчасні розрахунки за поставлений газ тощо), але однією з основних причин X-неефективність.

X-неефективність (X-inefficiency) в економіці – це відмінність між ефективною поведінкою фірм, передбачуваною економічною теорією, та їхньою реальною поведінкою, яка спостерігається. Таке коротке визначення наведено у Вікіпедії. На ринках з досконалою конкуренцією X-неефективність, як правило, не виникає, тому що кожна менш ефективна фірма елімінується ринковими механізмами в довгостроковому періоді. X-неефективність виникає переважно в закритих економічних системах, зокрема природних або штучних монополіях. У вітчизняній нафтогазовій галузі присутні чинники відносної монополії державних газодобувних підприємств та пострадянські методи управління галуззю як закритою системою. Джерелами X-неефективності можуть бути як недостатнє інвестування, так і надлишкове інвестування. До недавнього часу для вітчизняних підприємств було характерним недостатнє або навіть повністю відсутнє інвестування, як наслідок, відбувалось отримання неінвестиційного доходу, характерного для такого виду X-неефективності. Оскільки X-неефективність – відмінність між ефективною та реальною поведінкою, то необхідно окреслити, що ефективна поведінка – це прибутково орієнтована поведінка, яка насамперед спрямована на оптимальний прибуток з інвестицій. В реальності в нафтогазовій галузі ми маємо ренто орієнтовану поведінку, де отримання

прибутку відбувалось та відбувається не через механізми інвестування, що зумовлює відсутність мотивації до інновацій, зниження витрат та інші негативи, притаманні X-неефективності. Слід відзначити, що ренто орієнтована поведінка притаманна не тільки підприємствам галузі, але й уряду, оскільки уряд збільшує прибутки шляхом зниження рентної плати, фіксуючи збільшення ціни на природний газ. Ренто орієнтованій поведінці також притаманне створення штучних бар'єрів (захист права привласнення ренти), зокрема непрозорість ліцензування, дозвільних процедур тощо, що зумовлює не тільки несприятливий інвестиційний клімат, але й недовіру іноземних інвесторів. Навіть з першої десятки найбільших нафтогазових компаній з їхнім потужним фінансовим, технологічним, організаційним потенціалом ніхто не ризикує розпочати реальну діяльність в Україні.

З відкритих компанією ПАТ «Укргазвидобування» джерел доступна річна інформація за 2017 р. Основні річні показники такі: чистий дохід становить 75,1 млрд. грн., чистий прибуток – 30,5 млрд. грн., валовий прибуток – 42,1 млрд. грн., операційні витрати – 35,5 млрд. грн., зокрема інші операційні витрати (основна складова рентна плата) – 23,41 млрд. грн., основні засоби – 93,0 млрд. грн.

Рентабельність ПАТ «Укргазвидобування» (відношення чистого прибутку до доходу) складає 40,6%. Для провідних 15 світових нафтогазових компаній відношення чистого прибутку до доходів 2015–2017 рр. складає в середньому 8–10%. Проте за таких позитивних фінансових показників компанія не демонструє належного зростання показників видобутку. Очевидно, що необхідно вдосконалити управління ефективністю інвестиційної діяльності державної компанії ПАТ «Укргазвидобування» (необхідно відзначити, що вказана проблема притаманна більшості державних компаній). Проте важливо не тільки забезпечити приріст видобутку газу, але й визначити те, якою ціною він досягається, тобто критично важливим є показник рентабельності інвестованого капіталу. Планування такого показника є можливим на основі показників ефективності

інвестиційних проектів, які реалізуються або будуть реалізуватися компанією. Звичайно, можна вдосконалювати наявні державні процедури розгляду та затвердження інвестиційних проектів державних підприємств, але не менший ефект можуть забезпечити прозорість діяльності компанії та залучення зацікавлених сторін до формування й оцінювання таких проектів. Для цього необхідно насамперед забезпечити прозорість та відкритість компанії, тобто вільний доступ усіх зацікавлених сторін, зокрема експертних та громадських організацій, до актуальних звітних документів та оперативної інформації, а також техніко-економічних обґрунтувань інвестиційних проектів, які реалізуються компанією. Це забезпечить незалежні оцінки, пропозиції, дискусії щодо технічної, економічної ефективності інвестиційних проектів компанії, як наслідок, підвищення якості та ефективності проектів. Також компанія може проводити конкурси інвестиційних пропозицій та проектів серед своїх підрозділів, залучати проектні, наукові та інші організації до конкурсу з відбору та формування найбільш ефективних проектів. Такі дії будуть удосконалювати та стабілізувати інвестиційну політику компанії, відповідно за зміни вищого менеджменту газовидобувної компанії вона не буде суттєво змінюватись, а ефективність менеджменту та компанії буде оцінюватися за здатністю менеджменту забезпечити визначені показники ефективності інвестицій. Урядом проголошений курс на енергонезалежність, тому ефективні проекти компанії повинні мати певні державні пріоритети щодо фінансування, тобто значну частину чистого прибутку уряд може відповідним рішенням дозволити компанії спрямувати на фінансування інвестиційної програми. Як уже відзначено, відповідним рішенням уряду доцільно частину прибутку НАК «Нафтогаз України» спрямувати на формування державного резервного фонду природного газу. Чіткі та незмінні правила порядку, порівняно висока дохідність інвестицій у державному секторі газової галузі повинні визвати інтерес іно-

земних та вітчизняних інвесторів, оскільки наявність значних запасів природного газу, особливо сланцевого газу, разом зі стабільними правилами порядку та потенційною прибутковістю мають стати привабливими як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів.

Висновки і пропозиції. У статті наведені основні типи цінових механізмів реалізації природного газу, досліджено рівні цін на основних регіональних ринках газу, а саме у США, Російській Федерації, на німецькому газовому хабі NCG, кордоні України з ЄС (Словаччина), а також внутрішні ціни на природний газ для побутових споживачів в Україні. Показано, що нині ціна закупівлі на європейських газових хабах є меншою, ніж ціни для побутових споживачів в Україні. Відзначено, що доцільно не змінювати визначений урядом України порядок ціноутворення на цьому сегменті газового ринку, а проводити закупівлі газу на європейських хабах за відносно низькими цінами, створювати запаси газу країні. Доцільно таку діяльність затвердити урядовим рішенням зі створення державного резервного фонду природного газу, який суттєво підвищить надійність постачання газу всім категоріям споживачів, а також забезпечить відносну стабільність цін за їх різких коливаннях на європейських та інших ринках. Також відзначено недостатню ефективність інвестиційної діяльності компанії ПАТ «Укргазвидобування» НАК «Нафтогаз України», її основні причини та можливі шляхи з підвищення ефективності інвестиційної діяльності компанії. Формування ефективних ринкових механізмів у газовій галузі обумовлює умови розвитку підприємств державного та недержавного секторів галузі, а також залучення до галузі іноземних та вітчизняних інвесторів.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вдосконалення з урахуванням наведених аспектів практичних основ реалізації інвестиційної політики в газовій галузі для забезпечення більш ефективного управління газовою галуззю та формування основ енергонезалежності країни.

Література:

1. Про ринок природного газу : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19> (дата звернення: 20.03.2019).
2. Дзьоба О. Особливості ціноутворення на регіональних ринках природного газу. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. 2009. № 4 (22). С. 14–21.
3. Маркевич К., Омельченко В. Ціноутворення на енергетичних ринках: досвід ЄС та України : аналітична доповідь. Київ : Заповіт, 2016. 56 с.
4. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (відносини у перехідний період) : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2015 р. № 758 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2015-п> (дата звернення: 20.03.2019).
5. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2018 р. № 867 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2018-п> (дата звернення: 20.03.2019).
6. Цены на газ на мировых биржах // Мінфін : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/markets/gas> (дата звернення: 20.03.2019).
7. Обутверждении оптовых цен на газ, добываемый ПАО «Газпром» и его аффилированными лицами, реализуемый потребителям Российской Федерации (кроме населения и потребителей Российской Федерации, указанных в пункте 15.1 Основных положений формирования и государственного регулирования цен на газ, тарифов на услуги по его транспортировке и платы за технологическое присоединение газоиспользующего оборудования к газораспределительным сетям на территории Российской Федерации, утвержденных постановлением Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2000 г. № 1021) : Приказ Федеральной Антимонопольной службы от 3 августа 2018 г. № 1087/18 // Веб-сайт системы Гарант. URL: <http://base.garant.ru/12121555/#ixzz5hzFlgulm> (дата звернення: 20.03.2019).
8. Біржові котирування. Природний газ // Веб-сайт Української енергетичної біржі. URL: <http://www.ueex.com.ua/exchange-quotations> (дата звернення: 20.03.2019).
9. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.

Аннотация. В статье приведены основные типы ценовых механизмов реализации природного газа, исследованы уровни цен на основных региональных рынках газа, а именно в США, Российской Федерации, на немецком газовом хабе NCG, границе Украины с ЕС (Словакия), а также внутренние цены на природный газ для бытовых потребителей в Украине. Показано, что сейчас цена закупки на европейских газовых хабах является меньшей, чем цена для бытовых потребителей в Украине. Обоснована целесообразность создания государственного резервного фонда природного газа. Очерчена X-неэффективность государственных газодобывающих компаний. Предложены пути повышения эффективности инвестиционной деятельности государственных газодобывающих компаний, в частности путем обеспечения прозрачности и открытости деятельности компаний, привлечения всех заинтересованных сторон к формированию и оцениванию инвестиционных проектов.

Ключевые слова: цены на природный газ, региональные газовые рынки, бытовые потребители, добыча природного газа, X-неэффективность, инвестиционный проект.

Summary. The article presents the main types of pricing mechanisms for the sale of natural gas and examines the price levels in the main regional gas markets: in the USA, Russia, the German gas hub of the NCG, on the border of Ukraine with the EU (Slovakia), and domestic prices for natural gas for residential consumers in Ukraine. It is shown that at present the price of purchases at European gas hubs is less than the price for household consumers in Ukraine. The expediency of creating a state reserve fund of natural gas has been substantiated. This will ensure high reliability of gas supplies in the country and have a certain impact on domestic prices for natural gas in case of sharp price fluctuations at European gas hubs. The decision of the Government of Ukraine to equalize prices for a household and industrial consumer is correct and in line with European principles. “Single” price for natural gas that is the determining parameter, which potentially provides opportunities for domestic consumers and foreign suppliers to access the gas market. Investigated the production and growth of gas production in the United States, the Russian Federation and Ukraine. Low growth rates of natural gas production in Ukraine have been noted, and one of the reasons is the X-inefficiency of state-owned gas companies. It has been proven that with positive financial indicators, the state-owned company “UkrGasVydobuvannya” does not demonstrate a proper increase in production rates. Therefore, it is necessary to improve the management and control of the efficiency of investment activities. It is important not only to ensure an increase in gas production, but profitability indicators of the invested capital are critically important. Planning of such indicators is possible based on the performance indicators of investment projects that are being implemented or will be implemented by the company. The ways of increasing the efficiency of investment activities of state-owned gas producing companies have been proposed, in particular, by ensuring the transparency and openness of companies and involving all interested parties in the formation and evaluation of investment projects.

Keywords: natural gas prices, regional gas markets, household consumers, natural gas production, X-inefficiency, investment project.

Маліновська О.Я.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки та менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Malinowska Olga

Ivan Franko National University of Lviv

Кухар В.І.

студент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Kukhar Vitalii

Ivan Franko National University of Lviv

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

FEATURES OF THE FORMATION OF A QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN THE ACTIVITIES OF EXECUTIVE AUTHORITIES

Анотація. Для того щоб успішно керувати організацією та забезпечувати її функціонування, необхідно спрямовувати та контролювати її діяльність систематично й відкрито. Успіху можна досягти завдяки впровадженню та актуалізуванню певної системи управління, розробленої для постійного поліпшення показників діяльності, з урахуванням потреб усіх зацікавлених сторін. Управління організацією охоплює управління якістю разом з іншими аспектами управління. Системи управління якістю мають чотири основні складові, такі як суспільна, документаційна, ринкова та операційна. У статті обґрунтовано впровадження в діяльність органів виконавчої влади України системи управління якістю як найбільш ефективного механізму підвищення якості роботи державних органів, посилення орієнтації влади на споживача її послуг. Визначено етапи впровадження системи управління якістю послуг, виявлено проблеми, запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: державна послуга, якість послуг, система управління якістю, стандарт послуги, споживач публічної послуги.

Постановка проблеми. Посилення євроінтеграційних процесів в Україні викликає необхідність реформування системи державного управління, яке спрямоване на підвищення результативності держав-

ного управління та посилення орієнтації влади на споживача її послуг, що полягає насамперед в удосконаленні організації роботи апаратів органів виконавчої влади, розвитку та підвищенні довіри громадян до органів державної влади. Систему державного управління часто порівнюють з великою та розгалуженою корпорацією, що займається специфічним виробництвом, а саме створенням, розподілом та наданням адміністративних послуг, тому для модернізації публічної влади в її систему «вмонтовуються» принципи ринкової поведінки та ринкові механізми розв'язання проблем. Як свідчить міжнародний досвід, передусім досвід країн Європейського Союзу, одним з найбільш ефективних механізмів підвищення якості роботи є впровадження в діяльність органів державної влади єдиних, як це зроблено у бізнес-секторі, стандартів та процедур. Ефективним засобом цього є запровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади відповідно до вимог ISO 9001-2001. Необхідність запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади України зумовлена недостатньою орієнтованістю діяльності органів виконавчої влади на задоволення

потреб споживачів, зокрема у сфері надання послуг; низькою якістю значної кількості послуг, що надаються органами виконавчої влади; потребою вжиття додаткових заходів щодо запобігання проявів корупції серед посадових осіб, уповноважених виконувати функції держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних учених щодо професіоналізації управління шляхом визначення та впровадження систем якості в державних органах можна назвати праці Е. Демінга, який вивів 14 постулатів якості як компромісу інтересів замовника та виробника [13]; Ф. Тейлора, який визначив, що система управління якістю складається з окремих послідовних етапів [15]. Проблеми розроблення теоретичних основ упровадження систем якості послуг в роботу органів виконавчої влади досліджувались у працях Т. Пахомової [5–7], Т. Калити [1; 2]. Питання стандартизації публічних послуг аналізує В. Сороко [11]. О. Поляк [10] та Д. Сухінін [12] надали детальну характеристику сутності послуг органів влади та досліджували проблеми підвищення їх якості. Питання класифікації державних послуг та уточнення місця соціальних послуг у класифікації державних послуг розглядала О. Шапран [16].

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми. Водночас неповністю дослідженими та узагальненими в науковій літературі залишаються питання впровадження та використання міжнародного стандарту якості ISO 9001-2001 як дієвого інструмента впливу на підвищення результативності державного управління, адаптації до умов сучасної України апробованих на інших країнах підходів до забезпечення якості державних послуг, проблем та перспектив подальшого запровадження стандарту якості в органах державної влади України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення проблем запровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади України та визначення шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Система управління якістю – це система менедж-

менту, яка спрямована на контроль діяльності організації щодо якості.

Сутність створення системи управління якістю полягає в чіткому визначенні переліку послуг, які надаються населенню, та внутрішніх процесів забезпечення діяльності органів влади, установленні однозначного та прозорого порядку виконання кожного процесу, установленні показників, за якими визначаються правильність та якість кожного процесу, а також порядку та послідовності аналізу цих показників, розробленні методів поліпшення кожного процесу.

Упровадження системи управління якістю – це насамперед пошук рішень, які дають змогу забезпечити командну роботу на всіх рівнях. Це й упорядкування інформаційних потоків, й чіткий перерозподіл повноважень та відповідальності в усіх структурних підрозділах, й зміна свідомості працівників та їхніх поглядів на організацію та виконання своїх посадових обов'язків, а також на своє місце щодо спільних цілей органу, формування нових відносин в органі та набуття нових навичок. Як наслідок, орган виконавчої влади не тільки скорочує витрати робочого часу через оптимізацію процесів, але й максимально враховує потреби населення, забезпечує прозорість прийняття управлінських рішень та підвищує їх якість.

І громадяни, і бізнес-структури чіткіше розумітимуть, куди вони мають звертатися з певних питань, на який рівень послуг вони можуть розраховувати, куди та як вони можуть апелювати в разі отримання невідповідних послуг. Також вони зможуть краще зрозуміти, на підставі чого було прийняте відповідне рішення, наскільки воно є обґрунтованим. Зокрема, стандарт передбачає інформування громадян через різні канали про послуги органу державної влади, порядок їх отримання, зобов'язання органу щодо якості цих послуг.

Крім того, наявність механізмів вивчення очікувань споживачів, які передбачені ДСТУ ISO 9001-2001, дає змогу приймати рішення, що найбільш точно відповідають потребам споживачів на різних рівнях: від розгляду оперативних питань до розроблення проєктів нормативно-правових актів.

З точки зору влади впровадження такої системи дасть можливість збільшити керуваність та гнучкість органу державного управління, спростити внесення змін й удосконалень в його роботу. Наявність описів взаємоузгоджених міжфункціональних процесів робить значно простішим аналіз діяльності органу державної влади, визначення змін, які мають бути виконані для досягнення певних результатів, упровадження цих змін.

Також чітке визначення процесів дасть можливість визначити дублювання функцій та неефективну роботу, яка не створює цінності для споживачів. Усунення цих недоліків приведе до підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Крім того, для багатьох органів державної влади споживачами їхніх послуг є інші органи, а також вище керівництво держави, тому всі вищезазначені переваги для споживачів від впровадження системи поширюються на державний сектор загалом. На сучасному етапі реформування державної служби та приведення вимог щодо професійного рівня державних службовців, змісту та результатів їх роботи згідно зі стандартами Європейського Союзу особливого значення набуває проблема якісного процесу кадрового забезпечення державного управління [4, с. 292].

Кадрове забезпечення є частиною державного управління, до якого цілком можна застосовувати три основні моделі оцінювання ефективності державного управління:

1) економічність (правильність використання держфондів за такого рівня ефективності);

2) ефективність (кількість наданих послуг та витрат на їх створення для досягнення певного результату);

3) результативність (ступінь відповідності досягнутих результатів поставленій меті) [8, с. 6–11].

Хоча цілком доречно звернути увагу на те, що оцінювання державного управління, відповідно, кадрового забезпечення з огляду на те, що воно має справу із соціальним ресурсом, тобто людиною, має враховувати соціальні, політичні, психологічні, морально-етичні та інші характеристики [14, с. 134].

З урахуванням нашого відставання від країн Західної та Східної Європи нас не можуть задовольнити темпи поступового природного впровадження системи управління якістю в діяльність органів виконавчої влади України. Однак, як відомо, наздогнати лідерів можна лише рухаючись швидше за них. Саме тому запровадження системи управління якістю послуг має відбуватися в Україні централізовано та прискореними темпами.

Для цього Кабінет Міністрів України має прийняти рішення про запровадження системи управління якістю відповідно до міжнародних стандартів ISO серії 9000 в органах виконавчої влади України, затвердивши відповідний план заходів, згідно з яким слід передбачити два етапи запровадження системи: на рівні центральних органів виконавчої влади, на рівні місцевих державних адміністрацій.

Запровадження системи управління якістю завдяки підвищенню якості комунікацій між органами виконавчої влади та суспільством сприятиме підвищенню результативності й ефективності державного управління, зменшенню необґрунтованих або зайвих витрат (зокрема, витрат часу), підвищенню якості управлінських рішень та прозорості механізму їх прийняття, отже, сприятиме сталому розвитку економіки України, що приведе до підвищення авторитету органів виконавчої влади серед громадян та покращення міжнародного іміджу України.

Як свідчить європейський досвід, запровадження в роботу апарату процесного підходу, пропонованого стандартом ISO в рамках системи управління якістю, забезпечує процес постійного самовдосконалення інституцій. Найголовніше, що такий крок дасть можливість підвищити якість життя громадян України, на що спрямоване ефективне державне управління розвинених країн, передусім країн Європейського Союзу.

Процес запровадження системи управління якістю послуг супроводжується цілою низкою проблем, серед яких можна виокремити:

1) відсутність уніфікованого визначення понять «послуга», «державна послуга»,

«споживач», «система управління якістю», «стандарт публічної послуги»;

2) неможливість чи неправильне визначення послуг органів виконавчої влади;

3) незрозумілість необхідності впровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади;

4) відсутність підтримки запровадженої системи управління якістю у стані постійного аналізу та вдосконалення;

5) відсутність фінансування заходів із запровадження системи управління якістю послуг;

6) наявність кола психологічних проблем;

7) відсутність підготовлених фахівців з питань системи управління якістю, спроможних забезпечити розроблення відповідної для цього документації.

З огляду на досвід зарубіжних країн та нормативні й практичні вимоги сьогодення розв'язання зазначених проблем є можливим шляхом:

– затвердження Кабінетом Міністрів України плану заходів щодо запровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади;

– визначення центрального органу виконавчої влади, відповідального за впровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади;

– визначення фінансових ресурсів для забезпечення запровадження системи управління якістю (навчання, консультаційний супровід, сертифікаційні роботи), зокрема шляхом залучення коштів міжнародних фінансових інституцій та програм міжнародної технічної допомоги;

– стимулювання діяльності органів виконавчої влади зі впровадження системи управління якістю шляхом проведення всеукраїнських конкурсів якості серед органів влади та запровадження премій, нагород чи відзнак;

– постійного висвітлення у засобах масової інформації процесу запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади та поширення відповідного досвіду;

– прискорення розроблення настанови щодо застосування ДСТУ ISO 9001-2015 в органах виконавчої влади із зазначенням у

ній переліку послуг, що надаються органами виконавчої влади, та процесів з їх надання, які є типовими для органів виконавчої влади;

– виділення в органах виконавчої влади людських ресурсів для створення систем управління якістю послуг, зокрема перерозподілу функціональних обов'язків окремих спеціалістів або структурних підрозділів;

– створення та забезпечення функціонування системи моніторингу задоволеності споживачів якістю послуг, що надаються органами влади.

Вирішення вказаних та інших проблемних питань дасть змогу ефективно впровадити системи управління якістю послуг в органах державної влади та забезпечити їх подальше функціонування.

Робити будь-які прогнози щодо подальшого запровадження міжнародного стандарту складно, оскільки в Україні є лише кілька випадків впровадження цього стандарту. Однак слід пам'ятати про те, що приблизно 15 років тому концепція застосування стандарту щодо управління якістю у середовищі, в кому працюють органи виконавчої влади, звучала досить інноваційно й прогресивно навіть для більшості країн Європейського Союзу [1].

Висновки і пропозиції. Формування системи та підвищення якості послуг в органах виконавчої влади є можливим шляхом запровадження єдиних стандартів та процедур послуг згідно з ДСТУ ISO 9001-2001.

Затвердження Кабінетом Міністрів України плану заходів щодо запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади та неухильне виконання його вимог дасть можливість швидко та результативно запровадити систему управління якістю послуг в органах виконавчої влади.

Запровадження системи управління якістю послуг органів влади має супроводжуватися своєчасним вирішенням у цій сфері проблемних питань правового, організаційного та фінансового характеру.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі насамперед є розроблення механізму побудови загальної, більш досконалої системи управління апаратом органу влади.

Література:

1. Калита Т. Вдосконалення управління на засадах стандартів ISO серії 9000: принципи та особливості їх використання в органах влади. *Світ якості України*. 2007. № 1. С. 10–13.
2. Калита Т. Система управління якістю в органах державної влади. *Світ якості України*. 2004. № 4. С. 11–12.
3. Мотренко Т. Запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади. 2006. № 11. С. 2–11.
4. Мотренко Т. Зміни у правовому регулюванні державної служби – основа для її системної трансформації. *Університетська наукова записка*. 2005. № 2. С. 289–295.
5. Мотренко Т. Матеріали розширеного засідання колегії. *Інтертехнологія*. 2007. 354 с.
6. Мотренко Т. Реформа державної служби. *Теорія і практика управління*. 2005. № 3. С. 3–6.
7. Мотренко Т. Уряд рекомендує всім органам влади впроваджувати СУЯ. *Світ якості України*. 2005. № 7. С. 9–10.
8. Нижник Н. До проблеми ефективності державного управління в Україні. *Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід* : зб. наук. пр. Київ, 2000. С. 6–11.
9. Пахомова Т. Забезпечення якості та управління нею в органах публічної влади. *Право України*. 2003. № 8. С. 35–40.
10. Поляк О. Механізми надання управлінських послуг органами влади. Львів, 2006. 20 с.
11. Сороко В. Надання публічних послуг органами державної влади та оцінка їх якості : навчальний посібник. Київ : НАДУ, 2008. 104 с.
12. Сухінін Д. Формування політики надання якісних муніципальних послуг. Дніпропетровськ. 2008. 20 с.
13. Управління якістю : опорний конспект лекцій. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2006. 88 с.
14. Чемерис А. Оцінка ефективності державного управління. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. № 2. Харків, 2002. С. 132–136.
15. Шаповал М. Менеджмент якості : підручник. Київ : Знання, 2006. 471 с.
16. Шапран О. Уточнення місця соціальних послуг у класифікації публічних послуг Державного управління: теорія та практика. 2010. № 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2010_1/txts/10soykpp.pdf (дата звернення: 15.03.2019).
17. Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю послуг в органах виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 614. *Офіційний вісник Кабінету Міністрів України*. 2006. № 20. С. 1435.

Анотація. Для того чтобы успешно руководит организацией и обеспечивать ее функционирование, необходимо направлять и контролировать ее деятельность систематически и открыто. Успеха можно достичь благодаря внедрению и актуализации определенной системы управления, разработанной для постоянного улучшения показателей деятельности, с учетом потребностей всех заинтересованных сторон. Управление организацией охватывает управление качеством наряду с другими аспектами управления. Системы управления качеством имеют четыре основные составляющие, такие как общественная, документационная, рыночная и операционная. В статье обосновано внедрение в деятельность органов исполнительной власти Украины системы управления качеством как наиболее эффективного механизма повышения качества работы государственных органов, усиления ориентации власти на потребителя ее услуг. Определены этапы внедрения системы управления качеством услуг, выявлены проблемы, предложены пути их решения.

Ключевые слова: государственная услуга, качество услуги, система управления качеством, стандарт услуги, потребитель публичной услуги.

Summary. Scientists, specialists, heads of organizations and statesmen believe that the XXI century will be century of quality in all its manifestations - the quality of products and services, quality of work, quality the environment and, in general, the quality of life of the population. Expected accession of Ukraine to The European Union and the World Trade Organization should provide for a solution agricultural industry into the open world trade and economic space. So the Ukrainian economy of quality promotion should understand the importance of developing Ukrainian quality, based on the interests of stimulating economic growth, increase employment and competitiveness of agricultural enterprises. In modern conditions, public administration should be a peculiar subject of market relations. Like behavior an effective state must respond to specific administrative demand in society and, as far as possible more fully satisfy it. The system of public administration often compared to a large and branched corporation engaged in specific production – creation, distribution and provision administrative (public) services. The state provides strategic and universal “product” – forms and implements a balance interests in society. These are specific services that cannot be produced by other institutions, but without them it is impossible to maintain and balanced development of society. At the same time, the bodies of the public authorities provide services to the population. Therefore, when modernizing the public power in its system are built on the principles of market behavior and market mechanisms for solving problems. In order to successfully manage the organization and ensure its functioning, it is necessary to direct and control its activities systematically and openly. Success can be achieved through the introduction and updating of a specific management system designed to continuously improve performance, taking into account the needs of all stakeholders. The organization’s management covers quality management along with other aspects of management. Quality management systems have four main components and are divided into public, documentation, market and operational parts. This article substantiates the implementation of the Quality Management System into the activity of the executive power of Ukraine as a most effective mechanism to improve the quality of the public bodies functioning and to strengthen the concentration of the authorities on their service users. The article determines the stages of the implementation of the Service Quality Management System. Defines problems and proposes ways to solve them.

Keywords: authority service, service quality, Quality Management System, public authority service user.

*Маслій О.А.**к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**Maslii Oleksandra**Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

ВПЛИВ СИСТЕМНИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INFLUENCE OF SYSTEMIC THREATS OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY ON THE NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS

Анотація. У статті проаналізовано динаміку індикаторів системних загроз економічній безпеці України в макроекономічній сфері. Визначено чинники негативного впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність національної економіки. Систематизовано реальні загрози економічній безпеці України з використанням індикаторного методу та авторського підходу до ідентифікації загроз. Виділено системні загрози економічній безпеці держави з урахуванням критерію тривалості деструктивного впливу. Проаналізовано динаміку рівня конкурентоспроможності України під впливом виявлених системних загроз з використанням Індексу глобальної конкурентоспроможності. Обґрунтовано підходи до підвищення конкурентоспроможності національної економіки в контексті ліквідації та запобігання загроз економічній безпеці України.

Ключові слова: економічна безпека держави, загрози економічній безпеці, системні загрози, забезпечення економічної безпеки, конкурентоспроможність національної економіки, індекс глобальної конкурентоспроможності.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економічних відносин, стрімкого зростання взаємозв'язків та взаємозалежностей національних економік, інтенсифікації викликів, ризиків та загроз екзогенного походження виникає об'єктивна необхідність підвищення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційного розвитку як стратегічного напрямку забезпе-

чення економічної безпеки держави. Протидія реалізації потенційних загроз у контексті підвищення інтенсивності інтеграційних процесів є можливою за умови ліквідації реальних системних загроз, що є необхідною умовою розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки держави сформовані за результатами наукових досліджень українських та зарубіжних науковців цієї сфери, зокрема В. Гейця, О. Барановського, З. Варналія, О. Власюка, М. Єрмошенка, А. Сухорукова, В. Сенчагова, Є. Олейнікова, С. Онищенко, Д. Буркальцевої. Обґрунтовано методичні засади інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України з використанням міжнародного досвіду, що дає змогу проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки, зокрема за її системоутворюючими складовими, проте в наявній методиці діагностування економічної безпеки держави не використовується концепція ризику, внаслідок чого упущене оцінювання впливу загроз на інтегральний показник економічної безпеки держави.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Внаслідок відсутності системного підходу варто відзначити фрагментарність теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки держави, зокрема щодо оцінювання впливу загроз на рівень економічної безпеки та конкурен-

тоспроможність національної економіки, задля адекватного реагування на дестабілізуючі чинники екзогенного та ендогенного походження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є систематизація реальних загроз економічній безпеці України з виділенням системних загроз та оцінювання їх впливу на конкурентоспроможність національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Головним цільовим стратегічним орієнтиром під час формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки України є підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для досягнення цієї мети в середньостроковому періоді має бути забезпечене покращення макроекономічного середовища, умов фінансово-господарської та виробничої діяльності економічних агентів реального сектору економіки, характер якого має бути системним, з використанням сукупності інституціональних, економічних та організаційних засобів.

В цьому контексті слід відзначити, що для України вагомі перспективи вирішення економічних та соціальних проблем відкриває розвиток сучасного підприємництва та внутрішнього ринку, який створює передумови змінення економічної безпеки та добробуту громадян. Натомість в Україні протягом усього періоду незалежності внутрішній ринок відігравав другорядну роль, внаслідок чого хронічно нагромаджувались макроекономічні дисбаланси та девальваційний потенціал. У 2016 р. внутрішній ринок загалом адаптувався до макроекономічних

шоків, зумовлених агресією та економічною рецесією, та продемонстрував поживавлення [1], про що свідчить економічне зростання в середньому на рівні 2,4 в. п. у 2016 р. та 2017 р. (рис. 1).

Водночас за результатами комплексного аналізу показників економічної безпеки України протягом 2000–2017 рр. виявлено системні диспропорції в реальному секторі національної економіки України, які безпосередньо впливають на рівень її конкурентоспроможності та виявляються в систематичному перебуванні фактичних значень індикаторів макроекономічної безпеки в абсолютно небезпечній зоні (рис. 2).

На фоні економічного зростання критично необхідно забезпечити стійкий позитивний вплив економічного середовища на відновлення якості життя населення та підвищення конкурентоспроможності національного бізнесу, проте в Україні протягом 2014–2017 рр. спостерігається протилежна тенденція, на що вказує динаміка індикаторів системних загроз економічній безпеці держави, зокрема в макроекономічній сфері.

Накопичені макроекономічні диспропорції та довготривала дія зовнішніх негативних чинників системно обмежують потенціал та ресурси забезпечення макроекономічної стійкості, формують низку загроз економічній безпеці України, ідентифікація яких є першочерговим завданням системи забезпечення економічної безпеки держави.

В умовах ситуації, що склалася в економіці України під тиском як економічних, так і неекономічних чинників, відбувається кри-

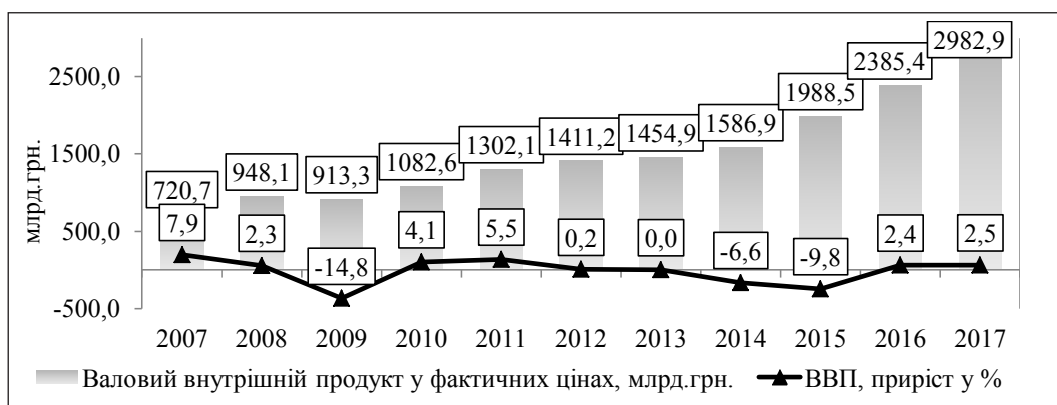
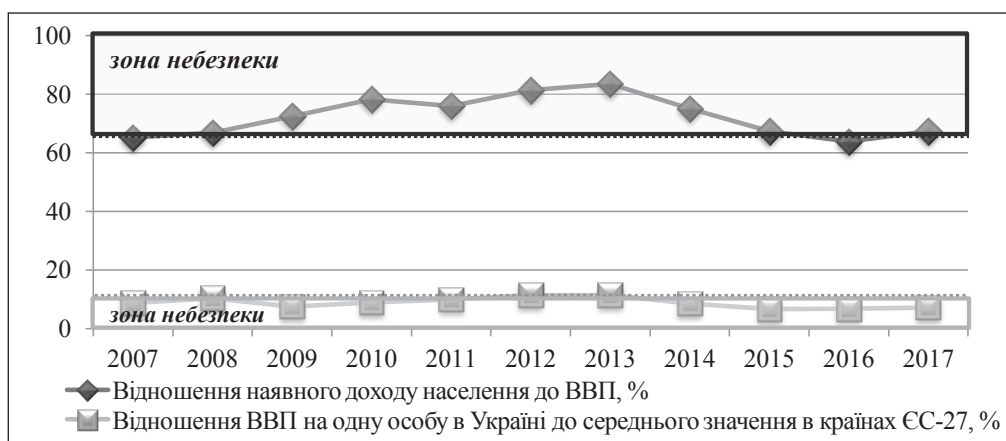

Рис. 1. Динаміка ВВП України протягом 2007–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Рис. 2. Динаміка індикаторів системних загроз економічній безпеці України в макроекономічній сфері протягом 2007–2017 рр.

Джерело: побудовано автором

тичне зростання рівня загроз економічній безпеці національної економіки насамперед у зв'язку з виникненням додаткових, принципово нових для України викликів.

Використовуючи перелік індикаторів економічної безпеки держави та їх граничних значень, які визначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку України у 2013 р., бачимо, що за авторського підходу відхилення фактичного значення індикатора економічної безпеки від його критичного значення ($u_{\text{крит}}$) вказує на наявність реальної загрози економічній безпеці та впливає на формування мінімального або абсолютно небезпечного рівня економічної безпеки. Перебування фактичного значення індикатора в такому діапазоні більше п'яти років свідчить про системність впливу цієї загрози [3]. Відхилення фактичного значення індикатора економічної безпеки від його характеристичного значення $u_{\text{небезп}}$ вказує на наявність потенційної загрози економічній безпеці, під впливом якої формується небезпечна зона безпеки (нижче 0,4, або 40% оптимального значення). Інакше формується безпечна зона безпеки.

За результатами комплексного оцінювання фактичних значень індикаторів економічної безпеки України виявлено критичну вразливість національної економіки перед низкою зовнішніх та внутрішніх викликів у зв'язку з неготовністю протистояти сучасним ризи-

кам та багаторічним поглибленням кризових явищ унаслідок суперечливості державної економічної політики попередніх періодів та відсутністю ефективного реформування національної економіки, спрямованого на стимулювання модернізаційних зрушень та поліпшення макроекономічних балансів.

Значна кількість системних диспропорцій, які накопичилися в національній економіці України з 1990 р., з різною інтенсивністю поглиблюючись в окремі періоди її розвитку, та неефективна державна політика внаслідок нарощення інституційних деформацій в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх викликів у комплексі спровокували виникнення системної економічної кризи в Україні, прояви якої спостерігаються з кінця 2013 р.

Найменш стійкими до негативних впливів видами економічної діяльності виявились інвестиційно ємні галузі національної економіки, зокрема будівництво, про що свідчить систематичне скорочення обсягів виконаних будівельних робіт. Як свідчать авторські розрахунки, найбільший вплив на рівень економічної безпеки України та конкурентоспроможність національної економіки у 2018 р. як найбільш відстаючі мають інвестиційно-інноваційна, енергетична та фінансова складові (зокрема, боргова складова у складі фінансової безпеки). При цьому за складовими економічної безпеки виявлено системні загрози, індикатори яких формують абсолютно небезпечну зону безпеки (нижче 20%

оптимального значення) протягом більше п'яти останніх років (рис. 3).

Аналіз чинного законодавства з національної безпеки [4] та результатів проведеного комплексного аналізу загроз за індикаторним методом дає змогу дійти висновку, що визначені в основних норма-

тивно-правових актах загрози національній безпеці не систематизовані щодо її фундаментальної основи, а саме економічної безпеки. Відсутність групування загроз за сферами виникнення та розмежування їх на реальні й потенційні ускладнює процес забезпечення економічної безпеки держави

ІНДИКАТОРИ РЕАЛЬНИХ СИСТЕМНИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ			
Макроекономічна безпека	Рівень «тінізації» економіки (>30%); відношення наявного доходу населення до ВВП (>65%); відношення ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27 (<10%); зайнятість населення в неформальному секторі економіки (>25%).		
Фінансова безпека	Частка простроченої заборгованості за кредитами (>7%); відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП (>70%); відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу (<20%); відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету (>16%); рівень доларизації грошової маси (>30%); питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (<25%).		
Виробнича безпека	Обсяг виконаних будівельних робіт до 1990 року (<10%).		
Інвестиційно-інноваційна безпека	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП (<4%); відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю) (<10%); частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни (<50%); чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення на 1 тис. осіб (<5); відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових та конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях (<0,4% до ВВП).		
Зовнішньоекономічна безпека	Питома вага провідного товару в загальному обсязі експорту товарів (>10%); питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів (>60%); завантаженість транзитних потужностей нафтотранспортної та газотранспортної систем (<50%).		
Енергетична безпека	Запаси кам'яного вугілля (<2 місяців споживання); частка втрат під час транспортування та розподілу енергії (>2%).		
Демографічна безпека	Чисельність наявного населення по відношенню до рівня 1990 року (<85%)	Коефіцієнт природного приросту на 1 тис. осіб (<-2)	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне (>55%)
Соціальна безпека	Частка витрат на продовольчі товари у витратах домогосподарств (>50%); чисельність ВІЛ-інфікованих осіб/хворих на активний туберкульоз і з діагнозом, що встановлений уперше в житті (>30/60 на 100 тис. осіб); відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 до показника України (>5 разів).		

Рис. 3. Індикатори реальних системних загроз економічній безпеці України у 2018 р.

Джерело: систематизовано автором за власними розрахунками

та не дає змогу застосувати механізм запобігання реалізації загроз на основі їх раннього виявлення та передбачення.

Виходячи з теорії конкурентоспроможності М Портера, науково обґрунтовуємо, що дві третини загроз економічній безпеці безпосередньо пов'язані з проблемою конкурентоспроможності національної економіки, а одна третина – нерациональною економічною політикою [5]. З огляду на це доцільно проаналізувати динаміку рівня конкурентоспроможності України під впливом виявлених системних загроз з використанням Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) [6].

За результатами аналізу зміни рейтингу України за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ГІК) та його складовими у табл. 1 варто зазначити, що основним механізмом підвищення конкурентних переваг України є здійснення внутрішніх реформ та трансформація векторів зовнішньоекономічної політики. На міжнародному рівні негативними факторами ведення бізнесу в Укра-

їні у 2018 р., що є системними загрозами економічній безпеці держави, в порядку зменшення визначено інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, ускладнений доступ до фінансів, неефективну державну бюрократію, недостатню здатність до інновацій тощо.

Під впливом вищезазначених загроз за ГІК Україна у 2016 р. посіла 85 місце серед 138 країн світу, погіршивши цей показник на 6 позицій, тому, незважаючи на позитивну динаміку у 2017 р., зусилля держави варто спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дасть змогу реалізувати наявний інноваційний та людський потенціал, а також стане передумовою поступового підвищення конкурентоспроможності України [6].

Україна належить до держав з безпрецедентно високою зовнішньоторговельною відкритістю. Так, у 2011 р. і 2012 р. індекс відкритості економіки України, який розраховується як сумарне значення експорту й

Таблиця 1
Аналіз зміни рейтингу України за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ГІК) та його складовими протягом 2015–2017 рр.

Складові ГІК України	2015/2016 рр. (140 країн)	2016/2017 рр. (138 країн)	2017/2018 рр. (137 країн)	Зміна позиції України порівняно з 2015 р.	Зміна позиції України порівняно з 2016 р.
	за результатами 2015 р.	за результатами 2016 р.	за результатами 2017 р.		
<i>Покращення позиції порівняно з 2016 р., проте результати 2017 р. не досягли значень 2015 р.</i>					
ГІК	79	85	81	-6	+4
Охорона здоров'я й початкова освіта	45	54	53	-9	+1
<i>Покращення позицій у 2017 р. порівняно як з 2016 р., так і з 2015 р.</i>					
Макроекономічна стабільність	134	128	121	+6	+7
Державні та суспільні установи	130	129	118	+1	+11
Технологічна готовність	86	85	81	+1	+4
Рівень розвитку фінансового ринку	121	130	120	-9	+10
Ефективність товарного ринку	106	108	101	-2	+7
Удосконалення бізнесу	91	98	90	-7	+8
<i>Погіршення позицій порівняно як з 2016 р., так і з 2015 р.</i>					
Ефективність ринку праці	56	73	86	-17	-13
Інфраструктура	69	75	78	-6	-3
<i>Погіршення позицій у 2017 р. після покращення у 2016 р.</i>					
Інновації	54	52	61	+2	-9
Вища освіта й навчання	34	33	35	+1	-2
<i>Позиція без змін у 2017 р. після погіршення значення у 2016 р.</i>					
Розмір ринку	45	47	47	-2	0

Джерело: складено автором за рейтингом [6]

імпорту товарів та послуг по відношенню до ВВП, досяг максимальних значень 114,9 та 110,1% відповідно [2], значно перевищивши гранично допустимий рівень 100%.

В умовах глобалізації головним цільовим стратегічним орієнтиром під час формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки України необхідно визначити підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для досягнення цієї мети в середньостроковому періоді має бути забезпечено покращення макроекономічного середовища та умов фінансово-господарської діяльності економічних агентів реального сектору економіки, характер якого має бути системним, а також використано сукупність інституціональних, економічних та організаційних засобів.

В рамках забезпечення задовільного рівня економічної безпеки держави на сучасному етапі соціально-економічного розвитку з переважно сировинною орієнтацією національної економіки в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів першочергового значення набувають збільшення кількості діючих та прибуткових підприємств, поліпшення їх фінансово-економічних результатів та рентабельності операційної діяльності, активізація інвестиційно-інноваційної діяльності та вдосконалення фінансово-кредитної підтримки підприємництва, а також зниження рівня тінізації, корупції та бюрократичних перешкод підприємницькій діяльності.

Висновки і пропозиції. Досягнення стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки України є можливим за умови інтенсифікації економічної активності суб'єктів господарювання як основи формування конкурентоспроможної економіки, переходу на інноваційну модель розвитку через заохочення інноваційно-інвестиційної діяльності, а також зниження рівня тініза-

ції економіки та усунення інших системних загроз, інституційних деформацій, таких як корупція, рейдерство, непродуктивний відтік капіталу. Таким чином, забезпечення економічної безпеки України на засадах справедливого та раціонального ринкового реформування зумовлює важливість визначення пріоритетних напрямів державної політики забезпечення економічної безпеки України.

Література:

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році : аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 928 с.
2. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).
3. Пугач О. Моделювання загроз системі економічної безпеки національної економіки з позицій їх своєчасного виявлення та передбачення. *Економіка і регіон*. 2015. № 3 (52). С. 103–109.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 12.02.2019).
5. Портер Е.М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
6. The global competitiveness report 2017–2018. *World Economic Forum*. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (дата звернення: 01.03.2019).
7. Varnalii Z., Pugach A. Forming the Priority Directions of Providing the State Economic Security. *Economics and Region*. 2015. № 5 (54). P. 3–9.
8. Онищенко С. Фінансова глобалізація як чинник впливу на бюджетну безпеку держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 50–55.
9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.kmu.gov.ua> (дата звернення: 21.01.2019).

Аннотация. В статье проанализирована динамика индикаторов системных угроз экономической безопасности Украины в макроэкономической сфере. Определены факторы негативного воздействия на экономический рост и конкурентоспособность национальной экономики. Систематизированы реальные угрозы экономической безопасности Украины с использованием индикаторного метода и авторского подхода к идентификации угроз. Выделены системные угрозы экономической безопасности государства с учетом критерия продолжительности деструктивного воздействия. Проанализирована динамика

уровня конкурентоспособности Украины под влиянием выявленных системных угроз с использованием Индекса глобальной конкурентоспособности. Обоснованы подходы к повышению конкурентоспособности национальной экономики в контексте ликвидации и предотвращения угроз экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, угрозы экономической безопасности, системные угрозы, обеспечение экономической безопасности, конкурентоспособность национальной экономики, индекс глобальной конкурентоспособности.

Summary. The dynamics of systemic threats indicators to Ukraine's economic security in the macroeconomic field are analyzed, such as the ratio of the population's available income to gross domestic product (GDP), the GDP per capita in Ukraine to the average in the European Union-27 countries, and other indicators issued by the official method of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The factors of negative influence on economic growth and competitiveness of the national economy are determined due to dynamic growth of threats in their global and national dimensions, as well as changing conceptual approaches to forming security. The real threats to economic security of Ukraine are systematized with using indicator method and author's approach to identification of threats using the concept of risk. Systemic threats to the economic security of the state are distinguished, taking into account the criterion of destructive influence duration, which manifests itself in the deviation of the actual values of the indicators from their limit values over the last five years, among them inflation, corruption, political instability, high tax rates, complexity of tax legislation, complicated access to finance, inefficient state bureaucracy, lack of innovation capacity. The dynamics of the competitiveness level of Ukraine under the influence of detected system threats is analyzed using the Global Competitiveness Index, particularly dangerous in which is the deterioration of the innovation position with mainly raw material orientation of the national economy. It is substantiated that achievement of strategic guidelines for ensuring economic security of Ukraine requires creation of a favorable environment for increasing business activity and entrepreneurship development as a basis of a competitive economy and transition to an innovative development model. The approaches to increase the competitiveness of the national economy are substantiated in the context of economic security threats elimination and formation of the effective mechanisms designed to prevent threats and protect national economic interests.

Keywords: state economic security, threats to economic security, systemic threats, economic security providing, national economy competitiveness, Global Competitiveness Index.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Маліновська О.Я.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки та менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Malinowska Olga

Ivan Franko National University of Lviv

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF STATE SUPPORT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан соціально-економічного розвитку регіонів України, зокрема зроблено акцент на непідконтрольних територіях Луганської та Донецької областей. Соціально-економічний розвиток Донецької та Луганської областей упродовж 2014–2017 рр. зазнав впливу воєнних дій на частині своєї території, які спричинили різке погіршення становища у соціально-економічній сфері. Детально досліджено нестабільність соціально-економічного розвитку, що привела до необхідності пошуку нових ринків збуту товарів на зовнішніх ринках, освоєння нових видів продукції та перепрофілювання виробництва. Загалом встановлено, що відновлення цілісного господарського простору в межах самих Донецької та Луганської областей слід розглядати як необхідну умову реінтеграції нині непідконтрольних територій до всієї України, оскільки встановлення порушених господарських зв'язків на території Донбасу сприятиме стабілізації розвитку як регіонів Донбасу, так й інших регіонів.

Ключові слова: регіон, державна підтримка, соціально-економічний розвиток, сфера торгівлі, експорт, санкції, політична ситуація в країні.

Постановка проблеми. Посилення диференціації в умовах та наслідках життєдіяльності населення регіонів незалежно від причин, які її викликають, приводить до наростання деструктивних процесів у суспільстві та загострює проблему поступального розвитку як окремого регіону, так і країни загалом, що стає підґрунтям збільшення діапазонів їх економічного та соці-

ального розшарування. Відсутність ефективного механізму державного втручання в процеси суспільного виробництва, домінування стихійного саморозвитку є головними чинниками втрати поступального тренду розвитку регіонів.

Сучасна практика відносин між державою та регіонами, а також між окремими регіонами свідчить про те, що політика вирівнювання, яка спрямована на підтримку менш економічно та соціально розвинутих територій, не дає необхідного результату. Політика вирівнювання спрямована на досягнення певної економічної рівноваги між регіонами, що об'єктивно досить проблематично забезпечити як у найближчій, так і у віддаленій перспективі. Більш дієвою є політика стимулювання територіального розвитку. Вона має на меті вжиття заходів на державному та регіональному рівнях щодо максимального використання наявних матеріальних, трудових, організаційних та фінансових можливостей. Для того щоб така політика стала ефективним важелем розвитку як регіонів, так і їх складових (адміністративно-територіальних одиниць), необхідно використовувати методи економічного регулювання. Сучасна практика регіонального розвитку відзначається непостійністю та неузгодженістю під час використання окремих способів та методів економічного регулювання, тому саме впровадження в практику організаційних та економічних механізмів, здатних адаптувати його до умов регіонального розвитку, забез-

печить поступальний розвиток як окремих регіонів, так і всієї держави загалом. Отже, економічне регулювання регіонального розвитку одержить необхідну адаптацію до умов конкретних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та прикладним аспектам вирішення багатогранних проблем формування механізмів державної підтримки регіонального розвитку присвячені праці О. Амоші, О. Алімова, В. Бондаренка, М. Бутка, Василенка, В. Геєця, З. Герасимчук, С. Гриценка, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Дубницького, В. Захарченка, Л. Ковальської, С. Лучика, Т. Пепи, С. Сонька, Д. Стеценка, В. Удовиченка, В. Худолей, Л. Чернюк, М. Чумаченка, С. Шкарлета та інших науковців. Розв'язання різнопланових завдань ефективного розвитку регіонів досліджували зарубіжні вчені, серед яких варто назвати Е. Алаєва, К. Астапова, А. Вебера, О. Гранберга, П. Друкера, М. Колосовського, В. Лексина, А. Льоша, А. Маршала, Ф. Перру, М. Портера, Дж. Фрідмана, Й. Шумпетера.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес як українських, так й іноземних авторів до проблеми розроблення напрямів державної підтримки регіонального розвитку, вважаємо за необхідне провести детальний аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням економічної та політичної ситуації в країні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є поглиблений аналіз сучасного стану державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток регіонів у 2017 р. порівняно з 2016 р. характеризується покращенням окремих показників навіть таких традиційно вразливих до кризових явищ сфер, як пряме іноземне інвестування та зовнішня торгівля товарами. Причинами такого становища є паростки макроекономічної стабілізації та той чинник, що кожен регіон починає вирішувати питання власного економічного розвитку не в останню чергу

внаслідок фінансового зміцнення територіальних громад та формування об'єднаних територіальних громад. У 2016 р. в результаті реформи децентралізації влади було змінено систему фінансування, знайдено інструменти фінансування регіонального та місцевого розвитку, які дають змогу місцевій владі ефективно вирішувати проблеми на місцях та не допускати їх виникнення. В результаті цього кількість дотаційних місцевих бюджетів знизилась на 25% [1]. Значно зросли обсяги доходів місцевих бюджетів. Так, за перше півріччя 2017 р. надходження власних доходів загального фонду місцевих бюджетів України зросли на 34% порівняно з аналогічним періодом минулого року, склавши 87 млрд. грн, що на 22 млрд. грн. більше, ніж торік. У першому півріччі 2017 р. доходи місцевих бюджетів 366 об'єднаних територіальних громад збільшились майже вдвічі, склавши 3,9 млрд. грн. (+1,9 млрд.). З розрахунку на одного мешканця громади середній показник надходжень також збільшився практично вдвічі, а саме із 640 грн. до 1 256 грн. (темп зростання склав 196,2%) [2].

Звісно, фінансове зміцнення громад впливає на розвиток регіонів загалом.

До такого позитивного чинника додалася сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках на сировину для промисловості та сільськогосподарську продукцію, що вплинуло на зростання обсягу експорту в регіонах, де виробництво такої продукції належить до провідних сфер діяльності. Причому в окремих регіонах таке зростання відбулося більш ніж вдвічі. Варто відзначити нарощення експорту мінеральних продуктів в окремих областях у січні-червні 2017 р. порівняно із січнем-червнем 2016 р. Зокрема (за даними відповідних територіальних органів Держстату України), Дніпропетровська область збільшила експорт мінеральних продуктів на 74,6% (з них експорт руди, шлаку й золи збільшився на 87,2%, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 18,6%); Донецька область – на 66,4% (з них експорт руди, шлаку й золи збільшився на 177,3%, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 94,2%); Запорізька область – на 78,6% (з них експорт руди, шлаку й золи

збільшився на 71,1%, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 121,5%); Луганська область – на 31,6% (з них експорт палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки збільшився на 31,2%); Харківська область – на 53,4% (з них експорт солі, сірки, землі та каміння збільшився на 55,5%).

Окремі області також збільшили експорт деяких товарів сільськогосподарського виробництва, зокрема, живих тварин та продуктів тваринного походження, а також продуктів рослинного походження. Так, Вінницька область збільшила експорт живих тварин та продуктів тваринного походження на 83,3%, а продуктів рослинного походження – на 94,9%; Житомирська область – на 56,1% та 115,7% відповідно; Кіровоградська область – на 194,0% та 64,0% відповідно; Сумська область – на 271,3% та 88,4% відповідно; Тернопільська область – на 62,6% та 76,5% відповідно; Херсонська область – на 61,5% та 0,5% відповідно.

Соціально-економічний розвиток регіонів України (без АР Крим, міста Севастополя, тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей) у 2017 р. порівняно з 2016 р. характеризується покращенням показників у сферах капітального інвестування, прямого іноземного інвестування, експорту товарів, оплати праці та ситуації з безробіттям. Складною залишається ситуація у сферах сільськогосподарського виробництва, промислового виробництва, будівельних робіт.

Нестабільність соціально-економічного розвитку привела до необхідності пошуку нових ринків збуту товарів на зовнішніх ринках, освоєння нових видів продукції та перефільювання виробництв. Відбувається зміна галузевої спеціалізації регіональної економіки, зокрема напрямів експортно орієнтованого виробництва. Це є необхідним чинником зміцнення регіональних господарських комплексів та надання їм нових стимулів до розвитку.

Формування нових зовнішніх зв'язків, перш за все у сфері торгівлі, спричинене взаємними санкціями України та Російської Федерації (далі – РФ) й започаткуванням дії Зони вільної торгівлі з країнами ЄС. У 2017 р.

відбулося посилення санкцій до компаній РФ з прогнозованим розширенням квот на одні види сільськогосподарської продукції з боку ЄС разом зі швидким вичерпанням квот на інші види продукції [3].

Всередині країни також формуються нові виробничо-маркетингові зв'язки між регіонами, хоча в загальному підсумку поки що важко сказати, виграли регіони чи програли від нових господарських зв'язків, адже все залежить від окремих галузей. Наприклад, втрати спостерігаються в галузі енергозабезпечення. В Україні наявні сім ТЕЦ, які працюють тільки на антрацитному вугіллі. Нині Україна споживає близько 9 млн. т антрацитного вугілля (з 24,5 млн. т вугілля, яке споживають ТЕС України), який видобувають лише на непідконтрольній території [4]: коксівне вугілля добувається в Донецькій області, енергетичне – в Луганській. Заміна постачальника (джерела постачання антрацитного вугілля знайдені на ринках інших країн, однак за вищою ціною) приведе до значного підвищення ціни на продукцію супутніх виробництв. Нестача вугілля вже відчувається в Донецькій та Луганській областях, а також в інших регіонах, а саме Дніпропетровській, Харківській, Полтавській областях. Зміна джерел постачання енергоресурсів та простої в металургійному виробництві спричиняють простої на підприємствах машинобудування, в транспортній, логістичній, торговельній сферах, а також змушують підприємства шукати нових торговельних партнерів, змінювати ринки та профілі виробництва.

Соціально-економічний розвиток Донецької та Луганської областей упродовж 2014–2017 рр. зазнає впливу воєнних дій на частині своєї території, які спричинили різке погіршення становища соціально-економічної сфери. Ситуація була нестабільною від самого початку, коли почали з'являтися реальні загрози занепаду колишніх промислово розвинених територій, а у 2017 р. до цих чинників додався чинник припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення в межах Донецької та Луганської областей, що стало ще одним каталізатором посилення тенденції до стагнації зазначених територій.

Припинення переміщення вантажів варто було офіційно започаткувати раніше, а перед цим слід було зменшити монозалежність України від енергоресурсів та джерел постачання іншої сировини [5, с. 31]. Сьогодні залишається констатувати, що фактичне припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення на території Донецької та Луганської областей між підконтрольною територією та непідконтрольними районами у січні 2017 р. й нормативно-правове закріплення цього процесу у березні 2017 р. значно вплинули на розвиток регіонів, змусивши суб'єкти господарювання кардинально змінювати специфікацію виробництва та шукати нових торговельних партнерів, іноді вдаючись навіть до закриття підприємств, а громадян – змінювати сферу працевлаштування.

Припинення переміщення вантажів лише підсилює ті тренди, які склалися для Донецької та Луганської областей, а саме поступове послаблення зв'язків між підконтрольною та непідконтрольною територіями. За три роки (з 2014 р.) рівень інтеграції непідконтрольних територій з іншими регіонами України зменшився, значною залишалась інтеграція лише у виробництві сталі, постачанні антрацитного та коксівного вугілля, тому перш за все проблеми з непідконтрольними територіями мають значний вплив на енергетичну сферу.

Вказані наслідки є суттєвими для окремих галузей та економіки держави загалом [5, с. 32], однак так само вони є суттєвими для регіональної економіки.

Внаслідок припинення переміщення вантажів, згідно зі словами Президента України, «через розрив ланцюгів постачання товарів відбувся спад у промисловості мінус 0,7% за підсумками першого півріччя; загубився цілий відсоток у зростанні ВВП; втрачено контроль над активами українських компаній на окупованих територіях, і головне – зменшився вплив України на людей, які там проживають» [6, с. 125].

Припинення переміщення вантажів з непідконтрольної території спричинює низку різних впливів на розвиток регіонів України.

По-перше, змінюються сфери виробничої діяльності в регіонах. Раніше йшлося про необхідність зміни зовнішньоторговельних партнерів, що було зумовлене потребою зменшення домінування на ринку енергетичних ресурсів з РФ, політичною нецільністю торгівлі з РФ, обмеженнями на ринку з боку РФ. Тепер, коли існує загроза скорочення обсягів виробництва, може виникнути питання повного зупинення підприємств металургійної сфери внаслідок недовантаження їх виробничих потужностей, зростання ціни на їх продукцію та відсутності ринків збуту. Оскільки такі підприємства завжди були системоутворюючими для економіки регіонів, навіть районів Донецької, Луганської, Запорізької областей, це означає зменшення обсягів промислового виробництва, вантажообігу, обсягів валового регіонального продукту в країні. Це може вплинути на рівень безробіття, рівень доходів населення, додаткове навантаження на бюджети через необхідність збільшення обсягів соціальних виплат.

По-друге, виключення окремих підприємств (згідно з оцінками, більше 40 підприємств на непідконтрольній території) та активів з обігу всередині країни змінює внутрішню структуру виробництва в регіонах, перерозподіляє роль галузей у формуванні валового регіонального продукту. Навіть виникає потреба в нових підприємствах. Наприклад, виключення унікального для України Харцизького трубного заводу з економічного простору України робить необхідним конструювання такого ж підприємства на підконтрольній території для забезпечення внутрішнього ринку. Цей процес є тривалим.

По-третє, відбувається поступове пристосування регіональних виробників до діяльності без підприємств, розміщених на нині непідконтрольній території, виникають нові виробничо-збутові зв'язки, зокрема на зовнішніх ринках. У травні 2017 р. компанія «АкселорМіттал» (м. Кривий Ріг) була змушена закуповувати кокс у Колумбії та Китаї (хоча країною, що є основним постачальником, залишається Польща) [7], що дало змогу відновити безперебійне функці-

онування виробництва. Авдіївський коксохімічний завод (м. Авдіївка) вперше із серпня 2014 р. відновив повне завантаження виробничих потужностей завдяки будівництву двох нових ліній енергопостачання. Завдяки цьому й саме місто отримало безперебійне джерело енергопостачання [8]. Однак не всі підприємства можуть швидко змінити джерела сировини та енергоресурсів, отже, не зможуть вижити в нових умовах.

По-четверте, відбуваються зміни в мережі транспортних сполучень між регіонами України, спричинені зміною розміщення джерел сировини, зміною виробничих ланцюгів, скороченням обсягів вантажоперевезень. Зменшення інтенсивності транспортних потоків через лінію зіткнення в межах Донецької та Луганської областей сукупно зі скороченням або закриттям виробництв спричинить у цих областях подальше скорочення виробництва, занепад дорожньої та супутньої інфраструктури, скорочення обсягів роботи банківського сектору, сфери послуг, сфери рекреації.

По-п'яте, на 2 млрд. грн. скоротяться надходження до бюджетів усіх рівнів внаслідок виключення підприємств на непідконтрольній території з фінансових відносин в Україні, зниження інтенсивності транспортних потоків, скорочення виробництва. Відбудеться зменшення обсягу надходжень від ПДВ та податку на прибуток підприємств до Державного бюджету, єдиного соціального внеску – до Пенсійного фонду України. Очікується, що бюджет Луганської області може не отримати 36,6% запланованих надходжень внаслідок зменшення обсягів надходжень від податків, що вплине на можливість виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери, особливо в кінці року, та можливість закінчити проекти, фінансування яких було заплановано на 2017 р. [9]. Скорочення обсягів надходжень від податку з доходів фізичних осіб, плати за землю, єдиного податку до місцевих бюджетів спричинить нестачу коштів для місцевого економічного розвитку.

По-шосте, припинення переміщення вантажів спричинює появу ще більшої кількості внутрішньо переміщених осіб, які змушені

шукати роботу перш за все в сусідніх з Донецькою та Луганською областями регіонах. Це створює необхідність додаткових фінансових витрат на виплату допомоги по безробіттю, іншої соціальної допомоги, соціального та медичного забезпечення з бюджетів сусідніх регіонів, що лягає додатковим тягарем на їх ресурсну базу та створює додаткове навантаження на регіональні ринки праці.

По-сьоме, припинення переміщення вантажів знизило позиції Донецької та Луганської областей серед інших регіонів України за показниками обсягів реалізованої промислової продукції: якщо ще у 2016 р. Донецька область посідала третє місце, а Луганська – одинадцяте, то за результатами січня-червня 2017 р. Донецька область посідає п'яте місце, а Луганська – дев'ятнадцяте.

Слід зазначити, що негативні наслідки припинення переміщення вантажів поступово вдається подолати, вже намічаються окремі позитивні тенденції розвитку країни. Президент України зазначає, що «економічний ефект (припинення переміщення вантажів) виявився короткочасним. ВВП зростає вже шість кварталів поспіль після чотирнадцяти кварталів падіння. За підсумками поточного року зростання прогнозується на рівні 1,8%. Ми вже майже подолали наслідки, і передбачення зростання економіки на найближчі роки – суто позитивні. Ми очікуємо прискорення зростання економіки від 3% у 2018 р. до 4% у 2020 р.» [6, с. 148].

Нинішня відсутність оцінювання шкоди, якої завдало припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення конкретним регіонам, зумовлена важкістю проведення статистичних зіставлень, закритістю окремої інформації, тому говорити про наслідки поки що можна на основі суб'єктивних оцінок експертів та підприємців. Однак вже зараз необхідно говорити про опрацювання заходів з боку державних та місцевих органів влади з недопущення негативного впливу такої ситуації на соціально-економічну сферу всіх регіонів.

Дезінтеграція господарського простору в межах Донецької та Луганської областей приводить до втрати економічного потенціалу Донбасу.

Існують значні проблеми розвитку Донецької та Луганської областей, вони втрачають колишні позиції лідерів промислового розвитку. Про те, що наслідки воєнних дій змінили тенденції соціально-економічного розвитку регіонів Донецької та Луганської областей, можна судити як з аналізу показників розвитку цих регіонів у 2014–2017 рр., так і з послаблення або припинення коопераційних зв'язків між підприємствами, що розташовані на підконтрольній та непідконтрольній територіях. Сьогодні на території Донецької та Луганської областей маємо руйнування цілісного колись господарського комплексу, що проявляється в порушенні зв'язків між підприємствами підконтрольної та непідконтрольної територій, маючи такі аспекти.

1) На непідконтрольній території залишилася значна кількість підприємств, активи яких можна вважати втраченими для України, оскільки ці підприємства припинили поставки антрацитного вугілля на підконтрольну територію України.

На непідконтрольних територіях зараз виробляють 1,6% ВВП (згідно з прогнозами, 39 млрд. грн. у поточному 2017 р.). У Луганській області [10] на підконтрольній українській владі території залишилась незначна частка таких галузей, як вугільна промисловість, виробництво будівельних матеріалів, харчова та легка промисловість. Згідно з даними Державної служби статистики України станом на 1 листопада 2016 р. кількість активних промислових підприємств склала 723, з них 49 підприємств добувної промисловості, 597 підприємств переробної промисловості.

Загалом, згідно з даними Міненерговугілля, на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей розташовані 85 шахт усіх форм власності, що становить 57% їх загальної кількості по Україні. З них на 60 шахтах видобувалось енергетичне вугілля, зокрема майже 100% антрациту [10].

Підприємства, що опинились на непідконтрольній території, мали міцні виробничі зв'язки з підприємствами території України, з підприємствами РФ вони поки що не встановили зв'язків, а започаткування кооперації

з підприємствами інших держав є проблематичним. Отже, нині можна спостерігати тенденцію до все більшої дезінтеграції господарства Донецької та Луганської областей. У фінансовій сфері це виявляється у тому, що на непідконтрольній території розташовані підприємства, які були експортерами та не сплачували ПДВ (або отримували відшкодування по ПДВ). Такі підприємства сплачували податок на прибуток, плату за землю, ПДФО, внески до Пенсійного фонду. Якщо податок на прибуток сплачувався залежно від наявності цього прибутку, то плата за землю, ПДФО та внески до Пенсійного фонду сплачувалися постійно, тому припинення їх надходження означає суттєву втрату доходів Державного та місцевих бюджетів усієї Донецької та Луганської областей.

2) Проблема руйнування зв'язків між підприємствами є проблемою галузей не лише Донецької та Луганської областей, але й усіх регіонів України.

Внаслідок руйнування зв'язків між підприємствами на території України та непідконтрольної діяльності важливих та іноді унікальних для виробничої сфери підприємств виникає загроза позбавлення України продукції, яка не має аналогів на контрольованій території. Варто наголосити на руйнуванні виробничих ланцюгів та невизначеному майбутньому зареєстрованих в Україні груп, що нині вже позбавлені частини активів.

3) Існують значні складнощі формуванні нових виробничих зв'язків для підприємств. Пошук необхідної сировини для підприємств може бути тривалим, що вплине на роботу підприємств, особливо з безперервним робочим циклом.

Підприємства на території Донбасу завжди мали тісні коопераційні зв'язки з підприємствами з РФ. Вони послабились у I півріччі 2016 р., коли обсяг експорту в РФ зменшився на 34,6% порівняно з I півріччям 2015 р., склавши 1 527,8 млн. дол. (9,2% від загального обсягу); частка імпорту з РФ зменшилась на 42,4%, склавши 2 137,0 млн. дол. (15,3%) (за даними Держстату України). Проте за результатами I півріччя 2017 р. спостерігається збільшення обсягів експорту та імпорту з РФ порівняно

з I півріччям 2016 р., адже обсяг експорту в РФ зріс на 26,4% порівняно з I півріччям 2016 р., склавши 1 934,5 млн. дол. (9,4% від загального обсягу), обсяг імпорту з РФ зріс на 41,5%, склавши 2 985,4 млн. дол. (13,2%).

Підприємства, що були забрані на непідконтрольній території, перебувають у стані нестабільності, часто простоюють та чекають на допомогу ззовні. Оскільки перспективи надходження допомоги ззовні незрозумілі, підприємства залишаються без сировини та джерел постачання електроенергії, то варто очікувати на розкрадання основних фондів, а саме будівель, обладнання та устаткування [11]. Під час подальшої реінтеграції таке становище підприємств стане перешкодою до швидкого відновлення виробничого потенціалу Донецької та Луганської областей, тому вже зараз необхідно вжити заходів щодо упередження руйнування виробництв.

Висновки і пропозиції. Особливого значення питання відновлення зруйнованого господарства набуває у зв'язку з оголошеним у червні 2017 р. започаткуванням процесу реінтеграції нині непідконтрольної території сходу до України. Одним зі шляхів реінтеграції територій Донбасу, запропонованих фахівцями Інституту суспільно-економічних досліджень, є проведення структурної адаптації старопромислових регіонів України до нових економічних та політичних реалій України.

Загалом відновлення цілісного господарського простору в межах самих Донецької та Луганської областей слід розглядати як необхідну умову реінтеграції нині непідконтрольних територій до всієї України, оскільки встановлення порушених господарських зв'язків на території Донбасу сприятиме стабілізації розвитку як регіонів Донбасу, так й інших регіонів. Перед регіональними господарськими комплексами з'являються нові перспективи розвитку, зумовлені впливом таких чинників. По-перше, продовження децентралізації влади та передачі дохідних джерел бюджету до рівня громад. Цей чинник є важливим для впливу на соціально-економічне становище самих регіонів. Важливими для розвитку регіонів є санкції у зовнішній торгівлі. По-друге, зміна конфігурації міжрегіо-

нальної взаємодії всередині країни та поява нових виробничо-збутових зв'язків регіонів на зовнішніх ринках. Внаслідок дії цього чинника з'являється необхідність поступової зміни структури виробництва в регіонах, що дає регіонам нові можливості формування нішевих виробництв, зміни спеціалізації, упровадження інноваційних технологій.

Література:

1. Кількість дотаційних бюджетів знизилась на 25%. *TVi*. URL: <https://tvi.ua/novini/kilkist-dotacijnih-byudzhativ-znizilas-na-25-grojsman.html> (дата звернення: 23.12.2018).
2. Місцеві бюджети за півроку збільшились. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2260697-miscevi-budzeti-za-pivroku-zbilsilisa-na-22-milarda.html> (дата звернення: 23.12.2018).
3. Право експорту до ЄС вже мають 280 підприємств. *Європейська правда*. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/05/17/7065820> (дата звернення: 23.12.2018).
4. Можна ли не покупать уголь из ДНР-ЛНР? *BBC Україна*. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-38894906> (дата звернення: 23.12.2018).
5. Горбулін В., Власюк О., Ляшенко О. та ін. Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення : аналітичні оцінки НІСД. Київ : НІСД, 2017. 64 с.
6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ : НІСД, 2017. 928 с.
7. «АкселорМиттал». Кривой Рог закупил кокс в Колумбии и Китае. *Ліга. Бізнес*. URL: <http://biz.liga.net/ekonomika/industriya/novosti/3674010-arselormittal-krivoy-rog-zakupil-koks-v-kolumbii-i-kitae.htm> (дата звернення: 23.12.2018).
8. Авдеевский коксохим заработал на полную мощность. *Укррудпром*. URL: http://www.ukrudprom.com/news/Avdeevskiy_koksohim_Rinata_Ahmetova_zarabotal_na_polnuyu_moshchn.html (дата звернення: 23.12.2018).
9. Бюджет Луганщини скоротився втричі через блокаду залізниці. *ЄспресоTV*. URL: http://espreso.tv/news/2017/05/23/byudzheth_luganshyny_skorotyvsya_vtrychi_cherez_blokadu_zaliznyci (дата звернення: 23.12.2018).
10. Моніторинг показників соціально-економічного розвитку Луганської області. *Департамент економічного розвитку, торгівлі та туризму Луганської обласної державної адміністрації*. URL: <http://loga.gov.ua> (дата звернення: 23.12.2018).
11. Самаева Ю. Сливаем. *Дзеркало тижня*. URL: <https://gazeta.zn.ua/macrolevel/sliваем-.html> (дата звернення: 23.12.2018).

Аннотация. В статье проанализировано современное состояние социально-экономического развития регионов Украины, в частности сделан акцент на неподконтрольных территориях Луганской и Донецкой областей. Социально-экономическое развитие Донецкой и Луганской областей в течение 2014–2017 гг. испытало влияние военных действий на части своей территории, которые обусловили резкое ухудшение положения в социально-экономической сфере. Подробно исследована нестабильность социально-экономического развития, которая привела к необходимости поиска новых рынков сбыта товаров на внешних рынках, освоения новых видов продукции

и перепрофилирования производств. В целом установлено, что восстановление целостного хозяйственного пространства в пределах самих Донецкой и Луганской областей следует рассматривать как необходимое условие реинтеграции ныне неподконтрольных территорий ко всей Украине, поскольку установление нарушенных хозяйственных связей на территории Донбасса будет способствовать стабилизации развития как регионов Донбасса, так и других регионов.

Ключевые слова: регион, государственная поддержка, социально-экономическое развитие, сфера торговли, экспорт, санкции, политическая ситуация в стране.

Summary. Growing differentiation in the conditions and consequences of living standards in the regions regardless of the reasons that cause it causes increase of destructive processes in society and exacerbates the problem of progressive development as a separate region and the country as a whole that becomes the basis for increasing the range of their economic and social stratification. The lack of an effective mechanism of state intervention in processes of social production, the dominance of spontaneous self-development was the main loss factors of progressive development of regions. Introduction to the practice of organizational and economic mechanisms, able to adapt to conditions of regional development will ensure the ongoing development of both individual regions and the state as a whole. The main goal of this work is an in-depth analysis of the current state of state support socially economic development of regions of Ukraine. In spite of the increased interest of both Ukrainian and foreign authors in developing the direction of state support for regional development, we consider it necessary to carry out a detailed analysis of the current state of socio-economic development of the regions, taking into account the economic and political situation in the country. The article analyzes the current state of social and economic development of the regions of Ukraine; in particular, the emphasis is placed on uncontrolled territories of Luhansk and Donetsk oblasts. Socio-economic development of Donetsk and Luhansk oblasts during 2014–2017 was influenced by military actions on part of its territory, which caused a sharp deterioration of the social and economic situation. The instability of socio-economic development has been studied in detail, which has led to the need to find new markets for the sale of goods in foreign markets, the development of new types of products and the restructuring of production. In general, it has been established that the restoration of integral economic space within the Donetsk and Luhansk regions itself should be considered as a necessary condition for the re-integration of currently uncontrolled territories to the whole of Ukraine, since the establishment of disturbed economic ties on the territory of Donbass will contribute to stabilization of the development of both the Donbas regions and other regions.

Keywords: region, state support, socio-economic development, trade, export, sanctions, political situation in the country.

*Цалан М.І.**к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**Tsalan Myroslava**State Higher Institution «Uzhhorod National University»*

ПРОГРАМНИЙ ПІДХІД ДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

PROGRAM APPROACH TO COMPETITIVE FORESTRY ACTIVITY DEVELOPMENT IN REGION

Анотація. Ведення сучасної лісогосподарської діяльності в регіонах України, що базується переважно на заготівлі стиглої деревини, ставить питання про її переорієнтацію та диверсифікацію, що може бути здійснене через розроблення програмних підходів. Дійсно, в окремих регіонах є потреба регіональної програми розвитку лісогосподарської діяльності, що повинна враховувати регіональну специфіку та сприяти розвитку комерційної діяльності лісових господарств. Мети диверсифікації можна досягти за рахунок розвитку рекреаційно-туристичної сфери, використання потенціалу регіону щодо розвитку сфери побічного лісокористування. Активізація лісогосподарської діяльності формує потребу лісових господарств в інформаційно-консультативних послугах, надання яких може здійснюватися через створення інформаційно-консультативного центру.

Ключові слова: лісове господарство, лісогосподарське підприємство, регіон, конкурентоспроможний розвиток, регіональна програма.

Постановка проблеми. Перспективи розвитку лісового господарства та лісогосподарської діяльності значною мірою залежать як від ефективного лісовпорядкування відповідно до сучасних вимог ведення господарської діяльності, так і від раціонально сформованого організаційно-економічного середовища. Одним з інструментів такого забезпечення розвитку лісового господарства країни є програми та стратегії, що розробляються органами державної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку лісового госпо-

дарства та лісогосподарської діяльності знайшли своє відображення в наукових розвідках В. Гоблика, В. Кравціва, Н. Маргіти, В. Мікловди, В. Паппа, І. Синякевича, І. Юхновського та інших науковців. Дослідженням конкурентоспроможності у сфері лісового господарства займалися О. Бода-рецька, В. Бондар, Ю. Кирилов, П. Лакида, В. Овчарук, В. Парпан, В. Самоплавський та інші відомі вчені.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас питання розгляду програмного підходу до розвитку лісогосподарської діяльності в регіоні не отримало належної уваги наукової спільноти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд основних аспектів програмного підходу до розвитку лісогосподарської діяльності в Закарпатській області, що може стати важливою складовою частиною розвитку лісових господарств інших регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Програми розвитку лісового господарства в Україні покликані регулювати питання та вирішувати проблеми, характерні для лісогосподарювання всіх регіонів України. Серед загальнонаціональних проблем можна виділити недосконалість нормативно-правового забезпечення роботи лісових господарств, інтенсивне виснажливе лісокористування в минулому, недостатній рівень забезпечення якісною сировиною лісової галузі, затримки під час поставки купленої, наперед оплаченої деревини та варіативність ціни на неї, нестача та моральна застарілість технічного

забезпечення, невідповідний сучасності рівень розвитку лісової інфраструктури [1]. Проблеми поглиблюються через неефективність організації підприємницького клімату в державі загалом та областях зокрема, що відображається на діяльності підприємств лісової галузі шляхом появи таких проблем, як недосконалість законодавчої бази та часті її зміни, непрозорість ведення підприємницької діяльності, наявність корупційних схем, відсутність досвіду роботи в умовах ринку, відсутність ефективної державної підтримки щодо реформування галузі [2]. Отже, в Україні розроблені програми та стратегії, які прямо чи опосередковано стосуються лісового господарства. Державна стратегія регіонального розвитку [3] в рамках секторального розвитку спрямована на підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів шляхом диверсифікації структури економіки, спеціалізації регіонів на основі його ресурсного забезпечення, а в державних цільових програмах України «Ліси України» [4] визначено загальні напрями збалансованого розвитку лісового господарства держави.

Вже декілька років робляться спроби визначити стратегічні напрями розвитку лісогосподарської діяльності в Україні. У 2015 р. розроблено Стратегію збалансованого розвитку лісового та мисливського господарства України на період до 2020 року, яка передбачала інтеграцію лісового господарства України у забезпечення екологічної стабільності, покращення економічного стану в регіонах. Хоча Стратегію розраховано до 2020 року, вже у 2017 році відбувалось обговорення проекту Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового господарства України на період до 2022 року. Положення проекту Стратегії були зорієнтовані на забезпечення сталого розвитку лісного господарства та управління лісогосподарською діяльністю в лісах усіх форм власності, покращення системи управління лісовим господарством, оптимізацію діяльності лісогосподарських підприємств, задоволення суспільних потреб у лісових ресурсах та адаптацію принципів ведення лісогосподарської діяльності в Україні до

відповідних критеріїв ЄС. У листопаді 2017 року на засіданні Кабінету Міністрів України було прийнято «Стратегію реформування лісового господарства України на період до 2022 року», що викликало обурення керівників регіональних управлінь лісового та мисливського господарства, директорів лісогосподарських підприємств, науковців та представників інших кіл, що пов'язані з лісовою галуззю, оскільки її не було публічно обговорено із залученням компетентних фахівців галузі.

Серед дискусійних моментів, що викликали спротив представників галузі, слід відзначити:

– пропозицію створення окремої структури з корпоративними правами, а саме певної акціонерної компанії, що може мати згубні як економічні, так і соціальні наслідки; загрозами можуть стати приватизація державних лісів, монополізація стратегічного ресурсу регіонів, банкрутство деревообробного сектору, який і так не є потужним у сучасних умовах, зубожіння сільського населення внаслідок скорочення штату лісогосподарських підприємств, втрата кваліфікованих кадрів;

– передача повноважень управління лісовим господарством з місцевого на центральний рівень, що суперечить проголошеному курсу на децентралізацію.

Окремою проблемою є відсутність державного фінансового забезпечення розвитку лісогосподарської діяльності. Підприємствам складно вирішувати свої поточні проблеми, вести успішну комерційну господарську діяльність в умовах ризику, здійснювати реформи.

Вдосконалення лісогосподарської діяльності в Україні та регіонах повинне мати комплексний характер. Керуватись єдиною загальнодержавною Програмою розвитку лісового господарства України та працювати над забезпеченням конкурентоспроможності лісгоспів регіонів вважаємо неефективним, оскільки в єдиній програмі важко визначити першочергові цілі та завдання, які є пріоритетними на регіональному рівні. Регіональну програму розвитку лісогосподарської діяльності доцільно розробити

також у Закарпатській області. Учасниками та виконавцями повинні бути лісогосподарські підприємства, Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Розроблення програми має передбачати такі аспекти, як забезпечення узгодженості економічної, екологічної, соціальної функцій лісів регіону в умовах сталого лісокористування; підвищення інформованості місцевої громади щодо питань лісового господарства; активізація тісніших зв'язків представників лісогосподарських підприємств, місцевої громади та органів регіональної влади.

Метою такої програми є вирішення проблем, які мають місце в лісогосподарській сфері Закарпатської області, зокрема недостатній рівень розвитку лісової інфраструктури, недостатній рівень технічного оснащення ведення лісогосподарської діяльності, низький рівень охорони лісів від лісопорушень, неповне використання потенціалу лісу для конкурентоспроможного розвитку лісогосподарської діяльності регіону, брак досвіду забезпечення конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств.

На нашу думку, вирішити названі проблеми можна за рахунок:

- дотримання принципу збалансованого лісокористування та здійснення лісогосподарської діяльності відповідно до еколого-економічних та соціальних особливостей регіону;

- раціонального ведення лісогосподарської діяльності з урахуванням позитивного досвіду інших областей України та міжнародного досвіду лісогосподарування;

- підтримки ресурсного забезпечення області на належному рівні, підвищення технологічного рівня оснащення лісогосподарських підприємств та розвитку лісової інфраструктури;

- привернення уваги громадськості до особливостей, проблем та значущості розвитку лісового господарства;

- підвищення ролі наукового, громадського супроводу розвитку лісогосподарської діяльності в регіоні в умовах кластерної організації за участі органів регіональної влади;

- постійного моніторингу конкурентоспроможного розвитку лісових господарств регіону, зіставлення результатів та регулярного визначення рейтингу конкурентоспроможності.

Вважаємо, що регіональна програма розвитку лісогосподарської діяльності Закарпатської області повинна бути зорієнтована на розвиток тих сфер, які сьогодні не використовуються повною мірою та можуть доповнити комерційну діяльність лісових господарств краю, надавши користь регіону. До цих складових пропонуємо віднести розвиток сфери побічного користування лісом та рекреаційно-туристичної складової лісогосподарської діяльності.

Як показує досвід країн ЄС [5, с. 93], цілеспрямовано розвинутий сектор недеревних ресурсів лісу з повним циклом заготівлі та переробки є конкурентоздатним видом економічної діяльності щодо формування як особистих доходів та доходів громад, так і трудової зайнятості населення. Крім того, він суттєво підвищує економічну цінність недеревних ресурсів лісу в природному капіталі регіону [6]. На нашу думку, побічне лісокористування також є інструментом налагодження співпраці лісових господарств із суб'єктами приватного малого та середнього бізнесу. У Закарпатській області ця сфера не використовується повною мірою, хоча має місце достатня сировинна база. Причинами відсутності інтересу лісових господарств до розвитку сфери побічного користування можуть бути:

- бажання отримати швидкий результат з огляду на нестабільність економічної та політичної ситуації в державі, що стимулює займатись деревиною, зокрема низького ступеня оброблення;

- незацікавленість у реалізації довгострокових проектів;

- відсутність фінансових ресурсів, які можна інвестувати у створення або відновлення умов переробки продукції побічного користування;

- відсутність досвіду організації збору та переробки продукції побічного користування в лісових господарствах регіону;

- брак інформації стосовно кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків

продукції побічного користування, досвіду встановлення контактів із партнерами та ведення господарської діяльності на цьому сегменті ринку.

Задля диверсифікації лісогосподарської діяльності та подолання проблеми недовикористання потенціалу сфери побічного лісокористування в перспективі особливу увагу слід звернути саме на неї. Вважаємо, що потрібно розвивати:

- контрольований збір та заготівлю грибів, ягід, горіхів, лікарських рослин, їх збереження, переробку та реалізацію;
- розміщення пасік лісогосподарськими підприємствами та надання послуг з їх розміщення для місцевих підприємців;
- заготівлю, переробку та реалізацію деревних соків.

Звичайно, заготівля продукції побічного користування характеризується фактором сезонності, але вона здійснюється не одночасно, а в різні часові періоди протягом року, тому, розвиваючи таку складову господарської діяльності, лісове господарство розширюватиме джерела надходжень фінансових ресурсів та частково вирішуватиме проблему їх нестачі для розвитку лісового господарства.

Рекреація як система заходів, що передбачає використання вільного часу та діяльності людей задля оздоровлення, досягнення культурних цілей та зайняття спортом на спеціальних територіях [7, с. 238], сьогодні набуває великої популярності та значимості. Рекреаційне лісокористування має стати невід'ємною частиною діяльності лісових господарств регіону. Окремі кроки в цьому напрямі вже здійснені, але поки це спрямовано на створення умов для відпочинку відвідувачів лісу, а не інтегровано в комерційну складову діяльності лісових господарств області.

Лісові господарства регіону можуть розвивати різні види рекреації в лісі, чим диверсифікують лісогосподарську діяльність, джерела власних прибутків, відповідно, доходи місцевого бюджету. Лісові господарства повинні докладати зусиль для створення кемпінгової рекреації. Доповненням може бути лісова рекреація без ночівлі в лісі. Диверсифікація діяльності лісових госпо-

дарств може бути спрямована на заготівлю матеріалів для кемпінгів та будівництва невеликих будиночків для туристів у лісі.

Для реалізації рекреаційного напрямку лісовими господарствами регіону необхідно:

- переглянути місця, які є найбільш атрактивними для відвідувачів вже сьогодні;
- розширити карту місць відпочинку з урахуванням дистанції від населених пунктів, що дасть змогу надати послуги різним категоріям споживачів;
- доповнити наявні та нові місця відпочинку необхідною інфраструктурою;
- розробити механізми оплати послуг за користування рекреаційними пунктами на ринкових засадах;
- здійснити інформування громадськості про вжиті заходи через рекламу у засобах масової інформації.

Розвиток названих напрямів та вжиття відповідних заходів потребують фінансових ресурсів, що в рамках розробленої програми може здійснюватися за рахунок коштів лісових господарств за підтримки місцевих органів влади чи залучення фінансування держави.

Лісогосподарська діяльність повинна бути вдосконалена як через диверсифікацію її видів, так і за рахунок покращення її організації. Розвиток лісогосподарської діяльності в регіоні сьогодні потребує інформаційно-консультаційних послуг, які, з одного боку, можуть створити додаткову статтю витрат лісогосподарського підприємства, з іншого боку, спричинити економію його фінансових ресурсів. Це ще одна складова, на яку слід звернути особливу увагу в Регіональній програмі розвитку лісогосподарської діяльності. Надання інформаційно-консультаційних послуг може здійснюватися через створення інформаційно-консультаційного центру в регіоні, що може мати свої підрозділи в районах Закарпатської області. Це спростить прийняття управлінських рішень керівниками лісогосподарських підприємств та сприятиме зростанню ефективності їх діяльності, посиленню конкурентоспроможних позицій на ринку.

До основних напрямів діяльності інформаційно-консультаційного центру лісового

господарства регіону слід віднести надання консультаційних послуг щодо ведення господарської діяльності лісовими господарствами в контексті підвищення їх конкурентоспроможності, надання аудиторських послуг, надання послуг зі впровадження інноваційних технологій у сфері лісогосподарської діяльності та навчання працівників їх застосуванню, надання інформації лісовим господарствам щодо кон'юнктури розвитку внутрішнього ринку деревини, тенденцій відповідних закордонних ринків, попиту та пропозиції на них як у поточному періоді, так і в перспективі, щорічний розрахунок рейтингу лісових господарств регіону та надання консультацій лісовим господарствам стосовно можливостей забезпечення їх конкурентоспроможного розвитку; надання консультаційних послуг у процесі вирішення спірних питань чи конфліктів між сторонами.

Перш за все питання забезпечення діяльності такого центру кваліфікованими спеціалістами може бути вирішене через залучення колишніх працівників лісових господарств регіону чи працівників Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства, які на високому рівні володіють специфікою організації лісогосподарської діяльності, тенденціями її розвитку на внутрішньому ринку та особливостями роботи з іноземними партнерами. В перспективі слід розглядати можливість підготовки вузькоспеціалізованих фахівців навчальними закладами Закарпатської області чи іншими ВНЗ України для роботи в консультаційному центрі.

До очікуваних результатів виконання програми слід віднести:

- вдосконалення та оптимізацію процесів ведення лісогосподарської діяльності;
- забезпечення тісних зв'язків суб'єктів лісогосподарської діяльності з освітніми та науковими закладами, місцевою громадою та органами регіональної влади

в межах реалізації кластерної ініціативи розвитку галузі;

- модернізацію та техніко-технологічне оновлення діяльності підприємств;
- забезпечення соціального захисту працівників лісової галузі тощо.

Висновки і пропозиції. Таким чином, нинішня організація лісогосподарської діяльності на регіональному рівні потребує диверсифікації, що сприятиме не тільки отриманню економічного ефекту, але й досягненню окремих екологічних та соціальних цілей. Конкурентоспроможність лісогосподарських підприємств Закарпатської області в перспективі буде залежати від ліквідації недоліків та вирішення проблем, які нині мають місце у цій галузі регіону, а виконання програми повинне не мати декларативний характер, а передбачати покрокове досягнення поставлених цілей.

Література:

1. За Карпатськими лісами будуть слідкувати через інтернет. *Голос Карпат* : веб-сайт. URL: http://goloskarpat.info/zakarpattya/4562-za-karpatskimi-lsami-budut-sldkuvati-cherez-nternet_2.html (дата звернення: 15.12.2018).
2. Капітанець Ю. Визначення та забезпечення конкурентоспроможності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Тернопіль, 2009. 20 с.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2014. № 70. Ст. 1966.
4. Державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2015 роки / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/242334419> (дата звернення: 10.12.2018).
5. Осадчук Л., Рябчук В., Гречаник Р. Роль недеревних ресурсів лісу для сталого ведення лісового господарства в Україні. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2016. Вип. 14. С. 92–97.
6. Чечелюк П. Ліс – не лише деревина. *День* : веб-сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/lis-nelyshe-derevyna> (дата звернення: 25.01.2019).
7. Мандюк Н. Суть та специфіка маркетингових досліджень ринку рекреаційних послуг. *Вісник Львівського університету. Серія: Географічна*. 2006. Вип. 33. С. 238–243.

Аннотация. Ведение современной лесохозяйственной деятельности в регионах Украины, которое базируется на заготовке спелой древесины, ставит вопрос о ее переориентации и диверсификации, что может быть осуществлено посредством разработки программных подходов. Действительно, в отдельных регионах есть необходимость региональной программы развития лесохозяйственной деятельности, которая должна учитывать региональную специфику и способствовать развитию коммерческой деятельности лесных хозяйств. Цели диверсификации можно достичь

за счет развития рекреационно-туристической сферы, использования потенциала региона по развитию сферы побочного лесопользования. Активизация лесохозяйственной деятельности формирует потребность лесных хозяйств в информационно-консультационных услугах, предоставление которых может осуществляться посредством создания информационно-консультационного центра.

Ключевые слова: лесное хозяйство, лесохозяйственное предприятие, регион, конкурентоспособное развитие, региональная программа.

Summary. Forests play a special role in the region from an economic, environmental and social point of view. Nowadays forestry activity is mainly carried out by the state forestry enterprises that conduct commercial business activities. The outdated material and technical base, the imperfection of infrastructure provision, the lack of motivation for improving, the outdated approaches to forest management, do not take into account the factor of competition and full forestry enterprises participation in market relations. Today, in the context of the active implementation of globalization processes, a paradigm of competitive development has already been formed and developing, destroying the traditional stereotypes of forest management and requiring the activation, optimization, diversification of forestry activities. Modern forestry activity conducting in the regions of Ukraine, based mainly on the ripe wood harvesting, raises the question of its reorientation and diversification, which can be realized through the development of program approaches. Indeed, in some regions there is a need for regional forestry development program, which should take into account regional specificity to promote the development of forestry enterprises commercial activities. Such a program is important for forestry in the region and should be oriented towards maintaining the balance of the ecological, economic and social components of the regional development. The program should be based on the principle of continuous non-exhaustive use of the regional forest resources, be oriented towards the increase of forestry index and improvement of the forest plantations quality and support the development of forest enterprises commercial economic activities. Objectives of diversification can be achieved through the development of recreational and tourist sphere, the regional potential for the development of secondary forest use sphere. Activation of forestry activities forms the need for forestry enterprises in information and consulting services, which can be provided by the information and consultation center establishment.

Keywords: forestry, forestry enterprise, region, competitive development, regional program.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Вишнеvsька О.М.

д.е.н., професор,

Миколаївський національний аграрний університет

Vyshnevska Olga

Mykolayiv National Agrarian University

Камашева С.А.

студентка,

Миколаївський національний аграрний університет

Kamasheva Sofia

Mykolayiv National Agrarian University

Камашев А.В.

студент,

Миколаївський національний аграрний університет

Kamashev Andrii

Mykolayiv National Agrarian University

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СВІТУ

GLOBALIZATION PROCESSES IN FORMATION OF ENVIRONMENTAL SECURITY OF THE WORLD

Анотація. У статті обумовлено основні напрями глобальної екологічної політики, засади Паризької угоди в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Дослідження ґрунтується на екологічній політиці держав світу. Визначено залежність реалізації зобов'язань за Паризькою угодою від національних інтересів держав світу. Обумовлено пріоритетність реалізації глобальної кліматичної політики задля нейтралізації загроз та нівелювання глобальних екологічних викликів, що передбачає зростання енергоефективності та запровадження технологій, зниження рівня викидів в абсолютних та відносних величинах по відношенню до ВВП держав світу. Обумовлено передумови гарантування екологічної безпеки світу через забезпечення балансу інтересів держав, суспільства, збереження сфери існування, відповідальність учасників.

Ключові слова: екологічна безпека, глобалізація, екологічні загрози, кліматичні ризики, національні інтереси, національно визначені внески, кліматична політика, глобальні виклики.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки під впливом глобалізаційних

процесів загострив питання захисту, охорони та відновлення природного навколишнього середовища. Актуальність питання має тісний зв'язок з глобальною безпекою світу, поширенням масштабів екологічних ризиків, спонукає до посилення контролю за виконанням наявних міжнародних угод щодо збереження довкілля – основи існування людства. Поширення екологічних загроз спонукало більшість держав світу розпочати активне впровадження внутрішньодержавних програм із захисту природного навколишнього середовища. Однак не всі локальні екологічні проблеми можна вирішити в межах однієї території, окремої держави світу. Саме тому у 2015 році було ініційовано підписання Паризької угоди в рамках Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Підписання Паризької угоди є наслідком зростаючої необхідності регулювання заходів зі зменшення викидів окису вуглецю. Було передбачено, що Паризька угода буде заміною Кіотського протоколу, основні завдання

якого не були реалізовані в повному обсязі, що не привело до покращення кліматичної ситуації, не зупинило негативні тенденції зі зміни клімату на планеті.

Основну мету реалізації Паризької угоди було визначено в декількох напрямках, а саме утримання зростання середньої світової температури на рівні нижче $+2^{\circ}\text{C}$, спрямування зусиль на обмеження зростання температури задля зниження ризиків зміни клімату, збільшення здатності адаптуватись до негативного впливу зміни клімату, підтримка протидії зміні клімату, зниження рівня викидів парникових газів, гармонізація фінансових потоків задля вжиття заходів з протидії зміні клімату на планеті.

З урахуванням високого рівня актуальності питання для глобальної безпеки світу визначено, що всі держави незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку повинні виконувати зобов'язання зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу.

Чи існує той рівень взаємної узгодженості дій та інтересів, який дасть змогу всім державам світу вживати передбачених заходів з обмеження негативного впливу на довкілля? По-перше, це стосується процесу правового взаємоузгодження вжиття передбачених заходів. По-друге, це передбачає фінансування заходів зі збереження довкілля та обмеження шкідливих викидів в атмосферу на рівні всіх держав світу. По-третє, реалізація зобов'язань передбачає комплексне подолання всіх екологічних загроз (від управління відходами до збереження світового океану). Сукупність глобальних асиметричних конфліктів може привести до історично неповторної точки вжиття заходів зі збереження довкілля світу. Саме тому питання гарантування глобальної безпеки світу під впливом наявних екологічних загроз має високий рівень актуальності та потребує подальших досліджень задля зниження темпів глобального потепління та збереження довкілля – сфери існування людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню екологічних проблем присвячено значну кількість наукових публікацій, але актуальність питання посилюється загостренням глобальних негативних тен-

денцій зі зміни клімату, зростанням масштабів екологічних катастроф. Запроваджені міжнародні угоди зі збереження довкілля з етапу підписання Кіотського протоколу не дали очікуваного результату, зміна клімату продовжує мати ризикований характер для світового суспільства. Розуміння гостроти екологічних проблем світовим суспільством, запровадження механізмів фінансування заходів екологічного спрямування, проведення екологічних самітів становлять лише підґрунтя, а не пріоритетну основу досягнення результатів.

Дослідження ґрунтується на оцінюванні ратифікованих міжнародних екологічних угод, які спрямовані на обмеження негативного впливу на довкілля та зміну клімату планети. Основна мета міжнародних екологічних угод має тісний зв'язок з дієвістю механізму реалізації та визначених обсягів фінансування. Виконання зобов'язань кожною зі сторін дасть можливість забезпечити ефективність глобальної кліматичної політики, гарантувати екологічну безпеку світу, окремих регіонів та держав.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Задля забезпечення результативності вжиття заходів необхідно, щоби кожна держава світу брала активну участь в обмеженні негативного впливу на довкілля, його охороні та відновленні в умовах, коли людство не дійшло до точки неповернення. Суттєвий вплив на реалізацію можливостей та адаптацію до змін задля збереження довкілля здійснює глобалізація. Необхідність узагальнення наслідків глобалізаційних тенденцій, виявлення можливостей щодо адаптації до змін з огляду на наявні екологічні загрози, взаємоузгодження інтересів відповідно до чинних міжнародних екологічних угод пов'язана з процесом гарантування глобальної екологічної безпеки, збереження сфери існування людства. Вагомою та актуальною проблемою світової спільноти є забезпечення дієвості механізму вжиття передбачених заходів, а також відповідальності кожної зі сторін у виконанні взятих зобов'язань без загострення конфліктів. Актуальність забезпечення зазначеного підходу на глобальному рівні обумовила дослідження авторів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування та визначення основних підходів до збереження довкілля за умов посилення негативних екологічних процесів, глобального потепління, зміни клімату в усіх регіонах світу, обґрунтування можливостей щодо взаємоузгодження інтересів у межах міжнародних екологічних угод, фінансування, співфінансування екологічних заходів різних рівнів, а також гарантування глобальної екологічної безпеки світу. Практична складова дослідження ґрунтується на виявленні рівнів відповідальності кожної зі сторін щодо виконання зобов'язань відповідно до ратифікованих екологічних угод.

Основними завданнями дослідження є виявлення пріоритетів у реалізації визначених міжнародних напрямів зі збереження довкілля, запровадження підходів з адаптації до глобалізаційних змін за умов посилення впливу світових екологічних загроз, глобального потепління, збільшення кількості та зростання масштабів екологічних катастроф, гарантування глобальної екологічної безпеки світу, виявлення рівнів відповідальності кожної зі сторін щодо виконання зобов'язань без ризику виникнення конфліктів інтересів.

Методологічно дослідження ґрунтується на теоретичному обґрунтуванні та практичному запровадженні екологічної політики держав світу, яка зорієнтована на збереження довкілля в межах міжнародного права, міжнародних угод, їхнього виконання та рівнів відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Світові екологічні проблеми людства, зміна клімату, поширення екологічних загроз спонукали до розгляду та узгодження умов Паризької угоди 195 державами, які ратифікували Рамкову конвенцію Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату.

Паризькою угодою (2015 рік) було передбачено не лише основні методи та пріоритети співпраці, але й спрямування фінансування на вжиття заходів зі зниження обсягів парникових газів для держав, які розвиваються, загальним обсягом 100 мільярдів доларів щорічно. Основною умовою вжиття передбачених заходів була їхня ратифікація не

менш ніж 55 державами, які виробляють не менше 55,0% світових парникових газів [1].

Визначено, що до таких держав світу належать КНР, США, країни ЄС, Індія, Японія. Серед держав ЄС найбільшим є показник Німеччини. У США обсяг викидів у розрахунку на душу населення за рік становить більше 16 т, у КНР – більше 7 т, у державах ЄС – більше 6 т, в Японії – 10 т. Для найбільших забруднювачів атмосфери світу підписання та ратифікація угоди передбачає відповідні обмеження, які можуть здійснити значний вплив на подальший розвиток національних економік.

Паризька Угода набула чинності у 2016 році, її ратифікувала 141 держава світу. Більшість критиків Угоди схиляється до думки про те, що вона повинна мати більшу кількість жорстких обмежень для держав, особливо найбільших забруднювачів атмосфери, що дасть змогу отримати не історичні перспективи, а реальні результати збереження довкілля. Збільшення часу у вжитті передбачених Угодою заходів може привести до ускладнень у практичному запровадженні та значно збільшити їхню вартість. Найбільш складною є узгодженість глобальних екологічних заходів та інтересів США, які відмовились від Кіотського протоколу й обмежують реалізацію власної кліматичної політики за Паризькою угодою через вплив на національну економіку. Кліматична політика КНР налаштована на активне запровадження відновлювальних джерел енергії, але за умови додаткового фінансування щодо вжиття заходів.

Паризькою угодою передбачено, що кожна держава, яка ратифікувала Угоду, повинна роботи внески задля досягнення основних цілей, а саме «національно визначені внески», але не було чітко визначено жодних санкцій в разі їхньої відсутності. Під час розгляду основних положень Паризької угоди було визначено, що за наявного рівня розвитку світової економіки найвищий рівень глобальних викидів в атмосферу передбачено на період до 2020 року. Генеральна мета Паризької угоди передбачає запровадження виваженої кліматичної політики державами світу, забезпечення можливостей

до скорочення викидів, призупинення різкого зростання температури на планеті.

Обумовлено, що вжиття заходів на рівні держави, зокрема в Україні, має коригуватись відповідно до наявних природно-кліматичних особливостей, складності та масштабів екологічних загроз. З огляду на основні цілі Паризької угоди та особливості держав визначено необхідність перегляду та коригування плану дій кожні п'ять років. Вжиття заходів за Паризькою угодою передбачає визначення власного курсу держави у зниженні шкідливих викидів в атмосферу, що потребує перегляду енергетичної стратегії та переходу на альтернативні (відновлювальні) джерела енергії.

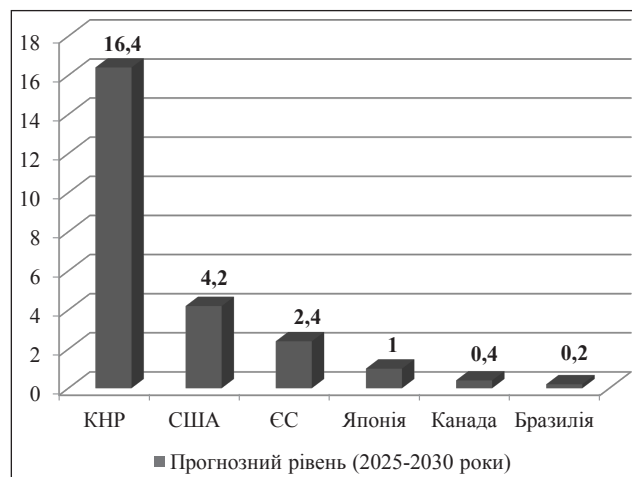
Виявлено, що за останні два роки більшість інвестиційних фондів, які спрямовують кошти на реалізацію енергозберігаючих проектів, переорієнтували свою діяльність на розроблення та впровадження у галузях економіки відновлювальних джерел енергії, використання технологій, які дадуть змогу акумулювати зусилля та зменшити використання традиційних видів пального. За рішенням держав, які є представниками G20 (Велика двадцятка), прийнято стратегічно важливий напрям, що полягає в поступовому знятті всіх державних субсидій для сектору викопного палива до 2020 року.

Усе вищезазначене свідчить про необхідність зміни кліматичної політики як на глобальному, так і на державному рівнях. Кліматична політика передбачає зростання енергоефективності та запровадження технологій, які дадуть змогу максимально використовувати альтернативні джерела енергії, що сприятиме скороченню викидів парникових газів.

Паризькою угодою передбачено зниження рівня викидів в абсолютних та відносних величинах по відношенню до ВВП держав світу. Дотримання умов скорочення задеклароване державами в межах «національно визначених внесків» у зменшення викидів на світовому рівні. Більшість держав має можливість виконати зобов'язання відповідно до Паризької угоди за умови реалізації кліматичної політики, спрямованої на енергоефективність економік. США заявлено про мож-

ливість зниження рівня викидів до 2025 року з 5,2 до 4,2 млрд. т на рік, державами ЄС до 2030 року – з 3,5 до 2,4 млрд. т на рік, Японією до 2030 року – з 1,2 до 1,0 млрд. т на рік, Канадою до 2030 року – з 0,6 до 0,4 млрд. т на рік [2].

КНР з урахуванням темпів розвитку економіки планує зростання обсягів викидів до рівня 16,4 млрд. т на рік, при цьому держава займає у 2018 році позицію лідера щодо розвитку альтернативної енергії, виробляючи найбільший обсяг енергії на вітроелектростанціях у світі. Планують збільшувати обсяги викидів Туреччина, Індія, Мексика, Казахстан, Індонезія, що може негативно вплинути на глобальну екологічну безпеку, можливості виконання зобов'язань відповідно до Паризької угоди, що демотивує інших учасників реалізовувати «національно визначені внески» (рис. 1).

Рис. 1. Прогнозний рівень викидів за «національно визначеними внесками» Паризької угоди державами світу, млрд. т на рік

Примітка: вуглецеві викиди – це всі шкідливі викиди парникових газів, які, відповідно до Кіотського протоколу, переводяться в окис вуглецю через відповідні коефіцієнти

Джерело: узагальнено авторами з використанням «національно визначених внесків» держав світу (прогнозований рівень)

Слід зазначити, що зростання вуглецевих викидів державами світу має тісний зв'язок з кон'юнктурними особливостями національних економік, тому зорієнтоване на забезпечення власних національних інтересів. Однак кількість держав, які підписали Паризьку угоду, виробляють 98,0% світо-

вого ВВП, а кількість держав, які ратифікували Паризьку угоду, – 87,0% світового ВВП. При цьому вони розуміють усю складність та глобальність процесу зміни клімату на планеті. Обмеженість кліматичної політики через власні інтереси держав світу може спричинити екологічну катастрофу на всіх континентах. Нівелювання глобальних екологічних загроз від потепління клімату на планеті може привести до суттєвих світових загроз, таких як міграція, голод, хвороби, війни, втрата частини території через неможливість проживання на ній.

Визначено, що формування передумов до гарантування екологічної безпеки світу має прямий зв'язок з виконанням усіма учасниками взятих зобов'язань. Кліматична політика держав світу повинна бути спрямована на взаємну узгодженість власних та глобальних екологічних інтересів. Нівелювання екологічних загроз може спонукати до зростання світового поділу, посилення соціальної напруги, загострення конфліктів.

Відповідно до умов Паризької угоди кліматична політика України [3] повинна включати низку заходів, вжиття яких передбачене на довгостроковий період, а саме запровадження системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, торгівлі квотами на викиди парникових газів (подібний механізм було передбачено Кіотським протоколом); реалізація Стратегії низьковуглецевого розвитку України на період до 2030 року, затвердження Державної науково-технічної програми у сфері зміни клімату (2019 рік); схвалення на кожні п'ять років національно визначеного внеску України до Паризької угоди (з 2020 року), а також порядку підготовки національного плану розподілу квот; проведення багатосторонніх переговорів з країнами-партнерами задля залучення міжнародної технічної допомоги та підвищення її ефективності; формування національного кадастру антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар планети; впровадження відповідних фінансових інструментів, механізмів державно-

приватного партнерства у сфері зміни клімату задля реалізації запланованого плану дій та зобов'язань України за Паризькою угодою; проведення інформаційно-просвітницьких заходів (форумів, конференцій, семінарів та засідань за «круглим столом» з питань зміни клімату) задля поширення екологічних знань та підвищення рівня екологічної свідомості.

Задля оцінювання впливу на довкілля у 2017 році прийнято Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». Закон впроваджує нову європейську модель процедури оцінювання впливу на довкілля (далі – ОВД) замість екологічної експертизи, передбаченої Законом «Про екологічну експертизу», що втратив чинність. Закон впроваджує зобов'язання, які передбачені Угодою про асоціацію з ЄС, а також дає змогу забезпечити на належному рівні виконання Україною низки інших міжнародних зобов'язань. Процедура ОВД спрямована на попередження та запобігання шкоди довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Визначено, що оцінювання впливу на довкілля є обов'язковим [4].

План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату розроблений до 2030 року, основна підготовча робота розрахована на 2018–2020 роки, а також передбачає внесення змін до нормативно-правової бази, зокрема задля посилення контролю за здійсненням шкідливих викидів. Більшість держав світу, які долучились до реалізації Паризької угоди, виконання зобов'язань у сфері зміни клімату планети, проходять подібний трансформаційний шлях, зокрема щодо коригування (адаптації) чинного законодавства. Більшість питань, які виникають під час вжиття заходів, пов'язані з фінансуванням, оскільки багато технологічних змін потребують партнерства й спільного фінансування.

Відповідно до Паризької угоди розвинені держави світу планують надавати фінансові

ресурси країнам, що розвиваються, стосовно пом'якшення зміни клімату, адаптації до змін, реалізації зобов'язань, іншим державам рекомендовано надавати фінансову підтримку на добровільній основі. Визначено, що розвинені держави світу повинні й надалі відігравати провідну роль у мобілізації кліматичного фінансування для боротьби зі зміною клімату з широкого кола джерел, інструментів та каналів, відзначаючи значну роль державних коштів, за допомогою вжиття різних заходів, зокрема підтримки здійснюваних з ініціативи держав стратегій, а також з огляду на потреби та пріоритети держав, що розвиваються [1].

Подібна мобілізація фінансування повинна забезпечити прогрес порівняно з попередніми зусиллями призупинення зміни клімату за Кіотським протоколом. Визначено, що на потреби держав, які розвиваються або мають значні кліматичні ризики вже зараз, рекомендовано використовувати грантові ініціативи під час реалізації зобов'язань щодо призупинення зміни клімату планети.

Аналогічними є потреби всієї світової спільноти, які визначаються глобальними можливостями та обмеженнями, зокрема екологічного характеру, мають тісний зв'язок з національними інтересами, енергетичною безпекою (США, КНР, Індія тощо) [5].

Обумовлено, що збільшення фінансових ресурсів необхідно, по-перше, спрямувати на досягнення балансу між діями з адаптації до зміни клімату та діями щодо пом'якшення зміни клімату; по-друге, враховувати стратегії, що спираються на ініціативу держав світу, а також пріоритетів та потреб держав, що розвиваються; по-третє, враховувати потреби особливо вразливих територій до несприятливих наслідків зміни клімату (найменш розвинені держави світу, малі острівні держави, що розвиваються).

Отже, питання зміни клімату планети має глобальний характер та потребує вжиття системних заходів, які регламентовано або рекомендовано до впровадження державам світу, з огляду на високі кліматичні та екологічні ризики, які доповнюються технологічними ризиками. Саме тому гарантування

екологічної безпеки світу має здійснюватися через забезпечення балансу між власними інтересами держав світу, суспільством, збереженням природного навколишнього середовища держав та регіонів світу. Під час вжиття передбачених заходів необхідно використовувати ті ініціативи, які будуть підкріплені відповідним фінансовим забезпеченням та реалізовуватися задля досягнення спільної мети світового суспільства, а саме збереження сфери існування людства.

Актуальність питання обумовлена тісним взаємозв'язком з програмами ООН та глобальними цілями сталого розвитку, які визначені як пріоритетні. Саме тому повнота виконання зобов'язань усіма учасниками процесу дасть змогу забезпечити можливість вжиття запланованих заходів, але повинна контролюватися в межах міжнародного права з використанням за необхідності відповідних штрафних санкцій за порушення механізму реалізації екологічної угоди: I рівень – глобальний (у межах міжнародного права); II рівень – міждержавний (у межах міжнародного права); III рівень – державний (у межах міжнародного права, чинного законодавства держави); IV рівень – регіональний (у межах чинного законодавства держави, регіональних програм та стратегій розвитку); V рівень – галузевий (у межах чинного законодавства, галузевих програм та стратегій розвитку); VI рівень – локальний (у межах чинного законодавства держави, стратегії розвитку суб'єкта); VII рівень – особистісний (у межах чинного законодавства держави, соціальної та екологічної свідомості особистості). Відповідальність щодо реалізації зобов'язань кожної зі сторін дасть змогу більш ефективно реалізувати задекларовані засади Паризької угоди, на відміну від Кіотського протоколу. Лише ефективна й виважена глобальна кліматична політика за участі кожної 141 держави, які взяли зобов'язання відповідно до Паризької угоди, дасть змогу зберегти основу існування людства.

Висновки і пропозиції. Сукупність наявних глобальних екологічних проблем людства не обмежується сміттям та високим рівнем природоємності виробництва, що

доповнюється техногенними небезпеками. Екологічні проблеми людства мають кризовий характер, оскільки негативні тенденції у зміні клімату не зможуть захистити будь-яку ділянку суші світу від негативних проявів природи. Основні засади глобальної екологічної політики світу регулюються Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних націй про зміну клімату, а реалізація глобальної екологічної політики регламентована Паризькою угодою, яка була прийнята й ратифікована на заміну Кіотського протоколу, реалізація якого не принесла бажаних результатів, не призупинила процес глобального потепління, що підтверджують дослідження останніх років.

Пріоритетність реалізації глобальної кліматичної політики пов'язана з необхідністю збереження сфери існування людства, передбачає зростання енергоефективності виробництв та запровадження технологій, які дадуть змогу максимально використовувати альтернативні джерела енергії, знижувати рівень викидів в абсолютних та відносних величинах по відношенню до ВВП держав світу. Дотримання умов скорочення задекларовано державами в межах «національно визначених внесків» у зменшення викидів на світовому рівні. Паризькою угодою передбачено фінансування заходів на рівні партнерства, спільне фінансування, зокрема через реалізацію грантових ініціатив.

Держави світу для виконання своїх зобов'язань у період до 2020 року повинні розробити (трансформувати або адаптувати) й розпочати запроваджувати механізм низьковуглецевого розвитку, що сприятиме зниженню викидів парникових газів.

Отже, збереження сфери існування людства має тісний зв'язок з відповідальністю сторін у виконанні зобов'язань, узгодженням дій, балансом інтересів національного та глобального рівнів. Глобальна екологічна безпека світу повинна залишатись першоосновою розбудови стратегій розвитку держав та регіонів світу, передбачати запровадження підходів, які дадуть змогу не лише оцінити рівень впливу та можливі кліматичні ризики, але й забезпечити ефективність тех-

ніко-технологічних змін, призупинити негативні зміни клімату планети. При цьому кліматична політика держав світу повинна бути спрямована на взаємну узгодженість власних та глобальних екологічних інтересів, а нівелювання екологічних загроз спонукатиме до посилення соціальної напруги, загострення конфліктів, які можуть мати рівень «точки неповернення».

Актуальність та глобальність питання збереження сфери існування людства передбачає реалізацію спільних зусиль та ініціатив усіма учасниками світової спільноти в обумовлені Паризькою угодою строки з відповідним рівнем відповідальності кожної зі сторін, очікуваною ефективністю (141 держава світу зі 195 держав, які підписали, але не ратифікували Паризьку угоду, що становить 72,3%).

Визначено, що відповідальність за виконання екологічних угод, зокрема Паризької угоди, повинна мати різні рівні відповідальності за порушення умов та механізмів їхньої реалізації, а саме глобальний та міждержавний (у межах норм міжнародного права); державний (у межах норм міжнародного права, чинного законодавства держави); регіональний (у межах норм чинного законодавства держави, регіональних програм та стратегій розвитку); галузевий (у межах норм чинного законодавства, галузевих програм та стратегій розвитку); локальний (у межах норм чинного законодавства держави, стратегії розвитку суб'єкта); особистісний (у межах чинного законодавства держави, соціальної та екологічної свідомості особистості). Практична значимість проведеного дослідження ґрунтується на запровадженні дієвої екологічної політики держав світу, яка зорієнтована на збереження довкілля в межах міжнародного права, міжнародних угод, їхнього виконання та рівнів відповідальності. Глобальність питання повинна стати відповідальністю кожного члена світового суспільства, основою кліматичної політики держав та регіонів світу.

Література:

1. Паризька угода. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161 (дата звернення: 20.02.2019).

2. Гайдуцький І.П. Проблеми транснаціональної гармонізації системи регулювання та мотивації інвестування сталого низьковуглецевого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 10–15.
3. Кліматична політика України. URL: <https://menr.gov.ua/content/klimatichna-politika-ukraini.html> (дата звернення: 25.02.2019).
4. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> (дата звернення: 27.02.2019).
5. Wheelan C. Naked economics. Undressing the Dismal Science. N.Y. ; London : W.W. Norton & Company, 2010. 384 p.
6. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія : монографія / наук. ред. О.Г. Білорус, В.А. Вергунов. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. 856 с.
7. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія. Історичні аспекти науки глобалістики : монографія : в 2 т. / наук. ред. О.Г. Білорус, В.А. Вергунов. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. 570 с.

Анотація. В статтю обумовлені основні напрями глобальної екологічної політики, основи Паризького угоди в рам-

ках Рамочної конвенції ООН об зміні клімату. Исследование основывается на экологической политике государств мира. Определена зависимость реализации обязательств по Парижскому соглашению от национальных интересов государств мира. Обусловлена приоритетность реализации глобальной климатической политики с целью нейтрализации угроз и нивелирования глобальных экологических вызовов, что предполагает рост энергетической эффективности и внедрение технологий, снижение уровня выбросов в абсолютных и относительных величинах по отношению к ВВП стран мира. Обусловлены предпосылки обеспечения экологической безопасности мира через обеспечение баланса интересов государств, общества, сохранение сферы существования, ответственность участников.

Ключевые слова: экологическая безопасность, глобализация, экологические угрозы, климатические риски, национальные интересы, национально определенные взносы, климатическая политика, глобальные вызовы.

Summary. A generalization of ecological problems of mankind caused by global warming has been carried out. The study is based on the theoretical substantiation and practical implementation of the environmental policy of the world, which focuses on the preservation of the environment within the framework of international law, international agreements, their implementation and levels of responsibility. The main directions of global environmental policy, principles of the Paris Agreement under the framework of the United Nations Framework Convention on Climate Change are determined. The priority of the implementation of climate policy and commitments of the states of the world that ratified the Paris Agreement is grounded. Dependence between implementation of obligations under the Paris Agreement and national interests of the states of the world is determined. The priority is given to the implementation of global climate policy in order to neutralize the threats and minimize global environmental challenges, which involves increasing energy efficiency and introducing technologies that maximize the use of alternative energy sources, reducing emissions in absolute and relative terms relative to the world's GDP. The preconditions for guaranteeing the ecological safety of the world through the provision of balance of the interests of the states of the world, society, preservation of the sphere of existence of mankind. The climate policy of the states of the world should be aimed at the mutual co-ordination of their own and global environmental interests and the leveling of environmental threats will stimulate the strengthening of social tensions, the escalation of conflicts that may have a "non-return point" level. It has been determined that responsibility for the implementation of environmental agreements, including the Paris Agreement, should have different levels of responsibility for violating the conditions and mechanisms for their implementation: global and intergovernmental; state; regional; sartorial; local and personal. The globalist of the question should become the responsibility of every member of the world community, the basis of the climate policy of the countries and regions of the world.

Keywords: ecological safety, globalization, environmental threats, climatic risks, national interests, nationally defined contributions, climate policy, global challenges.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

---

*Готліб І.Г.**к.е.н., доцент кафедри статистики,**Одеський національний економічний університет**Hotlib Irina**Odessa National Economic University*

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF REVENUES AND EXPENDITURES OF PUBLIC FINANCES OF UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан Державного бюджету України як основної складової державних фінансів. Встановлено основні проблеми формування Державного бюджету в контексті доходів та видатків. Запропоновано шляхи зменшення дефіциту Державного бюджету. Здійснено порівняння показників витрат бюджету за функціональними напрямками в країнах ЄС та Україні, в результаті чого запропоновано шляхи подолання виявлених проблем. Досліджено проблеми управління державними фінансами, питання зменшення різниці між планованими та фактичними показниками бюджету в контексті ефективного планування та виконання державних коштів, питання підвищення ефективності управління державними фінансами шляхом визначення реального стану Державного бюджету за допомогою аналізу його видаткової та дохідної частин.

Ключові слова: Державний бюджет, дефіцит, видатки, надходження, бюджетна політика, державні фінанси, бюджетна система.

Постановка проблеми. Для економіки будь-якої країни світу управління державними фінансами відіграє важливу роль, від якої залежать рівень національної економіки та якість життя населення. Перед органами державної влади щорічно постає таке завдання, як забезпечення співвідношення Державного бюджету щодо обсягу передбачених витрат та загального обсягу доходів і находжень.

Нині в Україні існує низка проблем, які гальмують економічні процеси, як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на

рівні державної економіки, перешкоджаючи ефективному управлінню державними фінансами. До таких проблем належать непрозора та закрита діяльність органів управління державними фінансами, розбіжність між плановими та фактичними показниками бюджету, відсутність повної, консолідованої та збалансованої інформації щодо результативності та ефективності виконання бюджетних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування державної бюджетної політики присвячені наукові праці таких вчених, як Л.Б. Баранник [1, с. 112–119], Т.М. Боголиб [2, с. 84–87], Т.В. Канєва [5, с. 241–244], В.В. Малишко [3, с. 208–212], Ю.Л. Наконечна [4, с. 20–27]. Л.Б. Баранник досліджує питання бюджетної безпеки як фактору соціального розвитку та головної умови соціальної стабільності; Т.М. Боголиб розкриває проблеми бюджетного процесу в Україні та пропонує варіанти їх вирішення; Т.В. Канєва вивчає проблеми дохідної частини бюджету; В.В. Малишко аналізує доходи та видатки бюджету; Ю.Л. Наконечна розраховує та аналізує індекс відкритості бюджету тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на значний науковий доробок українських учених та їх внесок у дослідження проблем управління державними фінансами питання зменшення різниці між планованими та фактичними показниками бюджету в контексті ефективного планування й виконання державних

коштів залишається недостатньо висвітленим та потребує поглиблених наукових розвідок. У зв'язку з цим великого значення набуває питання підвищення ефективності управління державними фінансами через визначення реального стану Державного бюджету за допомогою аналізу його видаткової та дохідної частин.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування пріоритетного напрямку підвищення ефективності управління державними фінансами в контексті бюджетної політики України.

Виклад основного матеріалу. В системі державних фінансів центральне місце посідає Державний бюджет. У загальному розумінні бюджет є планом з доходів та видатків держави, який щорічно приймається Верховною Радою та має силу закону.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства; питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначає правові засади утворення та погашення державного й місцевого боргу, є Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. Відповідно до статті 2 Кодексу бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань та функцій, які здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [6].

Крім того, Державний бюджет – це найбільший централізований грошовий фонд, розпорядником якого є уряд країни. За допомогою Державного бюджету як самостійної економічної категорії можна визначати не тільки способи організації та форми державних фінансів, але й напрям цільового використання грошових коштів як згідно з інтересами населення, так і країни загалом. Завдяки Державному бюджету країна має можливість зосередити фінансові ресурси на найважливіших ділянках свого соціального та економічного розвитку.

Бюджетна система України – це сукуп-

ність Державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв, а також врегульована нормами права (рис. 1) [4, с. 23].

Як показує практика, однією з проблем, що перешкоджає підвищенню ефективності управління державними фінансами, за рахунок чого відбувається стримування економічного розвитку країни, залишається різниця між планованими та фактичними показниками бюджету (табл. 1).

За 2017 рік різниця між плановими та фактичними доходами бюджету склала 62,3 млрд. грн., а за 2015 рік – 58,8 млрд. грн. Очевидно, що різниця між плановими та фактичними показниками дохідної та видаткової частин бюджету веде до збільшення його дефіциту.

Згідно з розрахунками у 2017 році дефіцит бюджету України склав 47,8 млрд. грн., а впродовж 2008–2017 років щорічний дефіцит Державного бюджету України в середньому становив 49,5 млрд. грн.

Незважаючи на далекоглядні плани уряду щодо переходу на внутрішнє фінансування дефіциту Державного бюджету, сьогодні головними джерелами його фінансування залишаються приватизаційні надходження та зовнішні запозичення.

У 2018 році завдяки приватизації одержано 22,5 млрд. грн., що вказує на створення фінансових резервів для забезпечення фінансування дефіциту Державного бюджету. Незважаючи на це, впродовж 2016–2017 років приватизація не виправдала покладених на неї сподівань. Так, за 2017 рік від продажу державних енергокомпаній було заплановано отримати 17 млрд. грн., тоді як фактично вдалось отримати 3,3 млрд. грн. Отже, покладатись на приватизаційні надходження як на джерело фінансування дефіциту бюджету ризиковано.

В Державному бюджеті на 2018 рік обсяг зовнішніх запозичень складає 108,2 млрд. грн., що вдвічі перевищує обсяг запозичень у 2017 році. Обсяг коштів, які планується одержати від міжнародних фінансових організацій для фінансування проектів розвитку, складає 16 млрд. грн.,

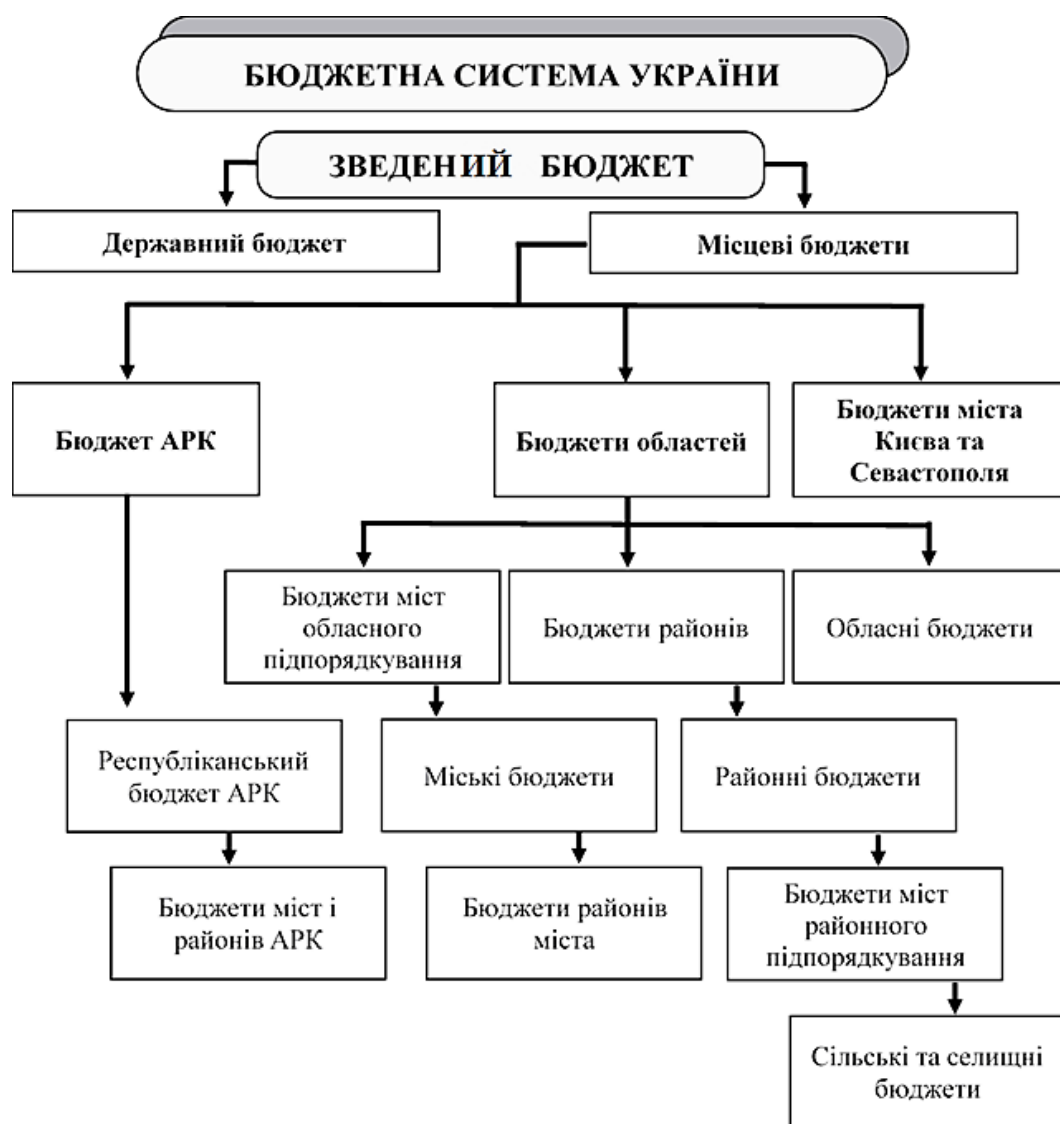

Рис. 1. Структурно-логічна схема бюджетної системи України

Таблиця 1

Державний бюджет України за 2008–2017 роки, млрд. грн.

Роки	Доходи			Видатки			Залучені кредити	Дефіцит бюджету*
	планові	фактичні	різниця	планові	фактичні	різниця		
2008	231,9	231,7	-0,2	253,2	241,5	-11,7	2,7	-12,5
2009	245,3	209,7	-35,6	274,2	242,4	-31,7	2,8	-35,5
2010	254,9	240,6	-14,3	307,7	303,6	-4,1	1,3	-64,3
2011	303,8	314,6	10,8	342,6	333,5	-9,1	4,7	-23,6
2012	366,7	346,1	-20,6	391,8	395,7	3,9	3,8	-53,4
2013	362,8	339,2	-23,6	419,8	403,4	-16,4	0,5	-64,7
2014	395,3	357,1	-38,2	462,2	430,2	-32	4,9	-78,1
2015	475,9	534,7	58,8	527,8	576,9	49,1	3	-45,2
2016	595,1	616,3	21,2	667,8	684,7	16,9	1,7	-70,1
2017	731,0	793,3	62,3	800	839,2	39,2	1,9	-47,8

* з урахуванням залучених кредитів

а чисті внутрішні запозичення складуть 9,7 млрд. грн. (табл. 2).

Таблиця 2

**Фінансування дефіциту
Державного бюджету України у 2017–2018 роках**

Вид фінансування	2017 рік	2018 рік	
	млн. грн.	млн. грн.	% ВВП
Фінансування за борговими операціями	61 338	56 236	1,7
Сальдо зовнішнього боргу	56 052	46 502	1,4
Зовнішні запозичення	86 990	108 203	3,2
Зовнішні погашення	-30 938	-61 701	-1,9
Сальдо внутрішнього боргу	5 286	9 734	0,3
Внутрішні запозичення	103 907	123 758	3,7
Внутрішні погашення	-98 621	-114 024	-3,4
Приватизація державного майна	17 100	22 500	0,7
Фінансування за активними операціями	-791	3 113	0,1
зокрема, придбання цінних паперів	-792	-792	x
Разом дефіцит (+)/профіцит (-)	77 647	81 849	2,5

Треба пам'ятати про те, що зовнішні запозичення необхідно повертати. Основні виплати за зовнішніми запозиченнями України припадають на 2019–2020 роки, тому вже зараз необхідно шукати джерела рефінансування. На листопад 2017 року рівень державного боргу України складає 72,4% ВВП, що на 12,4% перевищує безпечний показник та є наслідком значних витрат на обслуговування боргу, а також його погашення. Така ситуація веде до обмеження можливості щодо економічного зростання, розширення державних інвестицій та не дає змогу зменшити податкове навантаження.

Більш ніж 13% видатків Державного бюджету, або 3,9% ВВП, спрямовані на виплату боргових відсотків, тоді як на медицину спрямовано 3,6% ВВП. Значні кошти, які йдуть на оплату відсотків за зовнішні запозичення, могли би бути спрямовані на виконання функціональних обов'язків, що дало б змогу зменшити рівень державних витрат.

Перевищення дефіциту темпів зростання ВВП під час його фінансування із запозичень, а не із внутрішніх джерел пророкує ще

не один рік перебування розміру державного боргу України за межею безпеки.

Бюджет України на 2018 рік формувався згідно з вимогами МВФ щодо зменшення дефіциту Державного бюджету до рівня 2,5% ВВП. Згідно з прогнозами МВФ за умови досягнення первинного балансу бюджету (без урахування витрат на обслуговування боргу) рівня 1,75% ВВП до 2021 року державний борг України зменшиться до рівня 70% ВВП.

В Україні позитивний первинний баланс бюджету на 2018 рік був запланований на рівні 1,5% ВВП. У зв'язку з цим слушною є ідея використання всіх понадпланових доходів, які не залежать від інфляційних процесів, на зменшення рівня дефіциту Державного бюджету та основної суми боргу, а не на розподіл їх на інші видатки.

Щоб і надалі витримувати позитивну динаміку зменшення дефіциту бюджету та залежності від зовнішніх запозичень слід розробити та затвердити середньострокову стратегію управління державним боргом, що буде спрямована на зменшення боргового навантаження, уникнення валютних ризиків, здешевлення майбутніх запозичень.

Щорічний дефіцит та різницю між плановими й фактичними значеннями Державного бюджету України можна пояснити низкою факторів, які безпосередньо впливають на прогнозування та планування бюджету:

- 1) сезонний характер виконання;
- 2) недотримання органами державної влади нормативних актів, що забезпечують реалізацію закону про Державний бюджет на черговий фінансовий рік (плановий період);
- 3) нецільове витрачання коштів задля уникнення подальшого скорочення бюджетних асигнувань з боку відомчих органів тощо;
- 4) неефективна структура видатків Державного бюджету;
- 5) обмеженість доступу суспільства до інформації щодо управління Державним бюджетом.

Якщо перші три позиції більшою мірою характеризуються політичною складовою, то структура видатків Державного бюджету та доступ суспільства до інформації щодо управ-

ління Державним бюджетом розглядаються в більш організаційно-економічному аспекті.

Порівнюючи видатки бюджету України з видатками бюджетів країн – членів Європейського Союзу як орієнтиру оптимальної структури бюджету для нашої держави, зазначимо, що в середньому видатки бюджету у країн, які нещодавно приєдналися до ЄС, перебувають на рівні 42,1% ВВП. Цей показник повинен слугувати для України цільовим рівнем, за якого можна розраховувати на те, що бюджет буде без дефіциту.

Порівняння показників витрат за функціональними напрямками в країнах ЄС та України характеризує Державний бюджет.

Як показують розрахунки, український бюджет далекий від оптимальних показників рівня видатків країн ЄС. Тоді як обслуговування боргу, освіта, соціальний захист та громадський порядок є помітно перефінансованими, культура та охорона довкілля, економічна діяльність, охорона здоров'я та загальнодержавні видатки отримують відносно меншу частку видатків, ніж у країнах Європейського Союзу (рис. 2).

Незважаючи на це, проблема недосконалості системи оцінювання діяльності державних органів виконавчої влади в галузі забезпечення відкритості інформації щодо

Рис. 2. Державні витрати* України та країн – нових членів ЄС, % від ВВП

* за окремими напрямками

управління державними фінансами залишається актуальною.

З урахуванням цього більш поглибленої роботи потребує напрям забезпечення відкритості діяльності державних органів виконавчої влади. При цьому слід приділяти особливу увагу аспекту публічності інформації щодо питань управління державними фінансами.

Висновки і пропозиції. Задля подолання проблем, які перешкоджають підвищенню ефективності управління державними фінансами в контексті бюджетної політики, необхідно розробити комплексні пріоритетні напрями діяльності.

На державному рівні необхідно визначити кількісні показники ефективності та результативності оцінювання бюджетних програм, спрямованих на вдосконалення програмно-цільового методу. Крім того, доречно на попередній стадії оцінювання бюджетної програми через зіставлення витрат і результатів оцінювати ефективність щодо соціального ефекту.

Залежно від бюджетної програми необхідно вибрати критерії, які можуть бути взяті до уваги під час визначення якості бюджетної програми.

Зауважимо, що розроблення норм ефективності не приведе до суттєвих скорочень бюджетних витрат, проте дасть позитивний ефект, зменшивши витрати бюджету за малоефективними напрямками.

Крім того, важливим є створення інструментарію обґрунтування рішень державної підтримки інвестиційних проектів, що забезпечить узгодження між суспільством, інвестором та Державним бюджетом. Використання подібного інструмента на практиці дасть змогу забезпечити диференційований підхід до планування та прогнозування результатів державної підтримки, дасть змогу більш точно планувати видатки та надходження Державного бюджету.

Література:

1. Баранник Л.Б. Бюджетна безпека в Україні в контексті соціальної стабільності. *Наукові записки Націо-*

нального університету «Острозька академія». 2017. № 4. С. 112–119.

2. Боголиб Т.М. Бюджетная политика как инструмент макроэкономической стабильности. *Економічний часопис – XXI.* 2015. № 3. С. 84–87.
3. Малишко В.В. Аналіз доходів державного бюджету України. *Економічний вісник університету.* 2016. № 28. С. 208–212.
4. Наконечна Ю.Л. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2016. № 10. С. 20–27.
5. Канева Т.В. Проблеми формування бюджетних надходжень. *Економічний вісник університету.* 2016. № 31. С. 241–244.
6. Бюджетний кодекс України від 1 січня 2018 року № 2456-17 / Верховна Рада України. 2010. URL: <https://goo.gl/beW2CY> (дата звернення: 02.02.19).
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 02.02.19).
8. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246 / Верховна Рада України. 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (дата звернення: 02.02.19).
9. Офіційне статистичне бюро Європейського Союзу URL: <http://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 02.02.19).

Анотація. В статтю проаналізовано сучасне становище Державного бюджету України як основної складової державних фінансів. Встановлено основні проблеми формування Державного бюджету в контексті доходів і витрат. Предложено шляхи зменшення дефіциту Державного бюджету. Здійснено порівняння показників витрат бюджету по функціональних напрямках в країнах ЄС і України, в результаті чого пропонується шляхи подолання виявлених проблем. Досліджено проблеми управління державними фінансами, питання зменшення різниці між плановими і фактичними показниками бюджету в контексті ефективного планування і виконання державних витрат, питання підвищення ефективності управління державними фінансами шляхом визначення фактичного становища Державного бюджету при допомозі аналізу його витратної і доходної частини.

Ключевые слова: Государственный бюджет, дефицит, расходы, поступления, бюджетная политика, государственные финансы, бюджетная система.

Summary. The article analyzes the current state of the state budget of Ukraine as the main component of public finances. The main problems of the formation of the state budget in the context of income and expenditure are identified. Proposed ways to reduce the deficit of the state budget. Comparison of the budget expenditures by functional areas in the EU countries and Ukraine is made; as a result, the ways of solving the identified problems are suggested. At the state level, it is necessary to determine the quantitative indicators of the efficiency and effectiveness of evaluating budget programs aimed at improving the program-target method. Additionally, it is appropriate at the preliminary stage of the assessment of the budget program to compare the costs and outcomes, to evaluate the effectiveness in terms of social benefits. As the practice shows, one of the problems hindering the efficiency of public finance management, which is the restraining of the country's economic development, remains the difference between planned and factual budget indicators. The excess of GDP growth deficit, with its financing from borrowings, and not from domestic sources, predicts another one year of stay of the size of Ukraine's state debt beyond the security level. Depending on the budget program, it is necessary to select the criteria that can be taken into account when determining the quality of the budget program. Note that the development of norms of efficiency will not lead to significant reductions in budget expenditures, but will have a positive effect, reducing the cost of the budget by ineffective areas. It is important to create a tool for substantiation of decisions of investment projects state support, which will ensure coordination between society, investor and the state budget. The use of such a tool in practice will allow a differentiated approach to the planning and forecasting the results of state support and will allow planning expenditures and receipts of the state budget more accurately. In order to maintain the positive dynamics of the budget deficit decline and dependence on external borrowing, the medium-term strategy of public debt management should be developed and approved, and it should be aimed at reducing the debt burden, avoiding currency risks, reducing future borrowings.

Keywords: state budget, deficit, expenditures, revenues, budget policy, public finances, budget system.

Губа О.І.

*к.е.н., доцент, декан факультету управління,
Університет митної справи та фінансів*

Guba Alexander

University of Customs and Finance

Губа М.О.

*к.е.н., доцент кафедри банківської справи та фінансових послуг,
Університет митної справи та фінансів*

Guba Mariya

University of Customs and Finance

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА СВІТОВИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

INFLUENCE OF INNOVATIONS ON THE WORLD BANK DEVELOPMENT

Анотація. У статті проаналізовано формування банківських технологій у світі, розглянуто найбільш важливі інноваційні тренди у цій галузі. Встановлено потребу поліпшення наявних й введення нових банківських продуктів для підвищення конкурентоспроможності банку. Встановлено, що головними світовими трендами у формуванні банківських інновацій вважаються: близький зв'язок банку з клієнтом, об'єднання банківської галузі із суспільними мережами, месенджерями і мережею Інтернет-платформ, надання захищеності банківським діям за допомогою введення новітніх безпечних інформаційних технологій із мінімізації ризиків. Визначено, що переваги інновацій полягають у тому, що клієнти можуть швидше працювати з банками для отримання продукції та послуг; бізнес-моделі із цифровою підтримкою можуть бути налаштовані на швидке зростання кількості послуг та залучених клієнтів.

Ключові слова: банківська система, інновації, банківські послуги, штучний інтелект, трансформація, цифрова ера.

Постановка проблеми. Банківська система – це один із ключових складників національної економіки. Комерційні банки щоденно надають своїм клієнтам велику кількість різноманітних банківських продуктів і послуг, що постійно модернізуються, саме тому діапазон банківської діяльності

постійно збільшується. Нині в умовах фінансової нестабільності банкам дуже важливо знайти спосіб утримати існуючих покупців банківських продуктів і залучити нових. Проблематика вивчення інновацій є актуальною на нинішній стадії економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації в банківській справі досліджували О. Васюренко, А. Єпіфанова, А. Пересада, С. Єгоричева, однак сучасні світові технологічні досягнення в банкінгу висвітлені не були.

Вирішення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Особливу значимість представляє оптимізація внутрішніх процесів банку, націлена на зниження адміністративних витрат. Дослідження комерційних банків демонструє те, що для досягнення успіху конкурентних переваг слід вводити інновації з використанням новітніх науково-технічних досягнень. Інновація сьогодні – одне з явищ, що встановлює фінансове зростання та структурні зрушення в усіх сферах економіки, особливо в банківській.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення впливу світових інноваційних процесів на функціонування банківського сектору.

Виклад основного матеріалу. «Банківська справа необхідна, а банки – ні». Ці слова Білла Гейтса точно підсумовують основну потребу

всіх банків постійно адаптуватися до світу, в якому споживачам необхідне більш якісне та швидке обслуговування в режимі онлайн із використанням мобільних пристроїв. Можливо, така нагальна потреба є комбінацією нових правил, мінливого макросередовища і нових стимулюючих технологій.

Банки вкладають мільярди в розвиток інновацій у банківській справі через:

1) зниження доходів від «традиційного банкінгу» в умовах низьких процентних ставок;

2) більш суворе банківське нормативно-правове середовище, яке знижує доходи і збільшує витрати;

3) нові технології, які знижують бар'єри входу для нових підприємств у галузь банківської справи, що полегшує конкуренцію з існуючими банками.

Крім того, витрати на інновації часто не є статтею, яка може бути капіталізована згідно з поточними положеннями бухгалтерського обліку, такими як Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку (Generally Accepted Accounting Principles, GAAP) і Міжнародні стандарти фінансової звітності (далі – МСФЗ). Ця нездатність капіталізувати витрати на інновації виникає через деякі відомі проблеми: процеси і продукти, розроблені всередині компанії, можуть бути капіталізовані тільки відповідно до МСФЗ; вартість інновацій включає витрати на навчання, управління персоналом і багато інших ініціатив, які створюють культуру і можливість, але не відображені систематично.

Наведений нижче графік ілюструє, як банки найчастіше розкривають інформацію про інновації в їхніх стратегічних планах.

У банківських установах переважно увага акцентується на стратегію, культуру інновацій та опис цифрових технологій із невеликим розкриттям інформації про свої витрати на інновації, продуктивність, показники і цілі. Це може бути пов'язано з тим, що банки, як правило, не пояснюють, як вони вимірюють успішність інноваційної діяльності.

Під час вирішення питання про те, як виміряти цінність інновацій, банківські установи наголошують на такому:

1) інновації – інтелектуальний капітал, але цінність інновацій ураховує кілька капіталів, включаючи:

– виробничий капітал, який стосується програмного забезпечення та апаратних засобів (нові ІТ-платформи для мобільного банкінгу);

– людський капітал, що пов'язаний зі здатністю та бажанням працівників до інновацій, адже інновації часто називають «культурою», а не «процесом»;

– взаємовідносини капіталу, адже це стосується здатності будувати зв'язки з підприємцями, які прагнуть змінювати спосіб здійснення банківської справи;

2) чутливість інформації. Розвиток нових цифрових бізнес-рішень розглядається як значна конкурентоспроможна перевага, будь-які деталі розкриття інформації щодо таких ініціатив вважаються чутливими;

Рис. 1. Частота розкриття інформації про інновації в банках

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

3) доступність даних. Ураховуючи труднощі вимірювання вартості та ефективності інновацій у поєднанні з неможливістю капіталізувати витрати на інновації в більшості бухгалтерських структур, є відсутність доступних даних;

4) питання вимірювання існують у багатьох формах:

– витрати на створення нової цифрової бізнес-моделі (вартість ІТ-програм, обладнання, інноваційних відділів тощо) є чистим виміром вартості інновації;

– неможливо всебічно охопити вартість, а тим більше вартість, спрямовану на впровадження культури інновацій працівників банку [1].

Важливість інновацій та розроблення нових рішень, які використовують розширену аналітику, цифрові технології та нові платформи доставки, набувають усе більшого значення. Оскільки технології продовжують розвиватися, банківський сектор продовжує прискорювати свої інвестиції в інновації та цифрові вдосконалення, такі як:

1. Обслуговування сегмента. Згідно з Accenture (консалтингова компанія у США), «багато банків мають продукти, орієнтовані на вікові демографічні кластери, але зараз деякі банки орієнтуються на спосіб життя, цінності та прагнення». Цей рівень персоналізації включає у себе кластеризацію клієнтської бази з просунутими критеріями, де орієнтовані на людину дизайнерські концепції та інструменти CRM (система управління взаємовідносин із клієнтами) допомагають банкам і кредитним спілкам зіставляти потреби з рішеннями в режимі реального часу. Однак споживачі мають бути готовими визнати цінність програми і здатними заплатити за неї.

Інновації та обслуговування одного сегмента не обмежуються окремими споживачами. Банки та кредитні спілки повинні також зосередити свої зусилля на сегменті малого і середнього бізнесу (МСП) та потребах окремих підприємств. Багато організацій, що надають фінансові послуги, використовують підхід GAFA (Google/Amazon/Facebook/Apple), використовуючи ідеї й дані, отримані від сервісів та окремих організацій, для розвитку свого основного бізнесу.

2. Розширення відкритого банкінгу. Все більше і більше регуляторних органів у всьому світі вимагають від банківських організацій забезпечити клієнтам можливість безпечного обміну даними з третіми сторонами для забезпечення нових фінансових послуг та збільшення конкуренції в банківській сфері. Завдяки тому, що дані облікового запису та платежів доступні через безпечні інтерфейси програмування прикладних програм (API), споживачі мають більшу можливість та контроль над тим, як вони взаємодіють зі своїми постачальниками фінансових послуг.

3. Прихильність Phygital-доставки. Через високу вартість традиційної мережі філій та збільшення кількості транзакцій через цифрові канали все більше компаній, що надають традиційні фінансові послуги, впроваджують банківські структури, призначені тільки для цифрових технологій (для надання депозитів, кредитів, інвестицій та спеціалізованих послуг). Phygital-технології вважаються технологіями майбутнього. У будь-якому місці можна буде скористатися будь-якими банківськими послугами, адже весь світ, використовуючи таку інновацію, уявляється як невичерпне джерело інформації. Завдання банків полягатиме у визначенні правильного поєднання фізичного і цифрового в 2019 р. та в подальшому.

4. Прогнозуюче банківське обслуговування, кероване AI (штучним інтелектом). Уперше банківська індустрія може консолідувати всі внутрішні і зовнішні дані, створюючи прогнозні профілі клієнтів і учасників у режимі реального часу. Завдяки великим і доступним даним про споживачів фінансові установи всіх розмірів можуть надавати їм поради на майбутнє. Таке розширене використання даних поліпшить можливості користувачів, підвищивши безпеку й ефективність. Це перетворення може також призвести до виключення певних традиційних продуктів (чеки, кредити, платежі) з появою універсальних рішень з управління грошовими коштами.

5. Платежі всюди. Тенденції інновацій у сфері платежів будуть виникати в поєднанні з Інтернетом речей (IoT), точками продажу

(POS), мобільними гаманцями, криптовалютою і блокчейном. Результатом цього нововведення в платежах буде зниження здатності диференціюватися за можливостями бек-офісу, зниження комісійних за транзакції, а також підвищення важливості диференційованого користувацького досвіду і застосування величезного масиву даних. Інформація про платежі забезпечує основу для поведінки споживачів та малого бізнесу і дає змогу організаціям, здатним обробляти величезні обсяги платежів, якнайкраще обслуговувати споживачів у майбутньому [2].

Слід зауважити, що досвід клієнтів часто є вирішальним чинником, коли йдеться про банківську діяльність. Клієнтам необхідні персоналізована взаємодія з банківською установою, спрощена банківська діяльність та доступ до своїх облікових записів за допомогою інформаційних технологій. Банки, які можуть упроваджувати інновації та задовольняти потреби клієнтів, мають величезну конкурентну перевагу. Наведемо приклади світового інноваційного досвіду банківських клієнтів:

1. Банк Америки випустив Ai-Powered чатбот «Еріка» і залучив понад 1 млн. користувачів у перші три місяці. «Еріка» дозволяє клієнтам не тільки фінансові операції, а й перевірку свого балансу, нагадати клієнтам про необхідні поточні розрахунки та взагалі відповісти в режимі онлайн на питання, пов'язані з банком. Chatbot інтегрований із бібліотекою фінансової грамотності Bank of America для швидкого надання ресурсів клієнтам.

2. В Іспанії BBVA має функцію програми Woponmu, яка допомагає клієнтам ставити цілі, економити гроші та відстежувати ефективність і результативність операцій. Окрім того, додаток також робить пропозиції про те, як заощадити гроші, і порівнює ціни на такі речі, як комунальні послуги та продукти харчування. Користувачі можуть також порівняти свої витрати з успішними людьми, щоб побачити, чи ефективна їхня фінансова діяльність.

3. Замість того щоб клієнти чекали в черзі у відділеннях банку, американський Chase Bank використовує автоматизацію. Банк установив касові термінали самообслугову-

вання у своїх відділеннях, щоб клієнти могли швидко вирішувати фінансові питання.

4. Польський банк Idea Bank робить свою продукцію доступною в дорозі, буквально з філіями та кооперативними приміщеннями в приміських поїздах. В автомобілях Idea Bank є столи та конференц-зали, а також безкоштовні офісні приналежності, Wi-Fi і кава.

5. Клієнти американського банку Capital One можуть скористатися текстовим чатботом Eno, щоб вирішити фінансові потреби. Eno дізнається про поведінку кожного клієнта за кожної взаємодії і може адаптуватися до потреб та вподобань. Проста текстова команда може показати клієнтам їхній баланс, нещодавню діяльність облікового запису і допомогти їм оплатити рахунки. Бот навіть розуміє смайлики для дійсно людської форми спілкування.

6. Замість того щоб перебирати гаманець або ризикувати втратою банківської картки, Barclaycard у Великобританії має функцію Grab + Go, яка перетворює смартфони клієнтів у гаманці.

7. Компанія BMO Harris Bank у США відкрила Smart Branch для співпраці з найкращими інтерактивними технологіями і людськими порадами. Філія включає відеокамери, які взаємодіють із клієнтами через екрани, смарт-банкомати та відеоресурси, щоб продемонструвати продукти та надати поради.

Банківські послуги будуть продовжувати розвиватися та трансформуватися, оскільки клієнти вимагають усе більше від своїх банків [3].

На світовому ринку банківської діяльності наявні такі тенденції:

1. Біометрія. Від безконтактного до сканування пальців і розпізнавання діафрагми. Технологія біометрії швидко змінює банківську галузь і змінює спосіб здійснення й отримання платежів. Наприклад, Mastercard готує нову безконтактну картку з вбудованим датчиком відбитків пальців, створюючи більш безпечний метод транзакцій. HSBC (британський міжнародний банк) посилює свої процедури безпеки з голосовими та дотичними службами безпеки у Великобританії. Згідно із цим, це зменшить потребу в пароліях для 15 млн. клієнтів у банківській сфері.

2. Автомобільні програми. У 2017 р. кілька виробників зробили метою впровадження унікальних технологій, таких як розумні програми оплати в автомобілі та форми цифрових платежів. Використовуючи Ford SYNC із системою AppLink, водії можуть перевірити свій баланс рахунку та переказувати кошти, а також знайти сусідні філії та банкомати.

3. Smart-годинники. У банківській справі смарт-годинники прийнято як простий спосіб передачі та здійснення платежів.

4. Розпізнавання особи. У китайській компанії Alibaba у 2016 р. впровадили технологію розпізнавання особи за посмішкою – Smile to Pay. Банківська компанія, така як Lloyds Banking Group, також почала пропонувати платежі з розпізнаванням осіб.

6. Робототехніка. У відділеннях японського Банку Токіо Mitsubishi UFJ працюють 58-сантиметрові роботи. Гуманоїдний робот може відповідати на основні питання обслуговування клієнтів 19-ю мовами, а також аналізувати міміку та поведінку клієнтів.

7. Доповнена реальність. Австралійський банк Westpac у 2018 р. оголосив про випуск додатку доповненої реальності для мобільних пристроїв, який забезпечує візуалізацію балансів та історії транзакцій.

8. Технологія маяка. Технологія iBeacon і Bluetooth Low Energy (BLE) дає банкам можливість персоналізувати послуги для клієнтів у філіях. Barclays використовує систему позиціонування в приміщенні, підвищуючи доступність для клієнтів з обмеженими можливостями.

9. Американський банк Barclays тестує використання гарнітур віртуальної реальності компанії Oculus Rift у своїх цифрових лабораторіях у Сан-Франциско, пропонуючи клієнтам можливість «практично» увійти до філії і розмовляти з касиром лицем до лица.

10. Криптовалюти. Bitcoin може розглядатися як найбільша загроза централізованим банківським системам, але в 2014 р. німецький Web 2.0 кредитор Fidor оголосив про плани запустити перший спеціалізований банк для криптовалют разом з обміном валюти Kraken, пропонуючи потенційне бачення поширеного використання криптовалют.

11. Штучний інтелект. Маючи широкий спектр послуг, AI є особливо привабливою технологією для спрощення банківських та платіжних систем. Наприклад, аналіз транзакцій у реальному часі та керовані кошти є лише деякими прикладами способів використання технології. Barclays є одним із прикладів банку, який почав тестувати способи, якими системи AI можуть допомогти розробити кращі банківські продукти [4].

Увагу банків найбільше привертають такі ініціативи:

1. цифрові гаманці (56,1%);
2. P2P-платежі (42,5%);
3. боротьба з шахрайством (42,1%);
4. лояльність/винагорода (36,4%);
5. платежі в реальному часі (33,2%) [5].

Банківські провайдери стверджують, що для додатків, як для фронт-офісу, так і для бек-офісу, вони очікують значних інвестицій у кілька технологій, пов'язаних зі штучним інтелектом, протягом наступних трьох років:

1. вбудовані AI-рішення (40%);
2. комп'ютерний зір (40%);
3. машинне навчання (38%);
4. обробка природної мови (37%);
5. роботизована автоматизація процесів (34%) [5].

Отже, можна стверджувати, що всі аспекти банківської діяльності перебувають у стані трансформації, включаючи:

– безпеку: фінансова злочинність – шахрайство, електронна злочинність, відмивання грошей, хабарництво та корупція – є постійними загрозами для організацій. Нові технології та рішення полегшують для банків інтерпретацію великих обсягів даних, створюючи корисні знання для запобігання та виявлення фінансових злочинів;

– забутий пароль: біометричні дані, відбитки пальців, сканування діафрагми починають замінювати паролі як засіб перевірки ідентичності користувача та спрощення процесу входу в систему;

– мобільний гаманець: ініціювання та прийом платежів за допомогою мобільного телефону без необхідності використання традиційного банківського рахунку. Це допомагає традиційно незареєстрованим особам, які живуть далеко від філії, а також

Переваги інновацій у банківській сфері

Веб-чат	Краудсорсинг (залучення фахівців «із народу»)	(Аналітика RPA) швидке схвалення продукту	Швидка персоналізація чи реєстрація	Робототехніка
Дають можливість поліпшення бізнесу через спілкування клієнтів, їх обмін інформацією шляхом, обговорення, голосування та опитування на прикладі будь-якої банківської операції.		Аналітика RPA у поєднанні зі швидкою персоналізацією дає змогу банкам оцінити певні транзакції громадськості для інформації про потреби клієнтів, які потім можуть бути використані для створення відповідного фінансового продукту чи послуги.		Зводить до мінімуму ручні процеси, що дає змогу фірмам ефективно обробляти документацію, обслуговувати клієнтів, у тому числі приймати заявки на депозит та кредит.

підприємствам, які працюють у віддалених регіонах від банківських установ;

– глобальне охоплення в реальному часі: Blockchain і цифрова технологія ведуть революцію у швидкості та ефективності глобальних платежів. Наприклад, компанії можуть отримати майже миттєвий глобальний доступ до своїх фондів; грошові кошти можуть постійно перебувати в русі, щоб задовольнити потреби оборотного капіталу компанії та ліквідності;

– великі дані (набори інформації настільки великих розмірів, що традиційні способи та підходи не можуть бути застосовані до них): фінансові установи використовують великі дані для підвищення рівня кібербезпеки та підвищення лояльності клієнтів.

Щоб бути успішним в інноваціях, необхідні дві фундаментальні речі: по-перше, відмінна ідея, за якою слідує здатність її реалізувати. Ідея повинна бути реалізована швидко, щоб вона, як і раніше, була актуальною і забезпечувала конкурентну перевагу; по-друге, великомасштабна інноваційна робота. Період від ідеї до її реалізації в середньому становить до 21,5 місяця. Однак деякі фінансові інститути, такі як одна з найбільших банківських компаній в Іспанії (Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, BBVA), стверджують, що вони можуть здійснити великомасштабний проект за дев'ять місяців.

На нашу думку, щоб прискорити інноваційний процес, необхідно:

1. використовувати зовнішні ресурси, щоб скоротити виробничий цикл на третину;
2. скоротити цикли затвердження проєктних рішень та прискорити їх реалізацію;
3. використання гнучких розробок, а не методологій;
4. дослухатися до відгуків клієнтів банку;

5. підтримка зворотного зв'язку зі споживачем [5].

У сукупності інноваційні технології надають можливості для:

- кращого обслуговування клієнтів і розширення доступу;
- забезпечення більш глибокого розуміння в управлінні ризиками;
- підвищення швидкості адаптації на ринку;
- зміни структури витрат [6].

Постійне впровадження технологій цифрової ери прискорило темпи змін у банківській сфері. Технологічні інновації прискорюють трансформацію банківських технологій і підприємницької архітектури, що дає змогу банкам конфігурувати технології й операції для гнучкості бізнесу, створювати бізнес-моделі із цифровою підтримкою, які ефективніше реагують на зміну потреб клієнта, ринку й нормативної бази. Переваги і види технологічних інновацій представлено в табл. 1.

Оскільки банки є важливими фінансовими посередниками, відповідальне впровадження технологічних нововведень може підвищити як стабільність фінансової системи, так і подальше економічне зростання країни.

Висновки і пропозиції. Отже, щоб мати можливість конкурувати і розвиватися в умовах низької рентабельності, жорсткої конкуренції, законодавчих змін і зростаючого впливу технологій, фінансові установи повинні поставити інновації як основний пріоритет, адже інновації поступово витісняють застарілі бізнес-моделі. Банки також повинні передбачити потреби споживачів і вводити нововведення так, щоб розставити пріоритети для найбільш ефективного поєднання можливостей, процесів і людей.

Література:

1. Innovation in banking – are we communicating the value created? London, 2017. URL: <http://integratedreporting.org> (дата звернення: 14.03.2019).
2. Five Innovation Trends That Will Define Banking in 2019. USA, 2019. URL: <https://thefinancialbrand.com/77869/innovation-trends-banking-ai-api-personalization-payments/> (дата звернення: 14.03.2019).
3. 10 Examples Of Customer Experience Innovation In Banking. Washington, 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2018/10/11/10-examples-of-customer-experience-innovation-in-banking/#1a0098f5729d> (дата звернення: 16.03.2019).
4. Tech that will change banking and the way we save. London, 2018. URL: <https://www.techworld.com/picture-gallery/apps-wearables/technologies-that-can-change-way-we-save-3593548/> (дата звернення: 16.03.2019).
5. Innovation in Banking: Killer Ideas? Or Idea Killers? USA, 2018. URL: <https://thefinancialbrand.com/70631/innovation-ideas-banking-culture-trends/> (дата звернення: 18.03.2019).
6. The digital bank: tech innovations driving change at US banks. New York, 2018. URL: <https://www.ey.com/us/en/industries/financial-services/banking---capital-markets/ey-the-digital-bank-tech-innovations-driving-change-at-us-banks> (дата звернення: 18.03.2019).

Аннотация. В статье проанализировано формирование банковских технологий в мире, рассмотрены наиболее важные инновационные тренды в этой области. Установлена потребность улучшения существующих и введения новых банковских продуктов для повышения конкурентоспособности банка. Установлено, что главными мировыми трендами в формировании банковских инноваций считаются: близкая связь банка с клиентом, объединение банковской отрасли с социальными сетями, мессенджерами и сетью Интернет-платформ, предоставление защищенности банковским действиям посредством введения новых безопасных информационных технологий по минимизации рисков. Определено, что преимущества инноваций состоят в том, что клиенты могут быстрее работать с банками для получения продукции и услуг; бизнес-модели с цифровой поддержкой могут быть настроены на быстрый рост количества услуг и привлеченных клиентов.

Ключевые слова: банковская система, инновации, банковские услуги, искусственный интеллект, трансформация, цифровая эра.

Summary. The article analyzes the formation of banking technologies in the world, discusses the most important innovative trends in this area. The need to improve the existing and the introduction of new banking products in order to increase the competitiveness of the bank were established. The main global trends in the formation of banking innovations are: a close relationship of the bank with the client, the integration of the banking industry with public networks, the provision of banking security through the introduction of new secure information technologies to minimize risks. Together, innovative technologies provide opportunities for: better customer service and increased access; providing a better understanding of risk management; increasing the speed of adaptation in the market; changing the structure of costs. More and more regulators around the world require banking organizations to provide customers with the opportunity to securely exchange data with third parties to provide new financial services and increase competition in the banking sector. Technological innovations accelerate the transformation of banking technology and enterprise architecture, which allows banks to configure technologies and operations for business flexibility and create business models with digital support that more responsive to changing customer needs, market and regulatory framework. It is determined that the following initiatives are most attracted to the attention of banks and credit unions: digital wallets; P2P payments; Fight against fraud; loyalty / reward; real-time payments. The paper identifies the benefits of innovation and the factors contributing to the acceleration of the innovation process. It is determined that the benefits of innovation are that customers can work with banks more quickly to get products and services; business-models with digital support can be configured to quickly increase the number of services, customer engagement and compatibility. In our opinion, in order to accelerate the innovation process, it is necessary: to use external resources to reduce the production cycle by one third; use flexible development, not methodology; listen to the bank customer reviews.

Keywords: banking system, innovations, banking services, artificial intelligence, transformation, digital era.

Гуменюк О.Г.

*к.е.н., доцент кафедри фундаментальних
та спеціальних дисциплін,*

*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва та бізнесу*

Тернопільського національного економічного університету

Humenyuk Oksana

*Chortkiv Educational Institute of Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF FUNCTIONING OF THE MECHANISM OF THE ADMINISTRATION SYSTEM OF CUSTOMS PAYMENTS

Анотація. У статті досліджено сучасні проблеми, які впливають на регулювання митних платежів в Україні. Запропоновано конкретні шляхи підвищення ефективності адміністрування митних платежів. З огляду на специфічні особливості елементів системи адміністрування та мету імплементації світових стандартів в українську практику виникає необхідність аналізування досвіду розвинутих країн щодо дієвості функціонування системи митно-податкового адміністрування, фіскальної та регулюючої функцій національної системи адміністрування, а також подальшого розвитку методичних підходів до виявлення можливих ризиків, пов'язаних зі справлянням митних платежів в умовах інтеграційних процесів, з огляду на дотримання балансу між інтересами держави та наданням суб'єктам господарювання сприяння щодо здійснення ЗЕД. Розглянуто сучасний стан митних платежів країни та процесу їх адміністрування, здійснено пошук шляхів удосконалення системи адміністрування митних платежів у сучасних умовах.

Ключові слова: митні платежі, адміністрування митних платежів, податкове законодавство, мінімізація доходів від оподаткування, фінансова політика, тіньова економіка.

Постановка проблеми. Створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, полегшення торгівлі, збільшення товарообігу через митний кордон України; забезпечення виконання повнова-

жень ДФС, спрямованих на захист економічних інтересів України та взаємодію з іншими органами виконавчої влади; реалізація єдиної митної політики України; організація та контроль роботи митниць ДФС із забезпеченням своєчасності сплати митних платежів – усі ці невирішені завдання, що постають на сучасному етапі інтеграції України в глобальний економічний простір, зумовлюють постановку проблеми нашого дослідження. Саме відкритість економіки країни спонукає до необхідності модернізації системи адміністрування митних платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років питанням трансформації та розвитку митної системи під впливом світових інтеграційних процесів присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як М.І. Зверяков, Ю.Б. Іванов, О.Ф. Кіреєва, В.М. Мельник, В.Г. Панський, А.М. Соколовська, М.М. Сулейманов, Л.Л. Тарангул, В.П. Хомутенко.

Особливостям справляння митних платежів, аналізу провідного досвіду зарубіжних митних адміністрацій приділена увага вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме І.Г. Бережнюка, А.Д. Войцещука, О.В. Годованця, О.П. Гребельника, І.І. Іванчі, Т.Д. Ліпихіної, В.П. Мартинюка, І.В. Несторишена, П.В. Пашка, Т.М. Реви, П.Я. Пісного, С.С. Терещенка, І.С. Чуватової, С.А. Хапіліна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас недостатньо дослідженими є теоретико-методичні засади функціонування системи адміністрування митних платежів у трансформаційних умовах економіки. Дискусійними залишаються питання застосування єдиного механізму адміністрування внутрішніх податків, зборів та митних платежів з рівномірною інтеграцією функції управління ризиками на кожному етапі адміністрування.

Мета статті. З огляду на специфічні особливості елементів системи адміністрування та мету імплементації світових стандартів в українську практику виникає необхідність аналізування досвіду розвинутих країн щодо дієвості функціонування системи митно-податкового адміністрування, фіскальної та регулюючої функцій національної системи адміністрування, а також подальшого розвитку методичних підходів до виявлення можливих ризиків, пов'язаних зі справлянням митних платежів в умовах інтеграційних процесів, з огляду на дотримання балансу між інтересами держави та наданням суб'єктам господарювання сприяння щодо здійснення ЗЕД.

Виклад основного матеріалу. Членство в СОТ надає Україні переваги у створенні більш сприятливих умов доступу на світові ринки товарів та послуг на основі передбачуваності та стабільності розвитку торговельних відносин з країнами – членами СОТ. З правової точки зору система СОТ для України є своєрідним багатостороннім контрактом (пакетом угод), нормами та правилами якого регулюється приблизно 97% усієї світової торгівлі товарами та послугами. Це означає взаємні зобов'язання країн-учасниць щодо узгоджених дій та правил митного контролю під час оподаткування товарів під час перетину митного кордону, а саме скорочення тривалості часу митного оформлення, функціонування дієвої системи адміністрування митних платежів, перехід на електронне декларування, електронні способи обміну інформацією як альтернатива обов'язкового представлення письмових документів, практичне використання інформаційних технологій, поєд-

нання електронних та документарних методів посвідчення дійсності та ідентичності, застосування пост-аудит контролю, пов'язаних ставок митних платежів тощо.

Ефективно здійснювати митне адміністрування, формувати пропозиції щодо його дієвості та підвищення рівня митних надходжень до бюджету від цієї фіскально-регулятивної діяльності неможливо без комплексного наукового з'ясування питань економічної природи та характерних ознак об'єкта цієї роботи, а саме митних органів України, кардинально реформованих протягом останніх років податковим та митним законодавством.

Податковий кодекс України (далі – ПКУ) (пункт 14.1.113 статті 14) нормативно визначив поняття митних платежів як податків, які, відповідно до цього Кодексу або митного законодавства, справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України, контроль за справлянням яких покладено на митні органи. Більш детально систему податків, які входять до складу митних платежів, законодавець розкрив у пункті 41.1.2. статті 41 ПКУ, де встановлено, що митні органи є контролюючими в державі щодо мита, акцизного податку, ПДВ та інших податків, які, відповідно до податкового законодавства, справляються в разі операцій переміщення товарів на митну територію України, з неї або на неї, з території спеціальних митних зон. Отже, податкове законодавство не визначає вичерпний перелік податків та зборів, які адмініструють митні органи під час виконання завдань наповнення доходами Державного бюджету, тому об'єктивно існує потреба системного аналізу відповідних положень щодо національного митного оподаткування. Існує передбачена чинним податковим та митним законодавством система митних платежів, які становлять об'єкт митного адміністрування сьогодні. Відомо, що об'єкт митного адміністрування не відзначається однорідністю. Кожен з його складових елементів має свою характерну економічну природу, виконувати функції, в яких проявляються їх сутність, роль, ознаки прояву, властивості, призначення. Існують також особливості його

нарахування та адміністрування. З огляду на важливість вирішення завдання забезпечення ефективного справляння всіх без винятку митних платежів розглянемо зазначені питання більш детально.

Спеціальним митним платежем є мито. Воно, на відміну від акцизного податку та ПДВ, передбачає оподаткування суто операцій зовнішньої торгівлі [2, с. 243]. Мито справляється адміністраторами з товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України [3]. Мито посідає одне з провідних місць у структурі податків, які справляються митними органами.

Слово «мито» походить від англ. “customs duty”, “tax”. На перших етапах існування держав воно було загальною назвою всіх зборів, які справлялися з перевезень товарів через кордони, а також за користування шляхами, мостами, портовими та ринковими спорудами, тобто було головним джерелом державних фінансів. Згодом мито стало засобом вирівнювання платіжного балансу та внутрішніх цін, засобом охорони власної економіки від іноземної конкуренції [4, с. 157].

З огляду на вищезазначене в економічній науці мають місце думки про те, що мито має переважно ціноутворюючу, регулятивну, а не податкову сутність. Так, С.Г. Пепеляєв пише, що під час стягнення мита проявляється приватний інтерес платника, який полягає в існуванні індивідуальної відплатності, тому воно виконує спеціальну функцію регулювання зовнішньоекономічної діяльності [5, с. 96–100]. Ф.Л. Жорін також зазначає, що економічний характер митно-тарифних заходів визначається перш за все покладанням в основу їх вжиття способу впливу на зовнішньоекономічний обіг шляхом безпосереднього впливу на ціни товарів, що перебувають в обігу [6, с. 224].

Не можна заперечувати того, що мито за своєю природою є ціновою категорією, інструментом реалізації митної політики як частини ЗЕД держави. Його призначенням є створення вартісного бар'єра, що підвищує ціну, зокрема імпортованої продукції, в інтересах національного виробника. Створюючи різницю в цінах конкретних товарів

на міжнародному та внутрішньому ринках, воно визначає загальний рівень цін у державі. З одного боку, низький рівень мита може стимулювати ввезення товарів, на які виник дефіцит та високі ціни всередині країни, а з іншого боку, запроваджуючи більш високі його ставки, уряд може підвищувати рівень цін товарів місцевого виробництва та давати змогу отримувати прибуток вітчизняним підприємствам. Водночас наведене не заперечує виконання митом фіскальної функції, функції податку (засобу наповнення державного бюджету), яка, виходячи з відповідних визначень законодавства, є найбільш пріоритетною сьогодні для України.

Враховуючи викладене, вважаємо більш обґрунтованою позицію тих вчених, які розглядають мито в Україні як непрямий податок, що виконує як фіскальну, так і регулятивну функції [7]. Більш того, зазначені функції мита не можна протиставляти одну одній, адже мито, виконуючи роль інструмента ціноутворення, з одного боку, обумовлює рівень збору податків до державного бюджету, а з іншого боку, є вартісною категорією та складовою ціни імпортованих чи експортованих товарів. Однак порівняно з іншими податками (акцизним податком, ПДВ), які стягуються з товарів та транспортних засобів, що імпортуються в Україну, мито є основним способом регулювання їх ціни, отже, обсягу зовнішньої торгівлі, адже перші сплачуються не лише імпортерами, але й національними товаровиробниками під час продажу власної продукції на внутрішньому ринку.

Водночас для мита характерні всі основні риси податку:

1) обов'язок щодо його сплати має імперативний характер та забезпечується діяльністю примусового апарату держави;

2) воно стягується на безумовній основі без зустрічної відплати, тільки на основі норм митного законодавства;

3) надходження від мита можуть використовуватись на потреби видатків держави лише після їх перерозподілу через бюджет (принцип заборони спеціалізації податку);

4) під час стягнення мита завжди має місце перехід права власності на відповідну

величину стягуваної грошової суми від суб'єкта ЗЕД до держави [8, с. 71, 72].

Мито, за ознакою непрямих характеру оподаткування та включення до ціни товару є близьким за своєю природою до податків, які справляються з товарів, що ввозяться для постійного використання на митній території України, акцизного податку та ПДВ. На відміну від ПДВ (розміри ставок визначені ПКУ), ставки мита (розмір) на всі види товарів, які ввозяться в Україну, як і акцизного податку, диференціюються за групами товарів, класифікованими за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД), яка є товарною номенклатурою Митного тарифу України, затвердженого Законом України «Про Митний тариф України», що використовується для цілей тарифного та інших видів регулювання ЗЕД, ведення статистики зовнішньої торгівлі та здійснення митного оформлення товарів. Складається УКТ ЗЕД на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів ВМО з урахуванням Комбінованої номенклатури Європейського Союзу з покладанням функції її ведення на адміністраторів митних платежів. Крім того, ПДВ не сплачується, а повертається під час вивезення товарів з митної території держави, тоді як на товари, які вивозяться за межі митної території України, може існувати експортне мито, що під час імпорту не повертається.

Від акцизного податку мито відрізняється тим, що перелік товарів, з яких останнє стягується (мається на увазі передусім ввізне як найбільш поширене в сучасних державах мито), є значно ширшим. До нього належать не тільки високорентабельні, але й більшість товарів, що імпортуються в Україну.

Загалом, як відзначають І.М. Карамбович та Л.Г. Шевченко, і ПДВ, і акцизний збір є свого роду субінститутами мита, оскільки виникли у XX столітті в процесі еволюції останнього, частково перейнявши його окремі функції, частково замінивши мито [9, с. 116].

Враховуючи таку природу цих податків, маємо підстави об'єктивно розглядати їх складовими єдиного механізму реалізації митної політики держави, ланцюга митного

адміністрування царини ЗЕД. Тим більше, що під час митного оформлення товарів та транспортних засобів у передбачених законодавством випадках контроль повноти сплати всіх цих податків здійснюється одночасно.

Існує багато підходів до класифікації мита. Водночас під час вирішення цього питання не можна не враховувати підхід до визначення видів цього податку, який запровадив законодавець у розділі II Закону України «Про Єдиний митний тариф», який втратив чинність 1 червня 2012 р. на підставі МКУ [1]. У Законі було визначено, що за способом нарахування в Україні застосовуються такі види ставок мита, як адвалорна, яка нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які ним обкладаються; специфічне, яке нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю відповідних товарів; комбіноване, яке поєднує ці види обкладання митом.

Близько 94% ставок Митного тарифу України [10] є адвалорними, а решта – специфічними або комбінованими. Такий підхід відповідає міжнародній практиці митно-тарифного регулювання, принципам ГАТТ/СОТ [11], оскільки базується на засадах вільного розвитку економічних відносин та враховує їх світові тенденції. Чимало значення в контексті забезпечення ефективної реалізації митними органами України функцій адміністрування мита набуває проблема визначення складових митної вартості товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон, як бази справляння цього податку, забезпечення повноти надходжень від нього до Державного бюджету. Вона зумовлена численними спробами суб'єктів такого переміщення зменшити рівень митної вартості відповідних товарів для того, щоби сплатити менший розмір податків.

Залежно від напрямку переміщення товарів митним законодавством України визначається існування ввізного (нараховується на товари та інші предмети під час їх ввезення на митну територію) та вивізного (під час вивезення за межі митної території) видів мита.

Ставки ввізного мита встановлюються Митним тарифом України, а вивізного –

окремими законами України. Вивізні мито існує в Україні на незначний перелік товарів, головним чином сировинного характеру, які мають стратегічне значення для функціонування вітчизняної економіки. До таких товарів, зокрема, належать жива худоба та шкіряна сировина, насіння окремих видів олійних культур (льону, соняшнику, рижю), а також відходи та брухт чорних і кольорових металів, напівфабрикати з використанням останніх [12–15].

Задля захисту економічних інтересів України, українських виробників та у випадках, передбачених законами України, в разі ввезення на митну територію України та вивезення за її межі товарів незалежно від інших видів мита можуть також застосовуватися особливі види мита:

1) спеціальне, що встановлюється в кожному конкретному випадку як захисний захід, якщо товари ввозяться на митну територію України в таких кількостях або на таких умовах, що завдають шкоди вітчизняному виробнику, а також як захід припинення недобросовісної конкуренції або у відповідь на дискримінаційні дії з боку іноземних держав проти України;

2) антидемпінгове, що застосовується в разі ввезення на митну територію України товарів за цінами, які значно нижчі, ніж їх номінальна вартість у країні вивезення, якщо такий імпорт створює загрозу або завдає шкоди вітчизняному виробнику подібних товарів чи організації їх виробництва;

3) компенсаційне, що застосовується в разі ввезення на митну територію України товарів, під час виробництва або експорту яких прямо чи побічно використовується субсидія, якщо таке ввезення завдає шкоди вітчизняному виробнику подібних товарів.

Особливі види мита справляються на підставі рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі про їх застосування, що приймаються згідно із Законами України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [1]. Слід зазначити, що при митному оформ-

ленні товарів, до яких прийнято рішення про вжиття спеціальних заходів регулювання ЗЕД (особливих мит), подання сертифіката про їх походження з відповідних країн є обов'язковим.

Справляння митними органами ввізного (вивізного) та особливих видів мита під час митного оформлення товарів, які переміщуються через митний кордон України, здійснювалося згідно з відповідним Порядком, затвердженим Наказом ДМСУ [16–19], дію якого скасовано [20].

Н.В. Бодряга та Б.І. Кривоборець розглядають ПДВ як економічну категорію у значенні системи відносин щодо примусового відчуження до бюджету частки новоствореної вартості, яка виникає на всіх етапах виробництва та реалізації товарів, робіт і послуг. Крім того, автори зазначають, що він є податком на споживання та стягується на кожній стадії виробництва, проте його тягар лягає на кінцевого платника, а саме споживача [20].

Ідея запровадження ПДВ належить французькому економісту, генеральному інспектору фінансів Морісу Лоре. У 1954 р. він запропонував схему, відповідно до якої суб'єкти підприємницької діяльності на будь-якій стадії мали право зменшувати свої податкові зобов'язання на суму податку, сплаченого під час купівлі товару.

В Україні цей податок був запроваджений у 1992 р. Декретом Кабінету Міністрів України «Про податок на додану вартість» [21]. Нині порядок його справляння визначається розділом V ПКУ.

В Україні діє механізм стягнення ПДВ, який ґрунтується на принципі місця призначення товарів, тобто він сплачується за місцем споживання продукції. Це передбачає сплату ПДВ під час імпорту та відшкодування під час експорту [22]. Така система оподаткування спрямована не лише на забезпечення виконання ПДВ фіскальної функції (наповнення державного бюджету), але й прикордонного податку, який урівнює, тобто створює рівні конкурентні умови для вітчизняних та імпортованих товарів [23]. Іншими словами, ПДВ, яке справляється під час імпорту задля вирівнювання цін на внутрішньому ринку та створення умов роз-

витку національної економіки, підтримання платіжного балансу країни, застосовується за тією ж ставкою, що й стосовно вітчизняних товарів.

Введення ПДВ як податку на операції з ввезення в Україну імпортованих товарів, як обґрунтовано зазначає Т.Д. Ліпихіна, пояснювалось його нейтральністю як джерела надходження коштів до Державного бюджету та наявними властивостями досить ефективного інструмента регулювання виробництва й контролю споживання. Окрім того, його широке застосування в усьому світі підштовхувало Україну для включення цього податку до національної системи оподаткування. Без цього не можна було реалізувати курс на європейську інтеграцію [24].

Україна вибрала найбільш просту й ефективну структуру ПДВ. Його ставка є єдиною для всіх товарів, які ввозяться на митну територію. Винятком є окрема група товарів та операцій, оподаткування яких здійснюється за нульовою ставкою або таких, які взагалі не підлягають оподаткуванню відповідно до статей 195–197 ПКУ.

Отже, Україна поступово знижує навантаження на економічний обіг від цього податку, що загалом відповідає цивілізованим підходам до його запровадження в європейських країнах.

Так, найбільш високі ставки ПДВ діють нині у Швеції, Данії, Угорщині, де вони складають 25%. В Ісландії ставка ПДВ становить 24,5%; Румунії – 24%; Греції та Фінляндії – 23%; Польщі – 22%; Литві, Латвії, Португалії, Бельгії – 21%; Австрії, Болгарії, Італії, Словенії, Естонії, Чехії – 20%; Франції – 19,6%; Німеччині, Нідерландах, Словаччині – 19%; Іспанії, Мальті – 18%; Великобританії – 17,5%; Кіпрі – 15%; Люксембурзі – 12% (згідно з даними Європейської комісії за 2010 р.) [25].

Базою оподаткування під час ввезення товарів на митну територію України є їх договірна (контрактна) вартість, але вона не може бути менше, ніж митна вартість цих товарів, визначена відповідно до МКУ, з урахуванням мита та акцизного податку, що підлягають сплаті, за винятком податку на додану вартість, що включаються до

ціни товарів/послуг згідно із законом (підпункт 190.1 статті 190 ПКУ). Зокрема, порядок нарахування ПДВ та акцизного податку під час імпорту здійснюється відповідно до ПКУ [1; 26, с. 71–72].

Під час ввезення в Україну окремих груп товарів, які належать, відповідно до законодавства, до категорії підакцизних, митні органи адмініструють також акцизний податок.

В Україні акцизний податок (збір) був введений Декретом Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 26 грудня 1992 року [28, с. 252–253]. Як відзначає Р.О. Гаврилук, він має багато спільних рис з податком з обігу, який існував раніше [28].

Протягом періоду застосування акцизного збору в Україні (сьогодні він безпосередньо називається податком) законодавство, що його регулює, постійно змінювалось. Спочатку, крім наявних нині, підакцизними визнавались також ювелірні вироби, кольорові телевізори, магнітофони, відеоапаратура, апаратура для звукозапису, компакт-диски, одяг з натуральної шкіри та хутра тощо.

У 2000 році цей перелік було значно скорочено (з 91 до 26 товарних позицій), змінено ставки податку. Підакцизними товарами були залишені алкогольні напої, тютюнові вироби, спирт, пиво, транспортні засоби, нафтопродукти, ювелірні вироби [29]. Це обумовлювалось потребами приведення національної системи оподаткування та регулювання ЗЕД відповідно до стандартів СОТ, процес вступу до якої на той час було активізовано, а також підвищенням рівня стягнення цього податку за рахунок концентрації зусиль вітчизняних фіскальних органів на оподаткуванні найбільш високоліквідних товарів.

Відповідно до статті 215 ПКУ нині підакцизними в нашій державі є такі товари, як спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн і промислові заміники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли. Лише на цигарки ставки акцизного податку є комбінованими (включають як специфічну, так і адвалорну складові), а на інші зазначені товари вони

є специфічними (визначаються у твердій сумі на одиницю оподаткування (штука, об'єм, вага тощо)). Це виключає можливість ухилення платників цього податку від його сплати шляхом заниження його вартості.

Чинна система митного оподаткування операцій ЗЕД загалом відповідає наявним міжнародним правовим зобов'язанням України та підходам до вирішення цих питань, опрацьованим у світовій практиці регулювання у спосіб оподаткування операцій зовнішньої торгівлі, в документах СОТ і ВМО.

У зв'язку з цим проблема підвищення ефективності митного адміністрування в Україні має вирішуватись передусім шляхом покращення повноти митного оподаткування, виключення випадків заниження бази для нарахування та спроб ухилення від сплати митних платежів.

Це передбачає необхідність запровадження комплексних механізмів моніторингу повноти й вчасності сплати митних платежів на загальнодержавному рівні, вдосконалення процедур попереднього декларування та обміну інформацією щодо оподаткування в електронній формі між митними та податковими органами, налагодження партнерських (довірливих) взаємовідносин із сумлінними суб'єктами ЗЕД.

Висновки і пропозиції. Отже на базі структурних елементів об'єктів митного адміністрування з урахуванням чинної податкової та митної законодавчої бази розуміємо, що об'єкт митного адміністрування не відзначається однорідністю. Кожен з його складових елементів є інститутом, який має свою характерну економічну природу та функції, в яких проявляється їх сутність, ознаки, властивості, призначення. Запропонована їх класифікація за основними функціями, такими як фіскальна, регулююча та контрольна. Така класифікація об'єкта адміністрування митними органами є умовною та розділяє об'єкти за такими характеристиками:

– функціональне призначення (формування прибуткової частини державного бюджету; регулювання ЗЕД; контролювання розподільчого процесу у вартісному вимірюванні та відповідно до індикаторів ефективності);

– властивості (акумуляція доходів від непрямих податків на зовнішньоекономічну діяльність; врівноваження фіскальної функції за напрямом завдань державної економічної політики; оцінювання функціональної ефективності системи адміністрування митних платежів);

– ознаки прояву (об'єкт оподаткування, база оподаткування, митний тариф, ставки акцизного податку та ПДВ; система податкових пільг; об'єкт та метод контролю, контрольні заходи);

– відведена роль (акумуляція частки фінансових ресурсів до державного бюджету; взаємодія податкової системи з макроекономічними показниками, державним валютним регулюванням та регламентацією ЗЕД; контроль зі справляння; повнота, своєчасність бюджетних надходжень) [30].

Така класифікація дає можливість досліджувати функціонування механізму системи адміністрування митних платежів та оцінювати його ефективність для вдосконалення методичних підходів до забезпечення позитивного регулювання соціально-економічних процесів у державі, створення зони конвергенції фіскальної та регулюючої функцій системи адміністрування митних платежів задля врівноваження їх впливу на результати господарювання підконтрольних суб'єктів.

Втім, питання щодо функцій, які виконуються митними платежами, є предметом наукових дискусій. Актуальність та значущість теоретичного переосмислення цього питання проявляється в період формування ринкових відносин та підвищення ролі митних платежів у регулюванні економічного розвитку країни.

Література:

1. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.nau.ua> (дата звернення: 15.03.2019).
2. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 696 с.
3. Про Єдиний митний тариф : Закон України від 5 лютого 1992 р. № 2097-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2097-12> (дата звернення: 10.03.2019).
4. Митна справа: словник-довідник А–Я / за ред. Ю.П. Соловкова. Харків, 2000. 320 с.

5. Фискальные сборы: правовые признаки и порядок регулирования / за ред. С.Г. Пепеляева. Москва, 2003. 168 с.
6. Жорін Ф.Л. та ін. Правові засади митної справи України. Київ : Магістр – XXI століття, 2005. 384 с.
7. Суворов В.В. Методичне забезпечення митного регулювання ЗЕД: аналіз категорій та дефініцій. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Економіка. 2009. № 1.
8. Гаврилюк Р.О. Правова природа податку. *Науковий вісник Чернівецького державного університету. Правознавство*. 2000. Вип. 100. С. 71–72.
9. Карамбович І.М., Шевченко Л.Г. Генезис категорії мита та його сутнісні характеристики. *Економічний простір*. 2009. № 29. С. 116.
10. Про Митний тариф України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2371-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2371-14> (дата звернення: 10.03.2019).
11. Україна та СОТ. *Аналітична доповідь Центру Разумкова*. 2002. № 30. С. 4. URL: <http://www.uceps.com.ua> (дата звернення: 10.03.2019).
12. Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину : Закон України від 7 травня 1996 р. № 180/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=180%2F96-%E2%F0> (дата звернення: 10.03.2019).
13. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур : Закон України від 10 вересня 1999 р. № 1033-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1033-14> (дата звернення: 10.03.2019).
14. Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів : Закон України від 24 жовтня 2002 р. № 216-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=216-15> (дата звернення: 10.03.2019).
15. Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням : Закон України від 13 грудня 2006 р. № 441-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=441-16> (дата звернення: 10.03.2019).
16. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 р. № 330-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=330-14> (дата звернення: 10.03.2019).
17. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 р. № 331-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=331-14> (дата звернення: 10.03.2019).
18. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : Закон України від 22 грудня 1998 р. № 332-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=332-14> (дата звернення: 10.03.2019).
19. Порядок справляння митними органами ввізного (вивізного) та особливих видів мита під час митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України : затв. Наказом ДМСУ від 23 січня 2006 р. № 30. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0109-06> (дата звернення: 10.03.2019).
20. Бодряга Н.В., Кривоборець Б.І. Удосконалення системи адміністрування ПДВ. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2008. Вип. 33–2. С. 190–191.
21. Про податок на додану вартість : Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 14-92. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=14-92> (дата звернення: 10.03.2019).
22. Кучерявенко Н.П. Основы налогового права : пособие. Харків : Легас, 2004. 488 с.
23. Курок О.О. Методи спрощення митно-тарифного оподаткування в активізації діяльності підприємств за умов глобалізації. *Економічний простір*. 2009. № 26.
24. Ліпихіна Т.Д. Оподаткування експортно-імпортних операцій в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в Україні : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.05.01. Київ, 2002. 223 с.
25. Ставки НДС в Европе : веб-сайт. URL: <http://www.kommersant.ru/Doc/1549562> (дата звернення: 10.03.2019).
26. Порядок справляння податків і зборів (обов'язкових платежів) при митному оформленні товарів і предметів, що переміщуються громадянами через митний кордон України : затв. Наказом ДМСУ від 12 січня 2006 р. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0081-06> (дата звернення: 10.03.2019).
27. Про акцизний збір : Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 18-92. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=18-92> (дата звернення: 10.03.2019).
28. Гаврилюк Р.О. Правова природа податку. *Науковий вісник Чернівецького державного університету. Правознавство*. 2000. Вип. 100. С. 71–72.
29. Макаренко В.В. Напрями вдосконалення адміністрування акцизного збору в Україні. *Інноваційна економіка*. 2010. № 2. С. 252–253.
30. Запорожець О.Ф. Система адміністрування митних платежів в умовах інтеграційних процесів : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Одеса, 2013. 238 с.

Аннотация. В статье исследованы современные проблемы, которые влияют на регулирование таможенных платежей в Украине. Предложены конкретные пути повышения эффективности администрирования таможенных платежей. С учетом специфических особенностей элементов системы администрирования и цели имплементации мировых стандартов в украинскую практику возникает необходимость анализа опыта развитых стран по действенности функционирования системы таможенно-налогового администрирования, фискальной и регулирующей функций национальной системы администрирования, а также дальнейшего развития методических подходов к выявлению возможных рисков,

связанных со взиманием таможенных платежей в условиях интеграционных процессов, с учетом соблюдения баланса между интересами государства и предоставлением субъектам хозяйствования содействия в осуществлении ВЭД. Рассмотрено современное состояние таможенных платежей страны и процесса их администрирования, осуществлен поиск путей совершенствования системы администрирования таможенных платежей в современных условиях.

Ключевые слова: таможенные платежи, администрирование таможенных платежей, налоговое законодательство, минимизация доходов от налогообложения, финансовая политика, теневая экономика.

Summary. The article investigates modern problems that affect the regulation of customs payments in Ukraine. Specific ways of improving the efficiency of customs payment administration are proposed. Taking into account the peculiarities of the elements of the administration system and with the aim of implementing world standards in Ukrainian practice, there is a need to analyze the experience of developed countries regarding the effectiveness of the functioning of the customs-tax administration system, the fiscal and regulatory functions of the national administration system, as well as further development of methodological approaches to identifying possible risks related to the collection of customs payments under the conditions of integration processes, taking into account the balance between the interests of the state and granting economic entities assistance in the implementation of foreign economic activity. The article deals with the current state of customs payments of the country, the process of their administration and the search for ways to improve the system of customs payment administration in modern conditions. The classification of the object of administration by the customs authorities is developed. This classification: by the purpose of customs duties, by their properties, by signs of manifestation and the assigned role - is conditional, and is as follows:

- in accordance with the functional purpose (formation of profitable part of the state budget, regulation of foreign economic activity, control of the distribution process in value measure and in accordance with the indicators of efficiency);
- by properties (accumulation of incomes from indirect taxes on foreign economic activity; balancing of fiscal functions in the direction of tasks of state economic policy; assessment of the functional efficiency of the system of customs payment administration);
- by the basis of the manifestation (object of taxation, tax base, customs tariff, excise tax and VAT rates; system of tax privileges; object and method of control, control measures);
- by the role assigned (accumulation of the share of financial resources to the state budget; interaction of the tax system with macroeconomic indicators, the state currency regulation and regulation of foreign economic activity; completeness, timeliness of budget revenues).

Keywords: customs duties, administration of customs duties, tax legislation hide income from taxation, financial policy, shadow economy.

Дорофеев Д.А.
аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Dorofeiev Dmytro
Banking University

РЕГУЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В НЕБАНКІВСЬКОМУ ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ

REGULATION AND MANAGEMENT OF INNOVATION PROCESSES IN NON-BANK FINANCIAL SECTOR

Анотація. У статті досліджено головні напрями державного регулювання інноваційних процесів в небанківському фінансовому секторі України та управління ними задля реалізації державної політики щодо розвитку ринку фінансових послуг. Визначено мету, уточнено функції, об'єкти, суб'єкти та методи регулювання інноваційних процесів та управління ними. Охарактеризовано перспективні види інновацій, які можуть бути використані на фінансовому ринку України. Виокремлено поняття регуляторних інновацій, охарактеризовано їх основні види, визначено перспективні напрями використання регуляторних інновацій управлінського, організаційного, технологічного та інформаційного характеру. Обґрунтовано необхідність посилення уваги з боку регуляторів до інституційного застосування інноваційних технологій, використання технології розподіленого реєстру, нових методів забезпечення кібербезпеки, корпоративного управління та управління ризиками.

Ключові слова: небанківський фінансовий сектор, фінансові інновації, регуляторні інновації, управління, регулювання, нагляд.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку небанківського фінансового сектору супроводжується поглибленням інноваційних процесів та посиленням їх впливу на всю економічну систему країни. Запровадження фінансових інновацій небанківськими фінансовими установами сприяє підвищенню як економічної, так і соціальної

ефективності їх діяльності, що знаходить свій прояв в одержанні споживачами фінансових послуг додаткових переваг, а також підтримці стабільності функціонування фінансової системи країни загалом.

У зв'язку з цим процес запровадження фінансових інновацій у небанківських фінансових установах повинен перебувати під постійним контролем з боку державного регулятора. Крім того, сам державний регулятор у процесі своєї діяльності запроваджує регуляторні інновації, які є обов'язковими для виконання всіма фінансовими установами. Такі регуляторні інновації стосуються перш за все вдосконалення управління, організації діяльності та запровадження нових технологій надання фінансових послуг [1, с. 23; 2, с. 124].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням регулювання інноваційного процесу в небанківському фінансовому секторі та управління ним в науковій літературі приділяється недостатньо уваги. Серед науковців, які досліджують цю проблему, варто виділити праці Я. Жаліло [27], В. Жупанина [9], О. Ковалю [27], В. Кротюка [12], В. Кузнецова [2], В. Міщенко [3], С. Міщенко [4; 21], С. Науменкової [1; 17], П. Сенища [25], Б. Соколова [18].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з недостатнім рівнем розроблення зазначеної проблеми

більш детального обґрунтування потребує дослідження питань запровадження та використання регуляторних інновацій з боку державного регулятора ринку небанківських фінансових послуг.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей регулювання інноваційних процесів в небанківському фінансовому секторі України та управління ними, обґрунтування рекомендацій щодо їх вдосконалення шляхом запровадження регуляторних інновацій.

Виклад основного матеріалу. Головною метою регулювання інноваційної діяльності в небанківському фінансовому секторі та управління нею є реалізація державної політики щодо розвитку ринку небанківських фінансових послуг на засадах прозорості, відкритості, конкурентності та ефективності з урахуванням інтересів суспільства, забезпечення надійного захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг, а також стабільності функціонування фінансового сектору [3, с. 33; 4, с. 37; 5, с. 187]. Практичну діяльність у цій сфері, відповідно до законодавчо визначених повноважень, здійснюють Національна комісія, що проводить державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), Національний банк України (НБУ) та Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР).

Відповідно до чинного законодавства до функцій Нацкомфінпослуг у сфері управління інноваційною діяльністю віднесено:

1) розроблення нормативно-правових актів, які передбачають можливість та визначають умови впровадження й використання фінансових інновацій;

2) встановлення обов'язкових економічних нормативів, вимог та правил щодо надання інноваційних фінансових послуг, які сприяють обмеженню фінансових ризиків;

3) встановлення обмежень на поєднання окремих видів фінансових послуг, продуктів або використання певних фінансових інструментів;

4) визначення вимог до облікової та реєстрової систем, програмного забезпечення, технічного обладнання та кваліфікації керівників небанківських фінансових установ;

5) визначення порядку розкриття інформації та складання звітності про інноваційні фінансові послуги [6].

До основних форм державного регулювання інноваційної діяльності в небанківських фінансових установах та управління нею можна віднести:

1) розроблення необхідного нормативно-правового забезпечення;

2) ліцензування окремих операцій, надання дозволів на провадження певних видів діяльності та затвердження умов надання інноваційних фінансових послуг;

3) погодження документів небанківських фінансових установ, які визначають вимоги щодо надання інноваційних фінансових послуг, використання інноваційних продуктів та здійснення інноваційних операцій;

4) нагляд за діяльністю учасників ринків фінансових послуг, перевірку фінансових установ щодо відповідності надання інноваційних послуг вимогам стосовно розкриття інформації та захисту інтересів споживачів;

5) вжиття заходів впливу щодо фінансових установ у разі порушення ними економічних нормативів та правил надання послуг [7, с. 48; 8, с. 14; 9, с. 51].

На наш погляд, до функцій регуляторів слід також слід віднести розроблення механізмів захисту прав фінансових установ щодо впровадження та використання фінансових інновацій. Це обумовлене тим, що їх захист за допомогою патентів чи авторських прав у світовій практиці ще не набув поширення через складність механізмів підтвердження авторських прав, а також відносно невелику тривалість життєвого циклу фінансових інновацій та їх швидке оновлення.

Важливими напрямками інспектування та пруденційного нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ, крім дотримання встановлених критеріїв, вимог та економічних нормативів (ліквідності, капіталу, платоспроможності, прибутковості), повинні бути оцінювання рівня ризику здійснюваних операцій, якості систем управління та дотримання правил надання інноваційних послуг, використання нових фінансових інструментів, продуктів та технологій [10, с. 43; 11, с. 28; 12, с. 6].

Одним з найважливіших законодавчих документів, що регулює інноваційну сферу, є Закон України «Про інноваційну діяльність», у якому інноваційну діяльність охарактеризовано як процес використання та комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок задля надання ринку нових конкурентоздатних товарів та послуг. У цьому Законі об'єкти інноваційної діяльності визначено дуже широко з орієнтацією на науково-дослідні установи та наукововиробничі підприємства. Зокрема, до таких об'єктів віднесено нові знання та продукти інтелектуальної власності; новітні програми; обладнання, технологічні та виробничі процеси; організаційні та управлінські рішення, що суттєво поліпшують структуру та підвищують якість виробництва й ефективність функціонування соціальної сфери; об'єкти інфраструктури; окремі види природних ресурсів, способи їх видобування та перероблення; готову продукцію; механізми взаємодії суб'єктів господарювання на ринку [13].

Головними суб'єктами інноваційної діяльності в Законі визначені фізичні та юридичні особи, які розробляють та реалізують інновації шляхом використання майнових та інтелектуальних цінностей, фінансування інноваційних проектів, залучення нових наукових, технічних та технологічних нововведень.

Законом також визначено головні функції та завдання регулювання інноваційної сфери:

- формування пріоритетів для реалізації загальнодержавних та галузевих програм інноваційного розвитку національної економіки;

- розроблення інноваційних програм для різних рівнів економічної структури та державного управління, а саме загальнодержавних, галузевих, міжгалузевих та регіональних;

- розроблення законодавчих та нормативних документів для забезпечення ефективного функціонування процесу інноваційної діяльності, а також та захисту майнових, інтелектуальних та інших прав його учасників;

- розроблення ефективних фінансових, економічних та податкових механізмів задля підтримки інноваційних процесів;

- фінансове забезпечення процесу впровадження та використання інновацій шляхом прямого державного фінансування або надання державних кредитів, а також на основі запровадження необхідних стимулів для фінансових установ, які фінансують інноваційні підприємства;

- підтримка та розвиток об'єктів інноваційної інфраструктури [13].

Одним з важливих положень Закону України «Про інвестиційну діяльність», яка стосується теми нашого дослідження, є передбачена законодавцем можливість створення задля фінансової підтримки діяльності інноваційних підприємств спеціалізованих державних та комунальних фінансово-кредитних установ. Такі установи створюються органом державної влади за рахунок коштів відповідного бюджету. Для фінансування їх діяльності також можуть бути використані інвестиції, доходи, одержані в результаті операційної діяльності інноваційних підприємств, добровільні внески та інші джерела. Бюджетні кошти, виділені для фінансування державних програм, спрямовуються інноваційним установам виключно через такі спеціалізовані фінансові установи.

До функцій спеціалізованих інноваційних фінансових установ також віднесено проведення відкритих конкурсів для відбору інноваційних проектів та програм, підтримку їх державного фінансування або кредитування, надання поручительств та гарантій, передавання певних ресурсів та майна в оренду або в лізинг тощо. Гарантією повернення інноваційним підприємством (установою) одержаних коштів та ресурсів можуть бути застава, договір страхування, договір поруки тощо [13].

Відзначаючи важливість положень Закону «Про інноваційну діяльність», вважаємо, що викладені в ньому підходи сьогодні вже не відображають всього різноманіття інноваційних процесів у вітчизняній економіці, тим більше, специфіку використання інновацій у діяльності небанківських фінансових установ. Отже, на наш погляд, необхідно внесення суттєвих змін у цей Закон задля врахування особливостей розроблення та використання інновацій у фінансових установах.

Недоліки попереднього Закону певною мірою компенсує Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», який визначає характер взаємовідносин між учасниками фінансових ринків та надає перелік видів фінансових послуг. При цьому варто зазначити, що віднесення окремих фінансових операцій, інструментів, продуктів чи технологій до певних видів фінансових послуг є виключною прерогативою державного регулятора, тому ступінь інноваційності конкретної послуги буде визначати саме він, що має велике значення для організації нормативно-правового забезпечення регулювання інноваційної діяльності в небанківських фінансових установах та управління нею.

Такий підхід до класифікації фінансових послуг узгоджується зі світовою практикою. Так, згідно з Директивою 2014/65/ЄС «Про ринки фінансових інструментів», всі фінансові послуги та види діяльності розподілені на інвестиційні та допоміжні послуги, до яких віднесено послуги зі зберігання цінностей, управління готівкою та забезпеченням, консультаційні послуги, обмін валют, що пов'язаний з наданням інвестиційних послуг, послуги андеррайтингу. При цьому в процесі надання фінансових послуг використовується стандартний перелік фінансових інструментів, який складають цінні папери, інструменти грошового ринку, похідні фінансові інструменти тощо [14].

Як у вітчизняному законодавстві, так і в Директиві 2014/65/ЄС питання запровадження фінансових інновацій у небанківських фінансових установах чіткого відображення не знайшли. Аналіз законодавчих та нормативних документів свідчить про те, що використання фінансових нововведень в установах фінансового сектору є децентралізованим процесом, а державні регулятори залишають за собою право загального регулювання фінансового ринку, впровадження регуляторних інновацій та нагляду за діяльністю фінансових установ задля запобігання ризикам у разі використання ними нових фінансових інструментів, продуктів чи технологій [15, с. 17; 16, с. 41].

При цьому варто зазначити, що обов'язковою умовою запровадження нової фінансо-

вої послуги (продукту) є надання небанківською фінансовою установою споживачам та клієнтам чіткої та вичерпної інформації про її сутність та особливості одержання, відмінність від наявних послуг, її переваги, вартість, наявність додаткових послуг, обмежень, потенційних ризиків тощо. Відповідно, державний регулятор повинен мати відповідні важелі та механізми для контролю за дотриманням фінансовими установами таких зобов'язань [17, с. 34; 18, с. 166].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в процесі регулювання інноваційної діяльності в небанківських фінансових установах та управління нею роль державних регуляторів не обмежується загальною підтримкою їх прагнення до формування інноваційних стратегій розвитку. Державні регулятори не лише відслідковують запровадження нових послуг, інструментів та технологій, але й розробляють та запроваджують власні інновації [19, с. 81; 20, с. 12].

Проведений аналіз функціонування небанківського фінансового сектору та діяльності Нацкомфінпослуг за 2015–2018 рр. свідчить про те, що регулятор реалізує активну політику щодо розвитку та використання власних інновацій. Так, у 2018 р. в небанківському фінансовому секторі було запроваджено 12 регуляторних інновацій, що в 2,4 рази більше, ніж у 2015 р. (табл. 1).

Таблиця 1
Кількість регуляторних інновацій,
впроваджених Нацкомфінпослуг
у діяльність небанківських фінансових установ
у 2015–2018 рр.

Види діяльності	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Страхування	1	1	3	4
Лізинг	1	2	1	2
Адміністрування товарів у групах	–	–	1	1
Ломбарди	1	–	1	1
Операції ФОН	–	–	1	1
Недержавне пенсійне забезпечення	–	1	1	1
Інші види діяльності	2	3	3	2
Всього	5	7	11	12

Джерело: складено на основі даних Нацкомфінпослуг

До головних регуляторних інновацій, запроваджених Нацкомфінпослуг на ринку небан-

ківських фінансових послуг України впродовж останніх років, можна віднести розроблення нових методик формування страхових резервів, розрахунку викупної суми за договором страхування життя, визначення загальної вартості кредиту для споживача, реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит; розроблення методичних рекомендацій щодо складання аудиторських звітів, зразків типових документів, нових форм фінансової звітності; затвердження економічних нормативів для страхових компаній та фінансових компаній, що надають фінансові послуги з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах; запровадження індикаторів аналізу фінансової звітності, більш чутливих до зміни фінансового стану фінансових установ та ризиковості операцій; використання електронного документообігу тощо [21, с. 39; 22, с. 37]. Таким чином, більшість регуляторних інновацій можна класифікувати як управлінські, організаційні, технологічні або інформаційні.

Задля активізації розвитку небанківського фінансового сектору у 2015 р. було прийнято «Стратегію реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки», за якою головними сферами діяльності Нацкомфінпослуг визначено дерегулювання ринків небанківських фінансових послуг, спрощення регуляторного середовища; підвищення ефективності нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ; посилення інноваційного характеру регуляторного впливу та підтримка використання фінансових інновацій у небанківському фінансовому секторі.

До найбільш перспективних фінансових інновацій, які можуть бути використані на небанківському фінансовому ринку України, Стратегія відносить:

- участь страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- розвиток банківського страхування, страхового та перестрахового брокерства;
- запровадження методів «прямого врегулювання» та «електронного поліса» в системі обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

- поширення добровільного медичного страхування;
- імплементацію норм та практик країн ЄС у сфері ядерного страхування;
- використання інструментів фінансового забезпечення діяльності туристичних агенцій на основі укладення договору страхування на випадок неплатоспроможності або банкрутства;
- запровадження нових механізмів сільськогосподарського страхування;
- обов'язкове страхування професійної відповідальності адвокатів, незалежних директорів, відповідальності імпортерів та інших суб'єктів;
- страхування експорту;
- реалізація через кредитні спілки державних програм щодо підтримки малого підприємництва;
- впровадження обов'язкових професійних пенсійних програм для окремих груп та категорій працівників;
- перехід до дистанційної моделі обслуговування клієнтів [23].

Серед перспективних регуляторних інновацій управлінського, організаційного, технологічного та інформаційного характеру на небанківському фінансовому ринку, які пропонує реалізувати Нацкомфінпослуг, на наш погляд, варто виокремити:

- перехід до нової моделі відносин регулятора з учасниками небанківського фінансового ринку, що ґрунтується на концепції ефективного державного сервісу;
- перехід до нагляду за небанківськими фінансовими групами на консолідованій основі;
- запровадження нагляду на основі оцінювання ризиків;
- створення системи рефінансування небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок та страхових компаній;
- запровадження платежів з боку небанківських фінансових установ за наглядову діяльність на користь Нацкомфінпослуг;
- регулярне стрес-тестування основних фінансових параметрів діяльності небанківських фінансових установ;
- широке використання нових інформаційних технологій, техніки та програмного забезпечення;

– використання міжнародних стандартів регулювання та нагляду [23].

Велике значення для регулювання ринків фінансових послуг має Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС) Світової організації торгівлі, в якій визначено перелік фінансових послуг, що підпадають під регулювання СОТ, таких як широкий спектр банківських послуг, страхові послуги, операції з цінними паперами, фінансовий лізинг, управління фінансовими активами, платіжні та консультаційні послуги, надання фінансової інформації [24, с. 104].

Варто зазначити, що в разі надання фінансових послуг у межах міжнародного співробітництва ключове значення щодо реалізації інноваційних підходів мають способи їх надання. Положення ГАТС передбачають такі чотири способи, як транскордонне постачання; переміщення споживача до постачальника послуг; створення постачальником «комерційної присутності» на території іноземної держави; переміщення постачальника послуг до споживача [24].

Зазначені способи вже містять напрями запровадження інновацій на фінансовому ринку, тому можна вважати, що надання фінансових послуг небанківськими фінансовими установами в межах міжнародного співробітництва сприяє суттєвому поширенню інновацій та їх інноваційній доступності перш за все на основі використання дистанційних моделей обслуговування [25, с. 58; 26, с. 27].

Сучасний етап розвитку регулювання інноваційних процесів в небанківському фінансовому секторі та управління ними характеризується поширенням у діяльності фінансових установ нових інформаційних технологій та технологій, що ґрунтуються на використанні штучного інтелекту. Згідно з даними “Pricewaterhouse Coopers” найближчим часом головними техніко-технологічними чинниками, які сприятимуть суттєвому реформуванню ринку фінансових послуг, будуть:

1) розвиток сфери Fintech, формування на цій основі нових бізнес-моделей діяльності небанківських фінансових установ, завдяки чому основним форматом надання фінансових послуг стане цифровий;

2) радикальна реструктуризація фінансового сектору на основі використання блокчейн-технології як складової інфраструктури ринку небанківських фінансових послуг;

3) перетворення кіберзагроз на головний вид ризиків у діяльності установ небанківського фінансового сектору [27, с. 93; 28].

У зв'язку з розвитком таких тенденцій регулятори небанківського фінансового сектору повинні більше уваги приділяти процесу регулювання та нагляду за запровадженням та використанням фінансовими установами фінансових, технічних та технологічних інновацій. Перш за все це стосується контролю за регулярним оновленням та вдосконаленням фінансовими установами використовуваних операційних моделей ІТ-технологій, розроблення нових методів забезпечення кібербезпеки для всіх технічних та операційних систем, методів управління ризиками, а також посилення вимог до систем корпоративного управління. Це обумовлене тим, що, згідно з даними “PwC”, після 2020 р. через посилення технічної інноваційної складової в діяльності небанківських фінансових установ у зоні ризику можуть опинитися від 22% до 28% їх загальної кількості [28].

Вже сьогодні в діяльності небанківських фінансових установ спостерігається перехід від фрагментарного до інституційного застосування інноваційних технологій. Зокрема, це стосується можливостей використання загальнодоступного реєстру блокчейна та інших технологій розподіленого реєстру, які можна розглядати як найбільш перспективну складову операційної інфраструктури діяльності небанківських фінансових установ. Отже, головними інституційними складовими регуляторного середовища інноваційної діяльності в небанківських фінансових установах, які потребують подальшого розвитку, повинні бути загальний рівень розвитку техніки, фінансової науки та освітньої системи країни; цілеспрямована інвестиційна та інноваційна політика держави, що стимулює розвиток інноваційної діяльності у небанківському фінансовому секторі; система науково-дослідних установ, які здійснюють наукові дослідження та науково-прикладні розробки

у сфері фінансової та інформаційної діяльності; високий рівень функціональності законодавчого та нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження свідчить про досить активне впровадження у вітчизняних небанківських фінансових установах інновацій та підтримку їх інноваційної діяльності з боку державного регулятора задля забезпечення стійкого розвитку фінансового сектору та надійного захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг.

Найбільш перспективними видами фінансових інновацій, які можуть бути використані на небанківському фінансовому ринку України, є розвиток банківського страхування, страхового та перестрахового брокерства; запровадження методів «прямого врегулювання» та «електронного поліса» в систему обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; запровадження нових механізмів сільськогосподарського страхування; страхування експорту; реалізація через кредитні спілки державних програм підтримки малого підприємництва; перехід до дистанційної моделі обслуговування та інформування клієнтів тощо.

Визначено, що в процесі регулювання інноваційної діяльності в небанківських фінансових установах та управління нею роль державних регуляторів не обмежується загальною підтримкою їх інноваційних стратегій. Державні регулятори не просто відслідковують використання нових фінансових послуг, продуктів, інструментів та технологій, але й розробляють та запроваджують власні інновації. До таких регуляторних інновацій належать перехід до нагляду за небанківськими фінансовими групами на консолідованій основі, запровадження нагляду на основі оцінювання ризиків, створення системи рефінансування небанківських фінансових установ, запровадження платежів з боку небанківських фінансових установ за наглядову діяльність на користь Нацкомфінпослуг тощо.

У зв'язку з переходом фінансового сектору до діяльності в умовах цифрової економіки

необхідним є посилення уваги з боку державних регуляторів до інституційного застосування інноваційних технологій, використання технології розподіленого реєстру, вдосконалення фінансовими установами операційних моделей ІТ-технологій, розроблення та використання нових методів забезпечення кібербезпеки для всіх технічних та операційних систем, запровадження нових методів управління ризиками, а також посилення вимог до корпоративного управління в небанківських фінансових установах з урахуванням кращої європейської практики.

Література:

1. Науменкова С. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики. *Фінанси України*. 2013. № 10. С. 20–33.
2. Кузнецов В. и др. Предоплаченные инструменты розничных платежей – от дорожного чека до электронных денег. Москва : Маркет ДС, 2008. 304 с.
3. Міщенко В., Науменкова С. Проблеми вдосконалення управління державними корпоративними правами. *Економіка України*. 2002. № 5. С. 29–36.
4. Міщенко С. Проблеми оцінки впливу стабільності функціонування грошово-кредитної сфери на економічну безпеку країни. *Фінанси України*. 2010. № 7. С. 35–49.
5. Науменкова С., Міщенко В. Поняття системного ризику та підходи до визначення системно значущих банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 1 (105). С. 186–189.
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 листопада 2001 р. №2664-III / Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012664.html (дата звернення: 05.03.2019).
7. Міщенко С. Вдосконалення інституційної структури нагляду за фінансовим сектором. *Банківська справа*. 2007. № 1. С. 41–56.
8. Науменкова С. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України. *Фінанси України*. 2010. № 4. С. 3–16.
9. Жупанин В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України. *Фінанси України*. 2008. № 2. С. 44–58.
10. Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2015. № 12. С. 39–48.
11. Міщенко В. Методологічні та методичні проблеми запровадження таргетування інфляції. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 5. С. 22–32.
12. Кротюк В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах. *Банківська справа*. 2005. № 4. С. 3–9.

13. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 05.03.2019).
14. On markets in financial instruments and amending: Directive of the European Parliament and of the Council: of 15.05.14 № 2014/65/EU. URL: <http://www.eufsp.com/laws.html> (дата звернення: 05.03.2019).
15. Науменкова С. Оцінка впливу галузевої приналежності на рівень перспективної платоспроможності позичальника. *Вісник Національного банку України*. 2005. № 7. С. 14–21.
16. Мищенко С. Стимулирование кредитования как фактор экономического роста. *Вестник Финансового университета*. 2013. № 1. С. 35–45.
17. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 11. С. 31–37.
18. Соколов Б., Мищенко С. Роль платежных систем в обеспечении устойчивого развития национальной экономики. *Проблемы современной экономики*. 2015. № 2 (54). С. 163–168.
19. Мищенко В., Науменкова С. Банківський нагляд : підручник. Київ : Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2011. 498 с.
20. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України. Вип. 15. Київ : Національний банк України, 2010. 124 с.
21. Мищенко С. Визначення основних факторів розвитку та ефективності функціонування фінансового сектору України. *Банківська справа*. 2008. № 4 (82). С. 31–47.
22. Naumenkova S., Malutin O., Mishchenko S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2015. Vol. 166. № 1. P. 31–39.
23. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19 березня 2015 р. № 499. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN009514.html (дата звернення: 05.03.2019).
24. Опарін В., Федосов В., Львович С. та ін. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2016. 695 с.
25. Сенищ П. та ін. Світовий досвід та перспективи розвитку електронних грошей в Україні. Вип. 10. Київ : Національний банк України, 2008. 145 с.
26. Мищенко С. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. № 5 (158). С. 22–28.
27. Ризики, угрозы, приоритеты та наслідки реформування пенсійної системи України : аналітична доповідь / за ред. Я. Жаліла. Київ : НІСД, 2012. С. 91–94.
28. Технологии финансовых услуг в 2020 году и в дальнейшем: революционные перемены / PWC. 2016. URL: www.pwc.com/fstech2020 (дата звернення: 05.03.2019).

Аннотация. В статье исследованы главные направления государственного регулирования инновационных процессов в небанковском финансовом секторе Украины и управления ими с целью реализации государственной политики по развитию рынка финансовых услуг. Определена цель, уточнены функции, объекты, субъекты и методы регулирования инновационных процессов и управления ими. Охарактеризованы перспективные виды инноваций, которые могут быть использованы на финансовом рынке Украины. Выделено понятие регуляторных инноваций, охарактеризованы их основные виды, определены перспективные направления использования регуляторных инноваций управленческого, организационного, технологического и информационного характера. Обоснована необходимость усиления внимания со стороны регуляторов к институциональному применению инновационных технологий, использованию технологии распределенного реестра, новых методов обеспечения кибербезопасности, корпоративного управления и управления рисками.

Ключевые слова: небанковский финансовый сектор, финансовые инновации, регуляторные инновации, управление, регулирование, надзор.

Summary. In the article investigates the main directions of state regulation and management of innovative processes in the institutions of the non-banking financial sector of Ukraine with the purpose of realization of the state policy regarding the development non-bank financial services market on the principles of transparency, openness, competitiveness, responsibility and efficiency taking into account the interests of society and ensuring reliable protection of rights and interests of consumers of financial services. The purpose, the functions, objects, subjects and methods of regulation and management of innovative processes in non-bank financial institutions are specified. The most promising types of financial innovations that can be used by the non-bank financial market of Ukraine are described. The term of regulatory innovations is characterized, their main types are characterized, the perspective directions of the use of regulatory innovations in the non-bank financial market of managerial, organizational, technological and informational character are determined. It has been determined that in the process of regulation and management of innovative activity in non-bank financial institutions the role of state regulators is not limited to the general support of their innovative development strategies. State regulators not only monitor and generalize the experience of using new services, products, tools and technologies on the market, but also develop and implement their own innovations. The main technical and technological factors that promote the reform of the non-bank financial services market are characterized; the institutional components of the regulatory environment of innovation activity in non-bank financial institutions that are in need of further development are identified. In connection with the transition of the financial sector to activities in the digital economy, the necessity of increasing attention from the state regulators to the institutional application of innovative technologies, the use of the distributed registry technology, the improvement of financial technologies by operating agencies of IT technologies, the development and use of new methods to provide of cyber security has been substantiated for all technical and operating systems, the launching of new risk management methods, and the strengthening of the requirements for systems of corporate governance in non-bank financial institutions.

Keywords: non-banking financial sector, financial innovations, regulatory innovations, management, regulation, supervision.

*Калівошко О.М.**к.е.н., доцент,**с.н.с. відділу фінансово-кредитної та податкової політики,**Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»**Kalivoshko Oleksii**National Scientific Center**«Institute of Agrarian Economics»*

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ЗАСТАВИ ЗА КРЕДИТАМИ ЛОМБАРДІВ ЯК ОДНОГО З ІНСТИТУТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ

CHARACTERISTIC OF TYPES OF PLEDGES ON THE CREDIT OF PAWNSHOPS AS ONE OF INSTITUTES OF INFRASTRUCTURE FINANCIAL AND CREDIT MARKET

Анотація. Стаття присвячена оцінюванню характеристики видів застави за кредитами ломбардів. Для досягнення поставленої мети оцінено аналітичні та статистичні дані, які стосуються діяльності ломбардів. Застосовувались методи індукції та дедукції, узагальнення та порівняння. Унаочнено динаміку зміни структури видів застави. Вона оцінювалась у грошовому та відсотковому вимірах упродовж одинадцятирічного періоду з 2007 року по 2017 рік. Визначено, що з п'яти видів застави за кредитами ломбардів найвагомимим як за роллю, так і за значенням видом застави є виробы з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, почесне друге місце посідає такий вид, як побутова техніка. З'ясовано, що всі інші види застав за кредитами ломбардів разом з 2010 року не охоплюють навіть відсотка, хоча так було не завжди.

Ключові слова: ломбарди, небанківські фінансові посередники, кредит, інфраструктура фінансово-кредитного ринку, види застави за кредитами ломбардів.

Постановка проблеми. Ломбард – це небанківський фінансовий посередник, який задовольняє потреби своїх клієнтів у фінансових ресурсах шляхом надання кредиту під заставу майна на певний термін та під відсотки [1; 2].

Невисокий рівень розвитку ринку фінансових послуг та стагнація банківської системи

створили умови розвитку ломбардів та підвищили їх роль як кредиторів [3, с. 25–26; 4]. Важливим показником функціонування ломбардів в Україні, що характеризує їх значення, стабільність, надійність та вплив на фінансово-кредитну систему, є вид застави (те, що клієнти передають у заставу), тому що на основі аналізу структури та видів застави за кредитами ломбардів можна судити не лише про якість їх діяльності, але й про рівень матеріального забезпечення, надавати різноманітні соціальні характеристики, що є набагато ціннішим та важливішим, ніж суто ломбардна діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних питань діяльності ломбардів присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Е. Алєєв, Б. Алєєв, А. Андрющенко, С. Балабан, Н. Гаврилова, А. Габдуліна, М. Голик, З. Казиматомедова, М. Казьмирчук, С. Ксьондз, Л. Леваєва, І. Сичова, О. Сухарев, Г. Чопко, А. Цимбал, І. Шор, С. Шпильовий.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняна наукова спільнота трохи зверхньо ставиться до досліджень, пов'язаних з функціонуванням ломбардів. За кількістю праць, присвячених цій фінансовій установі, означена тема посідає останнє місце. Проте не можна закривати очі

та відкидати її значення як в економічному, так і в інституційному та соціальному аспектах для суспільства, тому ми вирішили спробувати заповнити наявну прогалину, присвятивши цикл статей діяльності ломбардів як інститутів інфраструктури фінансово-кредитного ринку. У статті ми вирішили дослідити характеристику видів застави за кредитами ломбардів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є надання конструктивної характеристики видів застави за кредитами ломбардів як одного з інститутів інфраструктури фінансово-кредитного ринку.

Для досягнення поставленої мети оцінено аналітичні та статистичні дані, які стосуються діяльності ломбардів. Застосовувались методи індукції та дедукції, узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Унаочнену динаміку зміни структури видів застави у грошовому та відсотковому виразах зображено на рис. 1, 2.

На основі аналізу рис. 1 можна зробити висновок, що за тринадцять років з 2005 до 2017 року суттєво змінилися структура та обсяг видів застави у грошовому виразі за кредитами ломбардів.

На 12 003,3 млн. грн., або у 16,6 разів, збільшилася сумарна вартість виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння як виду застави у загальній структурі видів застави за кредитами ломбардів у 2017 році порівняно з 2005 роком. Найбільша їх частка у вартісному виразі зафіксована у 2016 році. У 2017 році порівняно з 2016 роком відбулося скорочення сумарної вартості виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння на 854,8 млн. грн. За весь тринадцятирічний період досліджень це було третє зниження. Схожі падіння відбулись у 2013 та 2014 роках на 792,4 та 965,7 млн. грн. відповідно порівняно з 2012 роком.

Зменшення сумарної вартості виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння у 2013, 2014 та 2016 роках значно не вплинуло на поступове кінцеве зростання сумарної вартості. З огляду на те, що проаналізовані скорочення проявилися протягом трьох з чотирьох заключних років досліджуваного етапу, варто більше уваги приділити вивченню цього виду застави, який займає провідне положення в структурі видів застав за кредитами. За даними рис. 1 на 31 грудня 2017 року сумарна вартість виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння

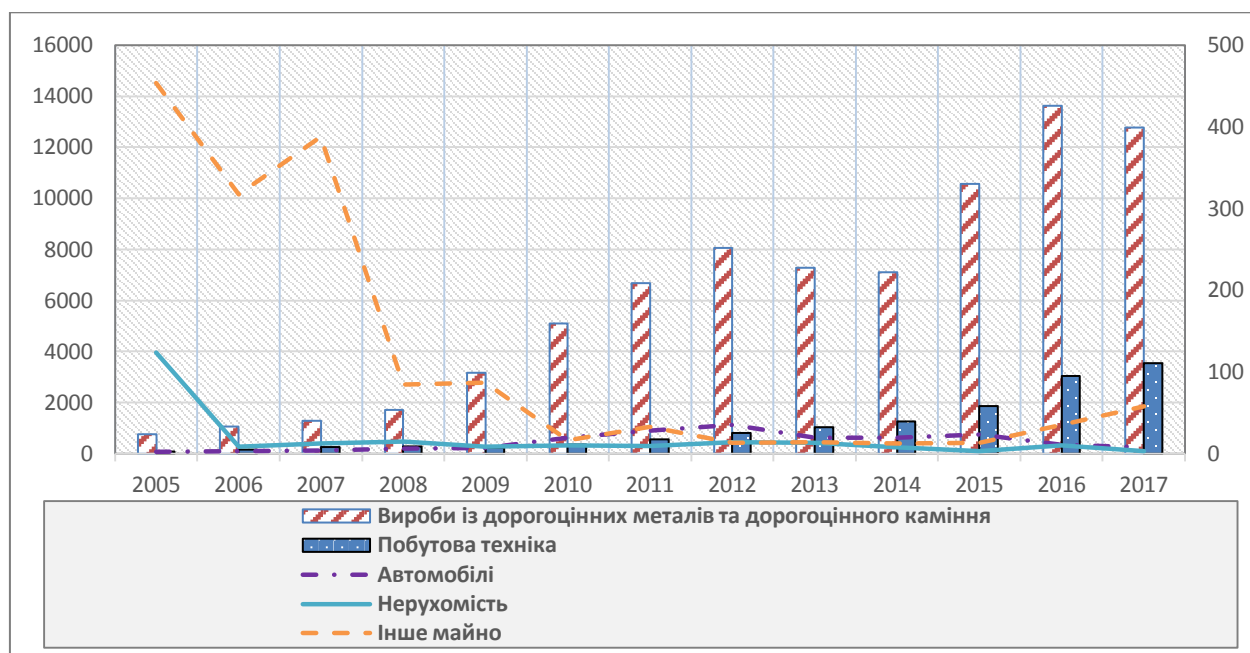

Рис. 1. Динаміка зміни структури видів застави за кредитами ломбардів в Україні протягом 2007–2017 років, млн. грн. на 31 грудня

Джерело: побудовано автором за даними [5; 6; 7]

в структурі видів застави за кредитами ломбардів становить майже 80% від загальної кількості видів, а у 2009–2012 роках вона перевищувала 90%. Вироби з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння були та залишаються провідним видом застави. Вони характеризують стан роботи та виступають показником загальної діяльності ломбардів. Його зменшення у грошовому виразі є ключовим фактором загального зменшення вартості застави за кредитами ломбардів у 2017 році порівняно з 2016 роком.

Отже, вироби з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння були та залишаються провідним видом застави ломбардів. Вони характеризують стан роботи та виступають показником загальної діяльності ломбардів.

Застави побутової техніки за кредитами ломбардів займають другу позицію в загальному вигляді видів застав. Побутова техніка – це єдиний вид застави, який постійно зростав від початку 2005 року до закінчення 2017 року. Він збільшився за тринадцять років на 3 458,7 млн. грн., або у 39,4 разів. Загалом його роль у структурі видів застави почала набирати впливу з 2006 року. У 2006 та 2007 роках він посів третє місце за загальними обсягами вартості. З 2008 року до 2017 року сумарна вартість застави побутової техніки за кредитами ломбардів постійно, рівномірно та впевнено зростала, міцно закріпившись на другому місці.

Можливо, це можна пояснити ментальним ставленням клієнтів ломбардів до побутової техніки, її наявністю, транспортабельністю, вартісними показниками та можливістю пережити певний час без неї.

Важливим видом застави за кредитами ломбардів є автомобілі, які виступають як один з важливих показників соціального стану населення. Порівняно з 2005 роком у 2017 році сумарна вартість застави за кредитами автомобілів зросла приблизно на 5 млн. грн., або в 2,9 разів. Якщо врахувати, що національна валюта за цей період знецінилась майже в 6 разів, то таке зростання є скоріше умовним. Найбільшого сумарного обсягу у грошовому виразі застави за кредитами автомобілів після восьмирічного зростання досягли у 2012 році. Вони пере-

вищували у 2012 році показники 2005 року в 23,7 разів.

Протягом наступних п'яти років після 2012 року динаміка частки вартості такого виду застави, як автомобілі, мала тенденцію до зниження. Відбувалось її зменшення, за винятком невеликого зростання у 2015 році, порівняно з 2014 роком в 1,2 рази, що не вплинуло на загальну тенденцію. Загалом показники застави за кредитами автомобілів у 2017 році скоротилися в 4,7 разів порівняно з 2012 роком. З проведеного аналізу динаміки вартості застави автомобілів за кредитами ломбардами складається неоднозначна картина. З одного боку, бачимо зростання вартісних показників цього виду застави за кредитами ломбардів у 2017 році порівняно з 2005 роком, а з іншого боку, відбувається скорочення порівняно з 2012 роком. Більш детально на цьому аспекті ми не зупиняємось, тому що автомобілі як вид застави за кредитами ломбардів у процентній структурі видів (рис. 1) протягом 2005–2017 років мав досить малі відсотки. Навіть у найбільш привабливому 2012 році вони сягали лише 0,4%, а у 2017 році взагалі знизилися до мізерних 0,05%. Їх роль серед видів застави за кредитами ломбардів є незначною.

Нерухомість як вид застави за кредитами ломбардів займала значні позиції у їх структурі лише у 2005 році, тобто на початку досліджуваного періоду. Тоді вона досягла показника 123,6 млн грн. На 31 грудня 2017 року значення показника становило лише близько трьох млн грн. Відбулося скорочення на 120,6 млн. грн., або у 41,2 рази. Слід зазначити, що перше найбільш суттєве зменшення відбулось у 2006 році (на 115,3 млн. грн., або у 14,9 разів). В подальшому етапи незначного росту, вартісного розміру застави нерухомості за кредитами ломбардів у 2006–2008, 2010, 2012, 2016 роках змінювались періодами систематичного скорочення у 2009, 2011, 2013–2015, 2017 роках.

Найбільш специфічною є динаміка видів застави за кредитами ломбардів (рис. 1), які віднесені до іншого майна. З одного боку, їх вартісний показник за тринадцять досліджуваних років знизився у 7,8 разів, що бачимо,

порівнюючи показники 2017 року з показниками 2005 року. З іншого боку, не все так однозначно та просто, якщо розглянути внутрішню структуру такого виду застави, як інше майно. До 2009 року значну їх частку становили цінні папери. Вони становили на 31 грудня 2005 року суму у 198,7 млн. грн., на 31 грудня 2006 року – 253,2 млн. грн., на 31 грудня 2007 року – 260,3 млн. грн., на 31 грудня 2008 року – 0,04 млн. грн. Це 13,8, 16,2, 13,3 та 1,4 відсотки відповідно від загальної вартості застав за кредитами.

Аналіз даних не лише рис. 1, але й рис. 2 показує, що як у вартісному виразі, так і у відсотковому відношенні у 2005–2007 роках вид застави «Інше майно» посідав пристойне друге місце серед видів застави з 454,0 млн. грн. та 31,56% (2005 рік), з 317,2 млн. грн. та 20,33% (2006 рік), з 388 млн. грн. та 19,84% (2007 рік). В наступні роки цей вид застави перемістився на 3–4 місця серед досліджуваних видів. За результатами проведеного аналізу можна зробити висновки, що до світової фінансової кризи найбільш успішні ломбарди як вид застави за кредитами використовували цінні папери, а після неї ця практика перестала бути привабливою.

Загалом динаміка виду застави за кредитами ломбардів «Інше майно» протягом 2005–2017 років не відзначалась до 2015 року стабільністю. За роком зростання постійно наступав рік падіння. Найбільше зниження вартісних показників зафіксовано у 2009 році, коли порівняно з 2008 роком значення зменшилось у 4,6 разів. Останні два цикли зростання з однорічних змінилися дворічними. З 2015 року до кінця 2017 року вперше за досліджуваний період спостерігався трирічний цикл росту. Проте навіть завдяки певному зростанню останніми роками вартісних показників виду застави «Інше майно» за кредитом ломбардів не досягнуто навіть рівня 2009 року, не говорячи вже про 2005 рік. Результати наших досліджень динаміки зміни застави «Інше майно» за кредитами ломбардів показують, що цей вид застави з провідних позицій 2005–2007 років після суттєвих знижень як вартісних, так і відсоткових показників, навіть не беручи до уваги інфляційні процеси та знецінення гривні, перейшов у другорядні. Можна прогнозувати, що в нинішніх умовах вид застави «Інше майно», мабуть, не скоро повернеться на втрачені позиції, які він займав у структурі кредитів ломбардів на початку XXI століття.

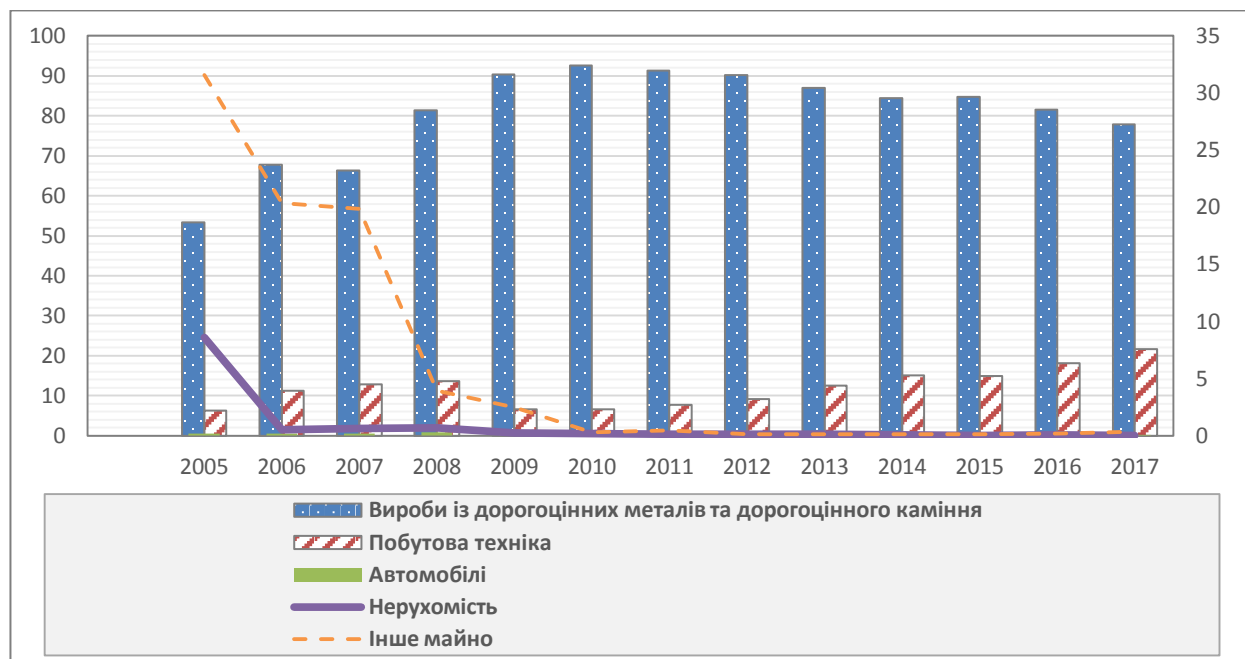

Рис. 2. Динаміка зміни структури видів застави за кредитами ломбардів в Україні протягом 2007–2017 років, % на 31 грудня

Джерело: побудовано автором за даними [5; 6; 7]

Аналіз даних рис. 2 свідчить про те, що основним видом застави за кредитами ломбардів протягом 2005–2017 років були й залишаються вироби з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння. За тринадцять років досліджень їх частка у структурі видів застави зросла на 24,52%, а саме з 53,41% у 2005 році до 77,93% у 2017 році.

У 2009–2012 роках вони мали навіть більше дев'яноста відсотків (від 90,18% у 2012 році до 92,54% у 2010 році). Слід зазначити, що постійне значне зростання частки виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння як предмета застави за кредитами ломбардів у відсотковому виразі відбувалося з 2005 року до 2012 року, склавши 39,13%. В подальші роки динаміка змінилась на протилежну. З 2013 року до кінця 2017 року відбувалося зниження на 14,61%. Проте ці процеси суттєво не вплинули на місце частки виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння як предмета застави за кредитами ломбардів. Вони з показниками 80% утримують стабільну провідну позицію в структурі видів застави. Вони виступали та виступають найбільш привабливим видом застави в будь-які періоди соціального, політичного та економічного розвитку.

Другу позицію у загальній структурі видів застави за кредитами ломбардів з показником 21,65% на 31 грудня 2017 року займає побутова техніка. Це найвище положення за тринадцять досліджуваних років. Найнижчим воно було у 2005 році зі значеннями 6,26%. З 2005 року по 2017 рік відбулося зростання частки застави побутової техніки за кредитами на 15,39%. Його зростання не було стабільним, супроводжувалось падіннями у 2009, 2010 та 2015 роках порівняно з роками, що їм передували, та черговими зростаннями. Застави побутової техніки за кредитами ломбардів, мабуть, в подальші роки будуть відігравати важливу роль через доступність, поширення, цінову вартість та простоту проведення операцій.

Автомобілі, нерухомість та інше майно як види застави за кредитами ломбардів у відсотковому виразі з 2010 року по 2017 рік в сукупності не охоплюють частки навіть в

один відсоток від загальної кількості кредитів. Ретельно досліджувати їх динаміку, здається, не має потреби. Можна лише зазначити, що частка такого виду застави, як автомобілі, протягом 2005–2017 років, коливалась у межах від 0,05% у 2017 році до 0,4% у 2012 році. Частка нерухомості за кредитами ломбардів після падіння у 16,15 разів у 2006 році порівняно з 2005 роком, тобто зниження на 8,06%, коливалась в межах від 0,2% у 2017 році до 0,7% у 2008 році. Спільним цих двох видів застави є те, що найнижчого значення вони досягли на кінець 2017 року після повільного зниження їх часток. Їх динаміки відрізняються лише тим, що показники автомобілів як виду застави за кредитами ломбардів поступово зростали з 2005 року до 2012 року, а потім так само повільно знижувались до 2017 року. В динаміці показників частки нерухомості упродовж усього досліджуваного періоду етапи падіння змінювались етапами зростання. Якщо порівнювати 2005 рік з 2017 роком, то можна сказати, що такий вид застави за кредитами ломбардів, як інше майно, втратив багато, а саме 31,21%, або 89,02 разів. Це дуже суттєві значення. Якщо врахувати, що найбільше падіння (на 31,26%, або в 105,90 разів) сталося протягом 2005–2010 років, то виникають обґрунтовані запитання щодо причин. Упродовж наступних семи років, тобто з 2011 року до 2017 року, динаміка цього виду застави за кредитами ломбардів демонструвала тенденції як до зростання, так і до зниження, коливаючись у межах від 0,11% у 2015 році до 0,45% у 2011 році. Причини таких змін, скоріш за все, криються у значному скороченні використання цінних паперів як застави за кредит ломбардів, перш за все впродовж 2005–2007 років, що ми аналізували, коли оцінювати значення цього виду застави у вартісному виразі.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу характеристики видів застави за кредитами ломбардів як одного з інститутів інфраструктури фінансово-кредитного ринку ми можемо констатувати, що основним видом застави були й залишаються вироби з дорогоцінних металів та дорогоцінного

каміння. В періоди не тільки економічних, але й соціально-політичних потрясінь ломбарди, а саме характер та показники видів застави за кредитами, є лакмусовим папірцем рівнів добробуту та заможності, емоційного та ментального настрою населення.

Література:

1. Про ломбарди і ломбардну діяльність : проект Закону України від 20 січня 2015 роком № 1800. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1E000A.htm (дата звернення: 27.02.2019).
2. Про порядок надання фінансових послуг ломбардами : Положення державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26 квітня 2005 року № 3981. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05> (дата звернення: 27.02.2019).
3. Алиев Б., Казимагомедова З. Ломбард как инструмент развития потребительского кредитования в регионе. *Финансы и кредит*. 2014. № 44 (620). С. 25–30. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Documents/ДОКТОРСЬКА/ломбарди/lombard-kak-instrument-razvitiya-potrebitelskogo-kreditovaniya-naseleniya-v-regione.pdf> (дата звернення: 27.02.2019).
4. Леваєва Л. Фінансовий аналіз діяльності ломбардних установ. *Економічний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди»*. 2012. Вип. 19–1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/finansoviy-analiz-diyalnosti-lombardnih-ustanov> (дата звернення: 27.02.2019).
5. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній та лізингодавців / Нацкомфінпослуг. URL: [<rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html> \(дата звернення: 27.02.2019\).

  6. Статистична інформація // Державна служба статистики : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> \(дата звернення: 07.01.2019\).
  7. Статистика // Національний банк України : офіційний веб-сайт. URL: \[https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674\]\(https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674\) \(дата звернення: 07.12.2018\).](https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-

</div>
<div data-bbox=)

Анотація. Стаття посвящена оцінюванню характеристики видів залога по кредитах ломбардов. Для досягнення поставленої мети оцінені аналітичні та статистичні дані, що стосуються діяльності ломбардов. Застосовувалися методи індукції та дедукції, обобщення та порівняння. Зображено динаміку зміни структури видів залога. Вона оцінювалась в грошовому та відсотковому вимірах в період одиннадцятиріччя з 2007 року по 2017 рік. Визначено, що з п'яти видів залога по кредитах ломбардов найбільш важливим є по ролю, так і по значенню видом залога є предмети з драгоцінних металів та драгоцінних каменів, почетное второе место занимает такой вид, как бытовая техника. Виявлено, що всі інші види залога по кредитах ломбардов разом з 2010 року не охоплюють навіть відсотка, хоча так було не завжди.

Ключевые слова: ломбарды, небанковские финансовые посредники, кредит, инфраструктура финансово-кредитного рынка, виды залога по кредитам ломбардов.

Summary. Article is devoted to assessment of characteristic of types of pledge on the credits of pawnshops. For achievement of a goal was the analytical and statistical data concerning activity of pawnshops are estimated. Methods of an induction and deduction, generalization and comparison were applied. Dynamics of structural change of types of pledge is represented. It was estimated in monetary and percentage measurements during the eleven-year period from 2007 to 2017. It is defined that from five types of pledge on the credits of pawnshops, the most valuable, both on a role and on value, a type of pledge are products from precious metals and gemstones. Products from precious metals and gemstones were and remain the leading type of pledge of pawnshops. They characterize a condition of work and act as an index of the general activity of pawnshops. The honorable second place is taken by such look as: household appliances. Perhaps, it can be explained with the mental relation of clients of pawnshops to household appliances, its existence, transportability, cost indexes and an opportunity to have particular time without it. It is found out that all other particles of types of pledge on the credits of pawnshops, even together, since 2010 don't cover also percent though so were not always. Such type of pledge as the real estate in 2005 reached an indicator in 8.59% though in the year following already and before the end of the studied period its share covered less than one percent. And such look as other property in 2005–2009 had volatility ranging from 2.49 up to 31.56 percent. It is possible to predict that in present a condition, a type of pledge “other property”, probably, will return not soon on the lost positions which it took in structure of the credits of pawnshops at the beginning of the twenty first century. On the basis of the carried-out analysis of characteristic of types of pledge on the credits of pawnshops as one of institutes of infrastructure of the financial and credit market, we can note that during the periods not only economic, but also socially political shocks pawnshops, namely, the character and indexes of types of pledge on the credits, is a litmus paper, welfare and solvency, emotional and mental moods of the population.

Keywords: pawnshops, non-bank financial intermediaries, the credit, infrastructure of the financial and credit market, types of pledge on the credits of pawnshops.

Батракова Т.І.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет*

Batrakova Tatyana

Zaporizhzhia National University

Онiпко А.Д.

*студентка,
Запорізький національний університет*

Onipko Alina

Zaporizhzhia National University

ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

INFLUENCE OF USE OF THE BLOCKCHAIN TECHNOLOGY ON FINANCIAL SAFETY OF THE COUNTRY

Анотація. Стаття присвячена вивченню головних аспектів технології блокчейн. Розглянуто визначення поняття «блокчейн» та механізм функціонування цієї технології. Проаналізовано переваги й недоліки використання блокчейн-технологій. Проаналізовано сучасний стан фінансової безпеки та її валютної складової. Виявлено вплив використання технології блокчейн на фінансову безпеку країни. Досліджено сучасні способи використання технології блокчейн. Обґрунтовано ефективність застосування технології блокчейн для підвищення рівня банківської діяльності. Виявлено потенціал розвитку систем на базі технології блокчейн. Проаналізовано можливості трансформації наявного бізнесу в децентралізовані моделі на базі блокчейн-технологій. Стаття присвячена пошуку дієвих засобів захисту від загроз та ризиків, які виникають внаслідок активізації використання криптовалют в Україні.

Ключові слова: фінансова система, фінансова безпека, блокчейн, ризик, децентралізовані системи, банківські операції, технологія, блоки, транзакції.

Постановка проблеми. Одним з нових інноваційно платіжних інструментів є технологія блокчейн, тому вплив використання цієї технології на фінансову безпеку потребує досліджень. Поглиблення високотехно-

логічної технології сприяє економічному розвитку країни. Блокчейн сприятиме розвитку інноваційних технологій та цифрової економіки знань в Україні. Потребують впровадження відповідні цифрові технології, послуги та системи, які будуть здатні протидіяти сучасним загрозам та гарантувати фінансову безпеку держави. Поширення блокчейну є найбільшою подією, що відбувається у сфері розвитку валютно-фінансових відносин та приведе до глибинних змін у банківській системі. У фінансовій сфері настає час технології блокчейн. Глобалізація та вдосконалення технології на базі блокчейну приводить до структурних змін у валютно-фінансових та кредитних відносинах. Це приводить до децентралізації фінансової сфери, зміни ролі держави, центрального банку, а валютно-фінансові відносини позбуваються національної належності та стають дійсно глобальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансової безпеки в Україні присвячено багато досліджень, зокрема серед вітчизняних науковців слід відзначити О. Барановського, З. Варналія, С. Гусарова, В. Лук'янова. Вивченню методів блокчейн-шифрування присвячені роботи таких вчених, як М. Андерсен, Д. Чаум, С. Бренс,

А. Бак, Н. Сабо, Ф. Касіски, О. Керкгоффс, Е. Хеберн, М. Хелман, Л. Макс, Ф. Цимерман.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребують питання розвитку та ефективного використання фінансових технологій у фінансовій системі України, оскільки вони стануть запорукою становлення сучасної фінансово-кредитної системи держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження впливу використання технології блокчейн на фінансову безпеку країни.

Виклад основного матеріалу. Головною умовою функціонування економічно стійкої та соціально стабільної країни є забезпечення стабільності фінансової безпеки. Темпи розвитку соціально-економічного прогресу держави значною мірою залежать від стану сформованості фінансової безпеки країни. Отже, фінансова безпека є забезпеченням розвитку фінансової системи та процесів в економіці задля створення необхідних умов для соціально-економічної стабільності та збереження цілісності фінансової системи. Фінансова безпека виконує роль регулятора стійкості економічного розвитку країни, платіжної системи, а також дає змогу нейтралізувати вплив світових фінансових криз на національну систему держави. На жаль, сьогодні валютна складова фінансової безпеки України перебуває під впливом певних проблем, таких як геополітична ситуація, вплив діяльності міжнародних організацій, інфляційні процеси, відсутність чіткої нормативно-правової бази.

Отже, зростає потреба підвищення рівня валютної безпеки України через зростання негативних тенденцій в динаміці платіжного балансу, страху світової кризи та девальваційних очікувань [1]. Головною метою валютного регулювання є набуття таких характеристик, як спрощеність, захищеність, зростання довіри, зрозумілість валютного регулювання. Нині прослідковується втрата впевненості громадян у фінансовій системі, адже довіра вкладників до банків знижується. Задля досягнення названої мети необхідно створити технологію, яка б відповідала певним вимогам.

У 2009 році з'явилась технологія блокчейн, яка полягає в записі цифрових транзакцій на основі величезної бази даних. Блокчейн-технологія – це спосіб зберігання даних у вигляді взаємопов'язаного ланцюга блоків. Шифрування здійснює велика кількість комп'ютерів, що працюють в одній мережі [2]. Кожен блок пов'язаний з попереднім та містить набір записів. Нові блоки завжди додаються в кінець ланцюжка. Тільки-но утворюється новий блок, реєстр оновлюється, тому блок вже не може бути змінений, що унеможлиблює його підробку. Слід зазначити, що реєстр оновлюється на всіх комп'ютерах в мережі одночасно.

Технологія блокчейн має багато способів використання: від проведення платежів та створення цифрових гаманців до бірж криптовалют та блокчейн-платформ. Блокчейн дійсно може суттєво змінити світову економіку, як свого часу її змінив комп'ютер [3].

В Азійсько-Тихоокеанському регіоні зосереджена значна частина потужностей з майнінгу криптовалюти. Цей регіон зазнав суттєвих змін, адже відбулося зростання промисловості та руху товарів між країнами. Отже, тут є всі передумови поширення технології блокчейн. У грудні 2016 року центральний банк Китайської Народної Республіки протестував власну цифрову валюту, а саме цифровий юань. Нині Китай планує перевести на блокчейн національний фонд соціального страхування, в управлінні якого перебуває близько \$250 млрд. [4]. В результаті запровадження національної цифрової валюти в Китаї центральний банк отримає інформацію про те, як працює економіка, виникає можливість регулювання інфляції, зниження операційних витрат, використання різних нових додатків, а також з'являються нові можливості універсального контролю з боку держави [5].

Ще одним прикладом використання технології блокчейн є проект земельного кадастру на основі блокчейн для Грузії у 2016 році. Це дасть можливість підвищити рівень безпеки та прискорити процес оформлення документів, а також сприятиме зниженню вартості реєстрації прав на землю з 50–200\$ до 5–10 центів [6].

Отже, блокчейн є інноваційним продуктом багатьох світових інституцій та державних регуляторів, який дає змогу не тільки комплексно модернізувати застарілі системи, але й ефективно боротися з корупцією та кіберзлочинністю. Європейський Союз інвестував понад \$6 млн. в стартапи, які розробляють або вивчають застосування технології блокчейн через програму “Horizon 2020” [7].

З 2018 року державна Третьяковська галерея оцифровує свою колекцію на приватні пожертвування в рамках блокчейн-проекту “Му Третьяков”. Механізм оцифрування матиме такий вигляд: спочатку особа або компанія жертвує гроші на оцифрування експоната, що перебуває в галереї, та стає його патроном. При цьому система випадковим чином вибирає одиницю зберігання, яка прикріплюється за цим патроном та зв’язує його ім’я з предметом. Саме такий зв’язок імені або назви компанії з оцифрованим експонатом закріплюється за допомогою блокчейн-технології, розробленої австрійською компанією “Riddle & Code”. Метою проекту є зняття географічних обмежень задля зближення осіб, що цікавляться мистецтвом. Це нововведення залучить молоду аудиторію, кожен матиме інформацію про «опікуваний» їм експонат, а також зможе розміщувати його у своїй галереї для інших користувачів [8].

Останнім з нововведень у галузі технології блокчейн є відкриття Центру блокчейну в Женеві швейцарською компанією “WISeKey”. Центр блокчейну надаватиме підтримку різних стартапів, які працюють на основі технології блокчейн, а також дасть змогу просувати цю технологію розподіленого реєстру. Компанія “WISeKey” сприятиме прийняттю технології блокчейну як у державному секторі, так і в приватному. Ця компанія займається розробленням безпечної авторизації та ідентифікації особистості. Відкриття нового центру стало частиною спільного проекту з Інститутом дослідження блокчейну (BRI). Планується відкриття центрів в інших країнах (США, Китай, Індія, Африка). Кожен центр буде спеціалізуватись на певній галузі. Центр блокчейну в Женеві спеціалізується на фінансових технологіях. Головною метою

такої мережі центрів виступатиме координація цих компаній за рахунок навчання практичним знанням щодо застосування технології блокчейн та обміну ними [9].

Отже, технологія блокчейн є багатофункціональною та багаторівневою інформаційною технологією, адже охоплює всі сфери економічної діяльності та застосовується в багатьох галузях. Блокчейн дає нові можливості з пошуку, організації, оцінювання та передачі будь-яких дискретних одиниць. Директор Міжнародного валютного фонду Крістін Лагард висловила свою думку про нові технології. Вона стверджує, що блокчейн очікує таке ж майбутнє, як Інтернет, адже ця технологія запевняє у відсутності потреби у фінансових посередниках або центральних банках, що докорінно змінює банківську діяльність та створює альтернативу національним грошам. Населення віддаватиме перевагу віртуальній валюті, адже це є швидшим, простішим та безпечнішим способом, ніж одержання паперових грошей. З огляду на важливість технології блокчейну для людства її подальший розвиток бажано проводити на принципах державно-приватного партнерства [10].

Отже, можна стверджувати, що технологія блокчейн справді здатна суттєво вплинути на подальший розвиток фінансового сектору. Основна перевага технології блокчейн полягає у відсутності необхідності в централізованому органі. Ця особливість кидає виклик традиційним фінансовим інститутам, адже використання технології блокчейн дасть змогу позбутись як централізованих посередників, так і зовнішнього контролю. Сучасні проекти дають змогу значно скоротити трансакційні витрати на міжбанківські платежі, здійснення клірингу та розрахунків щодо фінансових інструментів. Узагальнений перелік переваг технології блокчейн наведено в табл. 1.

Таким чином, вважаємо що технологія блокчейн має достатню кількість переваг як економічного, так технологічного характеру. Проте існує певна кількість ризиків через відсутність практичних навичок використання цієї технології, несприйняття нововведення, виникнення способів злому крип-

Переваги технології блокчейн

Перевага	Опис
Усунення посередника	Функціонування блоків дає змогу перевіряти транзакції без втручання посередника, що мінімізує ризики помилок. Технологія блокчейн відкидає необхідність будь-якої сторонньої або центральної влади для однорангових транзакцій.
Зменшення транзакційних витрат	Це відбувається за рахунок прямої взаємодії, яка не передбачає оплати послуг посередників та гарантів угод.
Неможливість хакерського проникнення в систему	Відсутність доступу до баз даних на всіх комп'ютерах одночасно.
Захищеність	Незворотність створеного ланцюгу та можливість перевірки проходження транзакцій за допомогою використання однорангових мереж.
Спрощена перевірка фінансових транзакцій	Транзакція проходить тільки після включення її в блок та додається до ланцюжка, що викликає оновлення стану блокчейну.
Високий рівень безпеки транзакцій	Блокчейн записує та перевіряє кожну здійснену транзакцію, що робить її безпечною та надійною, оскільки якщо документ буде змінений, то він отримає інший цифровий підпис, що буде сигналізувати про невідповідність у системі.
Повний контроль інформації та транзакції користувачами	Дані блокчейну є повними, послідовними, своєчасними, точними та широко доступними.
Швидкість операцій та комунікацій	Прискорення за рахунок непотрібності належної перевірки контрагентів та гарантування операції з боку третіх осіб, тому транзакції блокчейну можуть скоротити час транзакції до хвилин, крім того, вони обробляються цілодобово.
Довіра користувачів	Можливість запобігання шахрайству шляхом використання набору правил, який узгоджується вузлами в мережі, запускаючи програмне забезпечення системи.

Джерело: розроблено автором на основі [11]

тографічних шифрів, а також зловживання технологією через підробку децентралізованих систем централізованими. Також існує загроза використання цієї технології через незначний досвід використання, недостатню базу розробок кібербезпеки для технології, неможливість скасування транзакції після підтвердження, складність адаптації до інших розрахункових систем.

Розглянувши переваги та недоліки використання цієї технології, ми звертаємо увагу на те, що блокчейн справді максимально сильно вплине на фінансовий сектор. З 2022 року, згідно з даними іспанського банку “Santander”, впровадження блокчейну може зменшити банківські витрати на інфраструктуру в секторі міжнародних платежів, операцій з цінними паперами та дотримання вимог регулюючих органів на \$15–20 млрд. [12].

Особливий вплив технологія блокчейн здійснить на банківську сферу, адже дасть змогу захистити клієнтів банків від шахраїв, підвищити довіру до банків, зберігати інформацію про кредитні історії клієнтів та їх рахунки, а створення систем smart-контрактів прискорить швидкість документообігу, розширить асортимент послуг банку та зменшить витрати на інкасацію.

Отже, технологія блокчейн справді суттєво вплине на підтримання безпеки, знизивши ризики та скоротивши витрати банків, оскільки зникає можливість виникнення помилок, зловживань та збільшується швидкість проведення транзакцій. Усвідомлюючи потенціал блокчейну, більше 40 банків по всьому світі вже інвестували певну кількість грошей у впровадження цієї технології у свої системи, адже вони розуміють, що існує можливість працювати без посередника, а це приведе до заощаджень цих банків на суму в мільярди доларів. Заощаджені кошти тепер можна буде ефективно інвестувати в реалізацію бізнес-проектів задля отримання більших прибутків [13].

Технологія блокчейн може вплинути не лише на фінансову безпеку країни, але й на інші галузі, особливо людську діяльність. Впровадження технології блокчейн дає можливість усунути взаємну недовіру населення, викликану відсутністю достатньої прозорості. Банківська діяльність, державне управління, суспільні відносини повинні бути побудовані на взаємній довірі.

Отже, слід зазначити, що використання блокчейн-технології суттєво збільшить швидкість, прозорість та ефективність

фінансових систем. Довіра населення до цієї технології буде ґрунтуватись на тому, що блокчейн стає найпрозорішим засобом зв'язку між державою та населенням, виключаючи будь-які посередницькі інститути. Технологія блокчейн забезпечує прозорість усіх транзакцій, адже проводиться їх ретельний запис, здійснюються аналіз та збереження [14, с. 510]. Отже, серед учасників блокчейну є довіра, адже не потрібно нічого підтверджувати або надавати сертифікати про учасників транзакцій. Проте багато людей поки що просто не розуміють силу цієї технології.

Основою безпеки технології блокчейн також є його децентралізація, яка забезпечить зростання безпеки інформації, адже здебільшого шахраї атакують централізовані вузли управління для отримання необхідної інформації. Проте у блокчейні кожен вузол мережі має свою копію бази даних з усіма транзакціями. При цьому окремі вузли розташовані по всій планеті, що й виступає 100% гарантією безпеки блоків даних. Ця технологія дасть змогу підвищити безпеку в такому напрямі, як автентифікація банківських посвідчень, отже, за допомогою блокчейна можна автентифікувати користувачів без використання паролів та із забезпеченням безпеки внутрішніх комунікацій від кібершпигунства та витоку інформації.

Висновки і пропозиції. З огляду на найбільш актуальні проблеми фінансової безпеки України постає необхідність застосування технології блокчейн у бюджетній системі. Отже, можемо зробити висновок, що потенціал блокчейну є багатообіцяючим, адже ця технологія дає можливість користувачам записувати інформацію та обмінюватись нею. Блокчейн викликає справжню довіру, коли незалежні учасники зберігають власні копії важливої інформації завдяки розподіленім блокчейн-системам. Також відсутня необхідність єдиного органу управління процесом, адже тільки учасники транзакції можуть бачити інформацію та вносити зміни. Застосування цієї технології на практиці дасть змогу покращити контроль за дотриманням норм нормативно-правового регулювання, спростити видачу документа-

ції щодо транзакцій, підвищити прозорість функціонування фінансової системи.

Слід сказати про еволюційне значення блокчейну, який дійсно вплине на стан фінансової безпеки країни, перш за все на банківську сферу, для якої цінною є безпека зберігання та оброблення електронних даних. Фахівці іспанського банку "Santander" зробили підрахунки, що до 2022 року світові банки за допомогою технології блокчейн зможуть зменшити витрати на \$15–20 млрд. Із соціальної точки зору ця технологія дасть поштовх для глобальних змін в організації суспільства. Більшість установ потребує певного часу для усвідомлення переваг блокчейну, але мало хто залишиться осторонь від перетворень на основі цієї технології, адже вона істотно полегшить платежі та онлайн-транзакції, повністю змінить уявлення суспільства про побудову довірчих відносин. Метою технології блокчейну є створення прозорої та доступної системи запису та кодування транзакцій, що значно підвищить інвестиційну привабливість країни.

Література:

1. Блокчейн в Україні: що це за технологія і чим вона корисна. URL: <https://112.ua/statji/blokcheyn-v-ukraine-chto-eto-za-tehnologiya-i-chem-ona-polezna-417161.html> (дата звернення: 17.02.2019).
2. Сфери застосування блокчейн-технологій. URL: <http://cryptocurrency.co.ua/blockchain/primenenie.html> (дата звернення: 11.02.2019).
3. Технології, які змінюють світ: blockchain. URL: http://biz.nv.ua/ukr/experts/prazdnikov_m/tehnologiji-jakizminjuzut-svit-blockchain-2008567.html (дата звернення: 10.02.2019).
4. Народний банк Китаю тестує власну цифрову валюту. URL: <http://coinews.io/ua/category/1-kripto/article/256-narodnij-bank-kitaju-testu%D1%94-vlasnu-cifrovu-valjutu> (дата звернення: 21.02.2019).
5. Потенчук Г. Фінансові технології: сутність та регулювання. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/200.pdf (дата звернення: 17.02.2019).
6. Блокчейн-проект в Грузії. URL: <https://bitnovosti.com/tag/bitfury-blokcheyn-proekt-v-gruzii> (дата звернення: 12.02.2019).
7. Як технологія блокчейн змінить світовий фінансовий ринок. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/07/02/34184749> (дата звернення: 10.02.2019).
8. Третьяковська галерея запустить блокчейн-проект. URL: <https://www.interfax.ru/culture/637938> (дата звернення: 05.02.2019).

9. Швейцарська компанія “WISeKey” відкрила Центр блокчейну в Женеві. URL: <https://proexpress.com.ua/uk/shveicarskaia-kompaniia-wisekey-otkryla-centr-blokcheina-v-jeneve> (дата звернення: 10.02.2019).
10. Глава Міжнародного валютного фонду (МВФ) Крістін Лагард. URL: <https://bloomchain.ru/blockchain-fintech/kristin-lagard-predlozhila-borotsya-s-kriptovalyutami-s-pomoshhyu-blokchejna> (дата звернення: 12.02.2019).
11. Переваги, можливості та недоліки технології блокчейн. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18202> (дата звернення: 08.02.2019).
12. Як блокчейн змінить фінансовий ринок. URL: <https://business.in.ua/yak-blokchejn-zminyt-finansovyj-gupok> (дата звернення: 19.02.2019).
13. Великі банки по всьому світі переходять на використання технології блокчейну. URL: <https://mind.ua/news/20177207-veliki-banki-pousomu-svitu-perehodyat-na-vikoristannya-tehnologiyi-blokchejnu> (дата звернення: 11.02.2019).
14. Рузакова О., Гринь Є. Застосування технології Blockchain до систематизації результатів інтелектуальної діяльності. *Вісник Пермського університету. Юридичні науки*. 2017. № 38. С. 508–520.

Анотація. Стаття посвячена изучению главных аспектов технологии блокчейн. Рас-

смотрены определение понятия «блокчейн» и механизм функционирования этой технологии. Проанализированы преимущества и недостатки использования блокчейн-технологий. Проанализировано современное состояние финансовой безопасности и ее валютной составляющей. Выявлено влияние использования технологии блокчейн на финансовую безопасность страны. Исследованы современные способы использования технологии блокчейн. Обоснована эффективность применения технологии блокчейн для повышения уровня банковской деятельности. Выявлен потенциал развития систем на базе технологии блокчейн. Проанализированы возможности трансформации имеющегося бизнеса в децентрализованные модели на базе блокчейн-технологий. Статья посвящена поиску действенных средств защиты от угроз и рисков, которые возникают вследствие активизации использования криптовалют в Украине.

Ключевые слова: финансовая система, финансовая безопасность, блокчейн, риск, децентрализованные системы, банковские операции, технология, блоки, транзакции.

Summary. The article is devoted to the study of the main aspects of technology blockade. The definition of the blockade concept and the mechanism of the functioning of this technology are considered. The advantages and disadvantages of using block technologies are analyzed. The present state of financial security and its currency component are analyzed. The influence of blockade technology on financial security of the country is revealed. The modern methods of using blockade technology are investigated. The efficiency of the application of the blockade technology is substantiated in order to increase the level of banking activity. The potential of systems development based on blockade technology is revealed. The possibilities of transformation of existing business into decentralized models based on blockade technologies are analyzed. The article is devoted to the search for effective means of protection against threats and risks arising from the intensification of the use of cryptographic goods in Ukraine. The features of the blockchain data storage system, the advantages and risks that exist for network participants in creating blocks and chains of data are considered. The experience and prospects of using blocking technologies in the real sector of the economy are considered. Has been proven that blockchain is a fundamentally new paradigm that allows you to organize actions with less effort, more efficiently and much more widely than other existing paradigms. In the course of the work, opportunities and prospects were discovered that would arise in the case of using this technology. The modern experience of using technology by banks for settlement operations is investigated. The essence of financial technologies and their role in the further development of the financial sector are investigated. Blockchain technology has row of advantages, such as: reduction of transaction charges, security, simplified verification of financial transactions, complete control of information, speed of operations and communications, trust of users as considered. Blockchain technology is multifunction and multilevel information technology in fact embraces all parts of economic activity and is used in many industries.

Keywords: financial system, financial security, blockade, risk, decentralized systems, banking operations, technology, blocks, transactions.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Височан О.С.

д.е.н., доцент,

професор кафедри обліку та аналізу,

Національний університет «Львівська політехніка»

Vysochan Oleh

Lviv Polytechnic National University

Сенів Х.А.

студентка,

Національний університет «Львівська політехніка»

Seniv Khrystyna

Lviv Polytechnic National University

ФУНКЦІОНАЛ ПІДСИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

FUNCTIONALITY OF ACCOUNTING SUBSYSTEM IN TRADE ENTERPRISES

Анотація. У статті розроблено складники функціоналу підсистеми бухгалтерського обліку в торговельних підприємствах із використанням агрегатного принципу декомпозиції систем управління. На виконання основної мети дослідження розкрито базові критерії виокремлення функціональної частини підсистеми бухгалтерського обліку, а також наведено завдання, які вирішує бухгалтерський облік на трьох рівнях управління підприємством: стратегічному, тактичному, оперативному. Представлено комплекси завдань (ділянок) бухгалтерського обліку, притаманні його функціональному складнику, в торговельних підприємствах. Подано авторське визначення поняття «функціонал бухгалтерського обліку» як набору спеціалізованих завдань підсистеми бухгалтерського обліку, вирішення яких спрямоване на досягнення цілі (ей) діяльності підприємства.

Ключові слова: підсистема бухгалтерського обліку, функціональна підсистема інформаційної системи, забезпечувальна підсистема інформаційної системи, функціонал, торговельне підприємство.

Постановка проблеми. Стабільно високий інформаційний потенціал підсистеми бухгалтерського обліку в архітектурі управління підприємствами всіх галузей та форм власності не завжди ефективно реалізу-

ється в сучасних реаліях. Це пов'язано як із внутрішньосистемними вадами самого бухгалтерського обліку та дефектами його розвитку, так і перманентними спробами делегування непритаманних йому функцій. На рівні господарюючої одиниці бухгалтерський облік здійснює інформаційно-консультативну підтримку прийняття рішень, забезпечує їх юридичне обґрунтування та доказову базу, сприяє підвищенню ефективності економічного контролю над господарськими процесами, водночас не підмінюючи собою інші функціональні ланки системи менеджменту, з одного боку, та не обмежуючись механістичною констатацією фактів господарського життя – з іншого.

Основою функціонування бухгалтерського обліку є робота з інформацією. У цьому плані підсистема бухгалтерського обліку виступає одночасно як джерело, отримувач та оператор інформаційних потоків. Пріоритетність розв'язання інформаційних задач визначає функціонал (або функціональне наповнення) підсистеми бухгалтерського обліку. Останнє забезпечує належну структурування інформаційних потоків та створює умови для підвищення ефективності взаємодії між різними підрозділами підприємства.

Встановлення чітких функціональних меж бухгалтерського обліку є важливою науковою та прикладною проблемою, оскільки окреслює його можливості щодо вирішення конкретних завдань у системі управління підприємством. Особливо гостро ця проблема постає у сфері торгівлі через динамічність інформаційних обмінів та масштабність упровадження сучасних технологій управління господарськими процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика системного підходу до обліку знаходиться в колі інтересів значної кількості вітчизняних науковців, серед них: М.М. Бенько, Н.О. Гура, В.В. Євдокимов, С.В. Івахненко, А.Г. Загородній, В.О. Осмятченко, М.А. Проданчук, А.В. Янчев та багато інших. Віддаючи належне напрацюванням сучасної облікової науки та внеску перелічених економістів у її розвиток, наголошуємо на необхідності поглиблення досліджень щодо галузевих особливостей функціонального підходу в обліку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поєднання функціональної та забезпечувальної частин є основою системного уявлення щодо існування та розвитку бухгалтерського обліку на всіх рівнях управління підприємством. Функціональна частина визначає та зумовлює забезпечувальну, оскільки окреслює спектр завдань, які належать до вирішення системою обліку. Дослідження функціональних недоліків системи бухгалтерського обліку належить до переліку критично важливих проблем управління торговельними підприємствами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення складників функціоналу підсистеми бухгалтерського обліку в торговельних підприємствах. Завдання дослідження вбачаємо у:

- розкритті критеріїв виокремлення функціональної частини підсистеми бухгалтерського обліку;
- наведенні завдань, які вирішує бухгалтерський облік на трьох рівнях управління підприємством: стратегічному, тактичному, оперативному;
- представленні комплексів завдань (ділянок) бухгалтерського обліку, притаман-

них його функціональному складнику, в торговельних підприємствах;

- поданні авторського визначення поняття «функціонал бухгалтерського обліку».

Виклад основного матеріалу. Розгляд бухгалтерського обліку як елемента складнішої системи управління підприємством є превалюючим у профільних облікових дослідженнях упродовж останніх десятиліть через зрозумілість та обґрунтованість класичних економічних теорій, базованих на принципах і положеннях системології. Згідно із цим підходом, облік є підсистемою системи управління підприємством і водночас функцією менеджменту.

Під підсистемою розуміється частина системи, виокремлена за певною ознакою, яка відповідає конкретним цілям і завданням управління, або складова, проте відносно самостійна частина системи, що реалізує певні функції управління [1, с. 34].

Таким чином, базовими, однак далеко не єдиними, умовами для розгляду обліку як підсистеми в межах системи управління є:

- 1) вирішення ним спеціалізованих локальних завдань, спрямоване на досягнення загальних цілей управління;
- 2) децентралізація управлінських повноважень із делегуванням деяких функцій окремим ланкам системи менеджменту, у т. ч. обліковим підрозділам.

Саме з функціонального погляду облікова підсистема може розглядатися повноцінним складником системи управління підприємством.

Функціональна підсистема – невід’ємна частина системи управління, яка забезпечує виконання відповідної конкретної (спеціальної) функції управління для досягнення основних цілей діяльності підприємства [2, с. 521–522].

Виокремлення функціонального складника управління шляхом його декомпозиції відповідає системному підходу до вивчення об’єктів та явищ господарського життя підприємства.

Використання агрегатного принципу декомпозиції системи управління дає можливість виявити такі його складники:

- фінансова і виробнича підсистеми;

– елементи фінансової і виробничої підсистем – фінансове управління, управління бухгалтерського обліку, основне виробництво, допоміжне виробництво і т. д.;

– взаємозв'язки між підсистемами й елементами [3, с. 52].

Функціональна підсистема інформаційної системи є комплексом економічних завдань із високим ступенем інформаційних обмінів (зв'язків) між ними. При цьому під задачею розуміється деякий процес обробки інформації з чітко встановленою множиною вхідної і вихідної інформації (наприклад, нарахування відрядної заробітної плати, облік надходження матеріалів, оформлення замовлення на закупівлю тощо). Склад функціональних підсистем багато в чому визначається особливостями економічної системи, її галузевою належністю, формою власності, розміром, характером діяльності підприємства [4, с. 530]. В.Л. Бройдо та О.П. Ільїна [5, с. 44–45] зауважують, що кожна з різноманітних функціональних підсистем забезпечує виконання комплексу задач і процедур обробки інформації, необхідних для

ефективного управління об'єктом, і наводять приблизний перелік таких підсистем для виробничих підприємств: науково-технічна підготовка, бізнес-планування, оперативне управління, фінансовий менеджмент, бухгалтерський облік, інші. Поділяють цю думку й А.Я. Кібанов, Г.А. Мамед-Заде та Т.А. Родкіна, які стверджують, що функціональна підсистема забезпечує виконання спеціальних функцій управління для досягнення всіх основних цілей діяльності організації. Функціональна підсистема характеризується спеціалізацією управлінської діяльності, цілями управління, складом спеціальних функцій, складом завдань управління за кожною спеціальною функцією та їх розподілом за органами управління [6, с. 76].

Належність до того чи іншого сектору економіки впливає на комплекс завдань, які вирішуються в межах підсистеми бухгалтерського обліку, тоді як інструментарій такого вирішення може залишатися незмінним.

Функціональні підсистеми економічної інформаційної системи можуть будуватися за різними принципами: предметним, функ-

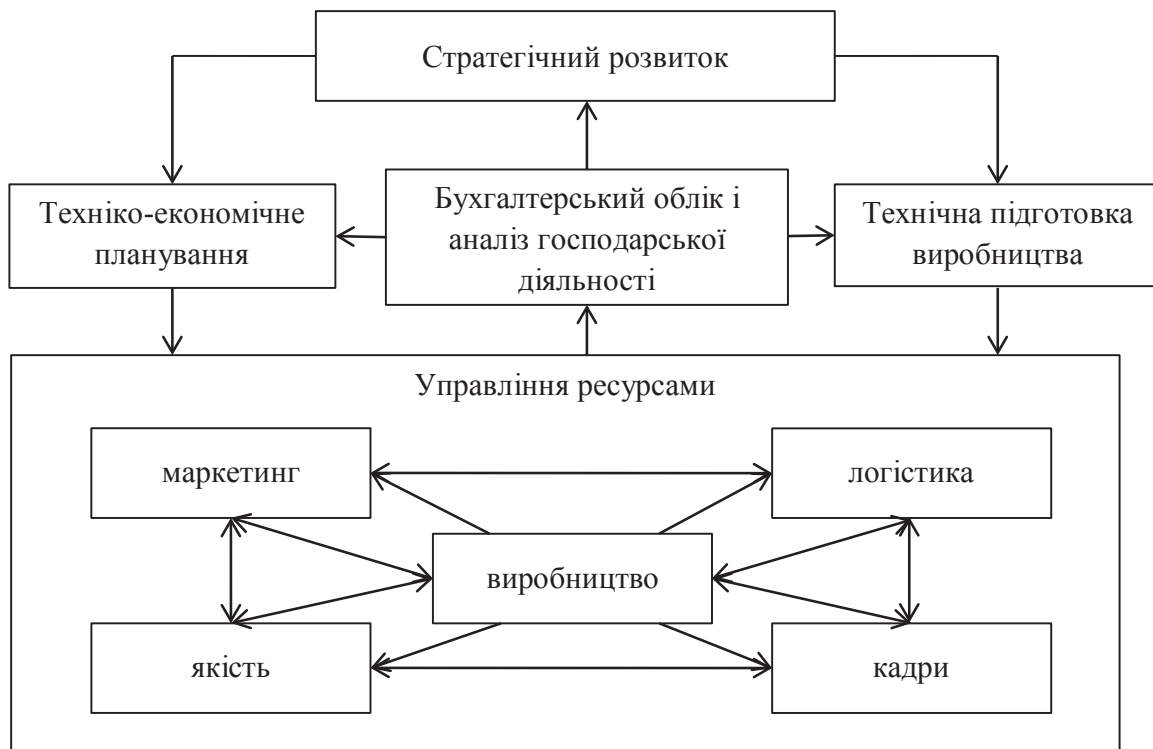

Рис. 1. Структура функціональних підсистем інформаційної системи, виокремлених за функціонально-предметним принципом

Джерело: сформовано на основі: [8, с. 140]

ціональним, проблемним, змішаним (предметно-функціональним) [7, с. 14]. Водночас усі вони підпорядковані цілям розвитку підприємства у довгостроковій перспективі.

Бухгалтерський облік є основною підсистемою інформаційної системи, декомпонованої за функціонально-предметним принципом (рис. 1).

Зауважимо, що представлена модель, на нашу думку, має спрощений характер, оскільки склад функціональних підсистем в окремих підприємствах може бути значно ширшим. Ускладнює ситуацію двоїста природа самого обліку, який, з одного боку, являє собою відносно відокремлений допоміжний бізнес-процес у господарській діяльності підприємства, а з іншого – виступає складником блоку завдань, пов'язаних з управлінням ресурсами, якими для нього слугують масиви інформації.

Водночас, така структура вписується в ієрархічний взаємозв'язок облікової підсистеми в структурі системи менеджменту підприємства, представлений у роботі А.Г. Загороднього: система обліково-аналітичного забезпечення менеджменту підприємства водночас є підсистемою системи фінансово-економічного інформаційного забезпечення, остання – підсистемою системи інформаційного забезпечення, а система інформаційного забезпечення – підсистемою системи менеджменту підприємства [9, с. 96].

Тоді як складники забезпечувальної підсистеми мають ознаки універсальності і формуються з кадрового, матеріального, правового, організаційно-технічного та інших видів забезпечення, функціональна підсистема більшою мірою залежить від сфери діяльності підприємства. Скажімо, для підприємств, що проводять діяльність на ринку нерухомості, функціональна підсистема складається з управління девелоперською діяльністю, управління страховою діяльністю, управління брокерською діяльністю, управління оціночною діяльністю, управління інформаційною діяльністю [10, с. 70], підприємств із доставки продукції – з планування постачання, формування господарських зв'язків, управління запасами, контроль над доставкою продукції,

бухгалтерського обліку, управління технологічними процесами переробки вантажів, планово-фінансової діяльності, управління працею і заробітною платою [11, с. 22], промислових підприємств – з управління збутом готової продукції, управління виробництвом, управління матеріально-технічним постачанням, управління фінансами, управління персоналом [7, с. 14] тощо. У кожній такій підсистемі можна виділити своє логіко-операційне, інформаційне і математичне забезпечення, а також менш автономне організаційне, технічне і кадрове забезпечення, які є складовими частинами відповідних забезпечень для всієї системи управління і пов'язані між собою [12, с. 326].

М.М. Бенько [13] виокремлює вісім комплексів завдань, які вирішуються підсистемою бухгалтерського обліку торговельних підприємств: облік власності засновників; облік основних засобів; облік товарно-матеріальних цінностей; облік праці і заробітної плати; облік витрат; облік реалізації товарів, визначення доходів та фінансових результатів; облік фінансово-розрахункових операцій; зведений облік та складання звітності. На основі цього автор пропонує виділити чотири основні підсистеми (облікові модулі) бухгалтерського обліку підприємств торгівлі (крупних господарських одиниць), які можуть функціонувати у вигляді окремих відділів бухгалтерії: облік оптової реалізації товарів; облік розрахунків з іншими кредиторами; облік ТМЦ; облік розрахунково-касових операцій.

На нашу думку, найбільш раціональним для розв'язання проблеми побудови механізму функціонального забезпечення підсистеми бухгалтерського обліку у торговельних підприємствах буде поєднання функціонального та процесного підходів із виділенням такого комплексу завдань:

- 1) облік бізнес-процесу замовлення та надходження товарів;
- 2) облік бізнес-процесу реалізації товарів покупцям;
- 3) облік бізнес-процесу здійснення післяреалізаційних операцій: претензії, повернення товарів, гарантійне обслуговування;
- 4) облік організаційно-управлінського бізнес-процесу;

5) облік допоміжних бізнес-процесів: маркетинг, енергетичне господарство, охорона тощо.

Основною проблемою, яка може виникнути при цьому, є дублювання функцій, що реалізуються за кожним із бізнес-процесів, наприклад нарахування заробітної плати та сплата пов'язаних із нею податків і зборів відбувається на всіх етапах торговельної діяльності для працівників усіх підрозділів підприємства. Однак за сучасного рівня розвитку автоматизованих інформаційних технологій та за умови використання матричних методів опрацювання інформації така проблема не є критичною. Водночас інформація, згенерована підсистемою бухгалтерського обліку, сформованою з використанням функціонально-процесного підходу, максимально корисна для потреб управління і контролю над діяльністю структурних підрозділів торговельного підприємства.

Наукові дослідження (див., напр., [14, с. 29]) продемонстрували, що функціональна частина бухгалтерського обліку має складну ієрархічну структуру і містить такі елементи: ділянки обліку (комплекси завдань), задачі, підзадачі та функціональні модулі.

Функціональні підсистеми не вступають у безпосередню взаємодію між собою. Ефект єдиної системи досягається через інтеграцію функціональних підсистем у загальну інфраструктуру. Задачі інтеграції вирішуються шляхом створення низки спеціальних

(інтеграційних) компонентів [15, с. 72]. Найважливішу роль у такій інтеграції відіграє підсистема бухгалтерського обліку (табл. 1).

Представлена модель дає змогу зрозуміти місце бухгалтерського обліку серед низки інших функціональних підсистем системи управління підприємством. Водночас, як бачимо, навіть у класичних книгах із теорії менеджменту спостерігається хибне розуміння місця й ролі фінансового відділу та бухгалтерської служби в організаційній структурі підприємства, де до стандартного набору фінансових функцій (складання бюджетів; обґрунтування закупівельних цін; узгодження договорів; залучення кредитів тощо) додаються непритаманні, на зразок ведення бухгалтерських книг. Такий підхід призводить до викривлення інформаційної функції, яка, як відомо [16, с. 162], розглядається через призму процесу передання інформації для управлінських потреб, відображає процес функціонування всього підприємства в усіх його аспектах, окремих структурних підрозділів, а також характеризує ресурси і результати їх використання. Недопущення дублювання завдань, які вирішуються окремими функціональними підрозділами/службами, є значною проблемою сучасних підприємств сфери торгівлі.

Висновки і пропозиції. Виокремлення функціонального складника підсистеми бухгалтерського обліку, а також дослідження останнього з погляду його функціонування

Таблиця 1

Розв'язання задач функціональних підсистем

Рівні управління	Функціональні підсистеми				
	Збут	Виробництво	Постачання	Фінанси	Бухгалтерський облік
Стратегічний рівень	Нові продукти і послуги. Дослідження і розробки	Виробничі потужності. Вибір технології	Матеріальні джерела. Товарний прогноз	Фінансові джерела. Вибір моделі сплати податків	Інформаційна підтримка прийняття стратегічних рішень
Тактичний рівень	Аналіз і планування обсягів збуту	Аналіз і планування виробничих програм	Аналіз і планування обсягів закупівель	Аналіз і планування грошових потоків	Порівняння планових і фактичних значень по основних показниках діяльності
Оперативний рівень	Опрацювання замовлень клієнтів. Виписування рахунків і накладних	Опрацювання виробничих замовлень	Складські операції. Замовлення на закупівлю	Ведення бухгалтерських книг	Визнання та оцінка об'єктів господарської діяльності, документування, облікове узагальнення (у т. ч. у форматі звітності)

Джерело: авторське доповнення (виділено потовщеною лінією) моделі, представленої у [7, с. 15; 8, с. 138–139]

в системі менеджменту підприємства дає змогу вести мову про поняття «функціонал облікової підсистеми»: це набір спеціалізованих завдань підсистеми бухгалтерського обліку, вирішення яких спрямоване на досягнення цілі (ей) діяльності підприємства.

У перспективі, підсистема бухгалтерського обліку, побудована на засадах функціонально-процесного підходу, повинна забезпечити перехід підприємств сфери торгівлі на якісно новий рівень використання облікової інформації для вирішення поточних та довгострокових управлінських завдань.

Література:

1. Прузнер С.Л., Златопольский А.Л., Журавлев В.Г. Организация, планирование и управление энергетическим предприятием. Москва : Высш. школа, 1981. 432 с.
2. Мишин В.М. Исследование систем управления ; 2-е изд., стереотип. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 527 с.
3. Зайцев А.В. Управление высокотехнологичным предприятием: системный и процессный подходы. *Российское предпринимательство*. 2011. № 4(2). С. 50–56.
4. Менеджмент : учебник / под ред. А.Н. Петрова ; 2-е изд., испр. и доп. Москва : Юрайт, 2016. 645 с.
5. Бройдо В.Л., Ильина О.П. Вычислительные системы, сети и телекоммуникации ; 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 766 с.
6. Кибанов А.Я., Мамед-Заде Г.А., Родкина Т.А. Управление персоналом: регламентация труда ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Экзамен, 2003. 480 с.
7. Проектирование экономических информационных систем / Г.Н. Смирнова и др. ; под ред. Ю.Ф. Тельнова. Москва : Финансы и статистика, 2003. 512 с.
8. Информационные технологии в экономике и управлении : в 2-х ч. Ч. 1 / под ред. В.В. Трофимова ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2018. 269 с.
9. Загородній А.Г. Система обліково-аналітичного забезпечення менеджменту підприємства. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та перспективи розвитку*. 2007. № 576. С. 94–102.
10. Крутик А.Б., Горенбургов М.А., Горенбургов Ю.М. Экономика недвижимости. Санкт-Петербург : Лань, 2001. 480 с.
11. Панков В.В. Автоматизированный учет на предприятиях по поставкам продукции. Москва : Финансы и статистика, 1984. 175 с.
12. Организация, планирование и управление на предприятиях транспорта и хранения нефти и газа / А.Д. Бреиц и др. Москва : Недра, 1980. 360 с.
13. Бенько М.М. Структурный та функціональний аспекти організації бухгалтерського обліку в торгівлі в умовах автоматизації. *Ефективна економіка*. 2011. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=521> (дата звернення: 18.03.2019).
14. Бенько М.М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 336 с.
15. Ципес Г.Л., Товб А.С. Менеджмент проектов в практике современной компании. Москва : Олимп-Бизнес, 2006. 304 с.
16. Височан О.С., Кіш І.Р. Трансформація інформаційної функції бухгалтерського обліку як відповідь на виклики сучасної економіки. *Бізнес Інформ*. 2016. № 3. С. 160–165.

Аннотация. В статье разработаны составляющие функционала подсистемы бухгалтерского учета в торговых предприятиях с использованием агрегатного принципа декомпозиции систем управления. Для выполнения основной цели исследования раскрыты базовые критерии выделения функциональной части подсистемы бухгалтерского учета, а также приведены задачи, которые решает бухгалтерский учет на трех уровнях управления предприятием: стратегическом, тактическом, оперативном. Представлены комплексы задач (участков) бухгалтерского учета, присущие его функциональной составляющей в торговых предприятиях. Представлено авторское определение понятия «функционал бухгалтерского учета» как набора специализированных задач подсистемы бухгалтерского учета, решение которых направлено на достижение цели (ей) деятельности предприятия.

Ключевые слова: подсистема бухгалтерского учета, функциональная подсистема информационной системы, обеспечивающая подсистема информационной системы, функционал.

Summary. In the article, the components of the functionality of the accounting subsystem at trading enterprises have been developed using the aggregate principle of management system decomposition. To achieve the main objective of the study, the basic criteria for the selection of the functional part of the accounting subsystem are revealed, as well as the tasks solving by the accounting at three levels of enterprise management: strategic, tactical, operational. It is proved that accounting at the level of the business entity provides information and consulting support for decision-making, ensures their legal justification and evidence base, promotes increase of the efficiency of economic control over economic processes. At the same time, it does not substitute other functional elements of the management system on the one hand, and is not limited to a mechanical statement of the facts of economic life – on the other. The research found that the most rational solution to the problem of creation a mechanism for functional maintenance of the accounting subsystem at trading enterprises is a combination of functional and process approaches with the identification of the following tasks: accounting of the business process of ordering and receipt of goods; accounting of the business process of selling goods to customers; accounting of the business process of post-realization operations: claims, return of goods, warranty service; accounting of organizational and management business process; accounting of auxiliary business processes: marketing, energy economy, security, etc. Separating the functional component of the accounting subsystem, as well as studying the latter in terms of its functioning in the enterprise management system, suggests the definition of “functionality of the accounting subsystem” as a set of specialized tasks of the accounting subsystem, which solution is aimed at achieving the enterprise goal (s). Over the long term, the accounting subsystem, built on the principles of functional-process approach, should ensure the transition of trade enterprises to a qualitatively new level of use of accounting information for solving current and long-term management tasks.

Keywords: accounting subsystem, functional subsystem of the information system, support subsystem of the information system, functionality, trade enterprise.

Коба О.В.

*к.т.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

Koba Olena

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

Ярова А.В.

*студентка,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

Yarova Alina

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

АНАЛІЗ ФОНДУ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

ANALYSIS OF LABOR PAYMENT AND EFFICIENCY FOR USE OF LABOR RESOURCES AT THE ENTERPRISE

Анотація. Аналіз фонду оплати праці сприяє забезпеченню оперативного контролю над понесеною кількістю робочого часу й отриманою якістю праці. У статті представлено результати аналізу фонду оплати праці виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця». Проаналізовано динаміку і структуру фонду оплати праці підприємства. Встановлено зростання за всіма його складниками, що свідчить про ефективність діяльності керівництва з мотивування працівників до поліпшення результатів роботи. Динаміка середньої заробітної плати у цілому і за виробничими групами також позитивна. Негативним явищем є зростання питомої ваги оплати за невідпрацьований час. Результатом проведених досліджень стало визначення шляхів подальшого підвищення продуктивності праці та вдосконалення системи її мотивації на підприємстві.

Ключові слова: фонд оплати праці, трудові ресурси, аналіз, середня заробітна плата.

Постановка проблеми. У період глобалізації економіки, трансформації умов господарської діяльності, посилення конкуренції в усіх сферах господарювання, запровадження

сучасних інформаційних технологій для прийняття ефективних управлінських рішень потрібна достовірна та оперативна інформація про витрати діяльності, зокрема на формування фонду оплати праці. Фонд оплати праці виступає важливим інструментом управління персоналом, визначає характер та принципи організації його роботи, поточний стан і перспективи розвитку. Ефективне управління розрахунками з оплати праці набуває особливої актуальності в сучасних умовах постійного скорочення витрат на підприємствах. Проведення аналізу оплати праці сприяє забезпеченню оперативного контролю над понесеною кількістю робочого часу й отриманою якістю праці. Без цього неможливо перевірити правильність використання даного фонду, а також виконання завдань, які поставлені в плані.

Все це визначає актуальність дослідження проблем з організації аналізу фонду оплати праці на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні проблеми оплати праці та аналізу ефективності використання трудових ресурсів завжди були предметом наукових досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема

їх вивчали С. Барт, В. Бахрушин, Б. Болъч, Д. Гарнетт, В. Калініна, К. Крищенко, А. Кроленко, А. Линенко, А. Пасека, К. Пірсон, Р. Попівняк, О. Терещенко, Г. Томсон, Н. Шульга та багато інших.

Проблеми зниження продуктивності праці й оптимізації витрат підприємства розглянуто в роботі В.В. Сьомченко, А.С. Саркісян [1]. Установлено, що більшість підприємств не приділяє достатньо уваги впровадженню прогресивних форм і систем оплати праці, використовує неефективні форми мотивації праці. Це призводить до високої плинності кадрів. Доведено, що успішній мотивації персоналу сприяє своєчасна оцінка забезпеченості підприємства трудовими ресурсами й ефективності їх використання.

Тенденції формування фонду оплати праці працівників промислових підприємств України, динаміка показника середньомісячної заробітної плати, стан систематичного ризику рівня оплати праці є предметом дослідження Ф.Л. Перепаді, Л.С. Тонких [2]. Ними запропоновано порядок формування ефективного фонду оплати праці на умовах використання принципів системного підходу та порівняльного аналізу діяльності підприємства. Визначено чинники, що впливають на ефективність використання фонду оплати праці.

Дослідженню питання стимулювання праці персоналу та аналізу фонду оплати праці працівників фермерських господарств присвячено роботу Л.М. Киш та Н.Ф. Курило [3].

Факторний аналіз фонду оплати праці працівників виробничого підприємства проведено в роботі С.А. Носкової, О.М. Татарченко та Ю.А. Завойських [4]. Ними досліджено структуру та динаміку фонду оплати праці виробничого підприємства, встановлено чинники, що на нього впливають. Автори рекомендують активно використовувати факторний аналіз у діяльності виробничих підприємств.

На важливості проведення аналізу фонду оплати праці для управлінських та бухгалтерських цілей наголошують О.М. Рибалко та Н.І. Крохмаль [5].

Аналіз наукових публікацій свідчить, що існуючі праці змістовно й обґрунтовано роз-

кривають сутність методики аналізу оплати праці. Проте завдання проведення аналізу фонду оплати праці та ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення аналізу фонду оплати праці та розроблення рекомендацій щодо підвищення ефективності його використання на підприємстві на прикладі виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця».

Виклад основного матеріалу. Аналіз фонду оплати праці передбачає здійснення таких етапів:

- визначення розмірів і динаміки середньої заробітної плати окремих категорій та професій працівників;
- виявлення відхилень у чисельності працівників і в середній заробітній платі на витрату фонду заробітної плати;
- вивчення ефективності застосовуваних систем преміювання;
- дослідження темпів росту заробітної плати, їх співвідношення з темпами продуктивності праці;
- забезпечення випереджаючого зростання продуктивності праці порівняно з підвищенням його оплати;
- виявлення та мобілізація резервів підвищення ефективності використання фонду заробітної плати [6].

Фонд оплати праці включає такі складники:

- основна заробітна плата;
- додаткова заробітна плата;
- інші заохочення і компенсаційні виплати.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці. Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлену норму, за трудові успіхи та винахідництво й за особливі умови праці. Вона включає доплати, над-

бавки, гарантійні й компенсаційні виплати, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Інші заохочення і компенсаційні виплати включають нарахування за невідпрацьований час, не передбачені чинним законодавством, винагороди та

заохочення, що здійснюються один раз на рік або мають разовий характер.

Аналіз ефективності системи оплати праці підприємства розпочинається з визначення динаміки і структури фонду оплати праці. Джерелами інформації для аналізу є статистична звітність із праці (форма № 1-ПВ «Звіт із праці» до форми № 3-ПВ «Звіт про використання робочого часу»), дані табельного обліку і відділу кадрів.

Динаміку фонду оплати праці виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця» наведено в табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать, що фонд оплати праці у 2016 р. порівняно з 2015 р. зріс на 1501,9 тис. грн. (18,68%), а в 2017 р. порівняно з 2016 р. – на 2538,8 тис. грн. (26,6%).

Зростання відбулося за всіма складниками, але найбільшу питому вагу мало зростання фонду основної заробітної плати. Аналіз складників фонду додаткової заробітної плати свідчить, що більше ніж у чотири рази зросли премії та винагороди, які носять систематичний характер, а виплати, пов'язані з індексацією заробітної плати, щороку зменшувалися. Серед заохочувальних виплат найбільше зростання відбулося по соціальних пільгах, що мають індивідуальний характер. Це свідчить про ефективність діяльності керівництва з мотивування працівників до поліпшення результатів роботи.

Структура фонду оплати праці, наведена в табл. 2, показує, що в загальному фонді заробітної плати фонд основної заробітної плати у 2017 р. становить 58,2%, що менше порівняно з 2016 р. (58,4%) та більше порівняно з 2015 р. (55,5%). Тенденцію до зменшення мали фонд додаткової заробітної плати й інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Негативним явищем є зростання питомої ваги оплати за невідпрацьований час.

Велике значення під час аналізу використання фонду оплати праці має дослідження даних про середній розмір заробітної плати

Таблиця 1

Динаміка фонду оплати праці виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця» у 2015–2017 рр.

Найменування показника	2015 р., тис. грн.	2016 р., тис. грн.	2017 р., тис. грн.	Абсолютне відхилення, +,-		Відносне відхилення, %	
				2016-2015	2017-2016	2016-2015	2017-2016
1. Фонд основної заробітної плати	4459,6	5576,9	7031,7	1117,3	1454,8	25,05	26,09
2. Фонд додаткової заробітної плати, у тому числі:	2961,9	3195,8	4186,7	233,9	990,9	7,90	31,01
- надбавки та доплати до тарифних ставок та посадових окладів	832,7	1061,1	1291,0	228,4	229,9	27,43	21,67
- премії та винагороди, що носять систематичний характер	352,4	600,8	1433,2	248,4	832,4	70,49	138,55
- виплати, пов'язані з індексацією заробітної плати	663,8	482,3	45,3	-181,5	-437	-27,34	-90,61
3. Заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі:	620,7	771,4	864,5	150,7	93,1	24,28	12,07
- матеріальна допомога	286,7	366,5	455,0	79,8	88,5	27,83	24,15
- соціальні пільги, що мають індивідуальний характер	32,8	60,1	69,8	27,3	9,7	83,23	16,14
- оплата за невідпрацьований час	600,1	490,5	636,3	-109,6	145,8	-18,26	29,72
Фонд оплати праці	8042,2	9544,1	12082,9	1501,9	2538,8	18,68	26,60

Джерело: розраховано авторами

працюючих, його зміну та чинники, що впливають на це. Подальший аналіз спрямований на вивчення причин зміни середньої заробітної плати працюючих. При цьому враховується, що середньорічна заробітна плата працівників залежить від низки чинників: кількості відпрацьованих днів кожним працівником, тривалості робочого дня.

Середня заробітна плата є макроекономічним показником, що обчислюється як середнє арифметичне значення заробітних плат певної групи працівників (наприклад, по підприємству, по галузі, по регіону). Розраховується, виходячи з фонду оплати праці працівників (включаючи оплату праці сумісників), премій, надбавок, винагород за підсумками роботи за рік та одноразових

заохочень. Тобто середня заробітна плата – це економічний показник, який характеризує розмір нарахованої заробітної плати, що припадає на одного працівника підприємства, та визначається поділом загальної суми нарахованої заробітної плати на середню чисельність працівників.

Показник середньої кількості працівників характеризує умовну кількість працівників (робочих місць), що відпрацювали повний робочий день, яка необхідна для виконання встановленого підприємством обсягу робіт (послуг). Методика його визначення базується на перерахунку оплаченого робочого часу усього персоналу, що залучався до роботи у звітному періоді й отримував відповідну заробітну плату. Тобто середньо-

Таблиця 2

Структура фонду оплати праці виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця» у 2015–2017 рр.

Найменування показника	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
1. Фонд основної заробітної плати	4459,6	55,5	5576,9	58,4	7031,7	58,2
2. Фонд додаткової заробітної плати, у тому числі	2961,9	36,8	3195,8	33,5	4186,7	34,6
– надбавки та доплати до тарифних ставок та посадових окладів	832,7	10,4	1061,1	11,1	1291,0	10,7
– премії та винагороди, що носять систематичний характер	352,4	4,4	600,8	6,3	1433,2	11,9
– виплати, пов'язані з індексацією заробітної плати	663,8	8,3	482,3	5,1	45,3	0,4
3. Заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі	620,7	7,7	771,4	8,1	864,5	7,2
– матеріальна допомога	286,7	3,6	366,5	3,8	455,0	3,8
– соціальні пільги, що мають індивідуальний характер	32,8	19,9	60,1	36,4	69,8	42,3
– за невідпрацьований час	600,1	7,5	490,5	5,1	636,3	5,3
Фонд оплати праці працівників	8042,2	100,0	9544,1	100,0	12082,9	100,0

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 3

Середня заробітна плата працівників виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця» у 2015–2017 рр.

Найменування показника	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Абсолютне відхилення, +,–		Відносне відхилення, %	
				2016-2015	2017-2016	2016-2015	2017-2016
Фонд заробітної плати, тис. грн.	8042,2	9544,1	12082,9	1501,9	2538,8	18,68	26,6
Середньооблікова чисельність, осіб	147	154	146	7	-8	4,76	5,19
Середньорічна оплата праці одного працівника, тис. грн.	54,71	61,98	82,76	7,27	20,78	13,28	33,54
Середньомісячна оплата праці одного працівника, грн.	4559,07	5164,56	6896,63	605,49	1732,7	13,28	33,54

Джерело: розраховано авторами

Середня заробітна плата працівників виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця» у 2015–2017 рр. за виробничими групами

Виробничі групи	Середня заробітна плата, грн.			Абсолютне відхилення, +,-		Відносне відхилення, %	
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016-2015	2017-2016	2016-2015	2017-2016
Вантажники	4288,89	4944,44	4250,00	4288,89	4944,44	4250	655,55
Машиніст крана	4589,06	5116,67	7198,72	4589,06	5116,67	7198,72	527,61
Водії навантажувача	5151,85	5072,73	6849,31	5151,85	5072,73	6849,31	-79,12
Інші види професій	4517,02	5184,76	6890,69	4517,02	5184,76	6890,69	667,74
Всього	4559,07	5164,56	6896,63	4559,07	5164,56	6896,63	605,49

Джерело: розраховано авторами

облікова чисельність працівників розраховується на підставі щоденних даних про облікову кількість працівників, які уточнюються відповідно до наказів про прийняття, переведення працівника на іншу роботу та припинення трудового договору. При цьому облікова чисельність працівників за кожен день відповідає даним табельного обліку використання робочого часу працівників, на підставі якого визначається кількість працівників, що з'явилися або не з'явилися на роботі [7]. Показники аналізу середнього рівня оплати праці представлено в табл. 3.

Дані табл. 3 свідчать, що середньомісячна заробітна плата по підприємству в 2016 р. порівняно з 2015 р. зросла на 605,49 грн., або на 13,28%, а в 2017 р. порівняно з 2016 р. – на 1 732,7 грн., або на 33,54%. Показники аналізу середнього рівня оплати праці за виробничими групами представлено в табл. 4.

Як свідчать дані табл. 4, найвищий розмір оплати праці в періоді, що аналізується, у машиністів крана, а найнижчий – у вантажників. Зростання середньомісячної заробітної плати відбулося за рахунок збільшення заробітної плати за період, який аналізується, за всіма виробничими групами, крім вантажників, що у цілому є позитивною тенденцією.

Висновки і пропозиції. Оплата праці є невід'ємною частиною соціально-трудо-вих відносин. Механізм формування фонду оплати праці має сприяти підвищенню продуктивності праці, зростанню конкурентоспроможності підприємства. Збільшення рівня оплати праці, з одного боку, призводить до зростання мотивації та якості праці, а з іншого – вимагає відповідних економічних умов для матеріального заохочення.

Проведений аналіз показав, що на підприємстві спостерігається збільшення загального фонду оплати праці та середньомісячної заробітної плати одного працівника, що є позитивним явищем, сприяє мотивації працівників і підвищенню якості їхньої праці. Основними шляхами подальшого підвищення продуктивності праці та вдосконалення системи її мотивації виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція навантажувально-розвантажувальних робіт» регіональної філії «Південна залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця», на нашу думку, має стати: забезпечення зворотного зв'язку керівника з підлеглими щодо задоволеності отриманою винагородою; поліпшення соціально- побутових умов та умов праці; посилення зв'язку заробітної плати з результатами праці; залучення персоналу до розроблення та вдосконалення програм стимулювання; надання підлеглим роботи, що вимагає від них повної віддачі.

Література:

1. Сьомченко В.В., Саркісян А.С. Проблеми оплати праці та аналіз ефективності використання трудових ресурсів на ТОВ «Компанія «Система». *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 3(27). С. 165–173.
2. Перепада Ф.Л. Тонких Л.С. Управління фондом оплати праці персоналу промислових підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 550–554.
3. Киш Л.М. Курило Н.Ф. Матеріальне стимулювання та аналіз фонду оплати праці у фермерських господарствах. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13–2. С. 89–94.
4. Носкова С.А., Татарченко О.М., Завойських Ю.А. Факторний аналіз фонду оплати праці

- працівників виробничого підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6. С. 103–109.
5. Рибалко О.М., Крохмаль Н.І. аналіз витрат на оплату праці на ПАТ «Мотор Січ». *Вісник Запорізького національного університету*. 2017. № 4. С. 155–161.
  6. Бараник З.П., Карабанова О.В. Чинники впливу на стан та розвиток трудового потенціалу України: статистичний аспект. *Статистика України*. 2016. № 1. С. 42–49.
  7. *Управлінський облік: практикум* / Г.О. Партин та ін. Львів : Львівська політехніка, 2017. 364 с.

Анотація. Аналіз фонду оплати праці содействує забезпеченню оперативного контролю над понесеним кількістю робочого часу і отриманим якістю праці. В статті представлені результати аналізу фонду оплати праці виробничого підрозділу «Полтавська механізована дистанція розгужочно-погужочних робіт»

Summary. Effective management of payroll calculations becomes especially relevant in today's conditions of continuous reduction of costs in enterprises. The purpose of the article is to carry out an analysis of the wage fund and to develop recommendations for improving the efficiency of its use at the enterprise. Analysis of the wage bill implies:

- determining the size and dynamics of the average wage of certain categories and occupations of workers;
- detection of deviations in the number of employees and in the average wage for the wage fund;
- studying the efficiency of applied bonus systems;
- study of the growth rate of wages, their relationship with the rate of productivity;
- ensuring a faster growth of labor productivity in comparison with the increase of its payment;
- identification and mobilization of reserves for improving the efficiency of using the wage fund.

The dynamics of the wage fund of the investigated enterprise is positive. This indicates the effectiveness of the management's work to motivate employees to improve performance. The structure of the wage bill shows an increase in the share of the basic wage fund and a decrease in the fund of additional wages and other incentive and compensatory payments. A negative phenomenon is the increase in the share of pay for unprocessed time. Important in the analysis of the use of the wage fund is the study of data on the average wage of employees, its change, as well as factors affecting its level. The results of the research show that the average monthly salary for the company as a whole, as well as for individual production groups increased. The growth of the average monthly salary was due to the increase of wages for the period, which in general is a positive trend. The analysis showed that the main ways to further increase the productivity of labor and improve its system of motivation should be: to provide feedback from the head of the subordinates on satisfaction with the remuneration received; improvement of social and living conditions and working conditions; increasing wage communication with the results of work; involvement of staff in the development and improvement of incentive programs; providing subordinates with work that requires them full dedication.

Keywords: payroll, labor resources, analysis, average wage.

регіонального філіала «Южная железная дорога» акціонерного общества «Украинская железная дорога». Проаналізовані динаміка і структура фонду оплати праці підприємства. Установлено збільшення всіх його складових, що свідчить про ефективність діяльності керівництва по мотивації співробітників для покращення результатів роботи. Динаміка середньої зарплати в цілому і по виробничих групах також позитивна. Негативним моментом є зростання частки оплати за неотрачене час. Результатом проведених досліджень стало визначення напрямків подальшого підвищення продуктивності праці і удосконалення системи мотивації на підприємстві.

Ключевые слова: фонд оплаты труда, трудовые ресурсы, анализ, средняя заработная плата.

*Шендригоренко М.Т.**к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**Shendryhorenko Maryna**Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhaylo Tugan-Baranovskiy*

ВИРОБНИЧІ ЗАПАСИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ З ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ

INDUSTRIAL STOCKS: LEGAL REGULATION OF ACCOUNTING AND PROPOSALS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF INTERNAL AUDIT

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність дослідження економічної сутності виробничих запасів на підставі систематизації економічних джерел та нормативно-правових актів. Теоретично обґрунтовано значимість виробничих запасів для функціонування суб'єкта господарювання. Здійснено огляд законодавчих актів і нормативних документів, які регламентують облік, оподаткування й аудит операцій із виробничими запасами. Конкретизовано мету внутрішнього аудиту виробничих запасів. Запропоновано за результатом перевірки змісту наказу про облікову політику внутрішньому аудиту скласти анкету оцінки елементів облікової політики підприємства. Визначено основні засади внутрішнього аудиту операцій із виробничими запасами та надано пропозиції щодо підвищення результативності перевірки. Обґрунтовано перспективи подальших досліджень організації і методики внутрішнього аудиту операцій із виробничими запасами на підприємствах.

Ключові слова: аудит, виробничі запаси, облік, підприємство, П(С)БО 9, Податковий кодекс України.

Постановка проблеми. Сучасна підприємницька діяльність потребує проведення зваженої політики управління підприємством. Одним із найважливіших структурних елементів виробничого процесу є виробничі запаси. Раціональна організація обліку, оподаткування і контролю (зовнішнього і вну-

трішнього) операцій із надходження та руху виробничих запасів підприємства є основою його розвитку та забезпечення безперерйного функціонування.

За сучасних умов господарювання виникає необхідність подальшого дослідження й розроблення ефективної системи управління активами на підприємстві, одним з основних елементів якої є формування дієвого порядку обліку, аудиту та оподаткування виробничих запасів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині питання бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту виробничих запасів з урахуванням змін чинного законодавства набувають усе більшої актуальності та виступають об'єктом дослідження багатьох провідних науковців: Ф.Ф. Бутинця [1], Н.В. Гудзь [2], О.А. Петрик [3], І.Б. Садовської [4], Ю.М. Тютюнника [5] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемні аспекти організації обліку і внутрішнього аудиту виробничих запасів й надалі залишаються невирішеними та потребують додаткового розгорнутого дослідження з визначенням напрямів удосконалення. Зокрема, прийняття економічно обґрунтованих рішень, що підвищують фінансову результативність і формують основу стабільної роботи підприємства, неможливе без розуміння економічної

сутності виробничих запасів. Зміни до законодавчих актів і нормативних документів, які регламентують облік і аудит виробничих запасів, вимагають від керівництва суб'єкта господарювання оперативного реагування для ведення ефективного облікового процесу та внутрішнього контролю (аудиту). З урахуванням типових порушень у веденні обліку активів доцільно внести зміни у порядок внутрішньої перевірки операцій із виробничими запасами для підвищення оперативності контрольних заходів та запобігання виявленим порушенням і зловживанням у майбутньому.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення проблемних аспектів в організації обліку і внутрішнього аудиту виробничих запасів на підприємствах для забезпечення ефективного управління виробничим процесом та економічним використанням наявних ресурсів.

Досягнення мети передбачає використання таких методів, як: аналіз, синтез, порівняння, групування, узагальнення, конкретизація, спостереження тощо.

Виклад основного матеріалу. В обліковій літературі можна зустріти багато різних понять, пов'язаних із запасами, проте слід урахувати, що кожна з них має самостійне значення та власне тлумачення.

Критична оцінка наявних визначень поняття «виробничі запаси» дає підстави виокремити такі основні підходи:

- переважна більшість науковців під час висвітлення питань обліку запасів та їх сутності і значення використовує визначення, наведене в П(С)БО 9 [6];

- окремі науковці ототожнюють поняття «виробничі запаси» і «матеріальні ресурси»;

- ототожнюються також такі поняття, як «запаси» й «виробничі запаси»;

- в окремих джерелах застосовується термін «товарно-матеріальні цінності»;

- низка авторів до виробничих запасів як частини предметів праці не відносить малоцінні швидкозношувані предмети та незавершене виробництво.

Згідно з П(С)БО 9 «Запаси», запаси – це активи, що:

- утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності;

- перебувають у процесі виробництва для подальшого продажу продукту виробництва;

- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою.

Для цілей бухгалтерського обліку тлумачення терміна «виробничі запаси» як облікової категорії має містити такі складники, як визначення термінів і напрямів використання, джерел відшкодування вартості виробничих запасів.

Як відомо, метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про рух активів, відносини з покупцями, замовниками, постачальниками, працівниками, власниками, іншими дебіторами та кредиторами, про результати діяльності й у цілому фінансовий стан підприємства. Для її досягнення здійснюється державне регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Правовою основою ведення бухгалтерського обліку й аудиту є сукупність законодавчих, нормативних актів, що регулюють фінансово-господарську діяльність на підприємствах усіх форм власності. Це документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів, Державного комітету статистики, Державної фіскальної служби, Національного банку України та інших державних органів. Державні органи встановлюють як об'єкти обліку та аудиту, так і методику їх обліку й аудиторської перевірки.

Вважаємо, що до основних видів нормативно-правового забезпечення обліку й аудиту виробничих запасів варто відносити: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI VI (зі змінами і доповненнями) [7]; Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) [8]; Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 № 2258-VIII [9]; постанови і рішення Кабінету Міністрів України; накази, постанови, розпорядження, листи, роз'яснення міністерств та відомств, інструкції, положення тощо.

Дамо коротку характеристику основних законодавчих актів і нормативних документів з обліку й аудиту виробничих запасів. Так, Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів. Зокрема, він визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їхні права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження й обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [7].

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 № 996-XIV з останніми змінами від 18.09.2018 виступає основним нормативно-правовим актом щодо ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Цей законодавчий акт визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні [8]. Він поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством.

Здійснюючи облік операцій із виробничими запасами, підприємство повинно дотримуватися вимог П(С)БО 9 «Запаси», затвердженого Наказом МФУ від 27.04.2000 № 192 [6]. Цим нормативним документом визначаються методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття її у фінансовій звітності. У П(С)БО зазначено визначення та методи оцінки запасів, наведено перелік витрат, які формують первісну вартість запасів.

Основними П(С)БО, якими керуються бухгалтери з обліку виробничих запасів, є:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене Наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 № 73, визначає мету, склад і принципи підготовки фінансової звітності та

вимоги до визнання і розкриття її елементів [10]. Відповідно до Національного П(С)БО 1, фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

У балансі (звіті про фінансовий стан) відображення виробничих запасів здійснюється за окремою статтею «Запаси». Підприємство може відображати статтю «виробничі запаси» у звіті про фінансовий стан, якщо стаття відповідає таким критеріям: інформація є суттєвою та оцінка статті може бути достовірно визначена.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290 [11]. Цей нормативний документ визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи підприємства та її розкриття у фінансовій звітності.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 № 318 [12]. Указаний нормативний документ визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності. Норми цього П(С)БО застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (окрім банків і бюджетних установ та підприємств, які, відповідно до законодавства, складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань від 02.09.2014 № 879 визначає порядок проведення інвентаризації виробничих запасів. Зокрема, інвентаризація проводиться для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства [13].

Згідно з Положенням № 879, інвентаризація запасів проводиться за місцями зберігання та окремо за матеріально відповідальними особами. Матеріальні запаси під час інвентаризації записуються в інвентаризаційні описи за найменуванням із зазначенням

номенклатурного номера (за його наявності), виду, групи, сорту, одиниці виміру, ціни, суми та кількості (рахунок, вага або міра), фактично встановлених на дату інвентаризації та за даними бухгалтерського обліку.

Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291, містить коротку характеристику рахунків і субрахунків, установлює порядок ведення аналітичного обліку та кореспонденцію рахунків [14].

Для визначення величини спричиненого збитку від нестачі виробничих запасів бухгалтерами застосовується і Порядок визначення розмірів збитку від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.96 № 116 (зі змінами) [15]. Цей нормативний документ установлює механізм визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення матеріальних цінностей (окрім дорогоцінних каменів і валютних цінностей).

Під час організації аудиторського процесу потрібно керуватися: Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 № 2258-VIII [9]. Законодавчий акт набрав чинності 01.10.2018. Цей Закон поширю-

ється на аудиторів, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та виду діяльності, органи державної влади та органи місцевого самоврядування; Міжнародними стандартами аудиту.

Вважаємо, що аудит операцій із виробничими запасами – одна з найбільш складних ділянок облікової роботи, тому організація контролю (зовнішнього і внутрішнього) над рухом, збереженням і використанням виробничих запасів пов'язана з відповідними труднощами.

Мета внутрішнього аудиту виробничих запасів – підтвердити законність здійснених господарських операцій щодо запасів та правильність відображення їх в обліку та звітності.

Розпочинаючи аудиторську перевірку, аудитор має визначити, чи дотримується керівництво підприємства тих методів, принципів та процедур щодо обліку виробничих запасів, які вибрані ним та прописані в наказі про облікову політику.

На основі аналізу наказу про облікову політику підприємства пропонуємо внутрішньому аудитору розробити робочий документ, який наведено в табл. 1.

Розроблена анкета допоможе внутрішньому аудитору проаналізувати основні положення облікової політики суб'єкта господарювання щодо відображення виробничих запасів в обліку та звітності, виявити

Таблиця 1

Анкета оцінки елементів облікової політики

(назва підприємства)

№	Елемент, що перевіряється	Пункт наказу про облікову політику	Сфера застосування	Наявність порушень
1	Наявність наказу про облікову політику	1	Бухгалтерський облік	-
2	Склад виробничих запасів	2.1	Облік запасів	-
3	Одиниця обліку запасів	-	-	-
	- найменування	2.2	Облік запасів	-
	- однорідна група (вид)	-	-	-
4	Придбані (отримані) або вироблені запаси зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю.	2.4	Облік запасів	-
5	Визнання та первісна оцінка запасів	-	-	-
	- придбані за плату	2.4	Облік запасів	-
	- виготовлені власними силами	2.4	Облік запасів	-
	- внесені до статутного капіталу	2.4	Облік запасів	-
	- одержані безоплатно	2.4	Облік запасів	-
	- інших способів придбання	-	-	-
	і т. д.			

Звірка залишків виробничих запасів за даними Головної книги й облікового регістру

Вид виробничих запасів	За даними Головної книги, грн.	За даними облікових регістрів (журнал № 3), грн.	За даними перевірки, грн.	Відхилення (+,-), грн.
Сировина і матеріали				
Паливо				
Тара і тарні матеріали				
Будівельні матеріали				
Запасні частини				
Інші матеріали				
Всього:				

невідповідність положень наказу про облікову політику чинним нормативним актам та фактично звірити правильність застосування елементів, які зазначені в наказі з їх застосуванням у практичній діяльності підприємства.

Згідно з програмою аудиторської перевірки, доцільно перевірити залишки видів виробничих запасів за даними Головної книги по рахунку 20 порівняно із залишками в облікових регістрах. Для цього внутрішньому аудиторю пропонуємо скласти робочий документ, форма якого наведена в табл. 2.

За результатами перевірки внутрішній аудитор на підставі отриманих доказів має підтвердити достовірність відображення інформації про виробничі запаси у звітності, а також надати керівництву підприємства проект рішень щодо причин виникнення порушень та запобігання їм у майбутньому.

Висновки і пропозиції. Діючий порядок внутрішнього аудиту операцій із виробничими запасами на підприємствах не повною мірою відповідає вимогам управління і не забезпечує своєчасність одержання інформації про їх стан, надходження та рух.

Перспективи досліджень мають передбачати: конкретизацію об'єктів внутрішнього аудиту з урахуванням специфіки діяльності підприємства; визначення і дотримання послідовності дій внутрішнього аудитора в процесі перевірки операцій із виробничими запасами, що знизить ризик невиявлення можливих помилок та підвищить якість аудиторської перевірки; наукове обґрунтування методики внутрішнього аудиту виробничих запасів.

Література:

1. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник / Ф.Ф. Бутинець та ін. Житомир : Рута, 2009. 912 с.
2. Гудзь Н.В., Денчук П.Н., Романів Р.В. Бухгалтерський облік : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2016. 424 с.
3. Аудит : підручник / О.А. Петрик та ін. Київ : КНЕУ, 2015. 498 с.
4. Садовська І.Б., Божидарнік Т.В., Нагірська К.Є. Бухгалтерський облік : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2013. 688 с.
5. Тютюнник Ю.М. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Полтава : РВВ ПДАА, 2014. 358 с.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : Наказ Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (дата звернення: 18.03.2019).
7. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 16.03.2019).
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 18.03.2019).
9. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 17.03.2019).
10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73 / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 16.03.2019).
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290 / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 17.03.2019).
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення: 17.03.2019).

13. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань : Наказ Міністерства фінансів України від 02 вересня 2014 р. № 879 / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14> (дата звернення: 18.03.2019).
14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 / Міністерство фінансів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (дата звернення: 19.03.2019).
15. Порядок визначення розміру збитку від розкрадань, нестач, псування матеріальних цінностей : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2019).

Аннотация. В статье обоснована необходимость исследования экономической сущности производственных запасов на основании систематизации экономических источников и нор-

мативно-правовых актов. Теоретически обоснована значимость производственных запасов для функционирования предприятия. Проведен обзор законодательных актов и нормативных документов, регламентирующих учет, налогообложение и аудит операций с производственными запасами. Конкретизированы цели внутреннего аудита производственных запасов. Предложено по результату проверки содержания приказа об учетной политике внутреннему аудиторю составлять анкету оценки элементов учетной политики предприятия. Определены основные позиции внутреннего аудита операций с производственными запасами и даны предложения по повышению результативности проверки. Обоснованы перспективы дальнейших исследований организации и методики внутреннего аудита операций с производственными запасами на предприятиях.

Ключевые слова: аудит, производственные запасы, учет, предприятие, П(С)БО 9, Налоговой кодекс Украины.

Summary. The article substantiates the necessity of studying the economic essence of industrial stocks on the basis of systematization of economic sources and legal acts. Theoretically substantiated the importance of industrial stocks for the operation of the entity. Done overview of main legislative acts and normative documents regulating the accounting, taxation and audit of operations with industrial stocks. The purpose of the internal audit of industrial stocks is specified by the author of this article. The expediency of developing an internal auditor of audit working documents in which systematized information about industrial stocks for the checked period is substantiated. It is proposed by the result of checking the contents of the order on accounting policy for the internal auditor to compile a questionnaire for assessing the elements of the accounting policy of the enterprise. The working document of the internal auditor on the generalization of results of checking the balances of production stocks according to the data of the Main book and accounting registers is proposed for practical use. The basic principles of the internal audit of operations with industrial stocks are determined and suggestions for improving the effectiveness of the verification are provided. The practical use of the proposed audit working documents will allow the internal auditor to quickly summarize audit evidence regarding the amount of industrial stocks, which is the main part of the current assets of the enterprise. Prospects of the organization and methodology of inventory audit at enterprises, taking into account the specifics of their activities are outlined by the author of this article. The author of the article emphasizes the need for further scientific research of the organization and methods of internal audit of operations with industrial stocks at enterprises of different sectors of the economy, which should be aimed at increasing the information and efficiency of internal auditing of current assets. This will reduce the risk of non-disclosure of violations and abuses of industrial stocks and prevent them from occurring in the future.

Keywords: audit, industrial stocks, accounting, enterprise, P(C)BO 9, Tax Code of Ukraine.

Шепель І.В.

*к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

Shepel Inesa

*State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»*

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ ВІДПОВІДНО ДО МСБО 37 «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, УМОВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА УМОВНІ АКТИВИ»

THE ORDER OF THE FORMATION OF ACCOUNTING POLICIES CONCERNING THE FORMATION OF PROVISIONS ACCORDING TO IAS 37 “PROVISIONS, CONTINGENT LIABILITIES AND CONTINGENT ASSETS”

Анотація. У статті розглянуто сутність понять «зобов'язання» та «забезпечення». Представлено вимоги до оцінювання забезпечень відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. З'ясовано методику обліку операцій формування забезпечень наступних витрат і платежів. Завданням обліку в роботі визначено використання наявних механізмів формування забезпечень та вибір найкращого варіанта створення таких резервів. Обґрунтовано необхідність нормативного закріплення принципу імперативності формування забезпечення виплат відпусток для всіх суб'єктів господарювання України незалежно від форм власності та галузевої приналежності (крім суб'єктів малого підприємництва), забезпечення гарантійних зобов'язань для великих підприємств – виробників технічно складних побутових товарів, які підлягають гарантійному ремонту (обслуговуванню).

Ключові слова: зобов'язання, непередбачені зобов'язання, забезпечення, наступні витрати й платежі, резерви зобов'язань.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання українські підприємства мають можливість складати фінансову звітність, спираючись на норми міжнародних стандартів. Однією зі статей фінансової звітності є забезпечення, які регламентуються МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи». Важливим

інструментом забезпечення стабільності діяльності промислових підприємств в умовах конкуренції є надійний захисний механізм нейтралізації комерційних ризиків, такий як процес резервування матеріальних та фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам методики, теоретичного та практичного обґрунтування питань формування, використання та контролю забезпечень присвятили дослідження вітчизняні вчені, зокрема Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, Л.М. Кіндрацька, Я.Д. Крупка, Я.В. Мех, В.М. Пархоменко, М.О. Козлова, І.М. Вигівська, І.В. Орлов, В.С. Терещенко, Ю.С. Цал-Цалко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас методики формування, використання та відображення резервів у бухгалтерському обліку за допомогою міжнародних стандартів обліку не мають достатнього обґрунтування, послабленою є увага до облікових резервів як інструмента стабілізації діяльності підприємства. Виникнення потреби в узагальненні результатів досліджень вчених задля визначення основних питань обліку та контролю забезпечень за міжнародними стандартами обліку, необхідність уточнення їх сутності в умовах нестабільного економічного середо-

вища визначають актуальність проведеного дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття теоретичних засад та обґрунтування окремих методичних аспектів формування резервів майбутніх витрат і платежів в обліково-контрольному забезпеченні як одного зі шляхів зниження ризиків діяльності підприємств в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання для забезпечення економічного зростання України великого значення набуває стабільна робота вітчизняних промислових підприємств. Одним зі способів захисту виробників від супроводжуючих підприємницьку діяльність ризиків та зміцнення їх фінансової стійкості є формування в бухгалтерському обліку забезпечень майбутніх витрат і платежів. Однак запозичення визначення забезпечень з міжнародних стандартів без урахування вітчизняних облікових традицій України перешкоджає

правильному розумінню практикуючими бухгалтерами їх економічної сутності. Нами узагальнено визначення поняття «забезпечення» («резерв») в нормативно-правовій базі України та інших країн (табл. 1).

Критерії визнання в обліку всіх забезпечень майбутніх витрат і платежів сформульовані в пункті 14 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку України П(С)БО 11 «Зобов'язання» [1]. Порівняємо їх з критеріями, наведеними в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» [2] Згідно з П(С)БО 11 забезпечення створюється під час виникнення внаслідок минулих подій зобов'язання; коли погашення зобов'язання, ймовірно, приведе до зменшення ресурсів, що втілюють економічні вигоди; якщо оцінка зобов'язання може бути розрахунково визначена [3].

Згідно з МСБО 37 забезпечення слід визнавати тільки тоді, коли підприємство

Таблиця 1

Визначення поняття «забезпечення» («резерв») в нормативно-правовій базі України та інших країн

Країна	Рік затвердження	Чинність	Чим затверджене	Назва нормативно-правового документа	Визначення
Німеччина	1897	+		Торговий кодекс Німеччини (HGB)	Резерви є обов'язками організації, величина не може бути точно визначена.
Республіка Узбекистан	1998	+	Міністерство фінансів Республіки Узбекистан	Концептуальна основа для підготовки та надання фінансової звітності, зареєстрована МЮ	Резерви – це частина власного капіталу, яка може бути спрямована в майбутньому на певні витрати (пункт 38.4).
Великобританія	1998	+	Комітет з бухгалтерських стандартів	Стандарт 12 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи»	Забезпечення – це зобов'язання з невизначеними терміном або сумою, погашення якого спричинить вибуття економічних вигід.
Україна	2000	+	Міністерство фінансів України	П(С)БОУ 11 «Зобов'язання»	Забезпечення – зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу (пункт 4).
Республіка Білорусь	2005	+ (1 січня 2006 року)	Міністерство фінансів Республіки Білорусь	Інструкція з бухгалтерського обліку «Резерви, умовні зобов'язання та умовні активи», затверджена Постановою від 28 грудня 2005 року № 168	Резерв – зобов'язання, що має невизначеність щодо часу виконання або суми (розділ 1, пункт 5).
Австралія		+	Австралійський Комітет з бухгалтерських стандартів	Стандарт 137 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»	Забезпечення – зобов'язання з невизначеною сумою або часом.

має поточне юридичне або конструктивне зобов'язання як результат минулої події; ймовірно, для погашення зобов'язання буде необхідно здійснити платіж; сума зобов'язання може бути достовірно визначена.

Порівнюючи формулювання критеріїв за П(С)БО 11 і МСБО 37, можемо відзначити, що, по-перше, український стандарт не уточнює те, для виконання якого зобов'язання формується забезпечення, по-друге, останньою умовою є розрахункова визначеність величини забезпечення за П(С)БО 11 і достовірна оцінка за МСБО, тобто вимога міжнародного стандарту є більш жорсткою відносно надійності оцінки величини створюваного резерву. Вважаємо необхідним внесення всіх вказаних уточнень щодо критеріїв визнання забезпечень майбутніх витрат і платежів в обліку в пункт 14 П(С)БО 11. Отже, насамперед у своїй обліковій політиці підприємство має зазначити, коли під зобов'язання слід створити забезпечення [4, с. 132].

Підприємство зобов'язане створювати забезпечення для відшкодування абсолютно будь-яких майбутніх витрат, за якими виконані всі «резервні» умови. МСБО 37 не дає конкретного переліку статей, але зазвичай підприємства повинні створювати забезпечення для відшкодування майбутніх операційних витрат. Обґрунтуємо необхідність формування забезпечень суб'єктами госпо-

дарювання. Вона чітко відображається в меті створення забезпечень та виконуваних ними функціях (рис. 1).

Виділення останніх двох видів зобов'язань, а саме передбачуваних та непередбачуваних, пов'язане з існуванням так званих умовних подій, які в МСБО 37 позначаються як «uncertain future events», а в П(С)БО 11 – «невизначені майбутні події, над якими підприємство не має повного контролю». Треба обов'язково зазначити, що умовні події можуть приводити до визнання в обліку не тільки зобов'язань, але й непередбачених активів, наприклад у незавершеному судовому розгляді підприємство виступає позивачем, а ймовірність благополучного розгляду справи приведе до надходження грошових коштів [5, с. 286]. На рис. 2 нами розглянуто порядок відображення в обліку умовних подій, наслідком яких є виникнення тільки зобов'язань, а не непередбачених активів. У МСБО 37 терміну «непередбачене зобов'язання» відповідає термін «contingent liability», що дослівно перекладається як «умовне (непередбачене, випадкове, можливе) зобов'язання». Умовні події – це події, щодо яких неможливо зі стовідсотковою впевненістю сказати, чи відбудуться вони в майбутньому. Порядок відображення в обліку та фінансовій звітності підприємства таких умовних подій залежить від ймовірності їх здійснення (рис. 2).

Рис. 1. Необхідність формування забезпечень майбутніх витрат і платежів суб'єктами господарювання

Прикладами юридичних зобов'язань є зобов'язання з виплати компенсацій під час звільнення, які згруповані в табл. 2.

Задля метою вирішення цієї проблеми нами були розглянуті МСБО 37 та П(С)БО 11. Слід зазначити, що в жодному зі вказаних документів не наводиться шкала оцінки ймовірності здійснення майбутньої умовної події. Спробу вирішити вказану проблему здійснили Л.В. Сотникова та В.С. Терещенко (табл. 3).

Крім того, для кожного зі ступенів ймовірності здійснення платежу нами були визна-

чені дії бухгалтера. Так, якщо ризик здійснення платежу є дуже високим (95–100%), то бухгалтеру обов'язково необхідно формувати забезпечення; якщо ризик високий (50–95%), – нарахування резерву має рекомендаційний характер; якщо ймовірність платежу є середньою (5–50%), – керівництво підприємства та головний бухгалтер самостійно приймають рішення про доцільність формування забезпечення; якщо орієнтована величина ризику є низькою (1–5%), то забезпечення майбутніх витрат і платежів

Рис. 2. Вплив наслідків умовних подій на фінансову звітність підприємства

формувати не треба, однак за балансом на рахунку 042 необхідно показувати виникнення у підприємства непередбаченого зобов'язання; якщо ймовірність платежу є меншою за 1%, то такі наслідки умовної події в системі бухгалтерського обліку не відображаються.

Зобов'язання, які точно передбачити та розрахунково оцінити неможливо, тобто ймовірність здійснення яких у майбутньому є низькою, в бухгалтерському балансі підприємства не відображаються, а обліковуються на позабалансовому субрахунку 042 «Непередбачені зобов'язання».

Забезпечення визнаються, якщо підприємство має наявний обов'язок (юридичний або обумовлений практикою), що виник у результаті минулої події; вплив економічних вигід, який буде потрібен для її погашення, є ймовірним, а також може бути отримана надійна оцінка суми такого зобов'язання [6, с. 386]. Перелік створюваних забезпечень майбутніх витрат під-

приємство наводить у наказі про облікову політику. Спеціально створена комісія або призначена керівником відповідальна особа приймає рішення щодо формування резерву та робить розрахунок його оцінки [7, с. 212].

Сума, визнана як забезпечення, повинна відображати найкращу розрахункову оцінку затрат, необхідних на кінець звітного періоду для погашення наявного зобов'язання. У документі про облікову політику необхідно зазначити, в якому порядку створюються забезпечення на виплату відпусток. Найкраща оцінка – це сума, яку підприємство обґрунтовано сплатило би для погашення зобов'язання або передало би його третій особі. Така оцінка визначається на підставі судження керівників підприємства з урахуванням попереднього досвіду подібних операцій; висновків незалежних експертів (юристів, екологів та інших спеціалістів); додаткових свідоцтв, які є наслідком подій після дати балансу. Також потрібно передбачити обов'язкову щорічну інвентаризацію

Таблиця 2

Види забезпечення на оплату праці та методика його розрахунку

Забезпечення на оплату відпусток		Методика розрахунку
Створюються на кожну звітну дату для оплати:	Не створюються	Суму відпусткового резерву визначають як добуток суми фактично нарахованої в поточному місяці зарплати та коефіцієнта, розрахованого як відношення річної планової суми на оплату відпусток до загального річного планового фонду оплати праці. $РВ = ЗП \times (Оплан : ФОПплан \times 100\%)$ де РВ – сума щорічних відрахувань на створення резерву відпусток, грн.; ЗП – сума фактично нарахованої зарплати за місяць з урахуванням ЄСВ (але без урахування відпусткових), грн.; Оплан – річна планова сума витрат на оплату відпусток, грн.; ФОПплан – загальний річний плановий фонд оплати праці, грн.
– основної щорічної відпустки; – додаткової щорічної відпустки за роботу зі шкідливими та важкими умовами праці; – додаткової щорічної відпустки за роботу, що має особливий характер; – інших додаткових відпусток, передбачених законодавством.	відносно відпусток, імовірність надання яких спрогнозувати, не можливо, а саме творчої відпустки, навчальних відпусток.	

Таблиця 3

Кількісна оцінка ймовірності вибуття активів підприємства внаслідок здійснення умовних подій

Ймовірність вибуття активів			Дії в обліку
ступінь	характеристика	кількісна оцінка	
Дуже високий	Про виникнення умовної події (подій) можна говорити з достатньою впевненістю	95–100%	Обов'язкове формування забезпечення майбутніх витрат і платежів.
Високий	Майбутня подія (події) швидше настане, ніж не настане	50–95%	Рекомендаційне формування забезпечення майбутніх витрат і платежів.
Середній	Ймовірність того, що майбутня подія (події) настане, вище за низьку, але нижче за високу	5–50%	Формування забезпечення майбутніх витрат і платежів за бажанням керівництва та бухгалтера.
Низький	Ймовірність того, що майбутня подія (події) настане, досить низька	1–5%	Відображення непередбаченого зобов'язання на позабалансовому рахунку.
Дуже низький	Малоймовірно, що подія настане	0–1%	Відсутність дій.

забезпечень на виплату відпусток станом на кінець звітнього року. Залишок забезпечення визначають розрахунковим шляхом з огляду на кількість днів невикористаної працівниками щорічної відпустки та середньоденної суми оплати праці цих працівників. За необхідності слід відкоригувати (зменшити або збільшити) нараховану суму резерву.

Для вирішення методичних проблем з обліку забезпечень майбутніх витрат і платежів, наявних через недосконалість чинної нормативно-правової бази України, на нашу думку, доцільно впровадити в дію окремий стандарт бухгалтерського обліку операцій формування та використання всіх елементів резервної системи суб'єктів господарювання.

Метод розрахунку суми місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення виплат відпусток закріплений в декількох нормативно-правових документах України, зокрема Інструкції про застосування Плану рахунків, однак уніфікована форма цього розрахунку не наводиться в жодному документі. Ця форма була розро-

блена нами та пропонується для масового впровадження в практику (табл. 4).

Порядок розрахунку суми гарантійних забезпечень у МСБО 37 не визначено, тому методику розрахунку підприємство розробляє самостійно та прописує її в обліковій політиці. Щоб уникнути невизначеності під час розрахунку суми, яка повинна бути визнана як оціночне зобов'язання, використовують різні методи.

Найчастіше розмір гарантійного забезпечення встановлюють у відсотках до доходу від реалізації готової продукції (робіт). При цьому відсоток резервування обчислюють на підставі даних про фактичні гарантійні витрати, понесені в попередніх звітних періодах (табл. 5).

Оціночні зобов'язання за витратами, пов'язаними з гарантіями, визнаються в момент продажу продукції або надання послуг. Первісне визнання засноване на досвіді за попередні періоди. Первісна оцінка затрат, пов'язаних з гарантіями, переглядається щорічно [8, с. 504].

Таблиця 4

Розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) резерву майбутніх витрат на виплату винагороди за підсумками роботи за рік

Місяць	Фактично нарахована заробітна плата працівникам за місяць, грн. $\Phi O П_{\text{факт}}_{\text{міс}}$	Річна планова сума на виплату винагороди за підсумками роботи за рік у наступному році, грн. $\Sigma B B П_{\text{план}}_{\text{рік}}$	Плановий фонд оплати праці в наступному році, грн. $\overline{\Phi O П_{\text{план}}}_{\text{рік}}$	Норматив відрахувань N (3) ÷ (4)	Сума місячних відрахувань до резерву, грн. $\Sigma B \text{ідр}_{\text{міс}}$ (2) × (5)
1	2	3	4	5	6
Січень		х	х		
...		х	х		
Разом за рік				X	

Таблиця 5

Розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення гарантійних зобов'язань

Місяць	Найменування продукції, на яку надається гарантія	Місячний обсяг реалізації продукції, на яку надається гарантія, грн. $O P_{\text{міс}}$	Витрати на проведення гарантійних ремонтів (гарантійних обслуговувань) за попередній рік, грн. $\Sigma B Г \text{н о п е р}_{\text{рік}}$	Обсяг реалізації продукції, на яку надається гарантія, за попередній рік, грн. $O P_{\text{рік}}$	Норматив відрахувань N (4) ÷ (5)	Сума місячних відрахувань до резерву, грн. $\Sigma B \text{ідр}_{\text{міс}}$ (3) × (6)
1	2	3	4	5	6	7
Січень			х	х		
...			х	х		
Разом за рік	х	х			X	

Для отримання найкращої оцінки забезпечень іноді застосовують статистичні методи. Забезпечення можна використовувати для відшкодування тільки тих витрат, під які воно сформоване, а на кожен дату балансу потрібно переглядати його залишок [9, с. 54]. Згідно з МСБО 37 реструктуризація – це програма, яку планують та контролюють керівники, яка суттєво змінює масштаби діяльності підприємства або способи ведення цієї діяльності. Прикладами подій, які можуть підпадати під визначення реструктуризації, є продаж або припинення будь якого напрямку діяльності; закриття підрозділів у будь-якій країні чи регіоні або перенесення господарської діяльності з однієї країни або регіону в інший; зміни структури управління, наприклад відмова від одного з рівнів управління; реорганізація, що чинить істотний вплив на характер та спрямованість діяльності підприємства (табл. 6).

Таблиця 6
Розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення наступних витрат на реструктуризацію

Місяць	Сума прямих витрат підприємства на виконання плану реструктуризації на наступний рік, грн. $PBP_{рік}$	Сума місячних відрахувань до резерву, грн. $\Sigma Vidp_{міс}$ $\frac{1}{12} \times (2)$
1	2	3
Січень	x	
...	x	
Разом за рік		

Забезпечення витрат на реструктуризацію визнається тоді, коли загальні критерії визнання забезпечення виконуються. Обтяжливий контракт – це договір, немінучі затрати на виконання обов’язків за яким перевищують очікувані від його виконання економічні вигоди. Під немінучими затратами за контрактом розуміють мінімальні чисті затрати в результаті відмови від контракту, що відповідають найменшому з двох значень: сумі затрат на його виконання або сумі всіх компенсацій і штрафів, що випливають з невиконання контракту (табл. 7).

Коли резерв прив’язаний до однієї статті або події, використовують метод оцінювання найбільш ймовірного результату.

Таблиця 7
Розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення наступних витрат на виконання зобов’язань щодо обтяжливих контрактів

Місяць	Сума збитків, яких зазнає підприємство від виконання зобов’язань за обтяжливим контрактом, грн. <i>ЗОК</i>	Сума місячних відрахувань до резерву, грн. $\Sigma Vidp_{міс}$ $\frac{1}{12} \times (2)$
1	2	3
Січень	x	
...	x	
Разом за рік		

Для отримання найкращої оцінки забезпечення потрібно враховувати всі ризики та невизначеності; дисконтувати очікувані витрати, якщо вплив вартості грошей у часі є істотним; враховувати очікувані майбутні події; враховувати суму компенсацій від третіх сторін. Якщо підприємство передбачає отримати відшкодування деякої частини або всіх оціночних зобов’язань, то витрата, що належить до оціночного зобов’язання, відображається у звіті про прибуток або збиток за вирахуванням суми відшкодування тільки в тому разі, коли факт отримання відшкодування не підлягає сумніву [10, с. 114]. В практичній діяльності не має можливості автоматичного формування забезпечень в обліку в стандартних версіях програмних продуктів, що дають змогу автоматизувати обліковий процес (програма «1С: Підприємство»). Запропоновані рекомендації з елімінації негативного впливу факторів, які знижують активність підприємств України під час формування забезпечень майбутніх витрат і платежів, систематизовані в табл. 8.

Розглядаючи структуру балансу, побудовану відповідно до вимог МСБО 1 «Надання фінансової звітності» (IAS 1 “Presentation of financial statements”), відзначаємо, що сам стандарт не містить типової форми, а лише наводить мінімальний перелік рядків, які

обов'язково повинні бути в балансі підприємства. Серед таких рядків є забезпечення. Як вже зазначалося, у МСБО забезпечення трактується як монетарний рахунок кредиторської заборгованості та відображаються у складі поточних або непоточних зобов'язань залежно від строків їх погашення (табл. 9).

Структуру балансу за МСФО 1 використовувати в Україні недоцільно, оскільки

нами доведена приналежність забезпечень до власних, а не позикових джерел фінансування господарської діяльності підприємства. Розглянемо структуру балансів щодо забезпечень у розрізі окремих країн Євразії (табл. 10). У світовій практиці існують три підходи до відображення забезпечень у структурі балансу: у складі довго- або короткострокових зобов'язань підприємства

Таблиця 8

Рекомендації з усунення впливу факторів, які деактивізують процеси резервування на підприємствах України

Ранг фактору	Назва фактору	Пропозиції з усунення гальмуючого ефекту фактору
1	Невизнання витрат на формування забезпечень як витрат у податковому обліку	Для підвищення активності суб'єктів господарювання у формуванні забезпечень запропоновано визнавати витрати на їх створення витратами в податковому обліку в Україні.
2	Відсутність у чинній нормативній базі України методів розрахунку сум відрахувань на формування більшості видів забезпечень	Застосування на практиці запропонованих методів розрахунку забезпечень наступних витрат на реструктуризацію, на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів, на ремонт власних основних засобів.
3	Збільшення трудомісткості облікових процедур	Використання бухгалтером запропонованих форм документів для розрахунку сум відрахувань до кожного з видів резервів допоможе бухгалтеру зекономити час на створенні забезпечень.
4	Відсутність принципу обов'язковості формування забезпечень, закріпленого в нормативно-правових актах України	Рекомендовано однозначно закріпити в нормативно-правовій базі України принцип обов'язковості формування таких різновидів забезпечень майбутніх витрат і платежів як забезпечення виплат відпусток та забезпечення гарантійних зобов'язань.
5	Недостатня інформованість керівництва та власників підприємств про доцільність формування забезпечень майбутніх витрат і платежів	Підвищення свідомості головних бухгалтерів, керівників та власників суб'єктів господарювання у справі захисту підприємств від ризику неплатоспроможності шляхом формування забезпечень майбутніх витрат і платежів.
6	Відсутність уніфікованих форм для розрахунку забезпечень і форм для відображення результатів їх інвентаризації	Впровадження в практику розроблених форм для розрахунку сум відрахувань до забезпечень виплат відпусток, гарантійних зобов'язань, наступних витрат на реструктуризацію, наступних витрат на виконання зобов'язань.
7	Інші фактори (відсутність можливості автоматичного формування забезпечень в обліку в стандартних версіях програмних продуктів, що дають змогу автоматизувати обліковий процес)	Запропоновані рекомендації з автоматизації облікових процедур з формування забезпечень майбутніх витрат і платежів на прикладі забезпечення виплат відпусток в середовищі програмного продукту «1С: Підприємство». Головними перевагами автоматизації є зниження трудомісткості роботи бухгалтера та ризику виникнення помилки в обліковому процесі.

Таблиця 9

Орієнтована структура пасиву балансу за МСБО 1

Пасив	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Власний капітал власників материнської компанії (Owners' Equity)		
...		
II. Непоточні зобов'язання (Long-term Liabilities)		
...		
Довгострокові забезпечення		
III. Поточні зобов'язання (Current Liabilities)		
...		
Короткострокові забезпечення		
Усього власного капіталу та зобов'язань		

Відображення забезпечень майбутніх витрат у структурі балансів країн Євразії

Країна	Відображення забезпечень в балансі		
	у складі власного капіталу	у складі довго- або короткострокових зобов'язань	в окремому розділі
Великобританія			+
Фінляндія		+	
Австрія			+
Данія	+		
Нідерланди			+
Португалія			+
Швеція		+	
Туреччина		+	
Німеччина			+
Франція	+		
Португалія	+		
Російська Федерація		+	
Республіка Білорусь			+
Республіка Казахстан		+	
Республіка Узбекистан	+		
Україна			+
Всього	4	5	7
У % до загальної кількості	25,00	31,25	43,75

(31,25% обстежених країн Євразії), в розділі «Власний капітал» одночасно з акціонерним капіталом (25% країн) або в окремому розділі балансу (43,75% обстежених країн Євразії). В останньому випадку забезпечення займають проміжну позицію між власними та позиковими джерелами, однак вважаються ближчими до позикових, оскільки забезпечення розглядаються як борги організації.

Висновки і пропозиції. Згідно з МСБО 37 створення забезпечень під майбутні затрати є обов'язковим для підприємств, що застосовують МСФЗ. У своїй обліковій політиці підприємство має закріпити перелік створюваних ним забезпечень та визначити порядок їх оцінювання. За деякими видами забезпечень МСБО 37 пропонує декілька варіантів оцінки, за іншими підприємству доведеться встановлювати їх самостійно. Якщо виплати за попередні роки будуть нараховуватися за рахунок витрат поточного періоду (тобто без створення забезпечень), відбудеться перекидання фінансового результату, а також можливим є зниження податку на прибуток.

Детально дослідивши положення, які містяться у МСБО 37 та П(С)БО 11, ми встановили, що існує ціла низка відмінних ознак, а

саме в термінологічному словнику, класифікації зобов'язань, їх оцінці у відображеній інформації про зобов'язання у фінансовій звітності. Таким чином, можна зробити висновок, що питання уніфікації П(С)БО 11 до МСБО 37 вимагає суттєвих доопрацювання.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 року № 20. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 04.03.2019).
2. Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 від 1 січня 2012 року. URL: http://minfin.gov.ua/document/92448/MSBO_37.pdf (дата звернення: 04.03.2019).
3. Терещенко В.С. Забезпечення майбутніх витрат і платежів: критерії визнання і механізми формування в обліку. URL: <http://intkonf.org/tereschenko-vs-zabezpechennya-maybutnih-vitrat-i-platezhiv-kriteriyi-viznannya-i-mehanizmi-formuvannya-v-obliku> (дата звернення: 04.03.2019).
4. Михайлишин Н.П. Сутність зобов'язань та їх класифікація: економічний та правовий аспекти. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 2 (3). С. 130–135. URL: <http://www.economics.opu.ua/n3.html> (дата звернення: 04.03.2019).
5. Омецінська І.В. Сутність забезпечень, порядок їх визнання та оцінки. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 285–288.

6. Петренко Н.І., Пархомчук О.О. Удосконалення обліку резервів майбутніх витрат і платежів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. Вип. 2 (20). С. 385–396.
7. Затока Т.І. Розкриття інформації про способи забезпечення виконання зобов'язань у звітності: напрями удосконалення. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2011. Вип. 2 (20). С. 212–220.
8. Хомик П.М., Кулик М.А. Порівняльний аналіз обліку заборгованості підприємства за П(С)БО та МСФЗ. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 3 (24). С. 503–510.
9. Замула І.В., Козлова М.О. Резерви майбутніх витрат на охорону навколишнього середовища: бухгалтерська інтерпретація. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 3 (57). С. 51–55.
10. Сотникова Л.В. Бухгалтерский и налоговый учет резервов. Москва : Налоговый вестник, 2005. 272 с.

Аннотация. В статье рассмотрена сущность понятий «обязательство» и «обеспечение». Представлены требования к оцениванию обеспечений в соответствии с

международными стандартами бухгалтерского учета. Выяснена методика учета операций формирования обеспечений дальнейших расходов и платежей. Заданием учета в работе определено использование существующих механизмов формирования обеспечений и выбор лучшего варианта создания таких резервов. Обоснована необходимость нормативного закрепления принципа императивности формирования обеспечения выплат отпусков для всех субъектов хозяйствования Украины независимо от форм собственности и отраслевой принадлежности (кроме субъектов малого предпринимательства), обеспечения гарантийных обязательств для крупных предприятий – производителей технически сложных бытовых товаров, подлежащих гарантийному ремонту (обслуживанию).

Ключевые слова: обязательства, непредусмотренные обязательства, обеспечение, будущие расходы и платежи, резервы обязательств.

Summary. The description of the concepts of liability and security is considered. Requirements for evaluation of provisions in accordance with international accounting standards are submitted. The method of accounting transactions forming provisions for future expenses and payments is clarified. The task of accounting for this area of work is the use of existing mechanisms for the formation of provisions and choice of the best option to create such reserves. The need to accumulate resources to cover future expenses that are caused by the events of the present time, motivate the companies to create reserves in the form of provisions. Accounting of provisions is regulated by many accounting standards, as well as the Tax Code of Ukraine but needs further improvement in terms of determining the nature of provisions, methodological principles of creating and using. According to Methodical recommendations on accounting policy, there should be given a list of created provisions of future expenses and payments in accounting policy. Besides this list, there was suggested in the order about accounting policy, to describe in more detail the methods of evaluation of provisions, which creates enterprise in order to justify the value of recognized costs in the accounting. On the request of the State Fiscal Service, the expenses formation for the calculation of the financial results for corporate profit tax can only be processed on the basis of properly issued primary documents. Given the lack of legislatively established forms for provisions accounting, their creation should be formalized by primary documents, developed and approved by order of the company taking into account all the mandatory details. The carried out research and critical review of the scientific works of authors and current legislation stipulates the need for companies to use separate accounting sub-division of their long-term and ongoing support, which will enable to group high quality information for forming of financial reporting, including and using information systems. In order to generalize the information about the flow of costs, which are reserved to provide future expenses for repairing own main means by the decision of an enterprise, it is proposed to open sub-accounts 479 “Provision of future costs for repairing own main means” to synthetic account 47 “Provision of future expenses and payments”.

Keywords: liabilities, contingent liabilities, provisions, following costs and payments, liability reserves.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В ЕКОНОМІЦІ

---

*Харченко Ю.А.**к.т.н., доцент,**доцент кафедри економічної теорії та економічної кібернетики,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**Kharchenko Yuriy**Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

INDUSTRIAL ENTERPRISE FINANCIAL SUSTAINABILITY MODELING

Анотація. У статті досліджено різноманітні методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості суб'єктів економічної діяльності. Запропоновано модель формування інтегрального показника на основі таксонометричного підходу, який є одним з найбільш ефективних інструментів багаторівневого аналізу. Здійснено оцінювання фінансової стійкості за запропонованим алгоритмом одного з підприємств, яке займається поставками обладнання для компаній паливно-енергетичної галузі. Побудовано економіко-математичні однофакторні моделі для прогнозування узагальнюючого показника фінансової стійкості з аналітичним представленням тренду. Розроблено програмний модуль мовою VBA для підвищення оперативності розрахунку та своєчасного обґрунтування управлінських рішень щодо поліпшення фінансового стану промислового підприємства.

Ключові слова: моделювання, фінансова стійкість, таксонометричний підхід, прогнозування, програмний модуль.

Постановка проблеми. З розвитком суспільства, економіки та ринкових відносин посилюється відповідальність суб'єкта управління за визначення правильних управлінських рішень щодо стратегії та тактики фінансово-господарської діяльності суб'єктом економічної діяльності. Динамічна трансформація економіки країни потребує кваліфікованої оперативної оцінки фінансового стану вітчизняних підприємств для обґрунтування змін у фінансово-економічній політиці задля забезпечення економічного зростання.

Дослідження фінансової стійкості, яка характеризує ступінь фінансової незалежності підприємства щодо володіння своїм майном та його використанням, є одним з головних завдань фінансового аналізу.

Фінансова стійкість є головною умовою життєдіяльності та основою стабільної діяльності будь-якого суб'єкта економічної діяльності. У промисловості України, на жаль, домінують третій та четвертий технологічні уклади. Їх частка в промисловому виробництві складає 95%. Основою цих укладів є металургійна, хімічна, легка промисловість, паливно-енергетичний комплекс, більшість галузей машинобудування. Оскільки промисловість є основним драйвером економічного розвитку, така ситуація стала важливим чинником загального стану вітчизняної економіки, зокрема її недостатньої стійкості та залежності від експорту сировинних ресурсів і напівфабрикатів. Потужна промислова база має ключове значення для відновлення конкурентоспроможності української економіки на міжнародному ринку та прискорення науково-технічного прогресу як важливої передумови сталого економічного розвитку країни.

У забезпеченні енергетичної безпеки України важливим фактором є збільшення внутрішнього видобутку природного газу. Згідно з даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України видобуток природного газу у 2017 році збільшився на 4% (на 804,3 млн. м³) порівняно з

2016 роком до 20 млрд. 791,4 млн. м³. Державні компанії відіграють вирішальну роль у газовидобуванні, їх частка складає понад 75%. Зміни регулювання внутрішніх цін на газ сприяли покращенню фінансового стану НАК «Нафтогазу» та збільшили можливість щодо виконання амбітної «Програми 20/20», за якою видобування газу має зрости до 20 млрд. м³ у 2020 році. Виконання таких складних завдань потребує насамперед значних фінансових ресурсів. Отже, задача підвищення оперативності розрахунку фінансової стійкості та моделювання тенденцій зміни фінансових показників на майбутній період для промислових підприємств паливно-енергетичної галузі є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато вчених у наукових роботах досліджували перспективи розвитку та аналізували фінансовий стан промислових підприємств України. В монографії [1] систематизовано методики розрахунку фінансової стійкості підприємств в економіці України. В наукових статтях [2; 3] висвітлено різні підходи до трактування сутності поняття «фінансова стійкість», а також проаналізовано напрями діагностики та моніторингу фінансової стійкості підприємств. В роботі [4] подано аналіз абсолютних та відносних показників фінансової стійкості. Дослідження фінансової стійкості промислових підприємств України за видами економічної діяльності за 2012–2015 та 2008–2016 роки виконано в джерелах [5; 6]. Моделі визначення фінансової стійкості за комплексом показників та заходи щодо підвищення ефективності управління фінансовою стійкістю підприємств наведено в публікаціях [7; 8]. У статті [9] обґрунтовано застосування показників фінансової стійкості та платоспроможності для прогнозування фінансово-господарської діяльності підприємства. В науковій праці [10] узагальнено методи діагностики фінансової стійкості, запропоновано гібридний підхід до визначення ймовірності банкрутства підприємства. Напрями практичного застосування методів прогнозування під час обґрунтування управлінських рішень наведено Д.Е. Ханком у роботі [11]. Однак, незважаючи на велику кількість наукових публікацій з вибраної

теми, задача побудови сучасної моделі управління фінансовою стійкістю підприємства залишається актуальною.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Динамічні зміни паливно-енергетичної галузі потребують дослідження фінансової стійкості промислових підприємств сучасними методами з використанням економіко-математичного моделювання та комп'ютерних технологій.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення програмного модуля для моделювання та прогнозування показників фінансової стійкості промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стійкість досягається внаслідок оптимального управління основними засобами, запасами, грошовими коштами та джерелами їх забезпечення, а саме власним та позиковим капіталом (управління фінансовими та матеріальними ресурсами). В економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення фінансової стійкості підприємства. Водночас фінансова стійкість підприємства завжди тісно пов'язується з визначенням його довгострокової платоспроможності та фінансовими можливостями на відповідний перспективний період. Отже, фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке спроможне за рахунок власних та позикових коштів (за винятком невинуватих кредиторської заборгованості) забезпечити поточну виробничу діяльність та інвестиційно-інноваційний розвиток, зберігаючи темпи збільшення власного капіталу, платоспроможність та кредитоспроможність.

Якщо зовнішні фактори, що впливають на фінансову стійкість, викликані дією об'єктивних економічних законів та майже не залежать від діяльності підприємства, то внутрішнім факторам властивий високий ступінь керованості, а характер їх зміни безпосередньо залежить від організації роботи самого підприємства. Отже, можна посилити вплив внутрішніх факторів на забезпечення фінансової стійкості підприємства. В науковій літературі не існує уніфікованого науково-методичного підходу до оцінювання фінансової стійкості підприємства, незважаючи на актуальність та важли-

вість дослідження цього питання. Виконане дослідження дало можливість поєднати різноманітні методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості підприємства в три групи, такі як агрегатні, коефіцієнтні та інтегральні підходи. Кожний з цих підходів базується на аналізі окремих чинників формування фінансової стійкості, тому в результаті їх використання можна отримати суперечливі висновки. За результатами дослідження наявних підходів до формування інтегрального показника фінансової стійкості з'ясовано, що зараз не вироблено уніфікованого методу та єдиного інструментарію його побудови. Крім того, різними авторами пропонується узагальнення показників оцінювання фінансового стану не лише фінансової стійкості, але й ліквідності, рентабельності, ділової активності.

В економічно розвинених країнах є багато відомих методик інтегральної оцінки рівня фінансової стійкості, таких як моделі Альтмана, Бівера, Конана і Гольдера, Лису, Тоффлера, Спрінгейта. Вони розроблені на основі даних бухгалтерської звітності західних країн, тому використання зарубіжних моделей не дає можливості зробити коректні висновки, які б адекватно відображали фінансовий стан вітчизняних підприємств.

Задля усунення основних недоліків наявних методик оцінювання фінансової стійкості пропонується формування інтегрального показника на основі таксонометричного підходу, який є одним з найбільш ефективних інструментів багаторівневого аналізу. Цей підхід передбачає розрахунок за кілька кроків узагальнюючого показника на основі зіставлення фактичних показників з відповідними характеристиками деякого еталонного показника.

Інтегральний показник дає змогу надати більш об'єктивну оцінку ступеня фінансової стійкості. Для інтегрального оцінювання фінансової стійкості підприємства найчастіше використовують алгоритм побудови таксономічного показника [1] за кілька етапів. Таким чином, для оцінювання рівня фінансової стійкості підприємства за певний період часу можна об'єднати значення кількох показників, що характеризують фінан-

совий стан підприємства протягом кількох років, а потім розрахувати таксономічний показник розвитку для підприємства та здійснити прогнозування показників фінансової стійкості.

Першим етапом побудови таксономічного показника є стандартизація значень показників фінансової стійкості:

$$Z_i = \frac{x_{ij}}{\bar{x}_i}, \quad (1)$$

де x_{ij} – значення показників фінансової стійкості підприємства; $\bar{x}_i$ – середнє значення за кожним показником; i – кількість періодів дослідження; j – кількість показників.

На другому етапі побудови таксономічного показника формується еталон. Для цього множина показників розподіляється на стимулятори (позитивний вплив) та дестимулятори (уповільнення розвитку). Еталоном вибирається точка:

$$P_0(x_{0j}, \dots, x_{0n}), \quad (2)$$

де $x_{0j} = \max(x_{ij})$ – максимальні значення показника в межах вибраної сукупності величин, якщо показник x_j є стимулятором; $x_{0j} = \min(x_{ij})$ – мінімальні значення показника в межах вибраної сукупності величин, якщо x_j є дестимулятором.

На третьому етапі обчислюється значення узагальнюючого показника:

$$I_i^* = 1 - I_i; \quad (3)$$

$$I_i = \frac{d_i}{\|d_i\|}, \quad (4)$$

де d_i – відстань між точками-показниками, що відображають фінансову стійкість підприємства, та точкою-еталоном, яка розраховується за формулою:

$$d_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n (x_{ij} - x_{0j})^2}. \quad (5)$$

Нормована відстань $\|d_i\|$ визначається за формулою:

$$\|d_i\| = \bar{d} + 2s_d, \quad (6)$$

де $\bar{d}$ – середнє значення відстані:

$$\bar{d} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^n d_i, \quad (7)$$

s_d – середнє квадратичне відхилення відстані:

$$s_d = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^n (d_i - \bar{d})^2} \quad (8)$$

Рівень фінансової стійкості за цим показником (критичний, низький, середній, високий) визначається в діапазоні від 0 до 1 з інтервалом 0,25.

Для аналізу фінансової стійкості ДП «НЬЮТЕК ЮКРЕЙН», яке займається поставками обладнання (доліт, турбобурів тощо), використано такі методи, як агрегатний, коефіцієнтний та інтегральний. Для зручності розрахунку в табл. 1 складено агрегований баланс за даними фінансової звітності компанії за 2013–2017 роки.

За методикою розрахунку показників фінансової стійкості підприємства розраховано абсолютні показники фінансової стійкості, визначено тип фінансової стійкості (табл. 2).

Також для визначення типу фінансової стійкості розраховано трикомпонентний показник типу фінансового становища (S) за даними табл. 2. Значення $\Phi_{\text{ВОК}}$, $\Phi_{\text{ВД}}$, $\Phi_{\text{ЗВ}}$ від'ємні, тому показник $S = (0, 0, 0)$. Після аналізу результатів можна зазначити, що запаси та витрати не покриваються всіма видами можливих джерел їх забезпечення (власних, позикових тощо), тобто підпри-

Таблица 1

Агрегований баланс підприємства

Актив\Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Необоротні активи	5 687,6	2 360,4	1 940,7	1 664,8	1 749,7
Запаси	10 705,6	8 843,8	8 754,4	7 599,1	30 781,6
Кошти, розрахунки та інші активи	7 218,3	11 759,3	10 544,7	12 910,6	27 614,5
Баланс	23 611,5	22 963,5	21 239,8	22 174,5	60 145,8
Пасив\Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Власний капітал (ВК)	-285,2	-17674,0	-27 481,0	-12 588,5	9 033,7
Довгострокові зобов'язання (ДЗ)	-	-	-	-	-
Короткострокові зобов'язання (КЗ)	23 896,7	40 637,5	48 720,8	34 763,0	51 112,1
окрема, короткострокові кредити і позик	-	-	-	-	-
Баланс	23 611,5	22 963,5	21 239,8	22 174,5	60 145,8

Таблица 2

Абсолютні показники фінансової стійкості підприємства

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Власні обігові кошти (ВОК)	-5 972,8	-20 034,4	-29 421,7	-14 253,3	7 284,0
Наявність власних і довгострокових позикових джерел формування запасів і затрат (ВДПД)	-5 972,8	-20 034,4	-29 421,7	-14 253,3	7 284,0
Загальна величина основних джерел формування запасів та затрат (ЗВОД)	-5 972,8	-20 034,4	-29 421,7	-14 253,3	7 284,0
Надлишок (+) або нестача (-) власних обігових коштів (Фвок)	-16 678,4	-28 881,1	-38 176,1	-21 852,4	-23 497,6
Надлишок (+) або нестача (-) власних коштів і довгострокових кредитів і позик (Фвд)	-16 678,4	-28 881,1	-38 176,1	-21 852,4	-23 497,6
Надлишок (+) або нестача (-) основних джерел покриття запасів (Фзв)	-16 678,4	-28 881,1	-38 176,1	-21 852,4	-23 497,6
Тип фінансової стійкості	кризовий	кризовий	кризовий	кризовий	кризовий

емство перебуває на межі банкрутства. Для більш детального оцінювання фінансової стійкості використано відносні показники.

Згідно з Наказом Міністерства економіки України «Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» від 26 жовтня 2010 року № 1361 до групи відносних показників оцінювання фінансової стійкості належать коефіцієнт У. Бівера, фінансовий ліверидж, коефіцієнти фінансової стійкості, фінансової автономії, фінансової залежності, маневреності власного капіталу, довгострокового залучення позикових коштів, концентрації позикового капіталу, співвідношення власних та позикових коштів, структури позикового капіталу тощо. Відносні показники фінансової стійкості підприємства розраховано за формами 1 і 2 фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва (табл. 3).

За результатами аналізу можна відзначити, що коефіцієнт У. Бівера впродовж двох останніх років перевищує нормативне значення, що свідчить про збільшення частки прибутку, яка спрямовується на розвиток

виробництва. Коефіцієнт маневреності власного капіталу більше нормативного значення 0,1. Фінансовий ліверидж протягом чотирьох років досліджуваного періоду мав негативне значення, а у 2017 році зріс до 5,66, що є негативною тенденцією. Коефіцієнт фінансової автономії чотири роки мав від'ємне значення, що свідчить про зменшення фінансової стійкості та залежність підприємства від позикових коштів, проте у 2017 році цей показник став додатним, але не досяг нормативного значення. Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів лише у 2017 році мав позитивне значення. Значення коефіцієнта концентрації позикового капіталу показує, що за досліджуваний період більшу частку в балансі підприємства складав позиковий капітал. Величина коефіцієнта структури позикового капіталу залишалася сталою та дорівнювала 0. Коефіцієнт фінансової залежності не перевищував нормативне значення, але у 2017 році він суттєво зріс. У структурі позикового капіталу поточні зобов'язання складають 100%, тому коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів за досліджуваний період залишався сталим. Значення коефіцієнта

Таблиця 3

Відносні показники фінансової стійкості підприємства

Показники \Роки	Нормативне значення	2013	2014	2015	2016	2017
Коефіцієнт У. Бівера	>0,2	-0,18	-0,48	-0,26	0,34	0,36
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0,1	20,94	1,13	1,07	1,13	0,81
Фінансовий ліверидж	<0,25	-83,79	-2,30	-1,77	-2,76	5,66
Коефіцієнт фінансової автономії	>0,5	-0,01	-0,77	-1,29	-0,57	0,15
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	Зменшення	-83,79	-2,30	-1,77	-2,76	5,66
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,5	1,01	1,77	2,29	1,57	0,85
Коефіцієнт структури позикового капіталу	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Коефіцієнт фінансової залежності	<2	-82,79	-1,30	-0,77	-1,76	6,66
Коефіцієнт фінансової стійкості	В межах 0,7-0,9	-0,01	-0,77	-1,29	-0,57	0,15
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Зменшення	0	0	0	0	0

фінансової стійкості менше нормативного значення, що свідчить про недостатню фінансову стійкість у довгостроковій перспективі, а також існування ризику банкрутства підприємства. Проте в останні два роки цей коефіцієнт має тенденцію наближення до нормативного значення.

Для надання інтегральної оцінки фінансової стійкості підприємства використано алгоритм побудови таксономічного показника. За його допомогою можна оцінити досягнутий на певний момент або за певний період так званий середній рівень значення ознак, які характеризують досліджуваний процес (явище). Таким чином, для оцінювання рівня фінансової стійкості компанії за певний період можна об'єднати значення кількох показників, що характеризують фінансову стійкість підприємства протягом кількох років, та розрахувати таксономічний показник розвитку. Цей показник будується на основі розрахунків восьми відносних показників фінансової стійкості підприємства.

Спочатку сформовано матрицю спостережень (x) за даними табл. 3:

$$x = \begin{pmatrix} -0,18 & 20,94 & -83,79 & -0,01 & -83,79 & 1,01 & -82,79 & -0,01 \\ -0,48 & 1,13 & -2,30 & -0,77 & -2,30 & 1,77 & -1,30 & -0,77 \\ -0,26 & 1,07 & -1,77 & -1,29 & -1,77 & 2,29 & -0,77 & -1,29 \\ 0,34 & 1,13 & -2,76 & -0,57 & -2,76 & 1,57 & -1,76 & -0,57 \\ 0,36 & 0,81 & 5,66 & 0,15 & 5,66 & 0,85 & 6,66 & 0,15 \end{pmatrix} \quad (9)$$

Отже, стандартизована матриця має такий вигляд:

$$Z_i = \begin{pmatrix} 4,09 & 4,17 & 4,93 & 0,02 & 4,93 & 0,67 & 5,18 & 0,02 \\ 10,91 & 0,23 & 0,14 & 1,55 & 0,14 & 1,18 & 0,08 & 1,55 \\ 5,91 & 0,21 & 0,10 & 2,59 & 0,10 & 1,53 & 0,05 & 2,59 \\ -7,73 & 0,23 & 0,16 & 1,14 & 0,16 & 1,05 & 0,11 & 1,14 \\ -8,18 & 0,16 & -0,33 & -0,30 & -0,33 & 0,57 & -0,42 & -0,30 \end{pmatrix} \quad (10)$$

Потім шляхом стандартизації значень елементів матриці спостережень визначаються середні значення за кожним показником:

$$\begin{aligned} x_1 &= -0,04; x_2 = 5,02; x_3 = -16,99; \\ x_4 &= -0,50; x_5 = -16,99; x_6 = 1,50; \\ x_7 &= -15,99; x_8 = -0,50 \end{aligned} \quad (11)$$

З урахуванням характеру впливу кожного показника на рівень фінансової стійкості підприємства ознаки розподілені на стимулятори та дестимулятори. Цей поділ є детермінованим $\bar{d} = 12,41$ для подальшого визначення за результатами розрахунків еталону розвитку досліджуваного об'єкта, а саме точки P_0 у багатовимірному просторі з координатами

$P_0(x_{0j}, \dots, x_{0n})$, яка є базою для порівняння. За стандартизованою матрицею Z визначено координати точки-еталону, які вибрані як база порівняння. Отже, вектор-еталон $P_0 = (10,91, 4,17, -0,33, 2,59, -0,33, 0,57, -0,42, 2,59)$.

Наступним етапом розрахунку інтегрального таксономічного показника є визначення відстаней між окремими спостереженнями та вектором еталону. Тоді коефіцієнт таксономії за роками $\bar{a} = 12,41$, а середнє квадратичне відстані $s_d = 6,37$. Нормоване значення відстані розраховане за формулою (6) $\|d_i\| = 25,14$.

Отже, отримані значення таксономічного показника відображають тенденцію в змінах фінансової стійкості протягом досліджуваного періоду. Найвищий рівень фінансової стійкості (рис. 1) за узагальнюючим показником ($[0,76-1,0]$ – високий рівень) зафіксовано у 2014 році, а в останні два роки цей показник ($[0-0,25]$ – критичний рівень) суттєво знизився, що свідчить про порушення фінансової стійкості підприємства.

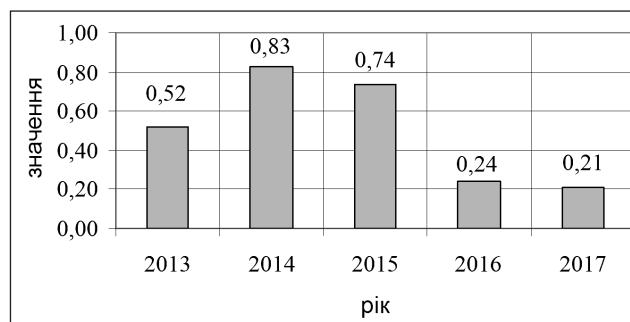

Рис. 1. Інтегральний показник таксономії

Розроблено економіко-математичні однофакторні прогнозні моделі з аналітичним представленням тренду для п'яти функцій. Виконано прогнозування значень узагальнюючого показника фінансової стійкості на майбутній період. Визначено довірчі інтервали прогнозу за критерієм Стьюдента, виконано оцінювання адекватності моделей за допомогою методу найменших квадратів. Результати розрахунків у табличному процесорі Microsoft Excel прогнозу на 2018 рік подано на графіку (рис. 2).

Найменшу суму квадратів відхилень мають лінійна та показникова функції. Їх можна вважати трендом для заданих емпі-

ричних даних з прогнозними значеннями 0,15 і 0,18, відповідно. Таким чином, прогнозується зменшення фінансової стійкості підприємства на майбутній період, тобто фінансовий стан підприємства залишається критичним. Щоби підвищити рівень фінансової стійкості, підприємство має збільшити власний капітал за рахунок залучення інвестицій, реалізувати зайві виробничі та

невиробничі засоби або здати їх в оренду, скоротити рівень запасів на складах, зменшити дебіторську заборгованість, знизити собівартість продукції. Це можна реалізувати за рахунок впровадження нової техніки, технологій, більш раціонального використання матеріальних та трудових ресурсів, зменшення питомої ваги постійних витрат у собівартості продукції тощо.

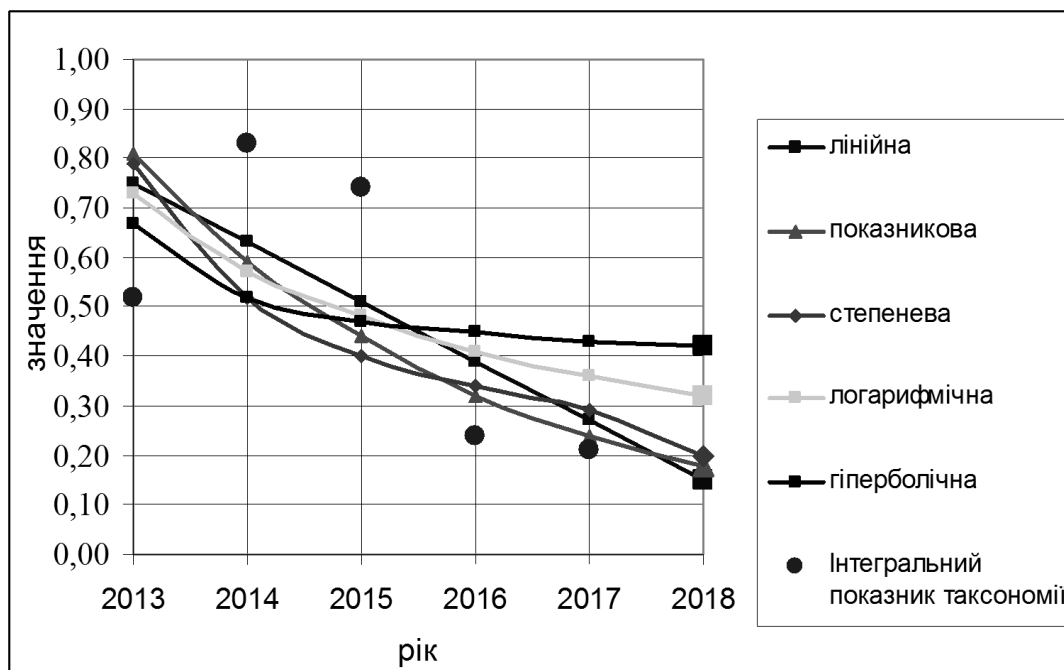

Рис. 2. Прогнозування інтегрального показника таксономії на майбутній період

Рис. 3. Головна форма

Для підвищення оперативності розроблення своєчасних та більш ефективних заходів щодо поліпшення фінансового стану підприємства створено програмний модуль мовою VBA для розрахунку показників фінансової стійкості. Головною формою є меню програмного модуля (рис. 3).

Програма містить одинадцять форм користувача. На головній формі розміщено десять кнопок переходу на допоміжні форми для розрахунку окремих показників фінансової стійкості, які рекомендовані Наказом Міністерства економіки України від 26 жовтня 2010 року № 1361.

Висновки і пропозиції. Використання моделей оцінювання фінансової стійкості дає можливість за обмеженою кількістю показників оперативно отримати дані про фінансовий стан підприємства, вчасно попередити загрозу кризового стану. Запропонована економіко-математична модель може бути використана для вироблення системного підходу до управління фінансовим станом підприємства. Розроблений програмний модуль необхідно інтегрувати в наявну на підприємстві систему підтримки прийняття рішень задля розроблення та впровадження більш ефективних управлінських рішень. Отже, отримані результати підвищують науковий рівень обґрунтування управлінських рішень щодо управління фінансовою стійкістю промислового підприємства.

Література:

1. Поддєрьогін А.М., Наумова Л.Ю. Фінансова стійкість підприємств у економіці України : монографія. Київ : КНЕУ, 2011. 184 с.
2. Гапак Н.М., Капштан С.А. Особливості визначення фінансової стійкості підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 1 (42). С. 191–196.
3. Чепка В.В., Матяш О.К. Фінансова стійкість підприємства: сутність та фактори впливу. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 649–655.
4. Белялов Т.Е., Олійник А.В. Фінансова стійкість підприємства та шляхи її зміцнення. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 12 (22). С. 22–26.
5. Кампо Г.М., Дочинець Н.М., Гаврилець О.В. Оцінка фінансової стійкості підприємств України. *Науковий*

вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2017. № 49. С. 150–158.

6. Проволоцька О.М., Воронкова А.В. Сучасні тенденції фінансової стійкості вітчизняних промислових підприємств. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2018. № 1 (83). С. 129–133.
7. Лишенко М.О. Аналіз фінансової стійкості підприємства як елементу забезпечення фінансової стабільності роботи підприємства. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2018. № 2. С. 49–56.
8. Ковальчук Н.О., Руснак Т.В. Фінансова стійкість вітчизняних підприємств як передумова їх стабільного функціонування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 368–371.
9. Слободян Н.Г. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах: методологія і практика. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18. № 2. С. 239–245.
10. Васильєв О.В., Гой В.В. Методи прогнозування фінансової стійкості підприємства в умовах кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 17. С. 116–121.
11. Ханк Д.Э., Уичерн Д.У., Райтс А.Дж. Бизнес-прогнозирование / пер. с англ. 7-е изд. Москва, 2003. 656 с.

Анотація. В статті досліджені різні методическіе підходи к оцінюванію фінансової устійчивості суб'єктів економіческoї діяльності. Предложена модель формироваия інтегрального показателя на основе таксонометрическoго підходу, котрий являється одним из наиболее ефективних інструментов многоуровневого аналіза. Осуществлено оцінюваніе фінансової устійчивості по предложенному алгоритму одного из підприємтий, котрое занимается поставками оборудоваия для компаний топливно-энергетическoї отрасли. Построены економіко-математическіе однофакторные модели для прогнозироваия обобщающего показателя фінансової устійчивості с аналитическим представлением тренда. Разработан програмний модуль на языке VBA для повышения оперативности расчета и своевременного обосноваия управленческіх решеній по улущенію фінансового состояия промышленного підприємтия.

Ключевые слова: моделіроваия, фінансовая устійчивость, таксонометрическій підход, прогнозироваия, програмний модуль.

Summary. A variety of methodological approaches to assessing the financial sustainability of economic entities is examined in the article. The simulation of trends in the financial indicators of industrial enterprises for the future period and the substantiation of management decisions are an important prerequisite for sustainable economic development of the country. The author uses modern computer technologies and methods of economic-mathematical modeling for estimating and forecasting industrial enterprise financial stability. The development of scientific literature made it possible to combine a variety of methodological approaches to assessing industrial enterprise financial sustainability in three groups: aggregate, coefficient and integral. After studying the essential characteristics of the isolated approaches, it can be noted that each of them is based on the analysis of certain factors financial stability formation. The model of formation the integral index based on the taxonomic approach, which is one of the most effective tools of the multilevel analysis, is proposed. An assessment of financial sustainability has been made on the proposed algorithm at one of the enterprises that supplies equipment for the companies in the fuel and energy industry. The economic and mathematical one-factor models for forecasting the generalized indicator of financial stability with trend analytical representation are constructed. Forecasting the values of a generalized indicator of financial sustainability for the future period is performed to substantiate management decisions in order to improve the financial condition at the enterprise. The software module VBA was developed for increasing calculation and substantiation efficiency managerial decisions on improving the financial condition at an industrial enterprise. The proposed economic and mathematical model can be used to develop a systematic approach to managing the financial state of the enterprise. The developed software module must be integrated into the existing decision support system at the enterprise in order to develop and implement more effective management decisions.

Keywords: modeling, financial stability, taxonomic approach, forecasting, program module.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Левчинський Д.Л., Щеглова О.Ю., Судакова О.І.
**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
 РЕСУРСАМИ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 4**

Комчатних О.В.
**ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
 У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ..... 13**

Крутько М.А.
**ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ
 В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ НА ПРИКЛАДІ СОК..... 21**

Навольська Н.В., Блащак Б.Я.
**ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
 ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ..... 28**

Соколюк С.Ю.
**ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
 ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... 36**

Чупрін Є.С.
**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
 ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 43**

Зеліско Н.Б.
**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО
 РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ К
 ООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ..... 51**

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
 І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Конохов С.В.
**МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
 У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ..... 58**

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
 НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Сідак В.С., Москов В.А.
**ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ
 ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ..... 65**

Бутенко В.В., Мамуненко М.С.
**МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕСІЙНИХ
 ВІДНОСИН: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ..... 70**

Кузьмін В.М.
**ФОРМУВАННЯ ЦІНИ ДЛЯ ПОБУТОВИХ СПОЖИВАЧІВ
 НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ..... 77**

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ
ТА АУДИТ

<i>Височан О.С., Сенів Х.А.</i> ФУНКЦІОНАЛ ПІДСИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	169
<i>Коба О.В., Ярова А.В.</i> АНАЛІЗ ФОНДУ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	176
<i>Шендригоренко М.Т.</i> ВИРОБНИЧІ ЗАПАСИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ З ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ.....	182
<i>Шепель І.В.</i> ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ ВІДПОВІДНО ДО МСБО 37 «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, УМОВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА УМОВНІ АКТИВИ».....	188

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

<i>Харченко Ю.А.</i> МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	199
--	-----

**До авторів і читачів журналу
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: Економіка і менеджмент».**

Шановні колеги!

Редакційна колегія вводить в журналі нову рубрику – «Короткі повідомлення».

Цей розділ можна було б назвати «У світі економічної науки». У «Повідомленнях» передбачається розміщувати матеріали, в яких порушуються питання, які ще не знайшли свого рішення, не «дозріли» до повноцінної публікації з певними науковими результатами, але в яких звертається увага на значення, перспективність (або відсутність таких) тих чи інших напрямків досліджень, досягнень різних наукових шкіл. У «Повідомленнях» можуть обговорюватися зміст вузівських підручників та окремих економічних дисциплін, рецензуватися нові вітчизняні та зарубіжні книги, висловлюватись думки про публікації в журналах з економіки, – зрозуміло, залишаючись на позиціях науковості та професійної етики. Нам представляються особливо цінними матеріали, що стосуватимуться досліджень «свіжих» Нобелівських лауреатів з економіки.

Обсяг короткого повідомлення – до 3 сторінок включно.

Запрошуємо до співпраці!

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 36

Коректура • *В.І. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 24,65.
Підписано до друку 29.03.2019 р. Замов. № 0519/106. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.